UD ÇALAN KADINLAR

Sana Michelin'li Sofralardan Baktım Aziz İstanbul



2. BASKI

REHA TANÖR

DENEME

İthaki

İstanbul'un yakın tarihine, yeme-içme kültürüne, eski-yeni ve gelecekteki insanına dokunan bir hayat kitabı: *Ud Çalan Kadınlar – Sana Michelin'li Sofralardan Baktım Aziz İstanbul.*

Reha Tanör, dünyanın en tipik köprülerinden biri sayılan Galata Köprüsü'nden ünlü Camondo Merdivenleri'ne, *Fatih-Harbiye*'deki Neriman'ın udla tango arasındaki gelgitinden darbe dönemlerinde yaralanan benliklerimize kadar; dünü, bugünü ve yarını, lezzetli sohbet sofralarında değerlendirdiği denemeleriyle çıkıyor okur karşısına. Türkiye'de geleceği kuracak kadınların niteliklerini, ekonomik çaresizliğin kadın-erkek eşitsizliğini nasıl yıkacağını; kültüre, tarihe ve mizaha dokunan kalemiyle işliyor sayfalarında.

"*'Ben dün gece hovardalıkta idim. Maksim'e gittim, para yedim.'*
'Kimmiş bu hovarda?'
'Neriman.'
'Neriman mı?'
'Evet Kerimcan ya da İrfancan falan değil, Neriman.'
'Kime söylemiş?'
'Evlenmeye hazırlandığı Şinasi'ye. Üstelik eklemiş, Macit'le beraberdik, diye.'
'Yok canım? Sen nereden biliyorsun?'
'Fatih-Harbiye tramvayında öğrendim.'"



ithaki
/ithakiyayinlari
9 786052 653456
www.ithakiyayingrubu.com

Reha Tanör

1947'de İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Galatasaray ve Marmara Üniversitelerinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Doğuş Holding'de başdanışmanlık, GarantiBBVA Yatırım Ortaklığı AŞ.'de yönetim kurulu başkanlığı yaptı.

Kitapları:

Türk Sermaye Piyasası (1999-2000, 2 Cilt), *Finansal Kriz ve Sermaye Piyasası* (2003); *Nefise'min Çiçekleri* (1983), *Ekonominin Adı Var* (1988), *Restaurants And Tales* (2018), *Levrek Buğulama da İstemeyin Ama* (2020), *Hayat Yağmurda Yürümek Gibidir* (2021), *Life's Walking in the Rain* (2022).

Ud Çalan Kadınlar
Sana Michelin'li Sofralardan Bakıtım Aziz İstanbul
Reha Tanör

İthaki Yayınları - 2584

Editör: *Bilal Acaröztnen*
Yayıma Hazırlayan: *Sakine Yalçın*
Düzelti: *Ertuğrul Ogan*
Kapak Görseli: *Matrakçı Nasuh*
Kapak Tasarımı: *Mehmet Büyükturna*
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: *B. Elif Balkın*
2. Baskı, Ekim 2024, İstanbul

ISBN: 978-605-265-345-6

Sertifika No: 63989

© Reha Tanör, 2024
© İthaki, 2024

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ İthaki Yayıncılık Basın Sanayi ve Ticaret A. Ş.'nin tescilli markasıdır.
Osmanağa Mah. General Asım Gündüz Cad. Ün Er Tan İş Merkezi
35/1 38 Kadıköy-İstanbul Tel: (0216) 541 03 26
editor@ithaki.com.tr – www.ithakiyayingrubu.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6, Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Sertifika No: 77699

REHA TANÖR

Ud Çalan Kadınlar

Sana Michelin'li Sofralardan Baktım
Aziz İstanbul

deneme

ithaki

Bu kitap, yaşamının elli yılını bana ayırmış olan kadına
küçük bir teşekkürdür.

23 Nisan 2023

Evren
Zamansız ve sonsuz.
Neredeyiz biz?
Bilmece çözümsüz.

Onu bulmak
Tesadüf,
Ulaşmak
Güçtü.
Hepsi oldu.

Sene yetmiş üçtü.

İÇİNDEKİLER

Yer Gösteren Açıklama 9

Köprü ve Sisifos'un Kayası Üzerine 12

Camondo Merdivenleri ve Çaresizlik Üzerine 64

Berber Ömer'in Dükkânı ve Kuşaklar Üzerine 119

Fatih-Harbiye ve Ud Çalan Kadınlar Üzerine 157

Recebin Kahvesi ve Armağanın Değeri Üzerine 243

YER GÖSTEREN AÇIKLAMA

Bu kitap İstanbul'daki "**yerler**" ve o yerlerin çağrıştırdığı "**düşünceler**" üzerinedir.

İstanbul hem çok eski hem de çok yeni bir şehir.

İÖ, yani İsa'dan öncesi de var; İS, yani İsa'dan sonrası da...

İÖ, internet öncesini de görmüş; İS, internet sonrasını da yaşamakta...

Geçmişte iki muhteşem imparatorluğun başkentidir.

Günümüzde üç saatlik uçuşla iki milyar insana ulaşılabilen bir yerdir.

Bu şehir güneş doğarken canlı, kıvrak bir Rumeli oyun havasıdır. Günboyu arabesktir, türküdür, rap'tir, Mozart'tır. Her an farklı bir ritimde yankılanır kulağınızda. Bazen de tango yapar karşınızda. Akşam kavuşurken o artık hüzünlü bir Selahattin Pınar bestesidir.

Ertesi sabah kalktığınızda bir de bakar ve hayranlıkla şaşarsınız ki, o İstanbul bu kez dün bıraktığınızdan farklı yerler, değişik sesler, başka insanlarla size "günaydın" demektedir. Zordur ona ayak uydurmak.

Yerler, yerleşenleri etkiler, yerleşenler de yerleri...

Şehirdeki "yer"lerin kimi, zamanla yok oldu; bazıları değişti, yenileri sürekli ekleniyor. Çocukluğumda Şişli'nin ötesinde oturulacak semt yokken, binaların başının henüz göğe

ermediği dönemlerde, pirinci bakkaldan, zerzevatı manavdan alırdık. Berberde erkekler saç sakal tıraşı olur, hanımlar saçlarını yaptırırdı. Şimdi kentin ucu bucağı yok, plazaların, rezidansların daha ne kadar yükselecekleri belli değil. Artık kıymayı da pırasayı da marketlerden alıyoruz. Kahvehaneler *coffee house* oldu, hanımlar *gym*'lere, rekonstrüktif cerrahlara, *hair designer*'lara gidiyorlar.

İstanbul'un bildik "yer"lerine, son yıllarda dikkat çeken yeme içme mekânları da eklendi. Bunlar da bir metropole yakışan renkler oluşturdular. Sayıları ve düzeyleri arttıkça rekabet çıtası da yükseldi, yeme içme yerlerini mercek altına alanlar tarafından notlandırılmaya başlandılar. Son olarak da 2022'de uluslararası lokanta değerlendirmesi de yapan lastik üreticisi Michelin'in yıldız verdiği ya da önerdiği lokantalar kervanına katıldılar. Bunlar da artık İstanbul'un "yer"leri arasında sayılır oldular.

Yerler değişirken yerleşenler aynı kalır mı? Şehirde on sekiz değil de bir milyon insan otururken dünyanın dönüşü mü ansızın hızlandı bilinmez; etrafımızdaki insanlar birdenbire çoğalıverdi. İçeriden dışarıdan birbirini anlamayan, kültürleri, değerleri, ihtiyaçları, arzuları ve korkuları aynı olmayan insanlar yanı başımızda bitiverdi. TÜİK tarafından açıklanan 2021 nüfus sayımına göre İstanbul'da doğanlar artık burada oturanların yarısı kadar bile değil. Çoğunluk başka yerlerde doğup kente gelen insanlara geçti. Dahası, her yüz kişiden yedisi de dış ülkelerde doğmuş olan hemşerilerimiz. Burada yepyeni bir şehir var artık.

Yerler ve yerleşenlerdeki hızlı ve dinamik değişim, ortaya dekoru ve oyuncusuyla her gün bir başka tiyatro sahnesi çıkarır oldu.

Hem çok eski hem de çok yeni olan bu zor ve muhteşem

şehirde birbirine benzemeyen yerler ve apayrı yerleşikler arasında vapurlara, tramvaylara binerek, çoğu kez de tabana kuvvet dolaşırken görülenlerin, insanı düşünceden düşünceye savurmaması mümkün müdür? Ben de gezerken ve düşünürken, varolmanın değerini, yaşamanın, özellikle burada yaşamanın lezzetini de yeniden keşfettim. "Sokakta düşünen bir adam" olarak gördüklerimi, yakın geçmişimizde yaşadığım kimi komik, kimi acıklı olayları, giderek solan anıları, kafamın içindekileri sizinle paylaşmak istedim.

Bakarsınız lazım olur.

KÖPRÜ VE SİSİFOS'UN KAYASI ÜZERİNE

Köprü deyince eski İstanbulluların aklına ilk gelen Galata Köprüsü'dür. (1) Boğaz'a takılan üç gerdanlık daha sonraki yılların armağanlarıdır. Onların henüz ortada olmadığı yıllarda Haliç tarafında Galata Köprüsü'nün muavini gibi iki adım gerisinde duran, daha mütevazı kılıklı bir köprü daha vardır: Unkapanı Köprüsü. Ne ki, sadece Köprü dendiğinde anlaşılan, Fatih'i, Sultanahmet'i ile surlar içine sığmakta zorlanan yaşlı şehri, Galata'sı, Cadde-i Kebir'i ile Karşı Yaka'ya (2) bağlayan, iki farklı kültürü öpüştüren Galata Köprüsü'dür. Hani Aziz Nesin'in, *"Köprü'ye geldim, ne göreyim. Köprü'nün Haliç, Boğaz, iki yanı silme balıkçı kayıklarıyla dolu,"* (3) diye tek kelimeyle belirttiği köprü...

Ara Güler'in bir siyah beyazı geçti elime. Karaköy tarafında yüksekçe bir yerden basmış deklanşöre; Köprü'yü sağıyla soluyla, önüyle arkasıyla Eminönü'ne kadar sığdırmış çerçevenin içine. Ben o fotoğrafın çekildiği yılların Köprü'sünü, yıpranıp, gözden çıkartılıp, şatafatlı gazinodan pavyona düşen şarkıcılar gibi Haliç'in iç taraflarına yollandığı tarihe kadar dolu dolu yaşadım. Size o yıllarını anlatayım, çağrıştırdıklarını birlikte düşünelim.

Köprüler niçin inşa edilir? Bir taraftan öte tarafa geçmek için, değil mi? Bizimkinin farkı, kişiliği ve değeri daha bu ilk

adımda kendini gösterir. Doğrudur, Eminönü ile Karaköy'ü kucaklaştırır ama o kadarcık mı? Bununla yetinmez, orada bekleme yapmaz, diğerlerinden farklı başka işlevler de üstlenir. Şehirlerde metroların, banliyö trenlerinin insanları getirdiği, sonra tekrar oradan alıp geldikleri yerlere iade ettiği merkez garlar, istasyonlar gibi bizim Köprü de Boğaz'dan, Kadıköy'den, Adalar'dan ve Haliç'ten gelen Şehir Hatları vapurlarının, yolcularını kentin merkezine indirdikleri, yine oradan alıp gidecekleri yerlere teker teker dağıttıkları bir ana iskeledir öncelikle.

Pek çok köprü görmüşlüğüm vardır ama hem köprü olup hem de böyle Merkez Terminal İstasyonu görevi yapan bir tane daha dünyada var mıdır, bilmiyorum.

İlkokuldayken büyükbabamın elinden tutarak birkaç kez vapurla Beylerbeyi'nden "İstanbul'a indiğimizi" hatırlıyorum. Büyüyüp kendimi bildiğimde ise 1960 yılından başlayarak on dört yıl boyunca Vaniköy'den kalkan, 08.18'de Beylerbeyi'nden iskele alınırken son yolcu olarak atlamaktan keyif duyduğum, Kuzguncuk ve Üsküdar'a uğradıktan sonra Köprü'ye varan vapurun düzenli yolcusu oldum.

Ortaokul birinci sınıfa başlarken büyükbabamın "Aziz Efendi Malzeme-i İnşaiye Dükkânı"nın emektarı Şerif Efendi'nin sırtladığı bir hurçla binmiştik 71 numaralı Halas vapuruna. Hurcun içinde yatılı okulda yatacağım şilte, altıma sereceğim çarşaf, üstüme çekip ilk başlarda gizlice ağlayacağım yorgan vardı. Köprü'yle bilinçli olarak o gün tanıştım ve onun elektriği beni o gün çarptı. 1974'te evlenip semtten ayrılana kadar da sarsmaya devam etti. Hukuk fakültesinde verdiğim son sınava dek her sabah düzenli olarak Beylerbeyi'nden binip, yirmi beş kuruşa satılan *Cumhuriyet* gazetesini okuyarak Köprü'ye, oradan da otobüsle Beyazıt'a ulaştım, dönüşte

de Köprü'den eve, yalnızlığıma geri geldim. Yıllar, herkes ve her şey gibi bizi de değiştirdi. Ben olgunlaştım, köprü yaşlandı, karakterlerimiz farklılaştı, bedenlerimiz değişime uğradı, eski görüntümüzden uzaklaştık.

Ben size ikimizin de formda olduğu, altmışla yetmiş dört arasının Köprü'sünü anlatacağım. O yılları mütevazı kamerasıyla sonsuzlaştıran Ara Güler de zaten daha sonrasını çekmeye elinin gitmediğini söyler: *"Makinemi alıp sokağa çıkmak içimden gelmiyor. Çünkü benim düşündüğüm bir İstanbul vardır. O İstanbul yoktur ki artık ben o İstanbul'un resmini çekeyim. Şimdi bambaşka, adı İstanbul olan fakat İstanbul olmayan, bizim bildiğimiz İstanbul olmayan bir İstanbul."* (4)

O yılların Köprü'sünün her iki yanında da vapur iskeleleri diziliydi. Haliç tarafındakiler daha çelebi, daha gösterişsiz, kendi hâlindeydi çünkü o yöndeki seferler daha seyrekti, birkaç vapurla az sayıda iskeleye uğrayarak yapılıyordu. Biliyoruz ki şehrin geçmişinde, on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıllarda kayda değer bir hareketlilik, oradan oraya sıkça gelip gitmeler yoktur. O dönemlerin Eyüp'te oturan efendileri, "Hadi hanım, kalk Beykoz'a kadar gidip bir paça yiyelim, kemik erimene de iyi gelir," diyemiyorlardı. Hem vapur, tramvay nedir pek bilinmiyordu hem kemik erimesine nelerin iyi geldiğini topluma öğreten hekimler henüz medyadaki yerlerini almamışlardı hem de karısını dışarıda yemeğe çıkartacak kocalar yoktu.

O mahzun İstanbul'da hayat prostatlı amcaların çişi gibi ağır ve cılız aktığından insanlar oturdukları yerde oturuyor, başlarını mahallelerinden, yakın çevrelerinden pek çıkarmıyorlardı. II. Mahmut dönemine kadar Beyoğlu ile Yarımada yakalarını birbirine bağlayan bir köprünün yapılmamış olması da bu durağanlığa, ihtiyaç olmayışına bağlanabilir. Dü-

şününüz ki, iki yaka arasındaki ulaşım Osmanlı'nın ilk dört yüz yılı boyunca yalnızca kayıklarla sağlanmıştır. Mimar ve yazar Uğur Tanyeli bu durumu, "*kentsel porozitenin ve mobilitenin düşüklüğü*" tanımlamasıyla açıklar ve bundan, "*hem kentlilerin ulaşım donatılarını az kullandıkları hem de yönetimin bu mobilite azlığını özellikle talep ettiği*" sonucunu çıkarır. (5) Sizin anlayacağınız, kocanın karısına, "Kulak ver de, sakatatçı geçerken paça alayım, haşlayıverirsin," diyerek evde pijamasıyla oturduğu, yöneticilerin ise, "Aman aman, halk bir yere kımıldamasın, fazla hareket tehlike doğurur, böylesi iyi," diye düşündüğü dönemler...

Çok yıllar sonra şehre vapur, tramvay, otobüs geldiğinde dolaşım başlamış; Kasımpaşa, Eyüp, Balat, Fener gibi Haliç'teki semtlere yönelik hareketlilik de artınca, buralara otobüse atlayarak gitmek kolaylaşmıştı. Bu nedenle Köprü'den kalkarak o yöne giden vapurlara rağbet azalmış, giden olmayınca sefer sayısı seyreltilmiş, vapurların da külüstürleri bu hatta verilmişti. Köprü'nün Marmara tarafında Karaköy'den Eminönü'ne kadar boydan boya, yan yana dizilmiş iskeleler ise daha afili ve canlıydı çünkü buraya şehrin her tarafından her saat her cins insan gelir gider olmuştu. Yolcu alıp bindiren vapurlar da öteki tarafa hizmet verenlerden daha büyük ve gösterişliydi. Sonraki yıllarda bu iskelelerin de bazıları kaldırıldı, kimisi Eminönü tarafına kaydırıldı.

Köprü'nün üstü bir âlem, altı bambaşka bir dünyadır. Madem lafa iskelelerden girdik, öyleyse önce onların bulunduğu alt kata göz atalım.

Kimine cakalı Ada vapurları afili bir biçimde yanaşır; birkaçının önünde Üsküdar, Beylerbeyi, Kanlıca, Beykoz gibi semtlere uğrayarak Anadolukavağı'na kadar giden daha mütevazı yapıdaki vapurlar sıraya girer; Avrupa yakasın-

da Beşiktaş'tan başlayarak Bebek, Yeniköy, Sarıyer derken Rumelikavağı'na kadar ulaştıracak olanlar da boş bulduklarına yanaşır.

"Amca, Üsküdar'a hangisi gidiyor bunların?" ya da "Dayı, Küçüksu'ya nereden gidilir?" diye sorulmaz, sorana dışarlıklı muamelesi çekilir çünkü. Köprü'ye gelen İstanbullular nereye borda edeceklerini bilirler. Kalkış, sabırsızlıkla ve bir an önce yayılıp rahatlamanın telaşıyla beklenir. Tek seferlik bilet alacak olanlarla, memur ve talebe abonmanı edinmek isteyenler için gişeler hemen yan taraftadır. Ücret peşin ödenir.

"Geldikleri Gibi Giderler!"

Kadıköy'e gidecekler içinse Köprü'nün Karaköy tarafında ayrı ve çift taraflı çalışan bir iskele vardır. Bunun bir yanından hiçbir yere uğramadan Kadıköy'e gidecek vapurlar kalkar, öteki tarafı ise Haydarpaşa'ya uğrayarak Kadıköy yapacakların bineceği bölüme ayrılmıştır. Atlamamak gerekir ki, Haydarpaşa Garı tüm ihtişamı ve işleviyle ayakta olduğundan onun hemen önünde yer alan Vedat Tek imzalı tarihi vapur iskelesinin ayrıca önemi vardır. Anadolu'dan trenle İstanbul'a kasketleri, şalvarları, poturları ve sıcak yaz aylarında bile kalın ceketleriyle gelenler ilk şaşkınlığa burada uğrar, gardan çıkmalarıyla birlikte kentin yüzlerine tokat gibi çarpan, ağzını açıp yutacak bir ejderha gibi üstlerine doğru gelen büyüklüğünden mi korksunlar; yoksa denizi, martısı, camisi, sarayı ile "Hoş geldin" diye kucaklayan güzelliğine mi teslim olsunlar, kestiremezler.

Anadolu'yu Haydarpaşa'da İstanbul'a bağlayan garın önündeki narin vapur iskelesinden karışık duygularla binen biri daha vardır. O, vapura değil Enterprise adlı (sonradan

Kartal oldu) bir küçük tekneye atlar. Mondros Antlaşması imzalanmış, Grup Komutanı olduğu Yıldırım Orduları dağıtılmış, görev yerinden İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Tarih 13 Kasım 1918. Küçük istimbot, İstanbul'u işgal eden elli beş parçalık düşman donanmasının arasından geçerek Köprü'ye doğru yol almaktadır. Ayaktaki iki zabitten biri ağlayarak, "Geldiler," der. Kısa bir sessizlik olur ve aldığı yanıt çok kararlı biçimde Boğaz'ın isyankâr dalgalarına karışır: "Geldikleri gibi giderler." Küçük teknede yaveri Cevat Abbas'a bu cevabı veren büyük yolcu, gelenleri, zamanı geldiğinde, geldikleri gibi gerisingeriye postalayacak olan Mustafa Kemal'den başkası değildir! (6)

Şehri işgal edenler elbette sadece düşmanın silahlı güçleri olmamıştır. Buraya kapağı atanlar, İstanbul'dan kaçıp Bodrum'a yerleşenlere benzemez. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden ya da sınırlarımızın dışından buraya pek çok insan silah zoruyla değil ekonomik zorunlulukla gelmiştir. Evini, köyünü terk edip ekmek parası için gurbet trenine ayakları geri geri giderek binenler, Köylü ya da Birinci sigarası, bilemedin Bafra içerler, bıyıkları da vapura Kadıköy iskelesinden binip Yeni Harman tüttüren beylerinkinden farklıdır. Aralarında kendine güvenen bıçkınlar, "Seni yencem lan İstanbul!" diye haykırarak Haydarpaşa iskelesinden Bahçe tipi vapurlardan (Fenerbahçe, Paşabahçe, Dolmabahçe) birine atlayarak Köprü'ye iner; orada, varsa kendilerini bekleyen yakınlarıyla, hemşerileriyle kucaklaşırlar. Kimsesiz gariban takımından olanlarsa etrafta kendilerine benzeyen birilerini ararlar, bulurlarsa ürkek bir "selamünaleyküm"le yanaşıp ucuz Sirkeci otellerinin yolunu sorarlar.

Uluslararası üne sahip dolandırıcımız Sülün Osman da bunları karşılayanlar arasındadır. O da kendisine yol soran

birini gözüne kestirdiğinde pençesini geçiren bir atmaca gibi koluna girer. "Hoş geldin ağam, memleket neresidir?" muhabbetinden sonra hoş geleni boş gönderecek oyunu başlatır. İstanbul'un taşının toprağının altın olmasından başlayarak birinci perdeyi, "Kafayı çalıştıran burada karun olur ama imkânlar artık eskisi kadar çok değil, geç kalmayan kazanır," diyerek kapatır. İkinci perdeye telaşlanarak giren ve bir an önce köşe dönmenin baş döndürücü girdabına kapılmış garibanın önüne elindeki seçenekleri koyar. Çabuk nakde dönüşecek bir yatırım yapmak isteyene vızır vızır gelinip gidilen Köprü'nün olmayan geçiş ücretinden pay almasını önerir. Karşıda görünen Galata Kulesi'ni merak eden çıkarsa, ona da "al, işlet, devret" sisteminin mucidi olarak buranın işletme hakkını verir. Son perdede, elindeki üç-beş kuruşu da "dakka bir gol bir" kaptıran kasketli uyanık için dram, şöhreti sınırlarımızı aşan Sülün Osman için TV'lerde gösterilen program vardır.

"Seni Yencem Lan İstanbul!"

Boyunbağsız mintanının yakalarını açarak kıllarını tehdit gibi sergileyen, tespihlerini sallayarak eski yerleşiklerin alışık olmadıkları bir lehçeyle, "Seni yencem lan İstanbul!" diye nara atanlar, bu kentte ütülüp boynu bükülenlere genellikle ağır basmış, iyi yerleri onlar kapmıştır. Akın akın gelen milyonlar beş yılda bir yapılan nüfus sayımlarında önce varoşların kayıtlarına girmişlerdir. Bunlar yalnız kendilerini değil, köysel âdet ve göreneklerini de beraberlerinde getirmişlerdir. İstanbul kokusuna hayli uzaktırlar; dahası, onu koklamaya, içlerine çekmeye de pek hevesli değildirler. Bildiklerinden uzaklaşmaya korkarlar. Kokuymuş, renkmiş, toplumsal uyummuş, onları ilgilendirmez. Ayakta kalma, var olma iç-

güdüsüyle yaşam mücadelesinde nefes almaya devam etmeleri için gerekli olan neyse onu ne pahasına, kimin zararına olursa olsun kendi bildikleri biçimde yapmaya bakarlar. Bu yüzden de Şule Gürbüz'ün saptamasıyla, *"İstanbul'a on sekiz yaşından sonra gelenin ne dili ne dimağı değişir; ne yerliliği geçer ne yeni kök salabilir."* (7)

İstanbul, eski sahiplerinin gözünde, iple, urganla sıkı sıkıya bağlanmış tahta bavullarıyla gelen bu dışarlıklıların kendi bildiklerini dayatmalarına direnememiş, onlara, "Durun ne yapıyorsunuz?" diyememiş, zarafetini koruyamayarak yenilen taraf olmuştur. Onları şehri işgal etmekten alıkoyacak, gelenleri geri dönmeye özendirecek siyasal yaklaşımlar, kent ve toplum projeleri ile ekonomik planlama da bulunmadığından koca şehir, Haydarpaşa'da vapurlara, "Seni yencem lan!" diye naralanarak başına buyruk doluşanların altında ezilerek soluksuz kalmıştır.

"Bizim Apartmanın Sahibi" adlı öyküsünde Aziz Nesin yenenle yenileni, sadeliğin doruğuna çıkan eşsiz anlatımıyla birkaç cümlede anlatır. İstanbul'a gelip önce kapıcılık yapan, ardından da o merdivenlerini silip çöplerini topladığı apartmanın sahibi olan bir Anadolu uyanığı, kendisini eskiden tanıdığı için bu değişimi karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen birine şöyle der: *"İnsaf edin beyefendi, yirmi iki yıldır İstanbul'dayım, İstanbul kaldırımı çiğniyorum, artık bir apartmanım da olmasın mı?"* Bunu duyan ve apartman sahibinin kiracısı olup kirasını bile zamanında ödeyemeyen öykü kahramanı ise acısını bize haykırır: *"Ben doğma büyüme İstanbullu olduğuma, yirmi iki değil, kırk iki yıldır İstanbul'da yaşadığıma utandım, başımı önüme eğdim. O günden sonra nerelisin diye sorsalar, Sivaslıyım, İstanbul'a geleli daha altı ay oldu, diyorum."* (8)

Kentin muhafazakâr yapısını tersyüz eden, ince zarif siluetini hırpalayıp kabalaştıran, toplumsal ahengini bozan, onun iki imparatorluğun farklı kültürlerinden gelen değerlerini rendeleye rendeleye ufaltmaya, öğütmeye, başka bir şeye dönüştürmeye başlayan göçleri benimsemek ve hazmetmek kuşkusuz kolay değildir. Alışıldık değerlerin korunamadığını görmek, tersine bencillik, hırs, çıkarcılık, açgözlülük istilasını çaresizce izlemek can yakıcıdır. Bu acıyı beyninde ve kalbinde hissedenlerden Enis Batur, *"Kültürel kimliği önlenemez bir hırs ve vandallıkla yok edilen şahşehirden bir ucube yaratılmıştır,"* diyerek inler. (9)

Fatih'te, Cihangir'de, Üsküdar'da, Kadıköy'de sakin, durağan, sınırlı dünyalarında kendi yağlarıyla kavrulan şehir insanlarının sayısı, benim size anlattığım yıllarda bir-iki milyon iken yirmi milyonlara burada yatıp kalkanların doğurganlığıyla ulaşmadı. Daha önceleri gelmiş bulunan muhacirleri saymazsak, ağırlıklı olarak Anadolu köylüsü ve son yıllarda yurtdışından gelip yerleşenler şişirdi bu nüfusu.

Söyle toplumunu, söyleyeyim şehrini

Bu noktada durup, biraz sakinleştikten sonra daha kapsamlı bir muhakeme yapmakta yarar olabilir. Önüne geleni yıkıp geçerek şehri işgal eden, sosyoloji literatüründe şehirli-köylü olarak yapılagelen sınıfladırmaları karmaşık metropol yapısında karşılıksız bırakan akımlarla ilgili olarak söylenebilecek olanlar hepten olumsuz bir nitelik mi taşımalıdır? Göç olgusunun ekonomiye ve toplumsal yaşama değer katan hiç mi yanı yoktur? "Her şerrin içinde bir hayır vardır," sözünü akla getirip biraz daha düşünmek, tartmak, bir Asliye hâkimi gibi muhakeme yapmak adil olmaz mı? Madalyonun iki yanının

bulunduğunu dikkate almadan yapılacak yüzeysel değerlendirmeler acaba ne ölçüde gerçekçi ve sağlıklı olabilir dersiniz? Şayet konunun iki yanını birden irdelemek isterseniz işe, "Hayatın bir görüntüsü bir de hakikati vardır," diye felsefi bir yaklaşım sergileyerek de girebilirsiniz. Niçin? Şehrin yaşamını doğrudan etkileyen göç olayını artısıyla eksisiyle ölçüp biçebilmek, sağlıklı bir yargıyla hükme bağlamak için!

Geniş açıdan bakıldığında görülür ki dışarıdan gelenlerin tazyiki, şehrin durağanlığına, içine kapanıklığına son veren, hareketsiz İstanbulluyu canlandıran, onu daha fazla mücadele etmeye, daha çok üretmeye, rekabete yönlendiren bir itici, zorlayıcı güç olmuştur. Kabul etmek gerekir ki, göç dediğimiz olgu iki ayda gerçekleşmedi. Kuralsız, plansız kalkınma dönemlerinde yıllarca süren akım dalgaları, dingin, sessiz, kendi hâlinde ve kanaatkâr bir şehrin her yerine öyle ya da böyle, çarpık çurpuk da olsa dinamik bir metropolün kaçınılmaz biçimde gelmekte olduğunu bar bar bağırarak duyurmaktaydı. Yerel ve merkezi idareler tarafından bentlenemeyen, kente uyarlanamayan, çevreyi, doğayı önemsemeden haldur huldur buldukları her yere yerleşen bu "değişik çoğunluklar", ekonomik ilişkilerde de değişimlere yol açtılar. Bu da yoz-yelloz da olsa üretken bir dinamizm şeklinde kendini gösterdi.

Göç edenler, evini, yurdunu terk ederek hurçlarıyla, bavullarıyla, sandıklarıyla, denkleriyle geride köklerini, evlerini, insanlarını, tarihlerini bırakıp gelenler, şairin yaptığı gibi bir tepeye çıkıp oradan "Aziz İstanbul"u seyretmek, Süleymaniye'de namaz kılmak, AKM'de opera izlemek için gelmediler. Karınlarını doyurmak, yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla buraya doluştular.

Şiirle düşünür Haydar Ergülen, Vedat Günyol Deneme Ödülü'nü kazanan kitabı *Yayan Yapıldak*'ta *"Bavul yola düş-*

meden güneş doğmaz," der. (10) Yola düşenlerin bavullarını da Vuslat Bavulu, Yalnızlık Bavulu, Yokluk Bavulu, Hasret Bavulu, Gurbet Bavulu, Tren Bavulu ve nihayet Haydarpaşa Bavulu diye ayırır. Haydarpaşa Garı'ndan çıkıp iskelede kendisini Köprü'ye atacak vapuru bekleyenin bavulunun yanında ona, "*Yaslanmış karayağız bir delikanlı gibi, siyah kılıfıyla duran saz ya da bağlama*" diye tanımladığı yoldaşını gören birinin yüreği dız dız daralmıyorsa bence hiç atmıyor da olabilir! O sazda geride bırakılan köyün kahvesi, doyulamayanın nefesi, yüreğin felsefesi saklıdır, feryad zamanını beklemektedir. Saz varsa sorun yok da sazı cazı bilmeyende felsefe tutmaz, geriye sadece köyün kendisi kalır. Haydarpaşa'dan Köprü vapuruna kendileri, aileleri için güneşin doğmasına dua ederek ürkek ve kaygılı binenlerin çoğu yanında ancak "köy" getirebilmiştir. Bavullarında un, bulgur ve umut vardır sadece.

Yetmişlerde hızlanan göçün tarihi aslında çok daha eski yıllara dayanır çünkü evini, yurdunu terk etme zorunluluğu son yıllarda ortaya çıkmadı, gelenler de sadece Anadolu kökenli olmadı. Osmanlı Devleti, Balkanlar coğrafyasını yitirirken orada oturan yurttaşları büyük baskılar, zulümler, hatta katliamlara uğradılar. Terk edilen topraklarda ulus-devlet kurmak ve türdeş toplum oluşturmak isteyenler farklı etnik ve dini yapıda olanları dışa itmeye başladı. Müslüman Osmanlılar bunlar arasında en fazla zarar görenlerdi. İbadet ve eğitim olanakları kısıtlandı, geçim kaynakları kurutuldu, topraklarına, mallarına, servetlerine el konuldu. Kaçabilen kaçtı, göçebilen göçtü! (11)

Tanpınar da bizim bildiğimizden, konuşup sızlandığımızdan çok daha eski bir yapılanma olgusunun şikâyetçisidir. O, 1908 ile 1923 arasındaki on beş yılda İstanbul'un bilinen kim-

liğini yitirdiğini söyler, *"Her büyük şehir nesilden nesile değişir. Fakat İstanbul başka türlü değişti,"* diye dert yanar. (12)

Şimdi burada oturanların çocukları kendilerine daha iyi bir gelecek kurabilme kaygısıyla yurtdışına kapağı atarken, "Aman evladım, iyi ediyorsun valla, burası yaşanacak yer olmaktan çıktı," diye sırt sıvazlayanların benzer gerekçelerle buraya göçmek zorunda kalanlardan şikâyet etmesi adil bir yargı olabilir mi? Sorgulanması gereken, sonuçta ortaya çıkan "yoz dinamizm"in yozlaşma kısmına kimin neden dur diyemediği, dinamizm tarafını kimin neden şahlandıramadığı olmalıdır. Kimin görevidir bunları yapmak? Öncelikli sorumluluklar kime aittir? Yozlaşmaya engel olacak gerekli kentsel, yaşamsal düzenlemeleri yerine getir(e)meyen, dinamizmi öne çıkartıp, koşturup coşturamayan, bu doğrultuda gereken ekonomik altyapıyı kuramayan, uygar bir üstyapı oluşturamayan yönetici kadroların kendi yellozlukları değil midir öncelikle irdelenmesi gereken?

Çorbaya sallanan kaşıklar çoğaldıkça karın doyurmak zorlaşır, mücadele sertleşir, farklı çözüm arayışları başlar. Başka kâseler, değişik çorbalar üretilir. Rekabet bu açıdan olumludur, kişiyi de toplumu da geliştirir. Daha verimli olmanın, başkalarının altında ezilmemek için yenilikçi çabalar üretmenin, ekonomik kalkınmanın yolunu açar. Yerkürede hiçbir şehir hiç kimsenin babasının malı değildir. Hayat her yerde zordur. Bu şehirde daha da zordur. İstanbul'da yaşamak Premier League'de futbol oynamakla eşdeğerdedir.

Aslında hepimiz Antik Yunan efsanesindeki Sisifos gibi her gün bir kayayı sıcakta, yağmurda, karda, kışta kıyamette, kan ter içinde kalarak, ıslanıp donarak, ellerimiz parçalanarak, yüreğimiz darlanarak itip yuvarlayarak bir tepeye çıkartmaya çalışıyoruz hayatta. Çoğumuz tepeye varamıyor bile. Ulaşabi-

lenler de, tam oh deyip bir nefes alacakken bir de ne görsünler, binbir güçlükle oraya çıkarttıkları o kaya, ellerini bir an üzerinden çekmeleriyle birlikte gerisingeriye gümbür gümbür aşağıya yuvarlanmıyor, onca emek heba olmuyor mu?

Yapılabilecek tek şey ertesi sabah, "Ya bismillah ya sabır," deyip aynı uğraşı yinelemekten ibaret. Hayat dediğimiz, ayakta kaldığımız sürece, Sisifos'un kayasını ha babam de babam her gün itmekten başka bir şey midir? Metropol yaşamında o kayanın ağırlığı daha da fazladır, altında kalıp ezilmek işten değildir. Alta düşen gider.

Kente önceden gelen kadar sonradan katılanın da hakkıdır toprağı, havayı, suyu paylaşmak, bunlar için savaşmak, yaşamaya çalışmak. Gelenin kılığına, rengine, dinine, diline, düşüncesine, beğenilerine, tercihlerine karışmak da kimseye tanınmış ayrıcalık değildir. Ben koyu tenliyi istemem, babam asker kaşlarını çatıp, "Uzun saçlı, küpeli, cıvık erkek gelmesin," der, oğlum Ukraynalı fıstığı, kızım Rizeli değil Egeli olsun ister, hanım hepsine birden karşı çıkar...

Göçmüş evinin damı,
Delletmen gari adamı!

Ç ile Ç'nin "seviyesiz birlikteliği"

Şehri eskileri yetmiyormuş gibi yeni surlarla çevreleyerek gelmek isteyenlere set çekmek, onlardan vize istemek gibi zaman zaman ortaya saçılan nafile sızlanışların hiçbirinin ne değeri vardır ne de olabilirliği. Zamanında kentleşmeyi tüm Anadolu'ya dağıtıp yayamadık. İnsanların karınlarını İstanbul'a göçmeden doyurabilecekleri ekonomik yapıları ülkenin geniş ve bereketli coğrafyasında kuramadık. Şimdi

artık İslam Çupi'nin renkli anlatımıyla dillendirdiği gibi şehri *"köy çöplüğü"* yaptıktan, tarihinin, kültürünün ve görgüsünün üstünden ağır bir *"taşra presi"* geçirdikten sonra (13) sızlanmanın, geçmişin yitmiş güzelliğine ağıt yakmanın hiçbir yararı yoktur.

Metropole göç, kaçınılmaz bir ekonomik olgudur. İhtiyaç getirir, korku götürür. Köyünde, kasabasında, küçük kentinde hatta ülkesinde geçimini sağlayamayanın şansını başka bir yerde denemesi yasayla sopayla önlenemez. Karnını doyurmak, çocuğunu okutmak, doktora gidebilmek herkesin hakkıdır. Büyük kentte bu olanaklar daha boldur. İhtiyaç, baraj dinlemez, yıkar geçer. Hak, demiri keser. Gelenin geriye dönmesi ise korkuya bağlıdır. Ya umduğunu bulamaz, ekmeğini burada da çıkaramaz ya da pahalılığa dayanamaz, deprem gibi olgulardan korkar ve "Alın kıymetli şehrinizi başınıza çalın, gidiyoz işte," diyerek ayrılır.

Gelen on kişiyse dönenlerin sayısı üçü geçmez çünkü dönülecek köy gelecek vadetmez! Gidebilecekleri, ekonomik yönden ümit verecek başka kentlerimizin sayısı da yeterli değildir. Ülke ekonomisinin ve dış ticaretinin yarıya yakını İstanbul'da oluşmaktadır. Anadolu'yu besleyen vergilerin büyük kısmı burada elde edilmektedir. O yüzden nüfusumuzun her beş kişisinden biri buradadır. Kalıp tutunabilenlerin, şehir nüfusuna eklenenlerin eski yerleşiklerle birlikte uyum ve huzur dolu bir yaşam sürebilmesi için yapılması gereken, metropoliten yaşam kurallarının uygulanması, kalabalıklaşan toplumda uyumlu ve hakça yaşanabilirliğin sağlanmasıdır. Güzel ve yararlı olanın korunmasıdır. Yeni katılımların kendilerine özgü farklılıklarından yararlanılmasıdır. Onlarla birlikte yeni güzellikler, zenginlikler, katma değerler yaratılmasıdır. Bunları sağlayacak ekonomik ve siyasal düzen-

lemelerin yaşama geçirilmesidir. Bunlar da hem alt hem de üstyapısal sorunlardır, çözmek de öncelikle merkezi ve yerel yönetimlerin, siyasal otoritelerin görevidir.

İstanbul'da şehirden metropole geçiş sürecinde bizim beceremediğimiz bu oldu. Çağdaş şehircilik ölçülerini ıskaladık, uygar kuralları kendi zihin yapımıza uyduramadık; geleniyle, eski oturanıyla, hep birlikte huzur içinde yaşayabileceğimiz, karnımızı doyurabileceğimiz bir kent oluşturamadık. Bu yönde atılması gereken doğru adımları yanlış adamlar attı. Önce bilgi düzeyi yetersiz, kent yaşamından habersiz çapsız kitleler, donanımlı olanlara, iş bilenlere ağır basarak kendi kısır bilgi, görgü ve arzularını hayata geçirdiler. Daha sonra da donanımlı olup işi bilenlerin bir kısmının çapsızların malı götürdüklerini görüp onlara karşı çıkmak yerine işbirliği yaparak masada yer almak istediklerini gördük. Hem çapsızların hem de onlarla ortaklık kuranların "kendilerine dönük işbitiriciliğine" tanık olduk, ahladık vahladık ama engel olamadık.

Eskiden bir kadın bir erkekle evlilik dışı bir ilişkiye girdiğinde lisanen de aşağılanır, "Filancanın metresi oldu," denirdi. Erkek metres tutar, dost hayatı yaşar, hovardalık yapardı. Zamanla bu eşitsiz ve yakışıksız dil bir ölçüde ortadan kalktı. Gazeteler magazin ekleri yayımlamaya başladıktan sonra orada "cemiyet hayatının" ünlü isimlerinin ilişkilerini izlemeye başladık. Bakış ve anlayışın gelişmesi dilde de kendini gösterdi, bu beraberlikler için "dost hayatı" denmesi yerine "seviyeli birliktelikler" tanımlaması renkli resimlerin altında yer almaya başladı.

Kentteki yaşamı büyük ölçüde bozan, ortak yaşam düzeyini düşüren de Ç ile Ç'nin birlikteliği oldu. Kim mi bunlar? Ah çok özür dilerim, magazin sayfalarına dalınca onların rumuzlu ifadelerine kapıldım bir an.

Ç'nin birincisi "Çapsız"dır, ötekisi ise "Çıkarcı".

Çapsızlarla çıkarcıların her düzeydeki sıkı fıkılığı, kadın erkek yakınlaşmasının tersine, "seviyeli olmayan birliktelik" olarak ortaya çıktı ve önlenemediği için de zamanla toplumu içten içe kemirip çürüten, doğal olmayan bir afet niteliğine dönüştü.

"Her düzeyde" diye özellikle vurguladım çünkü okumuş okumamış, büyük küçük kişisel çıkarlarımızın yol açtığı sorunlardaki payımızı görmezden gelerek çuvaldızı başkaları için hazırlamadan önce iğneyi kendi arka yuvarlağımıza batırmazsak, merkezi ya da yerel otoritelerin düğümleri bize rağmen çözebileceklerini düşünmemiz ve talep etmemiz de rüyada ağlamaktan öteye geçmez. "Masum Değiliz Hiçbirimiz" bir Sezen Aksu şarkısı mıydı? Kırmızı ışıkta durmanın kendilerini kapsamadığını sanan; pizzayı, kebabı soğumadan yetiştirmek için yaya kaldırımlarında yürümeye çalışanları ezme pahasına son hızla giden motorlu kuryeleri sokakta "Allah seni kahretsin," diye azarlayıp, eve geldiklerinde "Niçin geç kaldın, bu ne yavaşlık?" diye payladığımız sürece rüyadan gerçek hayata dönmemiz kolay olabilir mi?

Toplum, bir büyük ailedir, şehir de onun konağı. Aslan yatağından belli olur, derler. Öyleyse, anlat toplumunu, söyleyeyim şehrini ya da söyle şehrini, deyivereyim toplumunu!

Beylerbeyi usulü yerleşim

İstanbul'a havadan ulaşmanın kolay olmadığı yıllarda, trenle Haydarpaşa Garı'na gelip oradan vapurla Köprü'ye geçenlerin iskeleye adımlarını atmalarıyla başlarının dönmesi bir olur. Bunun nedeni o güne dek hiç görmedikleri insan kalabalığıdır. Vapurlardan inenler, binmeye çalışanlar, bekleyenler, kahvelere girmek isteyenler o kadar çoktur ki orada yürümek, hele

cüzdanı çarptırmadan ilerlemek beceri ister. Vapurların gideceği güzergâhlar fazla, iskele adedi az olduğundan her iskeleye farklı semtlere gidecek olanlar yan yana, gemi adamlarının diliyle, üst üste bağlanır. Yolcular birbirlerine bitişik yatan bu vapurların içinden bir bir geçerek kendilerine ait olanı bulup binerler. En öndeki Vaniköy'e, ortadaki Ortaköy'e, en dıştaki de Yeniköy'e gidiyor olabilir ve bunların sırası sürekli değişir. Sistemi bilmezseniz ya da o gün kafanız kaçan sevgiliye, alınan kötü nota ya da ne bileyim ben, akşam pişireceğiniz yemeğe takılı kalırsa, o dalgınlıkla hangi vapura bineceğinizi şaşırırsınız, Çengelköy'e gideyim derken Arnavutköy'e yanaşırsınız.

Bütün bu iskelelerde inip binenlerin, bekleyenlerin kılık kıyafetine dikkat kesilenlerdenseniz, hanımların ve beylerin daha derli toplu giyimleri size Adalar İskelesi'nde olduğunuzu hatırlatır. Adalar'da yazlığı olan ya da sürekli oturan hâli vakti yerinde İstanbullulardır bunlar. Müslüman olmayan hemşeriler adalar nüfusunda ağırlıklı yer tutar. Büyükada'da Yahudi, Burgaz'da Rum, Kınalı'da Ermeni İstanbullular dikkat çeker. İskelede bekleşirken birbirleriyle laflayan Fortüneleri, Katinaları, Hermineleri, Neziheleri görürseniz, kendinizi tarih derslerinde okuduğunuz Babil'in Asma Bahçeleri'ne ışınlanmış hissedersiniz.

Köprü'nün alt katında yalnızca iskeleler mi bulunur sanıyorsunuz? Tabii ki değil. Öyle olsaydı size, "Onun fazlası hatta fazlaları vardır," der miydim? "Üstü bir âlem, altı bambaşka dünyadır," diye lafımın altını çizer miydim? "Köprüaltı kahveleri" diye bir kavram işittiyseniz size onların işte tam burada yer aldığını söyleyebilirim. Güzel havalarda deniz kenarında püfür püfür oturup bir çay kahve hatta nargile içmek isteyenlerin, kötü havalarda vapur bekleyenlerin ve her zaman aylaklarla meraklıların yeridir bu kıraathaneler. Zaman-

la İstanbul kendi içe dönüklüğünden sıyrılıp moda olan deyişle "turistik destinasyon" hâline geldikçe kahvelerin yanına balıkçı lokantaları da ilişmeye başladı, ilerleyen yıllarda ise çoğunu itekleyerek onların yerine oturdu.

Bu kendine yer açma operasyonuna "Beylerbeyi işi" der eski vapur yolcuları. Onların anlattığına göre vapurda, diyelim altı kişilik bir sırada oturacak hiç boş yer yokken Beylerbeyi'nden binen biri, "Ay müsaade ediverin de şuracığa bir ilişeyim," diyerek önce poposunun yarısını yerleştirir, ondan sonra ileri geri, sağa sola kıpır kıpır oynayıp öteki yarısına da yer açmaya çalışınca yanında oturanlardan biri dayanamaz, sıkılıp kalkarmış. Beylerbeyli de mabadının tamamını yayar, gazetesini açıp keyifle okurmuş. Doğrudur, yakıştırmadır, bilemem. Daha çok duyduğumuz, vapurların Beylerbeyi İskelesi'nden bir türlü zamanında kalkamamasına ilişkin anlatılanlardır. Bunun nedeni de beylerin (bakın adı da üstünde, Beylerbeyi) binerken "Üstadım önden buyrunuz", "Yo valla da billa da zatıâlinizin önüne geçemem," diyerek birbirlerine yol vermeleri nedeniyle vapurun kalkışını geciktirmeleridir. Belki ikisi de doğrudur.

Benim yaşayarak gördüğüm, Beylerbeyi'nden Köprü'ye giden sabah vapurlarında ya da dönüşteki akşam seferlerinde kırk dakikalık sürede herkesin gazetesini okuması, alçak ses tonuyla sohbet etmesi olmuştur. Henüz sahnelere, televizyonlara çıkıp kadın kılığında, acı tatlı biber kıvamındaki diliyle kantolar söyleyerek ve huysuzlanarak yaptığı şovlar toplumun hayranlığını kazanmamışken, memuriyet görevine gidip geldiği dönemde, mahallemizin köklü ailelerinden birine mensup olan Kız Seyfi Ağabeyimiz de Beylerbeyi vapurunun gazete okuyan yolcularının doldurduğu, kütüphane gibi sessiz alt güvertesinde vaktini sakin sakin örgü örerek değerlendirmiştir.

Elli sekiz numara ayaklı Uzun Ömer

Uzun Ömer'in "Şans Tayyare Piyangosu Bayii" de Köprü'nün başka hiçbir yerde kolay kolay rastlayamayacağınız, kendine özgü zenginliklerinden birini oluşturur. Dev hastalığı denen bir illete yakalanan, Bilecik'ten gelerek Köprüaltında kendine verilen dükkânda Tayyare Piyangosu bileti satan Ömer Özkan, iki metre yirmi beş santimetrelik boyuyla döneminin dünyadaki en uzun insanıdır. Kilosu yüz altmış, ayakkabı numarası elli sekizdir. Köprü'nün bu dünyaca ünlü rengini bir başka ünlümüz Sait Faik dururken size benim anlatmam yakışık almaz. Uzun Ömer adlı öyküsünde şöyle der yazarımız: *"Akşam olunca Ömer Efendi, gişesini kapar, Köprü'nün merdivenlerini uzun, dalgın bir hülya âleminde çıkar. Kendinden altmışar, yetmişer, seksener santim aşağıda insanların üstüne saffet dolu, hüsran dolu gözleriyle bakarak bir tramvay vatmanının yanında iki büklüm Beşiktaş'taki evine döner. Babasının yemeklerini yerler. Sonra tahtadan yapılmış hususi karyolası kırıldığı için yerde hususi yapılmış şiltesine uzanır, gözlerini kapar, helal süt emmiş bir eş düşünür."* (14)

Ne acıdır ki, Köprü'nün simgelerinden Uzun Ömer düşlediği eşe, hak ettiği yaşa kavuşamadan otuz sekizinde hayata veda etmiştir. Nurlar içinde yatsın. Elli sekiz numara ayakkabılarının Köprüaltındaki piyango gişesinde sergilendiğini duymuştum ama onun yakınında bulunduğu Adalar İskelesi benim inip bindiğim Üsküdar İskelesi'ne uzak olduğundan gidip görme fırsatım olmadı.

Köprü'de bekleyen vapurların arasında suda iki karış deniz bulabilenlerin ilk işi hemen oltalarını sallandırmak olur. Bunlar kenarlarda sıralananlar... Ya peki denize açılanlar? Onlar da kara dumanlı Şehir Hatları vapurlarının, Yağ İskelesi'nden

mal yükleyerek yola koyulan mavnaların, Haliç Tersanesi'ne onarıma gelen gemilerin yoğun trafiğine aldırış etmeden, korkmadan küçük sandallarıyla denizin üzerini kaplarlar. Köprü'nün üst katından uzun oltalarıyla denize ulaşanlar da bunlara eklenince, yüzlerce insanın, sandal, mavna, gemi ve kara trafiği arasında akşamın nevalesini çıkartmanın peşine düştüğü görülür.

İstavrit, burada oltacıların yüzüne en fazla gülen balıktır. Kovalar doldurmak işten değildir. O yüzden yan yana dizilenler omuz omuza mücadele verirler, oltalar karışır, iş bazen kavgalaşmaya kadar gider ama sonunda akşam evde yapılacak tavanın hayali gerilen sinirleri yumuşatmaya, çekilen sıkıntıları unutmaya yardım eder. Bazıları doldurdukları kovalardaki, leğenlerdeki balıkların fazlasını, kimileri de tamamını hemen köprü üstünde "Olta balığı var beyim," diye bağırarak satışa çıkartırlar. Bunlar akşam evde balık tava yerine cepte para olmasını tercih edenlerdir.

Bereketli suları yalnız gündüz saatlerinde değil, gece boyunca sömürenler de az değildir. Hava kararıktan sabah aydınlanana kadar oradan geçenler, hele mevsim de kışsa, soğukta olta sallandıranları görünce, "Allah bunlara akıl fikir ihsan eylesin, sıcak yatağında horlamak varken burada iki balık tutacağım diye gecenin ayazını yemek akıllı işi midir?" diye düşünürler. Ne ki, ancak gece saatlerinde oltalara takılan çinekop, sarıkanat gibi istavritten daha yüksek rütbeli balıkları soğuktan titreyerek yakalayanların hissettikleri iç sıcaklığını anlayabilirler mi, bilinmez.

Köprü balıkçılığının Uzun Ömer'inkiler kadar olmasa da iki kocaman ayağı daha vardır.

Birincisi, balık ekmek olayıdır. Hem lezzet hem de görüntü açısından dünya çapında bir fast food şölenidir. Köprü gi-

rişine karnını dayamış büyücek sandallarda ya da küçümen mavnalarda kılçığı ayıklanmış balıkları büyük döküm sac ızgaralarda bolca tuzlayıp soğanlı bir yeşillikle birlikte çeyrek ekmeğe tıkıştırarak satanlar daha çok Eminönü tarafında yer tutarlar. Kanımca her canlının ölümden önce buradaki balık ekmeği bir kere tatması gerekir. Mide bağırsakları fazla kibar olanlarla kimi turistler bazen motoru bozup civarda hela arayacak duruma gelseler dahi... Anlattığım yıllarda ekmeğin içine konulan balıklar Boğaz uskumruları ile palamutlarıydı. Sac ızgara gelmemişken yağlı tavada kızartılırdı. Yanında içecek? Coca Cola ve Pepsi'yle henüz tanışmamıştık. Ayran, limonata, vişne suyu, demirhindi şerbeti de balıkla gidecek içkiler değildi. Palamutun yağını dengeleyen mayhoş tadıyla balık ekmeğin en uygun eşlikçisi turşu suyuydu. O yüzden seyyar turşucu esnafı da etrafta hiç eksik olmazdı. Palamutlarla uskumruların yerini sonraki yıllarda Norveç hatta Senegal uskumrularının aldığı söylendi, yazılıp çizildi, olay da kafasında fesli, cepli cepkenli satıcılarla turistik şova dönüştürüldü. Ben, zamanında ve tablonun özgünlüğü kaybolmamışken yediklerimin üstüne anı bindirmek istemedim, yeni zamanların balık ekmeklerini denemedim.

İkincisi de "derya kuzusu" satıcılarıdır. Tabloyu; avcılar, pişirenler ve onları seyredenlerin yanında balık satanlar tamamlar. Bunlar da dalgaların salladığı tezgâhlarını yine aynı büyücek sandallarda ya da küçümen mavnalarda açarlar ama bu kez Eminönü tarafında değil, daha çok aksi istikamette, Karaköy'e yakın dururlar. Mevsimine göre farklı balıklar satarlar ama ağırlık lüfer, palamut, torik, uskumru ve istavrittedir. İşlerinden çıkıp, omuzlarında günün yorgunluğu, evlerine gitmek için vapura gelenlerin bir bölümü önce buraya uğrar, "Derya kuzusu bunlar!" diye haykıran satıcılardan ak-

şamın nevalesini alıp vapura zar zor ama iç huzuruyla yetişir. Bir kısmı ise, oturdukları semte göre en az yirmi dakika, en fazla bir buçuk saat sürecek yolculukta kendilerine ve etrafa rahatsızlık vermemesi için derya kuzularını Köprü'de almak yerine inecekleri iskelelerde bulunan balıkçılardan seçmeyi uygun bulur. Hemen her iskele çıkışında bir balıkçı bulunur. Yanda da manavla bakkal vardır. Yeşil salata ve turp manavdan, beyazpeynirle küçük de –kâğıda sarılı olarak– bakkaldan yüklenilir, eve öyle gidilir.

Akşam ne güzel bir vakittir!

Dans eden köprü

Köprü, dubalar üzerine oturduğundan dalgaların üstünde sürekli hoplayıp zıplayıp dans eder. Lodosta daha da çok sallanır. Güneybatı rüzgârı hızını artırdığında durgun sular kudurur, köpürür, üzerinde beyaz çatlaklar oluşur, fokur fokur kaynayan dalgalar vapurların iskeleye yanaşmalarını güçleştirir. Öne arkaya manevra derken işe ya da okula gidecek olanların sabrı taşar, vapurdan gecikerek çıkan yaşlılar, "Efendim çımacılar kaptan, ayaklar baş oldu bu devirde," diyerek pasif bir liyakat serzenişinde bulunurlar. Gençler daha sivri dillidir, kaptan köşküne bakarak, "Kabahat sende değil, seni kaptan yapanda," diye bağırırlar. Lodosun kamçısını şaklattığı günlere özgü bu öfke boşalması yalnız Köprü'de değil, uğranılan diğer iskelelere yanaşırken de tekrarlanır. İstanbul'da usul böyledir.

Köprü'nün gece kulüplerinde ayakta ileri gidip dans ettiklerini söyleyenler gibi ağır aksak sallanmasını yukarıda yürüyen yayalar hatta otobüslerin, dolmuşların, tramvayların içindeki yolcular bile duyar. İstanbullular bu sallantıya aldırmaz hatta hoşlarına gider. Dışarlıklılar ise olayı kavrayana kadar sıkıntı çeker.

Dubaların üstüne yerleşerek kara geçişini sağlayan Köprü, geceleri ortasından ikiye ayrılır. Bunun amacı, büyük gemilerin Kasımpaşa tarafındaki tersaneye geliş gidişini sağlamaktır. 1960 baharında bir gün Karaköy-Eminönü arasında gelip gitmekte olanlar Köprü'nün ilk kez güpegündüz açıldığına da tanık olmuş, oldukları yerde de mıhlanıp kalmışlardır. Köprü, İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu Beyazıt Meydanı'nda iktidarı protesto için toplanan gençlerin yürüyüşe geçip Taksim yönüne gitmelerini engellemek için açılmıştır. İşlevi iki yakayı birleştirmek olan bir yapının onları birbirinden ayırmak için kullanılması! Ne yaman çelişki!

Plevne Marşı'nı bilir misiniz? 1877-78'de, 93 Harbi diye adlandırılan Osmanlı-Rus savaşı sırasında Tuna Nehri kıyısındaki Plevne kasabası, Ruslar tarafından kuşatılır. Kasabanın kalesine çekilen Osman Paşa komutasındaki Osmanlı askerleri teslim olmamak için aylarca direnirler. Gösterdikleri bu kahramanlık, sonradan Plevne ya da Gazi Osman Paşa Marşı adıyla ölümsüzleştirilir.

Tuna nehri akmam diyor,
Etrafımı yıkmam diyor.
Ünü büyük Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor.

Müzik insanlarının makamının "kürdi", tonunun "tristeza" yani hüzün olduğunu söyledikleri bu marş, nasıl ve kim tarafından uyarlandı bilmiyorum, 28 Nisan 1960'ta Beyazıt'ta toplanıp gösteri –o dönemin "matbuat" diliyle "nümayiş"– yapan üniversite gençliğinin haykırdığı bir başka hüzünlü marşa dönüştü:

Olur mu, böyle olur mu?
Kardeş, kardeşi vurur mu?
Kahrolası diktatörler
Bu vatan size kalır mı?

On binlerce üniversite genci, baskıcı iktidarı protesto etmek amacıyla Beyazıt Meydanı'nda toplanmış, Taksim tarafına yürüyecekti. İşte Köprü'nün bu yürüyüşe engel olmak için açıldığını, okuldan çıkıp vapura binerek eve gitmek için geldiğimde ben de gördüm. O gün kötü bir gün oldu. Turan Emeksiz adlı genç yaşamını yitirdi. Hayatının baharındaydı. Orman Fakültesi'nde öğrenciydi. Yirmi yaşındaydı.

Uğursuz bir gündü.

O gün bir genç vuruldu.

Gençmiş, ne çare?

Bir kurşunla düştü.

Turan Emeksiz'in adı daha sonra bir vapura verildi. Şimdilerde onu da göremiyorum. Hepsi bu!

Vapurlar geçsin, göstericiler geçmesin diye açılan Köprü'nün orta yerinde, zırt pırt açmaya gerek kalmaması için küçük teknelerin öteki tarafa ulaşmalarını sağlayacak yükseklikte ve genişlikte bir de geçit bulunur. Denizyolları İşletmesi'nin küçük çatanaları, buradan geçerlerken bacalarını arkaya yatırarak hızla akarlar. Bu baca yatırışını izlemek için bile orada durmaya değer. Şairseniz şiir bile döktürebilirsiniz buna. Abartmıyorum, kanıtı aşağıda. Orhan Veli de bir yer bulmuş kendine, almış eline kalem kâğıdı, hem bu geçişi şiirleştirmiş hem de Köprü'nün eşsiz renklerini bakın ne güzel anlatmış:

Dikilir köprü üzerine,
Keyifle seyrederim hepinizi.
Kiminiz kürek çeker, sıya sıya;
Kiminiz midye çıkarır dubalardan;
Kiminiz dümen tutar mavnalarda;
Kiminiz çımacıdır halat başında;
Kiminiz kuştur, uçar şairane;
Kiminiz balıktır, pırıl pırıl;
Kiminiz vapur, kiminiz şamandıra;
Kiminiz bulut, havalarda;
Kiminiz çatanadır, kırdığı gibi bacayı,
Şıp diye geçer Köprü'nün altından;
Kiminiz düdüktür, öter;
Kiminiz dumandır, tüter. (15)

Orhan Veli'nin üzerine söz söylemek mümkün mü? İyisi mi ben artık sizi üst kata çıkarayım.

Ya üst katın tantanası?

Köprü'nün üzerinde çan çan öterek yol alan tramvaylar, kişneyen atların çektiği arabalar, homurdana homurdana giden otobüsler, burunlu kamyonlar, damalı dolmuşlar, vapurlardan inip işlerine, okullarına yetişmek için acele edenler, geç kalıp vapuru kaçırmamak için telaşla koşuşan tayyörlü çarşaflı kadınlar, kravatlı mintanlı erkekler, anneleri çekiştirdiği için elindeki simidi güçlükle ısıran çocuklar, "Destur," diyerek yol isteyen hamallar, akılları henüz havada süzülen kızlarla oğlanlar vardır. Bir hareket, bir tantana, bir koşuşturma ki bu kadar olur. Yaşamın filmi çekiliyor sanırsınız. İçinde olmaktan yorulursunuz. Kenara çekilip biraz dinlenmek, soluklanmak, gördüklerinizi içinize sindirmek istersi-

niz. İşte ne olursa o anda olur. Durduğunuz yerde kafanızı kaldırdığınızda, öne eğdiğinizde, sağa sola çevirdiğinizde önünüzde, arkanızda, sağınızda, solunuzda güzelliğin tarihle nasıl kucaklaştığını fark edersiniz. Oradan bin defa geçmiş olsanız bile bin birincisinde yine ilk kez görüyormuş gibi hayrete düşersiniz, bu ihtişam karşısında eğilir, önünüzü iliklersiniz.

Ya o sesler? Mahler senfonisi gibi karışık ve zengin sesler?

En önde, vapur bacalarından kara dumanlarla savrulan düdüklü uyarılar: bir kısa düdük, "Sancağa dönüyorum,"; iki kısa düdük, "İskeleye dönüyorum,"; üç kısa düdük, "Tornistan yapıyorum."

Yağ İskelesi'nden kereste, cam, nalburiye yükleyerek, Yemiş İskelesi'nden sebze meyveyle kalkıp bunları Boğaz'da kıyısı olan semtlere ya da Kadıköy taraflarına taşıyan mavnaların patapataları...

Karşı karşıya gelen tramvay vatmanlarının birbirlerini çan çanla merhabalaması...

Dodge'ların, Plymouth'ların, Desoto'ların kornası...

Sanki lütfen gidiyormuş gibi kostaklanan M.A.N'larla, kendisini "Ooo Magirus geçti" şeklinde reklamlandıran yeni İETT otobüslerinin havası...

"Vişne var... Limonata var... Buz gibi Demirhindi..." Az sonra Yeni Cami'den okunacak hüzünlü ikindi...

"Balıklarım canlı... Lüfer, palamut, torik..." (Evet o zamanlar torik henüz historik olmamıştı...)

Kucağındaki bebeği emzirirken, "Allah rızası için şu fakire bir sadaka," ağlaşmasıyla dilenen kadının yalan ama insana dokunan yakarışı...

İşportacıların, "Her eve lazım bu," diye başlayan tiratları...

Balık ekmekçilerin sandal içinde kızarttıkları palamudu,

soğan ve yeşillikle mis gibi çeyrek francala ekmeğine yerleştirip, ağzı sulanarak gelenleri, "Balık ekmek âlâ yemek," diye havaya sokan bağırışları...

Avukata gidecek parası olmayan kadının kendisini boşamaya çalışan kocasına karşı mahkemeye verilmek üzere derdini anlatıp dilekçe yazdırdığı arzuhalcinin takur tukur inleyen yaşlı daktilosu...

Tirol şapkalı Alamancının omuzuna koyduğu transistörlü radyoda Halit Kıvanç'ın sesi: "Lefter'in soldan ortasını Ergun kafayla kesti..."

Fonda da hepsinin birden oluşturduğu ve iki değil dört kulağa ancak sığabilecek o muhteşem uğultu korosunun tamamladığı uyumsuz sesler senfonisi!

"Açık unutulmuş bir radyo gibi İstanbul" derken haksız mıdır mahlası küçük, lafları büyük İskender. (16)

Doğal güzellik, tarihsel zenginlik ve fıkır fıkır, yerinde hiç duramadan, bağıra çağıra, güle oynaya, ağlaya zırlaya, vura kıra yaşayan şehir, sizi sımsıkı sarıp sarmaladığında bu çeşitlilik demetinin aklı başında birinin başını döndürmemesi mümkün müdür? Avrupaları, Amerikaları, Asyaları gezip görmüş olanlar acaba bu özellikleri kaç yerde iç içe, üst üste görebilmişlerdir? Bu bir saygı duruşu gerektirmez mi? Ben hazır ola geçerim. Önce sırtımı Haliç'e verir, yüzümü Marmara yönüne çevirir, öyle dururum.

Hemen sağımda Osmanlı döneminin en son ve en uzun sürede tamamlanan ve Köprü'ye bütün görkemiyle yukarıdan bakan, ona âdeta göz kulak olacakmış gibi duran Yeni Cami, diğer adıyla Valide Sultan Camisi yer alır. Yanındaki Mısır Çarşısı baharat ve çiçek tohumu almaya koşanların durağıysa, Abdullah Efendi ve Konyalı gibi üç-beş seçkin lokantadan biri olan ve Michelin'in şehre geldiği ilk yılında gözünden

kaçırmadığı Pandeli de turfanda zeytinyağlı enginar ya da hünkârbeğendi yemek isteyenlerin vazgeçilmez adresidir.

Ne derdiniz varsa iyi gelecek şifalı otları çarşının yanı-başında bulursunuz. Cevz-i bevvadan topuza, biberiyeden kakuleye kadar baharatlar, hibikustan oğulotuna, çoban çökertenden funda yaprağına kadar bitkisel çaylardan, doğal yağlardan biri mutlaka size iyi gelecektir. Mısır Çarşısı'nda sergilenen bu zenginlik âdeta İstanbul'da yaşayan insan çeşitliğinin simgesidir.

Alamanya... Alamanya, benden iyisini bulaman ya

İlerleyince Sirkeci Garı'nın zarif binası görünür. Altmışlı yıllarda Almanya'ya giden ilk dönem işçilerimiz buradan trenlere binip geçmişe ağlayarak ve güzel bir gelecek ümit ederek gurbete çufçuflamışlardır. Hatırlıyorum, İşçi Bulma Kurumu'na başvuran ve orada Alman görevliler tarafından seçilen kadınlar ve erkekler çırılçıplak soyularak içlerinden dişlerine kadar muayene edilmişler ve ancak sapasağlam olanları yola çıkabilme şansına erişmişlerdi. O dönemde bizim askerlik muayenelerimiz de öyle yapılır, şubeye başvuran ya da başvuruda gecikmişse yaka paça yakalanarak getirilen gençler cinsel organlarına kadar kontrol edilirdi. Bu da acaba savaşlar döneminde yakın olduğumuz Alman ordusunun etkisi altında bulunmaktan, onların kurallarını uygulamaktan mı ileri geliyordu, bilemem.

Almanların yapmak istemediği ağır işlere yönlendirilen bu insanlar önceleri Berlin, Münih ve diğer garlarda bandolarla mızıkalarla karşılanmışlar, Alman ekonomisine sağlayacakları katkılar dolayısıyla ön teşekkürlere boğulmuşlardır. Ne ki, bu "dışarlıklılar" İstanbul'a geldiklerinde olduğu gibi

Alman kentlerinde de bir süre sonra pek de istenilmeyen yabancılar olarak görülmeye başlanmışlardır. Anadolu'nun bağrından kopup ayakta durabilmek, ailesini geçindirebilmek için bu göç trenlerine çaresizlikten binen çoğu eğitimsiz erkekle sonradan yanlarına aldırdıkları aileleri, İstanbul'a olduğu gibi Almanya'ya ayak uydurmakta da büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bir süre sonra balayı bitmiş, bando mızıka susmuş, Almanların Türklere Birinci Dünya Savaşı'ndan ötürü duydukları sıcak yakınlığın yerini soğuk bir mesafe almıştır.

Sirkeci'den trene binerek memleketlerine yaşlı gözlerle veda eden Türk işçileri tüm zorluklara ve olumsuzluklara rağmen direnmeyi, ayakta kalmayı, oralarda tutunup para kazanmayı başarmışlardır. Yazları tatile geldiklerinde, kafalarında yandan tüylü tirolyen şapkaları, altlarında elden düşme Mercedes arabaları ve ellerinde o zamanlar buralarda pek bulunmayan transistörlü radyoları ile Şişli ve Kadıköy taraflarında alay konusu edilseler de köylerine gittiklerinde coşkuyla karşılanmışlar, yakınlarıyla gözyaşları içinde kucaklaşmışlar, gidemeyenlerin de kendilerini çaktırmadan kıskançlıkla süzmelerine neden olmuşlardır.

Getirdikleri marklar da dönemin başbakanının ağzından, "Yetmiş sente muhtacız," denilen bir ortamda ülke ekonomisine değerli bir döviz katkısı oluşturmuştur. Hayır, hayır, haksızlık etmeyelim, değerli bir döviz katkısı değil, çok daha fazlasını yapmış, çökmüş ekonomimize âdeta cansuyu katarak, büyük kentlerde kendilerine, şapkalarına ve radyolarına küçümseyerek bakan "Avrupa görmüşlerin" işlerini yürütmelerine, ayakta durabilmelerine, yaşam konforlarını sürdürebilmelerine olanak sağlamıştır.

Almanya'da uzun yıllar yaşayan, çalışan, düğünlerde saz çalıp türkü okuyan halk ozanı Neşet Ertaş, "*Gurbet, hasret,*

herkesin yüreğinde bir taş gibidir," der. Uzaklık, çekenin bilebileceği bir zorlu sancıdır. Dayanamayanlar geri gelmiştir. Bunlar arasında olan saz ustasını da bir başka halk ozanı, Aşık Mahzuni, "*İnce ince gurbet yakar insanı / Sıladan ayrılmam deridin hanı / Güzel toprağımın ey bülbül canı / Gamlı gamlı yatan Neşet hoş geldin*" diyerek karşılamıştır. (17) Sirkeci Garı'ndan Avrupa'ya yolladığımız kuşağın oralara ayak uydurabilenleri ise zamanla büyük başarılara imza atmışlardır. Özellikle ikinci kuşak vatandaşlarımızın, karınlarının doyduğu yerde girişimcilikten akademik kariyere, sanatçılıktan siyaset insanlığına kadar geniş bir yelpazede güçlü biçimde yer aldıklarını görüyor, duyuyoruz.

Agatha Christie'nin romanlarına giren ünlü Orient Ekspres treni de Avrupa'dan gelip geriye dönerken Sirkeci Garı'ndan kalkar ama o ekmek derdindeki yoksul insanlar yerine macera peşindeki zenginleri taşırdı. Zamanın koşulları bu turun ekonomik verimliliğini düşürünce trenin lokomotifleri de son durak olarak çuf çufu burada kesip istop etmiştir. Hem Haydarpaşa hem de Sirkeci Garlarının heybetlerine, şan ve şöhretlerine yakışacak biçimde uzun yolculukların başlangıç ve bitiş noktası olmaktan çıkarılması İstanbul'un pırıl pırıl dişlerinden iki tanesinin çekilip sökülmesiyle eşdeğerdedir.

Padişah da olsan imparator da olsan sonunda yok olacaksın

Başınızı yukarı kaldırdığınızda dünyanın önde gelen anıtlarından olan Ayasofya'yla karşılaşırsınız. Bizans İmparatoru Justinianus'un taa beş yüz otuz yedi yılında yaptırdığı, dünyadaki bu ilk katedralin Müslümanlığın Mekke'de altı yüz onda ortaya çıkışından önce yapıldığını nedense Çetin

Altan köşe yazılarında sıkça tekrarlardı. Bu muhteşem yapıt İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürülmüştür. Yakın geçmişimizde müzeye evrilmişse de son yıllarda yeniden cami olarak tescillenmiştir. Aynı coğrafyadaki topraklar el değiştirdikçe, kutsal evlere de yeni sahiplerin dinine uygun kimlik verilmiştir. Yunanistan, Makedonya ve İspanya'da da dinsel mekânlar aynı gelgitlerin öznesi olmuşlar, ağırlıklı olarak da camiler kiliseye dönüştürülmüşlerdir.

İstanbul'da turistlerin en çok ziyaret ettikleri yer olan Ayasofya'nın tam karşısında bir başka dev eser, mavi çinilerinden ötürü ecnebilerin Mavi Cami olarak adlandırdıkları Sultanahmet Camisi de bölgenin tarihi geçmişinin zenginliğini pekiştirir. Arastası, medresesi, türbesi, sıbyan mektebi, imarethanesi, dükkânları, hamamı, çeşmeleri ve sebilleriyle muazzam bir külliyedir. Çocukluğumda ön tarafında hafta sonları amatör takımların maç yaptıkları bir toprak sahası vardı. Hafta içlerinde ise buraya otobüsler park ederdi. İnanöz, Koç gibi firmaların isimlerini ilk orada tanımıştım. Bu saha sonradan güzel biçimde düzenlendi, ses ve ışık gösterilerinin izlenebileceği bir yer hâline getirildi.

Tabii eski İstanbul olarak adlandırılan bölgenin filmlere de konu olan en önemli yapılarından biri de Topkapı Sarayı'dır. Osmanlı hükümdarları üç kıtada yer alan topraklarını tam dört yüzyıl boyunca buradan yönetmişlerdir. Sadeliği ile öne çıkar. Şatafatlı Avrupa saraylarına benzemez. Âdeta, "Padişah da olsan, imparator da olsan sonunda yok olacaksın. Öyleyse ne lüzum var onca debdebeye, tantanaya," söyleminin mimariye yansımış biçimidir. Bu anlayışı tek geçerim. Sarayın ön bahçesi olan Gülhane Parkı ise önceleri iki tarihi olaya, sonradan da Müslüm Gürses konserlerine tanık olmuştur.

Tarihi olaylardan birincisi, Osmanlı'nın Batılılaşma ve demokratikleşme yolundaki ilk adımı olarak görülen Tanzimat Fermanı'nın Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından burada okunmasıdır. İkincisi de Genç Türk Cumhuriyeti'ni Batı'yla kaynaştıracak en önemli devrimler arasında yer alan Latin alfabesine geçişin Atatürk tarafından burada açıklanarak ilk harflerin halka gösterilmiş olmasıdır. Ben bir hayli geriye ışınlanarak bunlara tanıklık etmeyi çok isterdim ama yarım yamalak yazılmış tarih kitaplarından okuduklarımla yetinmek zorunda kaldım. Müslüm Baba'nın varoş delikanlılarının kendilerini jiletledikleri konserleri ise benim zamanımda oldu ama gitmeyi düşünmedim, onları gazetelerin magazin sayfalarında görmek bile bana fazla geldi. Parkın Sirkeci tarafında da önüne Saray'a ait saltanat kayıklarının bağlandığı zarif Sepetçiler Kasrı denize ayaklarını sallar.

Devletin yönetildiği Babıâli ile devletin borca battığında dış borçlarının ödenmesinin alacaklılar tarafından denetlendiği Düyunu Umumiye binası az ötededir. Babıâli'de sadrazam oturur. Bu mıntıkanın seçilmiş olmasının nedeni, Topkapı Sarayı'nda oturan padişaha iki adımlık yakınlıkta bulunmasıdır. Başkaldırılara, kelle alıp vermelere sahne olmuştur. Düyunu Umumiye binasını ise oradan geçerken görmek dahi istemem. Mimar Vallaury'nin zarif bir yapıtı olmasına rağmen verdiği ıstırap ve utanç ağır basar. Alacaklılar bahçeye yerleşirse kim evini sevebilir ki? Neyse ki iki de teselli unsuru vardır. Birincisi; borçlarımızın Cumhuriyet hükümetleri tarafından taa 1954 senesine gelinceye dek, varımızdan yoğumuzdan fedakârlık yapılarak, dişimizden tırnağımızdan artırılarak ödenmiş, gururumuzun geri alınmış olmasıdır. İkincisi de o talihsiz binada artık ümüğümüzü sıkan alacaklıların kibirle

dolaşmaması, onun yerine seçkin bir eğitim kurumumuzun başları dinç, alınları açık gençlerinin cıvıldamasıdır.

Daha geride Beyazıt Kulesi dikilir. Yangınları gözetlemek için yapılmıştır ama önce kendisi yanmıştır. Sonradan yenilenmiş, İstanbul Üniversitesi yerleşkesi içinde kendine işlevsel bir yer edinmiştir. Benim öğrencilik yıllarımda hava raporu işaretçiliği yapıyordu. Tepesinde kırmızı lamba yanıyorsa, bu kar geliyor anlamınaydı. Sarı sisin, yeşil yağmurun, mavi ışık da açık ve güzel havanın işaretiydi. Mavi ışıktan esinlenerek ben de kızlara güzel bir hava atmak için tepesine kadar çıkmış mıydım yoksa çıktığım yalanını mı söylemiştim, şimdi hatırlamıyorum. Geçmiş zaman öyledir ki gerçeği de uyduruğu da cihana değer.

Avrupa'dan Asya'ya geçiyoruz, bir sandal buna yeter

Köprü'den tam karşıya bakıldığında Üsküdar sahili görünür. Orası Asya kıtasıdır. İki devin, Avrupa ve Asya'nın nazlı, cilveli salınan Boğaz'da kucaklaşacaklarını Kız Kulesi, cümle âleme orada duyurur. Nefes kesen güzellik mi insanın aklını başından alır yoksa beyni hafiften yana kaymış olanlar, *"Nefti, mor, tirşe korular arasında yükünü yukarı yığmadan akan lacivert, yeşil, sarı, mor, eflatun, fıstıki, menekşe yakamozlu Boğaz sularını"* görünce mi iyice kaykılırlar, bilinmez. Salâh Birsel'e göre Padişah I. Murat, Boğaz'da böylesine bir güzelliğin sefasına çıktığında sandalda atı da bulunsun istermiş. Topkapı Sarayı'na dönüşünde de o güzelim suları fışırdatan sandalını da yatak odasına çıkarmaya kalkışırmış. Ben Tarihçi'nin yalancısıyım. (18) Fi tarihinde kervanların buluşma yeri olan, hac zamanında Mekke'ye doğru yola çıkacak beyaz develerin toplandığı Üsküdar'da (19) yaz aylarında güneş batarken tüm ev-

lerin camlarından sanki alevler fışkırır; şehre yeni gelmişseniz koca bir semtin yandığını zannedersiniz. Dört tane güzel cami vardır: Mihrimah Camisi, Yeni Valide Camisi, Atik Valide Camisi ve Orta Valide Camisi. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur* adlı romanında bu dört güzel caminin aşka, güzelliğe yahut hiç olmazsa annelik duygusuna ithaf edilmiş olduğunu söyler ve bunu Üsküdar'da hakiki kadın saltanatı olmasına bağlar.

Bakışlar Üsküdar'ı iyice resmettikten sonra sağa doğru, Kadıköy tarafına çevrilip orada Florence Nightingale adlı hemşirenin Kırım Savaşı'nda yanımızda savaşırken yaralanan İngiliz askerlerine şefkat dağıttığı kadim Selimiye Kışlası'na bir selam çakar. Bu binanın 12 Eylül döneminde sıkıyönetim karargâhı olduğunu hatırlayanlar bu selama katılmaz, kimileri suskun kalmayı tercih eder, kimileri ise açıktan lanetler. En iyisi oradan uzaklaşmaktır. Gözler sola doğru Boğaz'a kaydığında, sular Çengelköy'le Bebek arasında, orada sanki emsalsiz güzellikteki bir gölün karşı kıyısına vuruyormuşcasına sonlanır.

Beylerbeyi Sarayı tüm haşmetiyle yol üstünde ve gözler önündedir. Ben Beylerbeyi'nde, Küplüce Yokuşu'nda büyükbabama ait üç katlı ahşap bir evde doğdum. Sonraki yıllarda onun hemen karşısında yaptırdığı çevreye uyumlu apartmanın çatı katında evlenene kadar oturdum. Orada, güney cephesi Topkapı Sarayı'na kadar açık, kuzeyde Karadeniz istikametinde gözün uzanabildiği yerlere bakarak zaman zaman yalnızlık, kimi zaman da kafayı çektim. Beylerbeyi Sarayı bu nedenle şehirde iyi bildiğim yerler arasındadır. Tarihçilerin anlattıklarına göre Fransa İmparatoru III. Napoléon'un güzelliği ve zarafetiyle tanınan eşi Eugénie de bu sarayı iyi bilenlerdendir hatta benden kesinlikle daha iyi bilir çünkü orada Sultan Abdülaziz'in konuğu olarak bir hafta kadar minder ısıtmışlığı vardır.

Reşad Ekrem Koçu'nun yazdığına göre Abdülaziz, hanedan içinde Avrupa seyahatine çıkma fırsatını bulmuş tek simadır. Fransa'da III. Napoléon'un, İngiltere'de Kraliçe Viktorya'nın misafiri olmuş, parlak bir şekilde ağırlanmış, gittiği yerlerde sempatik bir hatıra bırakmıştır. (20) Kendisine yakın ilgi gösterenlerden biri de III. Napoléon'un alımlı satımlı eşi Eugénie olmuştur.

O dönemde henüz Osmanlı'nın imtiyazlı bir vilayeti olan Mısır'da Fransız Ferdinand de Lesseps tarafından oyulan Süveyş Kanalı'nın açılışı yapılacaktır. Kraliçe, 1869 yılındaki bu törene katılmaya karar verir. Mısır'a giderken de oldu olacak iki yıl önce Paris'e gelmiş olan Abdülaziz'e bir *bonjour* atayım, iade-i ziyarette bulunayım, yakışıklı sultan buralarda ne yapmaktadır bir göreyim, diye düşünür. Bir taşla iki kuş. (Dedikoducu tarihçilere göre üçüncü bir kuş daha var. Azzz sonra.)

Büyük bir sıcaklıkla karşılanır. Kendisini getiren Aigle vapuruna Selimiye Kışlası'ndan top atışlarıyla selam durulur. Halk sahilleri doldurmuş, yer yerinden oynamaktadır. Kalacağı Beylerbeyi Sarayı önlerine yaklaşırken padişah da konuğunu karşılamak için yedi çifte saltanat kayığına binerek yanında yaveri Rauf Paşa ve tercümanı Arif Bey'le birlikte Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılır. Aigle, Feridun Fazıl Tülbentçi'nin ifadesiyle Beylerbeyi'nde lengerendaz olduğunda yani demir attığında saltanat kayığı da indirilen merdivene yanaşmıştır. (Üçüncü kuşa yaklaşıyoruz.)

Değerli konuğa rahat etmesi için üst katta, bahçeye bakan ve merasim salonuna açılan bir oda çok özenli biçimde hazırlanmıştır. 16 Ekim 1869 tarihli *Terakki Gazetesi*, yatacağı *"Karyolanın direkleri bir nevi güzel taştan ve üzeri ağır bir keşmiri şal ile örtülmüştü. Ortasında altından bir ay yıldız vardı,"* diye yazar. (21) Saltanat kayıkları emrine verilir, onu-

runa davetler, geziler, eğlenceler tertiplenir. Güzel günlerdir. Eugénie'nin parasal gereksinimleri de Camondo ailesinin sahibi olduğu Camondo Bankası tarafından karşılanır. (22) Bu ünlü banker aile tarafından yaptırılan ve Camondo Merdivenleri olarak anılan basamaklara ben sizi birazdan çıkartacağım, nefesinizi şimdiden ayarlayınız.

Halûk Y. Şehsuvaroğlu'nun yazdığına göre imparatoriçe en çok odasının yanındaki Türk hamamını beğenir. Türk kadınları gibi yıkanmak istediğini söyleyince hemen Istavroz Hamamı'ndan natır Vesile Hanım apar topar getirilir; porselen yüzlü, ceylan bakışlı konuğu bi' güzel yıkayıp paklaması söylenir. İmparatoriçe, kendisini usta elleriyle keseleyip yıkayan ve bunu sonraki günlerde de sürdüren Vesile Hanım'dan çok memnun kalır, giderken kendisine öyle bir "atiye" verir ki, akıllı kadın hemen oracıkta sokak hamamı natırlığını bırakıp bu sermaye ile bohçacılığa başlar. (23)

Üçüncü kuşa geldik nihayet. Bir ziyaretin sağladığı üç güzellikten sonuncusu, bir taşla vurulan üçüncü kuş, kimi tarihçilerin yakıştırma olarak nitelendirdikleri, bazılarının ise doğruladıkları bir Abdülaziz Eugénie yakınlaşmasıdır. Yakışıklı padişahın yakın ilgisi, imparatoriçeye Beylerbeyi Saray'ında yaptığı uzun ziyaret, verdiği değerli hediyeler ikinci teze ağırlık kazandırır gibidir. Şayet söylenildiği gibiyse, padişahın annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın kendisini ziyarete gelen bu güzel Fransız kadınına çektiği, "Kızım senin kocan, çoluk çocuğun yok mu, sen bir an önce evine dönsene," ayarı da doğrusunu isterseniz, ateş olmayan yerden duman çıkmayacağı sözünü akıllara getirir.

Beylerbeyi'nden Çengelköy'e geçildiğinde bu kez de tepedeki Vahdettin Köşkü'nün zengin floralı korusu ve Köprü'ye kadar uzanan kesintisiz görüş açısıyla Beylerbeyi Sarayı'nı

kıskandırdığı gözlerden kaçmaz. Küçüklüğümde birkaç kez bahçesinde piknik yaptığımızı hatırlıyorum. Artık gidemem, çünkü Cumhurbaşkanlığı'na tahsis edildi.

Köprü'den karşıya bakmayı sürdürdüğünüzde görebileceğiniz en son saray, Adile Sultan'a ait olandır. Önceki yıllarda Kandilli Kız Lisesi olarak hizmet veriyordu, annem orada okudu. Şimdilerde gidenlerin karınlarını doyurdukları bir lokanta!

Başınızı oradan sola çevirdiğinizde ise artık Avrupa kıtasına geçmiş olursunuz. İki dev kıta arasında yüzülerek gidip gelinebilir. Şaka gibi! Sahil şeridini izleyerek Köprü'ye göz uçuşuyla dönüş yaparken Çırağan ve Dolmabahçe Saraylarını gözle göremezsiniz ama bilirsiniz ki oradadırlar ve iyi ki de vardırlar. Güzelliği ve güzeli görmek her zaman mümkün olmayabilir, duyumsamak da yetebilir.

İcat ürkütür, mucit korkutur

Köprü'ye geri gelip de bu kez başlar Karaköy tarafına döndürüldüğünde Cenevizlilerin gözetleme kulesi olarak inşa ettikleri Galata Kulesi'nde, şimdi artık tepesine yığılan turistlerin etraftaki muhteşem katmanlı güzelliği gözledikleri görülür. Tarihi verilere bakılırsa kule ilk olarak Romalılar döneminde beş yüzlü yılların ilk yarısında yapılmıştır. Bu kuşkusuz, şehrimizi Ayasofya'dan da önce şenlendirmiş olduğunu gösteren çok dikkat çekici bir bilgidir. Bugünkü şeklinin ise 1300'lü yıllarda Cenevizliler tarafında verildiği söylenir.

Evliya Çelebi'nin anlattıklarına bakılırsa Padişah IV. Murat zamanında Hezarfen Ahmet Çelebi kendi yaptığı tahta kanatlarla kuleden havalanarak, poyrazın da etkisiyle olsa gerek, Üsküdar'a kadar uçup Doğancılar semtine iniş yapmıştır. Bu uçuşu Sarayburnu'ndaki Sinan Paşa Köşkü'nden izleyen

padişah da bu becerisine karşılık kendisine bir kese altın verilmesini emretmiştir. Ne ki, çoğu buluş gibi bu öncü uçuş yöntemi de sultan tarafından kuşku ve kaygıyla karşılanmıştır. Padişah, "Bu herif korkulacak bir âdemdir, elinden çok şey geliyor," diyerek korkusunu açıkça belli etmiş ve Ahmet Çelebi'yi altınlarıyla beraber Cezayir'e, sürgüne kanatları kırık uçurmuştur.

Hezarfen Ahmet Çelebi'nin kendini, kollarına taktığı kanatlarla Üsküdar yönüne doğru fırlattığı tarihi balkonun altında kulenin, günümüze gelindiğinde bir türlü ne olduğuna, olacağına karar verilemeyen bir salonu vardır. Bazen kafe kimi zaman da lokanta olur. Gece kulübüne çevrilmişliğini de bilirim çünkü orada bir defasında dansöz izledim. Aysel Tanju'nun, Özcan Tekgül'ün, Zennube'nin kıvırdıkları yıllarda öne çıkacak bir dans performansı yoktu ama bakın yine de aklımda kalmış. Kule kötü atlayışlara da sahne olmuştur. Ünlü ozanlarımızdan Ümit Yaşar Oğuzcan bunlardan birini, üstelik bir baba için en acıklı olanını şiirleştirmiştir:

"6 Haziran 1973
Pırıl pırıl bir yaz günüydü
Aydınlıktı, güzeldi dünya
Bir adam düştü o gün Galata Kulesinden
Kendini bir anda bıraktı boşluğa
Ömrünün baharında
Bütün umutlarıyla birlikte
Paramparça oldu
Bir adam düştü Galata Kulesinden
Bu adam benim oğlumdu." (24)

İntihar atlayışı yapan genç adam, gerçekten şairimizin oğlu Vedat'tan başkası değildi. Henüz on yedi yaşındaydı ve

sürekli intihar girişimlerinde bulunan –yirmi dört kez olduğu söylenir– babasına baka baka psikolojisi bozulmuştu. Bir fincan kahve ile bir kadeh konyak içti, babasına bir not bırakarak kendini kuleden aşağı bıraktı. Notu kısaydı: "Baba, öyle intihar edilmez, böyle edilir." (25)

Genç Vedat'ın ışıklar içinde huzurla uyumasını dileyerek, Galata Kulesi'ne açılan yollardan birinin üzerinde Musevi hemşerilerimizin ibadet yeri olan Neve Şalom Sinagogu'nda dua edenlere de "Şalom" çekerek avare gözlerimizi etrafta dolaştırmayı sürdürelim. Kulenin önündeki bina yığını arasında başını kaldırıp fotoğrafçıya, "Ben de varım," diye seslenen Osmanlı Bankası'nın da ancak tepesi görünür. Bir dönem imparatorluğun Merkez Bankası ve Hazine işlevlerini yerine getirmiş olan tarihi bankanın adı daha çok bunlarla değil, "Yok aslında birbirimizden farkımız ama biz Osmanlı Bankası'yız," reklam spotuyla hatırlanır. Yaşayan en eski banka unvanını elinde bulundurması, 2001 krizinde ayakta kalmasına yetmemiş, bankacılık faaliyetleri ve tüzel kişiliği sonlandırılarak alacak ve yükümlülükleri Garanti Bankası'na devrolunmuştur. Günümüzde binanın bir katında faaliyet gösteren Michelin yıldızlı Neolokal adlı lokantanın yerini tarif edenler bankanın da yerini göstermiş olurlar.

Altın Boynuz'da bir gezinti

Köprünün orta yerinde dinelip etrafı seyrederken Haliç'e arkamızı dönmüştük ya, şimdi artık yüzümüzü oraya, Altın Boynuz'a çevirmenin sırasıdır. Gözlem turuna, Kasımpaşa'daki Aynalıkavak Kasrı'ndan başlayıp daha ilerisini merak ederek, "Yahu nasılsa Haliç'i karadan dönerek Köprü'ye öteki ucundan geri gelmek mümkün, hadi biraz daha gidelim," diyenler mezbahaların bulunduğu Sütlüce'den burunlarını

kapatarak geçip hazır uğramışken Alibeyköy'den mısır ve tulumba tatlısı alarak Eyüp'e gelirler.

Su girişinin yetersizliği ve dereyle taşınan pisliklerden ötürü sonradan İstanbul'un karizmasını çizdirmiş olan bölge, yaşadığı dönemde Pierre Loti'nin hayranlığını kazanmıştır. Yazar, Eyüp sırtlarında, mezarlık yanındaki bir küçük kahveden önünde uzanan güzelliği seyrettiğinde koku sorunu ve civarı dolduran çarpık çurpuk yapılaşma henüz ortada yoktur. Onun karşısında günbatımında değişik renklere dönüşen İstanbul siluetinde öne çıkan ve âdeta sonsuzluğu işaret eden zarif minareli camilerin oluşturduğu muhteşem manzara vardır. Yazılarında Avrupa'ya karşı bizim yanımızda yer aldığı için kimilerinin Türk dostu diye övdüğü, kahve içtiği tepeye ismi verilmiş yazara karşı çıkanlar da az değildir. Bunlardan belki de en öfkelisi olan Nâzım, emperyalizmin ve burjuvazinin bir ajanı olarak gördüğü, asıl adı Julien Viaud olan genç deniz teğmenine şöyle seslenir:

"Sen Pier Loti!
Sarı muşamba derilerimizden
Birbirimize
Geçen
Tifüsün biti
Senden daha yakındır bize
Fransız zabiti!"

Üstat hızını alamaz, baştan çıkarıp sonra terk ettiği, asıl adı Hatice olan Çerkez kızı Aziyade'yi de şefkatiyle sarmalayarak (!) Fransız'a bodoslamadan bindirir:

"O üzüm gözlü Azadeyi
Bir orospudan

daha çabuk unuttun!
Kalbimize diktiğin Azadenin taşını
Bir tahta hedef gibi topa tuttun!
Bilmeyenler bilsin:
Sen bir şarlatandan başka bir şey değilsin!" (26)

Ne ki, Mekteb-i Sultani'de birkaç sınıf küçüğüm olan değerli yazar Nedim Gürsel'den, Abidin Dino ile yaptığı bir sohbette, Nâzım'ın bu şiiri yazarak Loti'ye haksızlık yapmış olduğunu sonradan itiraf ettiğini öğrendim. Öyle ya da böyle, onları kahvede bırakalım, biz Eyüp'te İslam âlemi için Pierre Loti'den de, tepesinden de çok daha önemli bir yere, Eyüp Sultan Camisi ve Türbesi'ne gelelim. Caminin yapılmasını Fatih Sultan Mehmet emretmiştir. Derde düşüp derman arayanların, derdine derman bulup kurban adayanların her zaman dolu ve diri tuttuğu bir özel yerdir. Ben de ilkokul öncesi çocukluğumda büyükbabamla birlikte gittiğimi hatırlıyorum. Onlar İstanbul'un hatırlı Müslüman nüfusunun oturduğu Fatih Karagümrük dolaylarındaki evlerini yangında yitirince Beylerbeyi'ne taşınmış, orada bir ev almışlar, büyükbabam da inşaat malzemeleri satan bir dükkân açmıştı. Belki de bunun gerçekleşmesi dileğiyle adanan adağın yerine getirilmesi için gitmiştik oraya, onu bilmiyorum.

Eyüp'ten Köprü'ye doğru gelirken Balat'ta Yahudi, Fener'de de Rum nüfusu yaşar. Kırmızı yüzlü Fener Rum Lisesi buradadır ve Haliç'teki binalar arasında muhteşem Süleymaniye'den sonraki en büyük binadır. Eminönü'ne yaklaşınca deniz kenarında dikkat çeken bir kilise de Stefi Stefan Bulgar Ortodoks Kilisesi'dir. Özelliği tamamen demirden yapılmış olması ve dünyada bu türün tek örneği oluşudur. Bu yüzden daha çok Demir Kilise olarak bilinir.

Köprü'den Bakıldığında Görülen Yerler turumuzu bir diğer başyapıtla taçlandıralım. Burası, Süleymaniye Camisi'nden başka neresi olabilir? Sultanahmet Camisi'ndeki gibi medreseleri, kütüphanesi, hastanesi, sıbyan mektebi, hamamı, imarethanesi, haziresi ve dükkânlardan oluşan külliyesi ile Mimar Sinan tarafından yapılmıştır ve Osmanlı mimarisinin önde gelen yapıtlarından biridir. Kanuni Sultan Süleyman ile eşi Hürrem Sultan da burada yatarlar. Cami, Sinan'ın kendi ifadesine göre, "kalfalık dönemi eseri"dir. Yedi yılda tamamlanmıştır. İnşaatın uzun sürmesi kudretli padişahın canını sıkmış, olup biteni anlamak için bir gün camiye baskın yapmıştır. Rivayete göre gördüğü manzara şudur: Sinan, caminin orta yerinde oturmuş nargilesini fokurdatmaktadır. Tepesi atan padişah hiddetle ne yaptığını sorduğunda mimar sükûnetle yanıtlar. İçtiği keyif nargilesi değildir, tömbekisi yoktur, fokurdattığı suyla camideki akustiği ölçmektedir. Mihraptaki imamın sesinin caminin her tarafına nasıl eşit oranda dağılacağını hesaplamaktadır.

Sultan şaşırır. Böyle bir yanıt kimi şaşırtmaz ki? "Peki... Peki... Anladık," diyerek gerisingeri saraya döner. Sinan, Anadolu'dan getirttiği devasa turşu küplerini içleri boş, ağızları dışarıya gelecek şekilde kubbenin eteklerine yerleştirmiştir. Geriye, bunların dizilmesiyle tamamlanan akustiğin etkinliğinin ölçülmesi kalmıştır. Sonuç: Süleymaniye'nin akustiği caminin en önemli özelliklerinden biri olarak kabul ve tescil edilir.

İstanbul'daki performans salonları son yıllarda hatırı sayılır bir artış kaydetti. Biz de pandemi döneminde önce zorunlu sonra gönüllü ev hapsine girene kadar bunların hemen hepsine düğün bayram ederek gittik. Üzülerek gördüm ki, 2000'li yıllarda yapılan ve klasik konserlere de sahne olan bazı büyük salonlardaki akustik maalesef çok yetersizdir. Bu gösterişli

salonlardaki ses dağılımının Sinan'ın döneminden dört yüz elli yıl sonraki ileri teknolojiyle gerçekleştirilmesine rağmen ortaya çıkan bu tablo elbette üzücü, düşündürücü ve beş asır öncesinin turşu küplerini aratıcı niteliktedir. Beceriksizlik mi, ihmal mi, özensizlik mi, ucuzculuk mu, hangisi neden olmuştur bu yetersizliğe? Belki de hepsi.

Süleymaniye'yi ve tarihi yarımadayı seyretmek için durumu iyi olanlara ben bir kez de Mikla Lokantası'nın terasına çıkmalarını salık veririm. Mikla, The Marmara Pera Oteli'nin en üst katında yer alan Michelin yıldızlı bir lokantadır. Yangın kulesi gibi her yönü görebilen bir konumdadır ama ben en çok kadim İstanbul'a bakan masalarının manzarasını severim. Gündüz güzel, günbatımı hüznünde muhteşem, karanlık çöküp karşınızdaki anıtlar ışıklandırıldığında ise inanılmazdır. Hele hele yaz aylarında terasta yer bulursanız şu dünyada bulunmanın lezzeti nedir, yemekten çok onu tadar, anlar, beyninizde hazmedersiniz. Süleymaniye ve Fatih Camileri, Beyazıt Kulesi, Yeni Cami, Sultanahmet, Ayasofya ve Topkapı Sarayı önünüzde apoletleri pırıl pırıl parlatılmış gururla sıralanmaktadırlar. Karşılarında zafer kazanmış teftiş komutanı duygusuyla kasılırsınız, "Allah'ım bu mutluluğu bana gösterdiğin için sana şükürler olsun," diye mırıl mırıl mırıldanırsınız.

Benim Mikla'ya dair ilginç bir anım vardır. Onu anlatmadan önce benzer bir konuda iki ayrı lokantada yaşadıklarımı aktarayım; belki özellikle lokanta yatırımcılarıyla şeflere nitelikler karşılaştırmasında nüansların ne denli önemli olduğunu gösterir. Turizm alanında yatırım atağına kalkmak isteyen bir büyük şirketler grubunda doksanlı yılların sonuna doğru yaptığım konuşmada özetle şunları söylemiştim: "On beş yıldan beri her fırsatta avazım çıktığı kadar bağırıyorum, bu ülkeye turizmden esas para Antalya'dan, Bodrum'dan değil,

İstanbul'dan gelecektir. Buraya inecek paralı turiste daha çok harcatabilmek içinse parlatılabilecek öz değerlerimizi öne çıkartmamız gerekir. Çay, kaşar, simit diye küçümsemeden bize özgü değerlere odaklanmalı, başka yerlerde bulamayacaklarını en iyi biçimde sunmalıyız. Örneğin, rakı da bunlardan biridir. Komşumuz, ülkesine gelen turistlere nasıl uzo, dolmadis, moussakka bombardımanı yapıyor, meraklarını ve paralarını onlarda olmayan kalemler sayesinde sömürüyorsa bizim bu yöndeki avantaj yelpazemiz daha da geniştir. Bunu değerlendirmeli, yatay getiri çizgisini artık dikeyleştirmeliyiz."

Ne yazık ki bu değerlendirme becerisini aradan geçen uzun yıllara rağmen yeterince gösteremedik. Turist sayısı arttı ama parayı katlayamadık. Gelen turistin kendi ülkesinde bulamayacaklarını önüne serip parlatarak elini cebinden çıkaramadık. Rakıyla ilgili bir küçük örnek vereyim. Gittiğim, kendini *fine dining* sınıfında konuşlandırmış bir lokantada rakı istedim. Buzla sulandırılmış bir "tek" getirdiler.

"Bunun markası nedir kuzum?"

Garson bir isim söyledi.

"Ben sizden bu rakıyı mı istedim? Hangisini istediğimi, buzlu mu buzsuz mu içeceğimi sormadan getirip önüme koydunuz. Şarap ya da viski isteyene de böyle mi yapıyorsunuz?"

Bunun üzerine hangi rakıyı istediğimi sordu.

"Yeni Rakı Yeni Seri olsun lütfen," dedim.

Gitti, az sonra elinde bir şişeyle geri döndü. Baktım, bildik Yeni Rakı.

"Güzel kardeşim, bu getirdiğiniz Yeni Rakı. Oysa ben Yeni Rakı Yeni Seri istemiştim. Bunların ikisi aynı değildir, farklıdır. Kavaklıdere'nin bir tek şarabı mı var?"

Bunun üzerine hiç eğitim görmemiş sözde *fine dining* lokantasının gariban garsonu bana kanıtlamak için getirdiği

şişenin üzerindeki seri numarasını göstererek, "Efendim işte bu yeni imalat," diye ders de vermesin mi? Dayanamadım, şefi rica ettim, olanları anlattım, onun yanıtı daha da içler acısı oldu: "Konseptimiz rakıya uygun değil, onun için böyle olmuştur." Buyurun cenaze namazına!

İkinci örnek de yine konseptle ilgili. Rakı, bildiğiniz gibi eskiden erkek içkisiydi ve genellikle erkek erkeğe meyhanede ziftlenilirdi (!). Kendi kendine *fine dining* elbisesi biçip iyi lokantaların kötü örneğini sergileyen bir başka cahilde de yine karşıma bu konsept meselesi çıktı. Mönüyü ve içecekleri inceledim, sonradan görmüşün eve kütüphane yaptırıp ne bulduysa tıkıştırması gibi bara doldurulmuş değişik içkilere göz attım, yok yok, bir tek rakı yok! Biraz söylenince eksik olmasın lokantanın hem sahibi hem de şefi olan bir genç geldi ve aynı açıklamayı yaptı: "Konseptimize uygun olmadığı için bulundurmuyoruz."

"Konseptiniz nedir," diye sorup utandırmak istemedim genç girişimciyi çünkü mönüsünün konsept oluşturacak bir kişiliği ve özelliği yoktu. Belli ki lokantasının üst sınıf müşteriye hitap etmesini hedeflemişti. Hor gördüğü milli içkimizi kendince buranın fiyakalı havasına yakıştıramıyordu. Üstelik cahildi, ne üst kademenin de artık kadınlı erkekli aslan sütü içtiğinden doğru dürüst haberi vardı ne de rakının sadece yemeklerde değil, aslında aperitif olarak da içildiğinden. Barına tıkıştırdığı içkiler arasında rakının İtalyan'ı denebilecek Sambuca ile Fransız'ı olan Ricard yan yana duruyordu. Bir tek bizimki yoktu çünkü ona göre avamdı (!), "konseptine uymuyordu." Uzatmadım, "Kusura bakmayınız ama siz de Boğaz'ın konseptine uymuyorsunuz," diyerek kalktım, karşıda deniz kenarındaki bir balıkçıya giderek beyazpeynir, söğüş domates, ızgara lüfer ve bir tek Yeni Seri'den oluşan yemeğimi Ga-

latasaray adasına bakarak, "Ne olacak bu Galatasaray'ın hâli?" efkârlanmasıyla rakıya uygun bir konsept (!) içinde yedim.

Şimdi gelelim Mikla'ya. Orada da rakı servisi zamanında çok acemiceydi. Bunu Vedat Milor'a anlatmıştım, o da söylediklerimi, *"Sevgili sıfırcı hocamız Reha Ağabey'in lüks lokantalarımızdaki rakı servisi konusundaki eleştirilerini bu satırlarda yayımlamıştım,"* (27) diyerek gazetedeki köşesine ikinci defa taşımış ve güzel üslubuyla uzun uzun yazmıştı.

Yazıdan birkaç gün sonra asistanım, "Sizi Mehmet Gürs Bey arıyor," dedi. Telefonu aldım. Lokantasındaki servisten memnun kalmadığımdan duyduğu üzüntüyü söyledi önce. Biraz sohbet ettikten sonra da reddedilemeyecek kadar zarif, uygar, alışılmamış bir öneride bulundu.

"Siz," dedi, "bu işin üstadısınız. Bizse acemisiyiz. Rica etsem, acaba bir gün gelip bizim ekibe rakı servisinin nasıl yapılması gerektiğini anlatır mıydınız?"

Böyle bir öneri size sunulmuş olsaydı, reddedebilir miydiniz? Ben öyle üstat falan değilim ama usulüyle içmesini bilen bir eski İstanbulluyum. Memnuniyetle kabul ettim. Bu yaklaşım zarafetini, Gürs'ün anne tarafından İskandinavyalı olmasına bağlayarak ilk fırsatta atlayıp gittim. Tüm ekip, başta Sabiha Hanım olmak üzere karşımdaydı. Bildiğim ne varsa anlattım. Birkaç ay sonra habersiz gittiğimde göstermiş olduğum her şeyin mükemmelen uygulandığını gördüm. İçki mönüsüne de o yıllarda bile on bir adet rakı yerleştirmişlerdi.

Gürs, bu anlayışın üzerine inşa ettiği yeteneği ile Mikla'yı World's 50 Best Restaurants listesine girebilen ilk Türk lokantası yaptı, daha sonra da İncili Gastronomi ve Michelin gibi lokanta değerlendirmecilerinin yüksek notlarıyla buluşturdu.

Evet, değerli kaari... Lezzetli yemeğimizi yedik, muhteşem manzarayı içimize depoladık, hesabı öderken biraz sar-

sıldık, artık daha fazla oyalanmadan aşağıya, Köprü'ye geri dönmenin zamanıdır. Asansörle aşağı inerken muhtemel bir yanlışlığı önleme amacıyla bir hususu açıklamak isterim. Az önce söylediğim "kaari" ile "karı"yı karıştırmayın, yanlış anlamayın lütfen. Kaari, okur demektir. Ahmet Mithat Efendi yazılarının bir yerinde durur, "Ey kaari," diyerek, musikide makam değiştirir gibi başka bir anlatıma geçer, oradaki lafını tamamlayınca ana konuya geri dönerdi. "Biliyorum," deseniz de bu vurguyu yapmayı gerekli buldum çünkü fi tarihinde kitapları çoksatan ünlü bir romancı hanım arkadaşım bunu bilmiyordu! Ona gönderdiğim ve yazmış olduklarını değerlendirdiğim bir notta kendisini okuyucu yerine koyarak öyle seslenmiştim. Ünlü yazar, Ahmet Mithat Efendi'yi okumamış, bu sözcüğü de hiç duymamış olmalı ki ona "karı" diye hitap ettiğimi sanmıştı. Bir şey söylememişti ama burulduğunu hissetmiştim.

Köprü'yü nasıl bilirsiniz?

Tarih, 26 Mayıs 1960.

Orta birin son günü.

Pılımızı pırtımızı topladık, arkadaşlara, "Seneye görüşmek üzere beyler," dedik. Okuldan ayrıldık.

Sınıf arkadaşım rahmetli Profesör Salih Neftçi'nin annesi ile benimki ortaklaşa bir taksi tutmuşlar. Salihler Cağaloğlu tarafında oturuyor, bizi yol üstünde Köprü'de indirecek, kendileri devam edecekler. Onların hâlleri vakitleri iyiydi, taksi ücretini bizimle paylaşmalarına ihtiyaçları yoktu ama ne olurlarsa, kim olurlarsa olsunlar, annelerimiz harcanacak her kuruşu hesaplardı. "Madem aynı yöne gidiyoruz, neden paylaşmayalım, taksi dediğin az para mı ayol?" Salih'in annesi

Nermin Neftçi aynı zamanda tanınmış bir politikacıydı, Halk Partisi'nin en faal kadınlarındandı.

Milletvekili miydi yoksa daha sonra mı olmuştu, hatırlayamadım.

Salih'i de,

ah be Salih, seni de

çok erken yitirdik, soramadım.

Annemle ben, onlarla Köprü'de vedalaştık. Taksiden inerken Nermin Teyze annemin kulağına eğildi, "Yarın çok önemli bir şey olacak," dedi.

Oldu. 27 Mayıs İhtilali oldu. Sabah radyoyu açtığımızda Albay Alparslan Türkeş'in gür sesi "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İdare'ye el koyduğunu" açıklıyordu. Biz bu tarihi olayı bu tarihi köprünün üzerinde öğrenmiştik. Hem de bir gün öncesinden!

Hepimizin gezip dolaştıklarımız arasında tercihimizi ondan yana kullandığımız, diğerlerinden daha çok beğendiğimiz, ayrı değerlendirdiğimiz yerler vardır. Bunların bazılarındaki doğal güzelliğe şapka çıkartırız; kiminde tarih öne çıkar, bazıları da hareketliliği ile kendini gösterir.

Benim dünyada gezdiğim yerler arasındaki ilk tercihim Köprü'dür. Çünkü,

Köprü güzelliktir.

Köprü tarihtir.

Köprü canlılıktır.

Köprü işlevselliktir.

Köprü mücadeledir.

Köprü İstanbul'un özetidir.

Köprü yaşam filminden bir karedir.

Üzerinde durup sağınıza, solunuza, önünüze, arkanıza baktığınızda bu saydıklarımın tümüne birden tanık olursu-

nuz. Görevi sadece iki yakayı birleştirmekten ibaret olan bir köprünün nasıl farklılaştığını, ne kadar çok yönlü zenginlikler sergilediğini, bir yerin hoşunuza gitmesi için aradıklarınızı ne kadar da fazlasıyla, hüznüyle, sevinciyle tek tek karşıladığını görürsünüz. Hakkını verip vermemek artık size kalmıştır.

Köprü bir davuldur,
tokmağı "varoluş" olan.
"Yaşıyorsun ey fâni, kıymetini bil!"
diye vuran.

İşitiyor musunuz?

1 Genim'in verdiği bilgiye göre Haliç'teki ilk köprü Eyüp ile Sütlüce arasında yapılmıştır. Daha sonra Kâğıthane Deresi üzerine 1453 kuşatması sırasında kullanılan bir geçici köprü inşa edilmiştir. 1502-1503 yıllarında Leonardo Da Vinci de bir proje hazırlamış ancak söylenilenlere göre hayata geçirilmesi padişah tarafından istenmemiştir. İki-üç yıl sonra bu kez Michelangelo İstanbul'a davet edilmiş fakat bundan da bir sonuç çıkmamıştır. Aradan üç yüzyılı aşkın bir süre geçtikten sonra Haliç'e kurulan ilk köprü 6 Ekim 1836 yılında, geçiş parası alınmadığı için Hayratiye olarak anılan Cisr-i Atik'tir. Bunu takiben yapılan köprü ise 1845'te Bezmiâlem Valide Sultan tarafından yaptırılan Valide Köprüsü ya da diğer ismiyle Cisr-i Cedid'dir (Yeni Köprü). M.Sinan Genim, *Konstantiniyye'den İstanbul'a XIX. Yüzyıl Ortalarından XX. Yüzyıla Boğaziçi'nin Rumeli Yakası Fotoğrafları.* İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları. 4. Basım: Haziran 2013. S. 16. Köprü, 1863, 1875 ve 1912 yıllarında yenilenmiş, 1992'de ise yanmıştır. Onun yerine yapılan ve bugün kullanımda olan köprüyse 1994 yılında hizmete alınmıştır.

2 İki şehrin gayrimüslim nüfusunun çoğunlukta olduğu yerleşim bölümü Pera, "Karşı Yaka" demektir (*Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.* Cilt 2. T.C. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı).

3 Aziz Nesin, *İstanbul'un Halleri.* Nesin Yayınevi, İkinci Basım: Nisan 2016. S. 52.

4 Enis Batur. *Düş Kırpıntıları.* Sel Yayıncılık, Birinci Basım: Nisan 2019. S. 181.

5 Uğur Tanyeli, *Korku Metropolü İstanbul.* Metis Yayınları. İlk Basım: Eylül 2022. S. 45

6 Andrew Mango, "Geldikleri gibi giderler," öyküsünü inandırıcı bulmadığını iddia ederek şöyle söyler: "Bu İstiklal Savaşı'nı kazandıktan sonra yapılan bir tartışmanın ışığın-

da değerlendirilmelidir. Mustafa Kemal'in önce silah arkadaşı sonra siyasi muhalifi olan Kazım Karabekir, 28 Kasım 1918'de İran'dan İstanbul'a dönerken Türklerin yalnızca Yunanlılar ve Ermenilerle savaşmak zorunda kalacaklarını çünkü İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da bir savaşa katılamayacak kadar yorgun olduklarını daima önceden tahmin ettiğini iddia edecekti. İstanbul'daki İtilaf donanmasının bir korkuluktan fazla değeri olmadığını da söylemişti. Mustafa Kemal'in donanmanın kaçınılmaz biçimde gideceği konusundaki sözleri de ona benzer bir öneride bulunmuş olma hakkını kazandırmıştı." Andrew Mango, *Atatürk Modern Türkiye'nin Kurucusu*. Remzi Kitabevi. On Yedinci Basım: Kasım 2019. S. 237-238.

7 Şule Gürbüz, *Kıyamet Emeklisi*. 1. Cilt. İletişim Yayınları. 1. Basım: 2022. S. 37.

8 Aziz Nesin, age. S. 10.

9 Enis Batur, *Siyah Sert Berlin*. Remzi Kitabevi. 1. Basım: Ekim 2013. S. 101.

10 Haydar Ergülen, *Yayan Yapıldak*. İthaki Yayınları. 1. Basım: Ocak 2022. S. 13.

11 Dr. Nasrullah Uzman, *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. 1. Basım: 2018. S. 72 vd. Göçler ya oralarda oturan Osmanlı vatandaşlarının kendi iradeleriyle gelmeleri şeklinde oldu ya da başka ülkelerden gelenleri de kapsayacak biçimde ikili anlaşmalarla gerçekleşti. Bu bağlamdaki ilk ve önemli anlaşmalar şunlardır: Bulgaristan'la imzalanan 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Barış Antlaşması; Romanya'yla 11 Haziran 1929'da imzalanan İkamet, Ticaret ve Seyr-i Seferin Sözleşmesi; Sovyet Rusya ile aktedilen 16 Mart 1921 Moskova ve 13 Ekim 1921 Kars Antlaşmaları; Yunanistan'la yapılan 14 Kasım 1913 Atina Anlaşması.

12 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*. Dergâh Yayınları. 56. Basım: Ağustos 2022. S. 121.
13 İslam Çupi, *Hey Gidi İstanbul*. T. İş Bankası Kültür Yayınları. 1. Basım: Ocak 2023. S. 99.
14 Sait Faik, *Bütün Eserleri*. Bilgi Yayınevi, 1. Basım: Ağustos 1970.
15 Orhan Veli,. *Bütün Şiirleri*. "Galata Köprüsü". T. İş Bankası Kültür Yayınları. 5. Basım: Aralık 2022. S. 124.
16 Küçük İskender, *Rahibinden Satılık Kilise*. Sel Yayıncılık. 2. Basım: Nisan 2010. S. 26.
17 Haydar Ergülen, *Âşıklar Cemi*. İthaki Yayınları. 1. Basım: Kasım 2022. S. 67.
18 Salâh Birsel, *Salâh Birsel Tarihi-Boğaziçi Şıngır Mıngır*. Sel Yayıncılık. 13. Basım: Ekim 2019. S. 29.
19 Bettany Hughes, *İstanbul-Üç Şehir Hikâyesi*. Alfa Basım Yayım Dağıtım AŞ. İkinci Basım: Ocak 1922. S. 655.
20 Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*. Ana Yayınları. 1981. S. 403 vd.
21 Feridun Fazıl Tülbentçi, "Eugenie'nin İstanbul Ziyareti". *Yıllar Boyu Tarih*, 1980. S. 2. S. 6 vd.
22 Nora Şeni-Sophie Le Tornec, "Camondolar-Bir Misyon". Institut français Des Etudes Anatoliennes. www.books.openedition.org.
23 Halûk Y. Şehsuvaroğlu, "Beylerbeyi Sarayı'nda İmparatoriçe Eugénie'nin Yatak Odası". www.core.ac.uk.
24 Ümit Yaşar Oğuzcan, "Galata Kulesi". www.ihya.org.
25 Ümit Yaşar Oğuzcan'a intiharıyla "ders veren" oğlu Vedat. www.ankaramasasi.com.
26 Nedim Gürsel, "Pierre Loti İstanbul'da". www.cafrande.org.2018.
27 Vedat Milor, *Milliyet*, 01.11.2010 ve 2 Ekim 2011.

CAMONDO MERDİVENLERİ VE ÇARESİZLİK ÜZERİNE

"Çaresizliğin en amansız olduğu yerdeyim, içim kapkaranlık."

Yatıyor...

İlk kez yatıyor...

Kımıldamadan sırtüstü yatıyor...

Yetmiş altı yıllık yaşamında sadece oğlunu doğurduğunda iki gün yatmıştı, o kadar. Hastalanmak, yatmak ne demek, dişçi koltuğuna bile oturmamış, yıllık sağlık kontrollerinde doktorlara dudaklarını ısırtan, kulaklarını çektirten, parmaklarını masaya vurdurtan, ağızlarından, "Valla nazar değmesin, söylenecek bir şey yok," dedirten kadın şimdi sırtüstü yatıyor. Doktor, "Kımıldamayacak," buyurdu. Acısını bastıramıyor, inliyor. Ben başucundayım, ışığa yakalanmış tavşan gibi ne yapacağımı bilemeden bakıyorum. Alışık değilim, onu ilk kez böyle görüyorum, ne yapacağımı kestiremiyorum. Elini tutuyorum sadece. Şimdi yatakta sağından soluna dönemeden yatan kadın, hayatının elli yıllını bana ayırmış olan, kalbimde sakladığım canlı.

Her şey bir anda oldu. Beklemiyorduk. Üç çeyrek asrı sa-

pasağlam geride bırakan insan sanki başına hiçbir şey gelmeyecekmiş, hep böyle gidecekmiş sanıyor. "İleride hastalık, şu bu olur, dur bunlara hazırlanıvereyim," demek öyle kolay değil akıp giden hayatta. Deprem çantası değil ki içini doldurup başına gelecekleri bekleyesin! Yaşlılığın ne zaman başlayacağını kestiremiyorsun; kendini o güne kadar karşılaşmadığın, bilmediğin bir şeylerin bekleyeceğini zamanında düşünemiyorsun, onlarla karanlıkta burun buruna geldiğinde de "N'oluyoruz yahu, nereden çıktı bu şimdi durup dururken?" şaşkınlığına düşüyorsun.

Düşman bizim karşımıza böyle apansız ve birkaç koldan birden çıkıverdi. Şunun şurasında daha bir ay önce kız torunuyla bisiklete binen, erkek torunun şutlarına bahçeye koyduğu iki boş saksı arasında kalecilik yapan, yazın her gün üç saat yüzen, kışın karda manto giymeden sokağa çıkan kadına, belki de "Bunun çok güçlü yapısı var, biz bunu kolay kolay alt edemeyiz," diyen hani hiç tanımadığımız dış güçler var ya, belki de onlar birleşip saldırdılar, kimbilir?

Bir sabah çayını içerken gözkapaklarından biri düştü, ansızın önünü göremez oldu. Üstümüze bir şeyler geçirip hastaneye koştuk hemen. Bir nöroloji hocası bulduk. Bizi görür görmez olumsuz bir şeyler fark ettiğini biz de onun yüz ifadesinden hemen anladık. Eyvah, galiba ciddi bir terslik var! Saatler süren tetkikler başladı. Elektrikli, elektriksiz testler yaptıktan, kadıncağızı oraya buraya sokup pestilini çıkardıktan, kanını, idrarını tükettikten, iğnelerle delik deşik ettikten sonra, "Görür görmez anlamıştım zaten," dedi hoca ve hastalığın o âna dek hiç duymadığımız ismini söyledi. "Yani ne demek oluyor bu?" diye soran ışığı kısılmış gözlerimize bakarak teşhisini bizim anlayacağımız biçimde ifade etti: "Beyinden gelen sinirler kaslara laf geçiremiyor," dedi ve ekledi, "tam za-

manında gelmişsiniz, gecikseydiniz yutkunamayabilirdi hatta nefes bile alamayabilirdi!"

"Aman hocam, ne söylüyorsunuz siz?"

"Maalesef böyle. Tedavi edilmez ve sonrasında da iyi yönetilmezse her zaman tekrarlanabilir, hatta daha ağır sonuçlara da yol açabilir. Az rastlanan, ciddi bir hastalıktır bu."

Genellikle ani bir üzüntüden, stresten olurmuş. Vücutta da bir daha hiç geçmeyecek bitkinliğe yol açarmış.

"Peki yani şimdi?" gibilerden bir şeyler kekeledim.

"Kontrol altına alabiliriz ama ilerlemesini durdurmak için kullanacağımız ilaçlar genel bağışıklığını zayıflatacak, bu da başka sorunlara yol açabilir, haberiniz olsun."

Benim duygu ölçümlerim mi insan normallerinin altında seyrediyor yoksa sizin musluklar da ara sıra böyle sızdırır mı, doktor lafını bağladığında benim dudağımın ucuna gelen Selahattin Pınar'ın bestesi oldu: *"Hasreti bağlayıp sazın teline..."*

"Ne alaka?"

"Valla mantığımın şarjı mı bitti yoksa o doğru da ben mi yanlışım, turp gibi sağlam kadının başına durduk yerde böyle bir illetin gelmesi ne alaka ise benim dilime gelen muhayyer-kürdi şarkı da o alaka!"

Hayat, alakasız saçmalıklar yığını!

İnsanın asfalyalarının atıp beyninin yanan ampul gibi cızırdaması valla işten değilmiş! İlaçları yüklenip eve geldik. Prospektüslerini açıp okuyunca kırmızı yüzüm biraz daha kızardı, tansiyonumun yükseldiğini hissettim. Yahu bu ilaçların insanı bir öldürmediği kalmış hatta bazı durumlarda hayata veda etmek bile mümkün olabilirmiş! Öyle yazıyor pertavsızla ancak okuyabildiğim kâğıtta. Yapacak bir şey yok. Yemek yiyemeyecek duruma düşmek, yutkunamamak, hele hele nefes alamamak ne demek? Yazılan riskleri göze alacağız, baş-

ka çıkış yolu görünmüyor. Hemen verdim bir bardak suyla. İlaçlara başladıktan birkaç gün sonra, biz düşen gözkapağının kalkmasını beklerken tersi oldu, bu kez elleri güçsüzleşti, hiçbir şeyi tutamaz oldu, ayakta duracak hâli de kalmadı. İlaçların olumlu tesiri daha geç başlarmış!

Belinde ağrılar başladı. Hem de öyle böyle değil. İki büklüm, bir yere dayanmadan ayakta duramıyor. Yetmedi, televizyon haberlerinde gördüğümüz seller gibi durdurulamayan, yıkıcı bir ishal çıkmaz mı bir de karşımıza? Gözkapaklarını eliyle kaldırınca ancak görebiliyor, ağrıdan ve bitkinlikten yerinden kalkamıyor, tuvalete binbir güçlük taşıyorum, oradan çıkamıyor.

Haydi yine yolunu bilmediğimiz hastaneler, vizite ücretini yeni öğrendiğimiz hekimler... Testler, MR'lar, şunlar bunlar... Doktorun karşısında zor oturuyor. Hoca, "Bağırsaklarda anlayamadığımız bir sorun var, bele vuran ağrının nedeni o olabilir. Girip bakmamız lazım," diyor bana. Sinirim tepemde: "Bakın hocam! Bana ne bakıyorsunuz öyle, kadıncağıza bakın nasıl bakacaksanız. Ne bekliyorsunuz?"

"Onay almamız gerekiyor."

"Sigortadan mı?"

"Hayır, nöroloğunuzdan. Anlattığınız hastalık hikâyesin-de kaslar zaten gitmiş, bizim endoskopi ve kolonoskopide anestezi yaparken vereceğimiz ilaçlar da kas gevşetici, doktorunuzdan onay almadan bu işlemi yapamayız, çok riskli." Haydaa, koşturuyoruz nöroloğa, "Ne endoskopisinden, ne kolonoskopisinden bahsediyorsunuz siz! Hiçbir kas gevşetici ilaç ve renkli sıvı almaması gerekiyor. Katiyen olmaz, sakın ha!"

Buyurun buradan yakın. Çocukluğumun doktorları ne iyiydiler. Bir Fazıl Bey Amca vardı, hastalandığımızda eve ge-

lir sırtımızı dinler, dilimize bakar, anlattıklarımıza kulak kabartır, bir reçeteyle, çoğu kez Gripin ya da Opon'la, en fazladan bir iğneyle iyileştiriverirdi bizi. Hiçbir makineye de girip çıkmazdık, zaten makine vardı da biz mi girmezdik? Şimdi "O olmaz... Bu olmaz..." Her doktor kendi baktığı hastalığı düşünüyor. Kadıncağızı balerinmiş gibi kucaktan kucağa fırlatıyorlar.

Kafamın tası attı sonunda, ramazan topu gibi patladım, onlara anlattım eski doktorların hastaya nasıl yaklaştıklarını. Hastanelerin acemisiyiz ama iş parlamaya gelince hiç de öyle değil, namımız almış yürümüştür, şimdi de onlar beni tanısınlar bakalım. Biz yaşam boyunca ne kavgalar ne mücadeleler vermişiz, bu söylediklerini anlamıyoruz diye kuzu kuzu dinleyip her dediklerini kabul mü edeceğiz!

Kabul ediyoruz. Parlamak çözüm değilmiş, idrar yollarında oluşan bakteriler için de yoğun bir antibiyotik tedavisi gerekirmiş. Boyun eğiyoruz.

Bakteriler iki hafta sonra temizleniyor ama ağrılar yine dinmiyor, ilaçlar işe yaramadı. Size birazdan Florence Nightingale Hanım'dan bahsedeceğim çünkü onun adını taşıyan hastaneye gidip gelirken "ışık tutan kadın" olarak namlanan merhumenin de kimlerden olduğunu merak ettim, hayat hikâyesini bu vesile ile öğrendim, size de anlatmak isterim. Bizim de doksanlı yıllarda "Abajur kız" lakaplı yerli ve milli bir pop şarkıcımız vardı. Adı Bendeniz'di, o kime ışık tutuyordu, bilmiyorum. Öğrenebilirsem onu da bir başka zaman anlatırım. Kafayı üşütecek duruma geldim, soğumaya başladığını fark edebiliyorum. Bu arada dinmeyen ağrıların nedeni de sonunda yine filmlerin, incelemelerin ardından bulunuyor: Meğer ileri derecede kemik erimesi ve omuriliklerde küçük kırıklar varmış!

Bu kez parlamadan soruyorum:

"Şimdi ne halt edeceğiz hocam?"

"Valla aslında bu da büyük çapta sinir kas sorunundan kaynaklanıyor, kas diye bir şey kalmamış, kemikler de ufalanmaya başlamış. Bunların üzerine hem ilaçla hem de fizik tedaviyle yürüyeceğiz. Belli bir süre sonra kendiliğinden kaynadı kaynadı, olmadı beton mikserini dayayacağız, çimentoyu basıp biz tutturacağız!"

Allah hiçbirini başımızdan eksik etmesin, doktorlarımızın mizah gücü de olmasa biz ne yaparız? Tanıdığım hekimlerin çoğu espri yapar, alaturka çalıp söyler, borsada kaybeder.

Kendiliğinden kaynaması için fizik tedavi yapılması şartmış ama şu anda tedavi bir yana yürüyecek durumda bile olmadığından, önce kendini toparlaması için bir süre sırtüstü yatması gerekiyormuş. Durumu anlamaya çalışıyorum.

Biri, "Kımıldamadan yatacaksın", ötekisi "Spor yapacaksın" diyor

Yatmak şart ama egzersiz kaçınılmaz. İşe bak sen. Not ettim.

Nöroloğun verdiği ilaçlar hem zayıf olan kemikleri daha da zayıflatacak hem diyabete yol açabilecek hem de bağışıklığı daha da zayıflatacağı için başka sorunlar yaratabilecek. "Almazsa?" "Almazsa nefes de alamayabilir." Peki.

Hocalardan biri, "Şunlar mutlaka yapılacak," derken, ötekisi, "Onlar asla yapılmayacak," buyuruyor. Anladım.

Daha doğrusu hiçbirini anlamadım ya da anlamasına anladım da anlamazlığa vuruyorum çünkü bu trafiği açmak Nişantaşı, Mecidiyeköy kavşaklarını aşmaktan da zor. Ben hocalar arasında ping pong topu gibi gidip gelirken kadıncağız kırk dokuz kiloya düşüp kemikleri için çok gerekli olan

kaslarını iyice yitirince bu kez düşe kalka diyetisyenin yolunu tuttuk. Şiddetli ishal nedeniyle lapadan ve patatesten başka bir şey yiyemeyen kadına diyetisyen öyle bir mönü yazdı ki, ben bir lokanta değerlendiricisi olsam, bunu çıkartacak şefe gönlümün köşesinde özel bir yer açarım. Sabah, öğle, akşam üç öğün esaslı bir yemeğe ek olarak aralarda da üç kez kuşluk. Yetmiyormuş gibi kaslarını güçlendirmesi için o da yürümesini ve egzersiz yapmasını şart koştu. "Aman sakın kımıldamasın," dendiğinden haberi yok tabii. Kime hikâyenin ne kadarını anlattığımı ben de bilmiyorum artık.

Elimden gelen, aklımın erdiği, bana doktorlar tarafından öğütlenen her şeyi yapıyorum ama "bu işin sonu ne olabilir"i kestiremeden başucunda oturmuş bakıyorum ona. Sonuçta ben de genç değilim, yüksek lisanstaki çakal profesyonel öğrencilerim not dönemi yaklaştığında bir fırsat yaratıp, "Hocam maşallah çok genç, çok fitsiniz," deseler de son tahlilde üç yirmi beşi devirmiş bir adamım.

Yatağın kenarında ona eski güzel günlerimizi anlatıp duruyorum boyuna, "Bunları yine yaşayacağız hiç merak etme, ben olaya hâkimim, iyi de hekimlerimiz var, sadece biraz sabır," diye cesaret aşılamaya çalışıyorum. Elli yıllık evliliğimiz boyunca hep yalnız, baş başa, el ele olduk biz. Ailelerimizden uzaktaydık, her sorunumuzu kendimiz çözdük, her işimizi tek başımıza hallettik. O bana, ben ona yaslanarak, sarılarak, çoğu zaman da boyumuzdan büyük işlere kalkarak...

Hiç unutmam, yeni evlenmiştik, o yıllar Uludağ modası vardı. Geri kalmak var mı, atlayıp gittik. Kiralık kayaklar ayağımızda, polyester pantollar kıçımızda, telesiyeje binerek tepeye çıktık. Ben ilkokuldayken Avrupa'da buz pateni yapmasını az buçuk öğrenir gibi olmuştum. Ortaokuldayken de Elmadağ'da kayak kayanların yanında bir-iki kez ileri geri gitmişliğim vardı.

Bu kadar bilgi ve deneyim yurdum insanına yeter de artar bile. Uludağ'da da kayarım, ona da öğretirim, ne olmuş yani? Telesiyejden atladık, kayma pozisyonuna geçtik. O da ne? Kayaklar gitmiyor! Sağ bacağımı kara sürtüyorum olmuyor, solu deniyorum, nafile. Yahu bu işi nasıl yapıyorduk biz? Nasıl kayıyordu bu meretler? Kar aynı kar, kayak aynı kayak.

Ne değişti de şimdi olmuyor?

Bizimkine baktım, gülmekle korkmak arasında bir yerde. "Evlilik kurumunda kocaya ne kadar güvenmelidir"in yanıtını arar gibiydi. Bizi o hâlde görenler acıdılar, yedeklerine alıp aşağıya indirdiler. O zaman taş gibiydi.

Ne değişti de şimdi yatıyor?

Ev işlerinin büyük bölümü de bana kaldı. Geride bıraktığımız yarım asırda her işi öylesine kendisi yapmış, beni öyle tembelliğe alıştırmış ki şimdi ekmek dilimlemek bile zor geliyor. Diyetisyenin kilo alması için yemesini istediği beyaz ekmekler kesilirken hep dağılıyor. Sinirleniyorum. Bulaşıkları makineye koymadan önce çalkalamaktan da iğreniyorum.

Karlı bir kış günü, sabah ilaçlarını yeni vermiştim, soğuk bir haber geldi: Evsahibi çıkmamızı istiyor! Kendisi taşınacakmış. Üç ay mühlet vermiş, eksik olmasın. Bir koyu kahve yaptım kendime. Ev mi arayayım, işlerime mi koşturayım, şu kadıncağıza dört koldan saldıran ve her birinin tedavisi ötekinin iyileşmesini engelleyen hastalıklara mı karşı koyayım, kendi sağlığıma mı dikkat edeyim, şaşırdım kaldım. Düşünürken kahvem de soğudu.

Bakıyorum ona, elini tutuyorum. İnlemesini benden gizlemeye çalışıyor. Mümkün mü? İçindeki depremin sesini nasıl duymam? Elimden fazla bir şey gelmiyor, bir şey yapamıyorum. Yok yok, yaptım, dünden beri burnum Horhor Çeşmesi gibi akıyordu, kuşkulandım, evde Covid testi yaptım. Ve sonuç

maalesef pozitif! Yahu, pozitif sonuç nasıl negatif iş sarar insanın başına? Yetiş Uğur Şahin Hoca. Bir sen eksik kalmıştın bu tabloda. Özlem Hanım'ı da al gel.

Evde kalsam elli yıl koruyup sakındığım kadına da geçecek, her türlü hastalıktan oluşan felaket zincirine bir halka daha eklenecek. Hatta belki olan olmuştur bile. Bir yerlere gitsem, ona bakacak kimsemiz yok. Hayat boyu her türlü sıkıntının altından kalkabilmiş bir adamım, şimdi yerimden bile kalkamıyorum, sandalyeye çökmüş sağa sola anlamsız bakınıyorum. Kasların erimesi, kemiklerin kırılması, bakterilerin sarması, Covid'in bastırması, işlerin aksaması, evin taşınması... Daha var mı?

Var! Hastanede karantinaya alınmam gerekiyormuş!

Keşke bütün olumsuzluklar bir çantaya, ona sığmıyorsa bavula sokuşturulabilecek şeyler olsaydı. Tıka basa doldurup Boğaz akıntısının en hızlı olduğu yerde sulara bırakıp akıp gitmesini, benden uzaklaşmasını, kaybolmasını bir banka oturup seyredebilseydim ya da o çantayı en mahir polislerin bile bulamayacağı bir yere gömebilseydim. Olmuyor, çantanın içine sıkıntı girmiyor, orada ben mahpusum, çıkamıyorum, avaz avaz bağırıyorum, sesimi duyuramıyorum. Karabasanı uyanıkken yaşıyorum ben. Kulaklarıma Ümit Yaşar'ın sesi geliyor derinlerden: *"Çaresizliğin en amansız olduğu yerdeyim, içim kapkaranlık."*

Bana mı seslendiniz üstat?

Çaresizlik ve devlet...

Çaresizliğin ne demek olduğunu anladım, okudum, imzaladım. Banka kredi sözleşmelerinden de acımasızmış meğer! Zora düşenin aklına gelen ilk iş etrafına bakmak oluyor. Aca-

ba başkaları ne durumda? Bunun adı çaresizlikse, kimleredir zulmü? Sınavlar öğrencileri, açlık yoksulları, goller kalecileri mi umarsız bırakıyor? Pençesi kime geçiyor bunun? Sadece insanlara mı? Onların yalnızca bir bölümüne mi? Tokadı, toplumlara, devletlere de ağır geliyor mu? Hükümet çaresiz kaldığında devrilir, ya peki devlet? Devletler de çaresiz kalabilir mi? Nasıl kalır, ne olur?

Yapacak bir şey kalmayınca felsefe yapıyor insan!

Bir zamanlar kartal gibi uçarken göçüp giden devletlerden biri bize ait olanıydı. Ben kendi hâlimde yürürken, o ise Yedi Düvel'e hükmederken yıkılmıştık. Kaderimizin ortak bir noktası mı vardı? Varsa neydi, merak ettim.

İktisat tarihçileri o kıta senin, bu kıta benim ha babam de babam at koşturan Osmanlı Devleti'nin ekonomik omurgasını tarım ve küçük ölçekli zanaat ile fetihlerden elde edilen kaynakların oluşturduğunu söylerler.

Osmanlı'nın yükseliş döneminde tarım Avrupa'da da başroldeydi ve ekonomik kudretin belirleyicisiydi. Kim ki tarımda güçlüydü, onun borusu ötüyordu. Osmanlı, bu alanda başarılıydı. Devletin uyguladığı tımar ağırlıklı tarımsal yönetim, ekonomik güç yaratıyor ve ülkeyi diğerlerinin önüne geçiriyordu. Fethedilen yerlerden alınan vergiler ve üretim destekleriyle de İmparatorluk Doğu'da ve Batı'da genişliyor, her genişleme ekonomiye yeni kaynaklar ekliyordu.

Bu saadet uzun sürmedi. Her mutluluğun bir sonu var. Bağnaz Avrupa'da başlayan dinsel reform girişimleri değişim yönünde ilk sinyali çaktı. Yeni bir döneme yönelişin işaretleri gelmeye, bu doğrultuda adımlar atılmaya başlandı. Avrupa, işlerin artık böyle gidemeyeceğinin farkına varmıştı. Eski kıtanın insanları, Kilise'nin ezici bağnazlığının toplumsal gelişmeye ve refaha nasıl ve ne kadar zarar verdiğini anladılar.

Bu yönde silkinmeyi, hurafelerden sıyrılmayı, öteki tarafta cennete gitmekten önce, bu dünyada doğru dürüst yaşamayı ön plana aldılar. Kafalardaki prangaları kırmanın ve yeniden yapılanmanın gereğini kavradılar, adımlarını bu hedefe doğru atmaya başladılar.

Rönesans'la birlikte Kilise'nin insan ve toplum üzerindeki baskısı, çok acılar çekildikten, kabarık faturalar ödendikten sonra sınırlandırıldı. İnsan bir "değer" olarak kabullenildi; eğitim, sanat, düşünce, dinsel çıkarımlara göre değil, "insana göre" şekillendirilmeye başlandı. Matbaanın bulunması, oluşan yeni düşünce ve fikirlerin kitaplarla her tarafa yayılıp duyurulmasını sağladı. Artık eskisinden çok farklı bir düzlem oluşmaktaydı. Avrupa'da Aydınlanma Çağı'na giriliyor, dinsel iklimden çıkılıp bilimsel ortama geçiliyordu.

Kendi içindeki bu dinamik atılımla da yetinmedi yaşlı kıt'a. Dünya üstünde başka toprakların da olabileceğini anlamıştı, gözünü buralara dikti, pusulayı buldu, "uzaklara" gitmeye başladı. Gidilen, bulunan, ele geçirilen her yerden bu kez Avrupa zenginlik devşirir oldu. Bir yandan da geleneksel tarımda katma değeri artık düşen üretim yöntemleri makineleşmeyle geliştirilmeye, verim artışları elde edilmeye başlandı. Sömürgelerden elde edilen büyük kazançlarla sermaye birikimi sağlandı. Sanayi devrimi ile vites yükseltildi. Güçlenen altyapı, üstyapıyı biçimlendirdi, ekonomideki sıçramaya paralel olarak siyasal, hukuksal, kültürel değişimler sağlandı, kurumsal yapılar geliştirildi, kadayıfın kaymağı yerleştirildi.

Avrupa bu yollarda hızlanırken, Osmanlı ekonomik yönden ve toplumsal kurumsallaşma açısından aynı yönü izleyemedi, yeni ve güçlü adımlar atacak cesareti gösteremedi. Gelişmelere uzak durdu, dışarıda olup bitenlere ilgisiz kaldı,

orada yapılmakta olanları biraz da küçümseyerek izledi. İnsanoğlunun, kendinden daha bilgili, daha donanımlı olanların yaptıklarını beceremediğinde bunları başaranları ve kotarılan işleri önemsiz, değersiz bulmaya yatkın karakteri devlette de kendini gösterdi.

Küçük ama anlamı büyük bir örnek vereyim: 1757'de tahta çıkan Padişah III. Mustafa *İslam Ansiklopedisi*'nin yazdığına göre, "*İlm-i nücûma* (İlm-i Ahkâm-ı nücûm: Yıldız falcılığı, müneccimlik) *aşırı derecede düşkün olup eşref saatsiz iş görmezdi*". Prusya ordusunun savaş üstüne savaş kazandığı, düşmanlarını yendiği dönemdir. 1763 yılında Ahmet Resmî Efendi'yi Berlin'e, Prusya Kralı II. Friedrich'e yollar. Bu kadar başarı kazandığına göre çok güçlü müneccimlerle çalıştığı kanısındadır. Bu başarılı müneccimleri kendisine yollayıp yollayamayacağını sordurur. Friedrich'in yanıtı şu olur: "*Benim müneccimlerim iyi eğitilmiş ordu, dolu bir hazine ve geçmişi anlayıp geleceği öngörmeyi sağlayacak tarih bilgisidir.*" Bu cevap III. Mustafa'yı memnun etmemiştir. Kralın, "Takdiri ilahiye, müneccimlere, falcılara bel bağlayacağına insan becerisine ve ilme önem ver," şeklindeki mesajına kulak asmaz, kendisine yardım etmek istemediği şeklinde yorumlar. Ordunun ve eğitimin bilimsel esaslara göre güçlendirilmesine gerek görmez. Bir süre sonra da Rus ordusu liyakatsiz subayların yönetimindeki kırık dökük Osmanlı Donanması'nı Çeşme'de yakıp yıkar. (1)

Reform ve Rönesans hareketleriyle bilimin değerini öne çıkartmaya başlayan, coğrafi keşifler sayesinde ele geçirilen sömürge kaynaklarıyla sermaye birikimini gerçekleştiren, sanayi devrimiyle verimliliği artan, kurumsal yapılaşmasıyla toplumsal yaşam kalitesi yükselen Avrupa'nın karşısında Osmanlı, yöneticilerinin bu zihniyeti, ilkel tarıma ve küçük

ölçekli zanaate dayalı ekonomik yapısıyla tökezlemeye, tıknefes olmaya, giderek gerilemeye başladı.

Ardından da kaçınılmaz çöküş geldi. Geniş coğrafyaya yayılmış İmparatorluğun sınırlarını kontrol altında tutabilmek güçleşti. Bunu yapmaya çalışan ordunun giderleri yükseldi. Milliyetçilik akımlarıyla başlayan savaşlar Hazine'yi güçsüzleştirdi. Yitirilen topraklardan gelen vergiler ve diğer kaynaklar ortadan kalktı.

Dış borçlanma ihtiyacı işte bu gelişmelerin sonucunda ortaya çıktı. Başkasına el açma zorunluluğu bir süre sonra bu işten büyük servetler edinmeye başlayan alacaklıların da teşvikiyle, ödeme zamanı gelen her borcu yeni bir borçla kapatma alışkanlığına dönüştü. "Ne üzülüyorsun vre, ödeyemediğin borç on olmuş da ne olmuş? Her şeyin kolayı var, mademki teminatın sağlam, ben veririm on beş, içinden onunu alırım, on beşlik yeni borç yeni faizle devam eder kuzum," çarkı bir süre sonra altından kalkılamayacak bir ağırlığa ulaşarak koca imparatorluğu ezdi, çökertti. Azimet, hezimetle sonlandı. (2)

Alacaklının, karşısında ezilip büzülerek duran borçlusuna dikte ettiği koşullar her zaman her yerde ağırdır. İşin doğasında vardır bu. Borçlanan ister Osman ister Osmanlı olsun, birey ya da devlet fark etmez, aldığı borcu verimli bir projeyle işletip geri ödeyemiyorsa onun altında kalıp yıkılması kaçınılmazdır. Alacaklının borçluya para verir gibi görünürken aldıklarını, "düşündüren mizahın" edebiyat dünyasındaki büyük dedesi Moliere taa 1600'lerde gözlemlemiş ve bugün de geçerli olan sistemin nasıl çalıştığını bir güzel açıklamıştır. Anlayana sivrisinek saz, anlamayana Moliere bile az.

Sistem Moliere'den beri aynidur

Cimri adlı ünlü eserinde Moliere'in kitapta okuruna anlattığı, sahnede de seyircilere kahkahalara izlettiği borç anlaşmasının koşulları az önce söylediğim gibi yirmi birinci yüzyılda da aynen geçerli ve yıkıcıdır. Tek farkla: Kitaptan ya da sahneden gerçek hayata geçildiğinde, okunan ya da seyredilen, artık gülüp geçilecek bir komedi değildir, acıtan ve ağlatan bir dramdır.

Piyeste Cimri Harpagon'un, avare avare dolanıp, hovardalık yapan bir oğlu vardır: Cléante. Zamparalık yapmak aşka benzemez, parayla olur ancak. Bu küçük beyin, boyundan büyük zamparalıklara yetecek kadar parası yoktur. Beybabasından destek ister. Koparamayınca, ne yapsın, çareyi borçlanmakta görür. Uşağı Fleche'i simsarlardan para bulması için görevlendirir. Fleche, piyasayı dolaşır ve bir simsarla anlaşır, hemen koşup yüzde altı faizle borç bulduğunu efendisine müjdeler. Cléante hovardalık parasını kendince iyi bir fiyata bulmuştur.

"Oh, yaşasın, gayet adil bir faiz bu," diye sevinip ellerini ovuşturur.

Toy bir borçludur henüz. Para yemeye çıkacak kadar serpilmişse de bunun maliyetini hesaplamasını henüz öğrenememiş bir ana kuzusudur.

Fleche, "Bir küçük husus var efendim," der.

"Neymiş o küçük husus?" diye önemsemeden sorar Cléante.

Uşak, o küçük, küçücük hususu korka korka, çekine çekine, sindire sindire, usulca açıklar:

"Tefecinin elinde size verecek kadar nakit yokmuş. O da bir başkasından borç alıp size verecekmiş ve alacağı bu borca

kendisi de yüzde yirmi faiz ödeyecekmiş. Aslında böyle bir işe hiç girmek istemezmiş ama Mösyö Harpagon'un oğlu olduğunuz için sırf onun hatrına bir şeyler yapacakmış artık."

Cléante'ın ödeyeceği faiz bir anda yüzde yirmi altıya çıkıvermiştir. Zor eşik. Daha aşağı bir faizle borçlanabilir mi? Hayır! Genç adam kendisine kalacak mirası teminat olarak gösterse de henüz borç piyasasında tanınmamaktadır, kredisi yoktur. Piyasa geleneği neyse ona uyulacaktır. Deli kan dinler mi ferman? Bu paraya çok ihtiyacı vardır. Suratı asılır ama başka çare yoktur, bu ağır yükün altına gireceğini uşağına bildirir.

Fleche, "Çok güzel efendim, işi olmuş bilin, artık geriye sadece çok önemsiz bir madde kaldı," der ve onu da bu kez uyumakta olan bir bebeği bile uyandırmayacak ses tonuyla fısıldar:

"İstediğiniz rakamın dörtte üçü nakit olarak elinize geçecekmiş ama geri kalan dörtte bir ile tefecinin elindeki bazı malları satın almanız gerekiyormuş. Kendisi bunları sizin güzel hatrınıza uygun fiyatlarla verebileceğini söyledi."

Genç adam soğuk terler dökerken uşağı, borç alacağı paranın bir miktarı ile alacaklıdan satın alması şart koşulan malların dökümünü bir çırpıda yapar. Bunlar Cléante'a hiçbir yararı olmayan karyola, duvar halısı, masa, içi saman doldurulmuş timsah gibi eşyalarla, kullanılmış giysiler ve uyduruk takılardır. İyi niyetli borç veren (!) bunları iskontolu fiyatlarla lütfetmektedir! (3) Hurdaya çıkarttığı askeri malzemeyi kredi ile veren devletler gibi...

Osmanlı İmparatorluğu'nun Moliere'in yazdıklarından yaklaşık iki yüzyıl sonra gerçekleştirdiği ilk dış borçlanma da buna benzer koşullarla Kırım Savaşı'ndan sonra yapıldı. Bunu aynı karakterde olan diğerleri izledi. Finans dünyasında

el açmaya muhtaç olmuşsan sana borç verecek devletler hep aynı şarkıyı söylerler: "Teminatların sağlamsa sana güzel hatırın için para veririm ama bunun bir kısmını faizler ve aracılık komisyonları için baştan keserim. Bir bölümünü de benim saptayacağım ürünlerimi satın almana ayırırım, geri kalanı da sen güle güle harcarsın canım kardeşim."

Sıcak, karı eritir. Recaizade Mahmut Ekrem'in ünlü romanı *Araba Sevdası*'ndaki mirasyedi Bihruz Bey gibi paralar düşüncesizce ve verimsizce sağa sola harcandığında gün gelir kar erir, kaynaklar kurur, başlar elde kalanları satıp savmalar... Önce nakitler tükenir. Onu dükkânların, mağazaların, hanları satışının izlemesi artık kaçınılmazdır. (4)

İmparatorluk toprakları bir bir elden çıkarken...

Buralardan elde edilen gelirler buharlaşırken...

O cephe bu cephe demeden savaşan ordunun parasal ihtiyaçları katlanarak artarken...

Tarıma yaslanan ekonominin verimliliği de kaybolursa, borçlanma ihtiyacı daha da artar. Öyle ya da böyle koskoca imparatorluğunun borçlarına karşılık göstereceği topraklar henüz yeterli büyüklükteyken alacaklı da borç vermeye can atar. Borcu alan parayı iyi değerlendirip geriye ödeyemezse her aldığı krediyi vadesi geldiğinde alacaklının anlayışına (!) sığınarak bir yenisiyle ve birazcık (!) daha artan maliyetle döndürür. Sonunda kendi başı döner, zayıflaya zayıflaya eriyip gider.

Avrupa Tahvil Piyasaları'na on dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren giderek maliyeti yükselen bir ivmeyle borçlanan Osmanlı Maliyesi'nin 1875 yılına gelindiğinde borcu iki yüz milyon sterline dayanmıştı. Anapara ve faiz olarak her yıl on bir milyon sterlin, bunun yüzde on-on ikisini de ayrıca aracılara komisyon olarak ödüyordu. Tüm yıllık gelir ise on

sekiz milyon sterlinden ibaretti. (5) Düşünebiliyor musunuz, sadece dış borç ödemelerini sürdürebilmek için bile gelirin yüzde altmışını borç ödemesine ayırmanın ne demek olduğunu?

Osmanlı bu sarmaldan kurtulamadı, çıkış yolu bulamadı. Düşmekte olan uçağın burnu bir türlü doğrultulamadı, sonunda mali yapı iflas etti. 1875 yılında teslim bayrağı çekildi, moratoryum açıklandı, "Biz bittik, gelin buyurun alın anahtarları," dendi. O tarihe kadar Sicilya Krallığı'ndan Sardinya Krallığı'na, Prusya'dan Yunanistan'a kadar otuz iki ülkeye ticaret ilişkilerinde zaten çeşitli ayrıcalıklar tanınmıştı. (6) Sonunda, "Oldu olacak gelin, bütün varlıklarımızın üzerine oturun," denince yabancılar da ikiletmeden koştular, alacaklarını kurtarmak için İcra İflas Dairesi gibi çalışacak olan Düyunu Umumiye'yi kurarak ülkenin tüm gelir kaynaklarına el koydular.

Yedi düvele meydan okuyan koca imparatorluk çaresiz kalmıştı.

Zengine bir şey olmaz

Üç kıtaya bayrak çekmiş koca imparatorluğun çaresizliği yanında benimkinin lafı mı olur? Covid'den apar topar hastaneye yatırdıklarında Amerika'daki oğlumuz işini, eşini, çocuklarını bırakıp bulduğu ilk uçağa binerek üç aktarmayla gelmiş, annesinin başında nöbete girmiş, doktorların benim gümbürdememem için gerekli gördükleri ama piyasada bulunmayan bir ilacı da canım ülkemin güzel insanlarının sundukları özel yollardan sağlayarak hastaneye teslim etmiş. Ben, "Neden yoğun bakıma tıktınız beni, o kadar da kötü değildim," dediğimde espri yapma güçlerini o koşullarda bile yitirmeyen

hekimlerimizden, "Siz bizim için çok değerlisiniz, size yoğun ilgi göstermeyeceğiz de kime göstereceğiz, ayrıca küçük ayrıntı olarak ciğerlerde azalan oksijeni, yükselen tansiyon ve şekerin yanı sıra, kalp sorununu da dikkate almamız gerekiyordu," yanıtını alınca sustum.

Konuşmanın yararı yok, bari düşüneyim. Bu çaresizlik illeti daha nerelere kadar uzanır acaba? Pençesini yalnız benim gibi garibanlara değil, cihan imparatorluklarına bile geçirebilecek kadar güçlü olan bu meret acaba Covid'den de beter midir, zengini de alt edebilir mi yoksa her derde deva olduğu söylenen para bunun da üstesinden gelir mi? Suratımda oksijen maskesi, ciğerlerimde taze hava kafama iyi geldi. Hafızam berraklaştı.

Osmanlı Maliyesi sıfırı tüketip dışarı el açmaya başladığında Avrupa finans kapitali zil takıp oynuyordu. On beşinci yüzyıl Avrupa'sının tarım köylüsü evrilmiş; tüccara, sanayiciye, burjuvaya dönüşmüştü. Elinde artık önemli bir sermaye birikimi vardı. Para el yakar, onu hemen bir yerlere koyup değerlendirmeniz gerekir. Zenginleşen Avrupa bu parayı koyacak yer, batırmayacak borçlu arıyordu. Karşısında avucunu açmış, boynunu bükmüş bekleyen yorgun bir imparatorluk, borcun teminatı da üç kıtaya yayılmış topraklar olunca Avrupa finans kapitali için cebindeki serveti Dersaadet'te değerlendirmekten büyük saadet düşünülebilir miydi?

Gerçi Rus Çarı I. Nikola, Osmanlı'yı daha 1850'lerde "hasta, çok hasta, elden ayaktan düşmüş bir adam" olarak ilan etmiş, 12 Mayıs 1860 tarihli *New York Times* gazetesi de bunun üstüne yıllar sonra atlayarak tarihe geçecek "Avrupa'nın hasta adamı" açıklamasıyla zihinlerde bir alarm çaldırmıştı. Ne ki, para işlerinde rantın cazibesi ne kadar yükselirse riskin görünürlüğü de o ölçüde kaybolur, fazla ince elenip sık dokunmaz,

kulaklar tehlike alarmlarını işitmez olur, kimse pişmiş aşa su katmak istemez, o para verilir. Profesyonel yatırımcılıkta çark böyle döner. Paranın şıkır şıkır sesi riskin soluğunu bastırdığı için de finans dünyasında kriz eksik olmaz. 1929'da olsun, 2008'de olsun hep bu anlayışın pahalı faturaları ödenmiştir, bundan sonra da ödenecektir.

İktisat tarihimize Galata Bankerleri diye geçen aracılar işte böyle bir iklimde türeyip serpildiler. Bunlar borçlu ile alacaklı arasında köprü oluşturan finansal arabuluculardı. Osmanlı'yı "hasta adam" olarak gören Çar I. Nikola, kaderin cilvesine boyun eğerek ölmüş, hasta adam ise, "Kimmiş bakalım hasta adam?" diyerek onun arkasından gülmüştür.

Osmanlı'ya laf sokuşturanların başına az iş gelmediğini de ben şimdi araya sıkıştırayım ki iç sıkıntınız bir lokma hafiflesin. Bu cezalardan biri de savaş şiirlerinin genç yeteneği Rupert Brooke'u bulmuştur. Yorgun imparatorluğa yakıştırılan hastalığı duyunca bu yakışıklı İngiliz heyecana gelmiş, İngiliz donanmasına teğmen olarak kaydını yaptırmıştır. Niyeti, İstanbul'u Türklerden kurtaracaklar arasında yer almaktır. Vay vay vay, fiyakalı tramvay! Delikanlı kendini şimdiden Çanakkale'de savaşacak bir kahraman olarak görerek, Homeros'tan aldığı ilhamla dostu Violet Hanım'a şöyle bir erken caka satışı yapar: *"Ah Violet, inanılamayacak kadar şahane bir şey bu. Kaderin bu kadar yüzüme güleceğini hayal edemezdim. Haritalara bakıyorum. Düşünebiliyor musun, biz karaya çıkacağız ve arkasından dolanacağız, onlar çıkacaklar oldukları yerden ve Troia ovasında karşı karşıya geleceğiz... Deniz yine çalkantılı ve şarap kırmızısı ve içilemez mi olacak acaba?"* (7)

Ne ki hayat, duygulu sözcükleri, uyumlu mısraları olan bir şiir değil! Kafiye dizmekle yaşamı süzmek farklı şeyler. Kade-

rin yüzüne güleceğinden çok emin, kahramanlık sonelerini yazmaya vakitsiz başlayan genç şair de başkasının toprağını ele geçirmek için Truvalara kadar gelerek, vatanlarını elinden almak istediği insanların güllesini bile yiyemeden hayatın sillesini yemiştir. Değil İstanbul'a gelmek, Gelibolu'ya olsun varamamıştır çünkü gemide onu dudağından sivrisinek ısırmış, hastalanıp, "Önce Çanakkale'de denizi Türklerin kanıyla şarap rengine boyarız, sonra da İstanbul'u alırız," diye sayıklarken hayatının baharında, henüz yirmi yedi yaşında öteki dünyaya buruk buruk göçmüştür bu Brook. Mezar taşında, "Yatar burada Tanrı'nın kulu bir İngiliz teğmen / ki İstanbul'un Türklerden kurtulması uğruna öldü" yazdığı söylenir. (8) Doğrusu, ava giderken avlanmak savaş kahramanlıkları şairine hiç de yakışan bir ölüm olmamıştır. Er meydanında vurularak ölmek varken sivrisineğe yenilerek gitmek onun şanına yakışan bir son olmamıştır ama elden ne gelir, ölüm de zaten pek şairane bir durum değil, olmadık yerde karşına dikilip nanik yapıyapıveriy, karizmayı çizidiricizdiriveriy!

Komik bir zalimsin sen hayat!

Neyse, Osmanlı'ya sataşanlara ara verip biz ona kredi verenlere dönelim yine. Para babasını bir dizine, borca takla atanı ötekisine yerleştiren aracı bankerler, tıpkı şair gibi geleceğin kendilerine çok güzel şeyler getireceğinden emin, şiir yazmasalar da mesut-müreffeh günlerin geleceğinden avans alıp parmaklarını para işareti yaparak şaklatıyor, göbeklerini hoplatıyorlardı. Bunlar kimilerine göre devletin borç batağına saplanmasında rolleri bulunduğundan hayırla anılmayan, bazılarına göre ise borçlanma ihtiyacına derman oldukları için aslında teşekkür edilmesi gereken gayrimüslim vatandaşlarımızdı. Aralarında Zarifi, Baltacı ve Camondo öne çıkan, sivrilen isimlerdi. (9)

İçlerinde en derin izler bırakmış olan Camondolardır. Camondo adı, Fransız tarihçi Philippe Erlanger'e göre Dünya Evi anlamına gelen Ca'Mondo sözcüğünden gelir. (10) Bu aile, dönemin sadrazamı Mustafa Reşit Paşa ile Hariciye nazırlıklarında bulunmuş Ali ve Fuat Paşaların yakın dostluğunu kazanmış, saraya mali danışmanlık yaparak Abdülmecit tarafından "İftihar Madalyası"na layık görülmüştür. Bankerlik faaliyetinin yanı sıra dönemin Batılaşma çabalarını finansal kurumlaşma alanında desteklemiş, kentsel dönüşüme de özellikle Karaköy-Galata civarında katkıda bulunmuş, Avusturya asıllı bir Osmanlı ailesidir.

Baskı altındaki İspanyol Yahudilerinin ülkelerini terk etmelerinden sonra on sekizinci yüzyılda İstanbul'a gelip yerleşmişlerdir. Ailenin bankerlik alanında öne çıkışı ise bir hayli sonra, Abraham Salomon de Camondo ile başlar, torunları Abraham Behor, Nissim ve Behor'un oğlu İshak ile devam eder. Camondolar, Saray çevresinde kurdukları yakın ilişkiler sayesinde borçlanma operasyonlarında önemli rol oynamış, Avrupa sermayesi ile Osmanlı Maliyesi arasında yaptıkları aracılık sayesinde büyük paralar kazanıp servetler edinmişlerdir. Kazandıkları ve sanata harcadıkları servetler nedeniyle de sonraları "Doğu'nun Rothschild'ı" olarak adlandırılmışlardır.

Borç, alacak ilişkilerinde alacaklılar ya da onların adına hareket edenler, açtıkları kredilerin selameti bakımından borçluları sürekli olarak yakından izlerler, onlardaki borç ödeme yeteneğinin sürüp sürmediğini denetlerler. Bu yakın takibi gerçekleştirebilmek amacıyla da kimi zaman borçlu ile sözde samimi yakınlıklar kurup özel hayatlarına bile girerek ne oluyor ne bitiyor bilmek isterler.

Paşa nereye gitti?

Rivayet odur ki, saray ile bu tür bir yakınlaşma sağlamış olan Salomon Camondo da bir gün çok çok yüksek rütbeli bir Babıâli yöneticisini yalısında ziyarete gider. Paşa, değerli konuğunu biraz bekletmek zorundadır çünkü genç bir hanımın koynundan yeni çıkmış, abdest almak için hamama girmiştir. Salomon salonda beklerken birden haremdeki kadınların, "Paşa gitti... Paşa gitti..." diye feryat ettiklerini duyar. Telaşlanır. Sağa sola panik içinde koşuşturanlardan birini kolundan tutup durdurur: "Nereye gitti, gidemez kuzum, bana söz verdiydi," diye diklenince, kendisine lisan-ı münasiple paşanın cennet kayığına kurulup öteki âleme gittiği anlatılır. Salomon Efendi, "Eyvah yandım," diyebilmiştir sadece. Paşa belki zevküsefanın derecesini yaşına göre ayarlayamadığından belki de salonda kendisini bekleyen alacaklıyı hatırlayıp aniden üzüntü ve sıkıntı bastığı için kurna başında kalpten gitmiştir.

İşte "Paşa nereye gitti?" diye panikleyen bu Abraham Salomon Camondo, az önce söylediğim gibi bankerliğinin yanı sıra İstanbul'da kent dönüşümüne de önemli katkılar yapmıştır. Dönemin başkenti, ismi Dersaadet olsa da aslında bir viranedir. Yollar çakur çukur, geceleri ıssız karanlık, yabancılar için konaklayacak eli yüzü düzgün oteli, yemek yiyecek doğru dürüst lokantası, eğlenecek gazinosu bulunmayan bir kenttir. 1849'da şehri ziyaret eden Albert Richard Smith izlenimlerini şöyle anlatır: "Sefil, dar, kötü döşenmiş caddenin telafi edici tek bir özelliği yok. Yol, yüzeyi eşitleme kaygısı gütmeden her türlü pütürlü taşı sıkıştırarak döşenmiş; ölü sıçanlar, kavun kabukları, köpekler, paçavralar, tuğla parçaları ve ıkına sıkına yürüyen katırların sepetlerinden düşen çöplerle dolu... Evler ahşap, eski ve çürümüş, bir zamanlar kırmızıya boyandıkla-

rına dair izler taşıyor. Orada burada, yanmış ya da yıkılmış bir evin harabeleri olduğu gibi duruyor. Daha üst sınıf evler bile küflü, salgın hastalıklarla dolu, yıpranmış görüntüleriyle bakımsız." (11)

Babıâli bu perişanlığı bilmez değildir, düzeltecek paradan haber verin siz. Hiç değilse ticaret çarkının döndüğü semtlere bir çekidüzen vermeyi kararlaştırır. "En azından bunu yapalım," der. Galata, Pera ve Tophane semtlerinin yeniden yapılandırılması ve Avrupa'daki gibi caddeler ve binalarla donatılması için Altıncı Daire Belediyesi adı altında bir bölge belediyesi kurulur, bu mıntıkada yapılacak imar çalışmaları için özel ayrıcalıklar tanınır. Koskoca şehirde neden bir bölgeye böyle imtiyazlar tanınmış olabilir? 1857 tarihli *Takvim-i Vakayi* bunun nedenini, "Bu bölgede ikamet edenler bu gibi düzenlemeleri başka memleketlerde görmüş olup kıymetini bildiklerinden ıslahat programı önce Altıncı Daire'de uygulanacaktır," bildirisiyle açıklar.

Bu ayrım ve kayırma bölgede oturan gayrimüslimlere bir iltimas mıdır, yoksa onların finansal olanaklarından yararlanmak için atılan bir zarf mıdır ya da yurtdışına gidip gelme olanağına sahip olanların görgüsüne öncelik tanımak mıdır, bilinmez. O dönemde Üsküdar ya da Fatih gibi belediyelerin sınırları içinde yaşayanların bunu nasıl karşıladıkları ve yorumladıkları araştırmalarda yoktur, tarih kitaplarımızda da yer almaz. Bölgenin 1885 yılındaki nüfus dağılımı şöyledir: Yüzde yirmi bir Müslüman Osmanlılar, yüzde otuz iki Müslüman olmayan Osmanlılar, yüzde kırk yedi Yabancılar.

Yabancıların bir kısmı da tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak için uyruk değiştiren bıyıklı Osmanlılardır. Bu karışık yapının din ve mezhep yelpazesi de geniş olduğundan bölge farklı inançlara hizmet eden ibadethanelerle dolmuştur. Bun-

lar Osmanlı Müslümanlarının camileri, Sefarad, Aşkenaz ve Karayit Yahudilerin sinagogları, Yunan Ortodoks, Yunan Katolik, Ermeni Gregoryen, Ermeni Katolik, Suriye Ortodoks, Keldani Katolik, Rus Ortodoks, Roma Katolik, Anglikan ve Türk Ortodoks kiliseleri olarak bölgeye dağılmışlardır. (12)

Altıncı Daire Belediyesi'nde gerçekleştirilecek imar hareketlerini organize etmek amacıyla altı kişiden oluşan bir komisyon kurulur: İntizam-ı Şehir Komisyonu. Hanlar inşa edilecek, buralarda hem şimdinin rezidansları gibi konaklama ve yerleşme olanakları yaratılacak hem de işyerleri oluşturulacaktır. Altyapıya çekidüzen verilecek, sokaklar onarılacak, ışıklandırılacak, kaldırımlar yapılacaktır. Bu kararları alacak olan komisyonun üyelerinden biri de bizim Salomon Efendi'dir. Yapılacaklar işler için hem kredi sağlayacak hem de bizzat yapımcılığa soyunacaktır. Örneğin istimlak ve yol yapımı için gereken yedi bin beş yüz liranın bin beş yüz lirası kendisi ve başka bir banker olan Zarifi tarafından karşılanacaktır. Geriye kalan altı bin liranın yarısını hükümet, diğer yarısını ise yüzde altı faizle Société Générale Bankası temin edecektir. (13) Bu gelişmeler olurken yetenekli Bay Camondo üyesi bulunduğu komisyonun hedeflerini kendi penceresinden de bir güzel değerlendirir, bölgenin gelecekteki parlaklığını düşünerek Galata ve Pera'da kaşla göz arasında elli beş mülkün sahibi olur.

Altıncı Daire'ye 1869'da tramvay gelir, Beyoğlu ile Karaköy'ü birbirine bağlayan Tünel 1876'da açılır, frengi hastanesi kurulur, eğlence yerlerine ruhsat verilir, Tepebaşı'nda bir park açılır, bazıları günümüze kadar ulaşan modern binalar da bu dönemde inşa edilir. Tanpınar bu dairenin yeni görünümünü, *"Beyoğlu, hamlesi yarı yolda kalmış Paris taklidi"* olarak tanımlar. (14)

Memlekette parasal işlerin döndüğü yer, deniz kenarındaki Galata'dır. Bu işleri çekip çevirenlerin oturdukları semt ise yukarıdaki Pera. Sabah işe gitmek kolay da akşam olunca o yokuş nasıl çıkılacak? Camondo buna bir çözüm getirir. Ailesinin oturduğu büyük konağın olduğu Rue Camondo'yu Karaköy'de Voyvoda Caddesi'ne bağlayan ünlü Camondo Merdivenleri'ni 1880 yılında inşa ettirerek ailesinin ve semt sakinlerinin hizmetine sunar.

Camondo ailesinin bin dört yüzlü yıllarda İspanya'dan çıktıktan sonra yerleştikleri Avusturya'nın tabiyetinde olduğunu söylemiştim. Salomon Efendi'nin torunları Galata'daki Avusturya Mektebinde okumaktadırlar. Bir söylentiye göre daha sonraki ismiyle Kart Çınar Sokağı'nı Bankalar Caddesi'ne bağlayan ve sonradan Bereketzade Medresesi Sokağı adını alan dik yokuştaki merdivenler bızdıkların okula zahmet çekmeden gidip gelebilmeleri için yapılmıştır.

Merdivenlerin kum saati gibi ortada daralarak birleşen kavisli iki parçadan oluşmasının nedeninin çocukların şayet düşerlerse aşağıya kadar yuvarlanmalarını önlemek için olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi bunun tamamen mimari estetik kaygıyla o şekilde yapılmış olduğunu savunanlar da vardır. Ailenin merdivenlerin hemen alt girişinin karşısında bulunan işyeri ile üst kısmındaki çıkışta yer alan konağı günümüzde De Camondo Galata adlı iki otele dönüştürülmüştür. Yukarıdakinin girişinde de dededen toruna aile bireylerinin fotoğraflarına yer verilmiştir.

Işık tutan kadın bir yanda...

Dönemin başkentinde Camondo gibi yaptığı hayırseverlikle öne çıkan bir başka ünlü isim daha vardır; onu görmezden gelmek, kent tarihinin ilgili bölümünü karanlık bırakmak

olur. İstanbul efendisinin kadirşinaslığına da gölge düşürülür. Bu ünlü, Konstantiniye'ye geldiğinde henüz adı sanı duyulmamış genç bir kadındır. Onun devlete borç sağlamak gibi bir görevi yoktur. Sağlık alanında iş görür. Bu kadın, İstanbul'da yaşayanların çok iyi bildikleri, değerli bir hastanemize ismi verilen, Florence Nightingale'den başkası değildir. İngiliz aristokrasisine dahil bir ailenin kızıdır. Gezmeyi seven ailesinin iki sene süren bir Avrupa turu sırasında 12 Mayıs 1820 günü Floransa'da doğmuş, o nedenle şehrin adını almıştır. 13 Ağustos 1910'da doksan bir yaşında Londra'da dünyaya veda etmiştir. Küçük Florence daha on yaşındayken Latince, Fransızca, Almanca, İtalyanca ve Grekçe konuşmaktadır.

Hayatının baharını sürerken İngiltere'nin güneyinde büyük bir grip salgını baş gösterir. Henüz on yedisinde olan şefkatli kız hemen hastalanan insanların yardımına koşar. Aylarca paralanır, onlara yardım etmeye, destek olmaya çalışır. Nereden çıkmıştır ansızın bu insanlara yardım fikri? Kendisi de bilemez ama Tanrı'nın bir işareti olduğuna inanır ve hayatını buna adamaya hemen oracıkta karar verir.

Modern hemşireliğin öncüsü Florence Nightingale'in bir meslek yaratma yolculuğu işte böyle başlar.

Ailesine, hastalara hemşirelik yapacak Soeurs Gardes adında bir destek kuruluşu oluşturmak istediğini söyler. "Aaa... Daha da neler? Aristokrasiye mensup genç kızımız hemşire mi olacak, hiç yakışır mı, olacak iş mi bu canım!" çığlıklarıyla geri çevrilir. Ne ki, ağızlar büzülerek, kaşlar çatılarak verilen bu ret cevabı onu yıldırmaz, yolundan alıkoymaz, kafasına koyduğu yönde ilerlemeye devam eder. Aile için artık durumu kabullenmekten, bu ısrara boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştır. "Ah bu zamane gençleri, laf geçiyor mu bunlara?"

Sevinçten havalara uçmuş gibi yapan Florence –ailenin kararını zaten takmaya niyetli değildir, onlar ne derlerse desin o kendi bildiğini okumaya zaten başlamıştır, sadece sevinir gibi yaparak onların da gönlünü almak ister– İngiltere'de ve Fransa'da hastanelerde iş bulup aylarca oralarda çalışır. Sonunda 1853 yılında, Londra'da yirmi yedi yataklı "Hasta Kadınlar Bakım Enstitüsü"nü kurar.

O sıralarda, Osmanlı'yla Rus orduları Kırım'da birbirlerini kırarken bizim yanımızda yer alan İngiltere, cepheye durmadan asker yollamaktadır. Romanya'nın Varna kentinde kurdukları geçiş karargâhında dinlenmekte olan altmış bin askerden yüzde yirmisi dizanteri ve koleradan ölür. Cepheye ulaşabilenlerin durumu daha da kötüdür. Kırım'da hastalanan, yaralanan İngiliz askerleri sürekli Konstantiniye'ye nakledilmektedir. Ne ki, buradaki hastaneler berbat durumdadır. Girmekle çıkmak –öteki tarafa– bir olmaktadır. Florence, 21 Ekim 1854'te yanında otuz sekiz hemşireyle İngiliz askerlerine tahsis olunmuş "Selimiye İngiliz Askeri Hastanesi"ne yani bildiğimiz Selimiye Kışlası'na gelir. Anlattıkları kadar vardır, hastane gerçekten dökülmektedir. Personel her açıdan yetersizdir. Hastaların beslenmesi bile sağlanamamaktadır. Florence ve ekibi hemen işe koyulur. Önce binayı baştan aşağı dezenfekte edip havalandırırlar, ardından beslenme sorunlarına el atarlar. Çabaları sonuçsuz kalmaz, 1855'te hastanede tifüs, dizanteri ve koleradan ölenlerin sayısı dört bin yetmiş yediyken ölüm oranı hızla düşmeye başlar.

Florence Nightingale 1857'de İngiltere'ye döndüğünde kahraman olarak karşılanır.

Hastalarına geceleri yağ kandili ışığında sergilediği çeşitli oyunlar da onun tarihe "Işık Tutan Kadın" (*La Dama A La Lampe*) olarak geçmesini sağlamıştır. (15)

Yardımsever kızlar öte tarafta...

Florence, İngiliz askerleri için canını dişine takarak çalışırken Fransızlar onlardan geri dururlar mı? Her iki milletin de şehri mesken tutmuş mensupları, savaşmaya gelen askerleri vardır. Onlara kim sağlık ve bakım hizmeti verecektir? İşin bu cephesinde Fransızların da bir hayırsever örgütü bulunmaktadır: Filles De La Charité. Bu iyilik melekleri Dersaadet'e 1839'da ayak basarlar. Kırk altıda Galata'da Fransız Hastanesi St. Louis'yi kurarlar. Hemen ertesi yıl da Bebek'e inerken yerli halkın diline "Piçhane" olarak yerleşmiş bulunan ilkokulu açarlar. Burada anası babası olmayan Katolik ve Ermeni çocuklar barındırılır, küçük tedaviler de yapılır.

İyiliksever rahibelerin, kadının henüz sokakta görünmediği şehirde uluorta dolaşıp hayır işlerine kalkışmaları, oradan oraya seyirtmeleri yadırganır ve hoş karşılanmaz. Bunun istisnaları da vardır kuşkusuz. O dönemde kadın olmanın zorluğunu ve kendini kabul ettirebilmenin hangi etiketlere bağlı olduğunu ortaya koyan bir olayı aktarayım.

Rahibelerden birinin hizmetçisi hapse düşmüştür. Hanımı onu ziyaret edip yardım götürmek ister. "Dur yapma etme, kadın başına oralara gidemezsin, tehlikeli işler bunlar," diyenlere aldırış etmeden yanına Müslüman tebaadan gözüpek bir genç kadın alarak kayığa atlar, Haliç'teki hapishaneye gelir. İki kadın kapıda kendilerini kovup uzaklaştırmak isteyen nöbetçileri bir şekilde atlatarak üst kata çıkmayı başarırlar. Orada önlerini kesen muhafızlar daha kalabalık ve serttirler: "Kimdir bre bu karılar, burada ne ararlar?" "Eyvah üstümüze geliyorlar, bizi de içeri atacaklar!" İş tam tehlikeli bir boyuta gelmişken askerlerden biri, "Durun, bunlar hekimdir, hekim!" diye bağırınca hepsi birden geri çekilir, iki kadının karşısında saygıyla

eğilerek, ne istediklerini sorarlar, öğrenince de ziyarete izin verirler. Kurulan bu ilişki sayesinde kendilerinin ihtiyaç duydukları ilaçları her ziyarete gelişlerinde "hekim" hanımlardan temin ettiklerini eklemeye bilmem gerek var mıdır?

Florence Nightingale Kırım Savaşı'nda yaralanan, hastalanan İngiliz askerlerine Selimiye'de şefkat dağıtırken Fransa'dan gelen iki yüz elli beş rahibe de Fransız askerlerini sarıp sarmalamak için Galata'ya gelir. Bunlardan otuz üçü salgın hastalıklardan hayatını burada yitirir. Galata'da iş gördükleri ve beş koğuşu hemşirelik hizmetlerine ayrılan binaya tekrar döneceğiz. Ondan önce, oldu olacak İstanbul'un önemli "yer"lerinden biri olan La Paix (Lape) Hastanesi'nin kuruluşunu da es geçmeyelim.

La Paix Hastanesi kuruluyor

Kırım Savaşı nihayet sona ermiş, Fransız birlikleri yavaş yavaş şehri terk etmeye başlamışlardır. Kendilerine hastanelerde büyük fedakârlıklarla bakım veren rahibelerin başına, Fransız komutan General Lespinasse, İmparator adına bir ödül verileceğini haber verir ve kendisine sorar:

"İmparator, hoşunuza gidecek bir onurlandırmanın ne olabileceğini öğrenmek istemektedir."

Rahibe Lesueur yanıtlar:

"General, benim hoşuma gidebilecek en değerli armağan burada yoksulları ve kimsesizleri barındırabileceğimiz bir hastanenin yapılarak bizim emrimize verilmesi olacaktır."

Lespinasse Paşa, İmparatorun burada böyle bir girişim için yetkisinin bulunmadığını üzülerek ifade eder ama ekler:

"Onun adına size böyle bir hastane için gerekli tüm malzemenin temin edileceğine söz verebilirim."

Dediğini yapar, Fransız ordusu şehri terkederken üç yüz yataklı bir hastane için gerekli olan belli başlı malzemeyi ve araçları rahibelerin emrine bırakır. Hemen barakalar kurulur. Soeur Renault tarafından yürütülen girişime padişah da sıcak bakarak önce maddi katkıda bulunur, ardından da bugün hastanenin bulunduğu araziyi bu işe tahsis eder. Çalkantılar, çekilen acılar, bitik düşüren yorgunluklar sonunda semeresini vermiştir, şehir Şişli'deki değerli hastaneyi kazanır. (16)

Rahibe Agnes'den İstanbul'a kalan

Şimdi Galata'da kurmuş oldukları karargâha dönelim. Fransisken hastabakıcı rahibelerin barındığı bu binanın kayıtlarda görünen sahibi Agnes Marthe Nicole'dür. Gel zaman git zaman, Fransızlar İstanbul'daki etkinliklerinden uzaklaşmışlar, Constantinople gitmiş, İstanbul gelmiştir. Bu gelişim tarihi binanın kaderini de değiştirir. Yıllar sonra, orası artık hastaların yattıkları bir şifa yurdu olmaktan çıkar, dışarıdan gelenlerin kaldıkları bir otele dönüşür. En üst katta da bir lokanta açılmış ve binanın ilk sahibesine hürmeten Nicole adı verilmiştir.

Bizim sultaniden gastronomi alanında bayağı önemli isimler çıkmıştır. İlk nefeste aklıma gelenler, geniş kültürü ve adanmışlığı ile gastronomi dünyamızın öncülüğünü yapmış olan Tuğrul (Şavkay), şimdi onun yerini alan Vedat (Milor), lokanta yazıları ve yemek tarifleri siyasi yazıları kadar derinlikli merhum Ali Abi (Sirmen), Beyoğlu'nda yalnız sinemaların değil, meyhanelerin de şeceresini dökmüş Atilla Abi (Dorsay), Kuzguncuk semtinin bugünkü popülerliğine erişmesine küçük lokantası Kosinitsa ile büyük katkıda bulunmuş olan İbrahim (Özyürek) ile Nicole'ü yaratan genç şefler Aylin (Ya-

zıcıoğlu) ve Kaan'dır (Sakarya). Şehrin ilk ve en gözde *fine dining* lokantalarından biri olan Nicole, Michelin henüz çok uzaklardayken, herkese "Michelin bir gün İstanbul'a gelirse ilk yıldızı mutlaka buraya verecektir," dedirtmiştir ve böyle düşünenler yanılmamıştır.

Ama kime niyet kime kısmet! Bana, "Hayatta en zor şey nedir?" diye sorarsanız, "Ortaklıktır," derim. Hem evde hem de işte... Bir ömür birlikte yaşamak amacıyla ve etrafınızdakilerin, "Allah bir yastıkta kocatsın," dualarıyla dünyaevine girersiniz ama gün gelir bir de bakarsınız ki evdeki hesap çarşıya uymuyor! İş yapıp paracıklar kazanmak için ortaklık kurarsınız ama bir de görürsünüz ki çarşıdaki hesap masada yaptığınız gibi çıkmıyor. Aylin Yazıcıoğlu ve Kaan Sakarya hem karıkocaydılar hem de iş ortağı. Ne ki, bir süre sonra hem ortaklık bozulmuş, Kaan, *street food* alanına kaymak üzere işten ayrılmıştır hem de evlilik sona ermiştir. Aylin lokantayı tek başına devam ettirmiş, başarı çıtasını bozmamış ama günün birinde o da bu kez mal sahibi konumundaki amcasıyla anlaşmazlığa düşerek Nicole'e veda etmek zorunda kalmıştır. Michelin yıldızını kuşanmak da ondan sonraki şef Serkan Aksoy'a nasip olmuştur.

Ne oyunlar var sende be hayat!

Laf lokantadan açılmışken Michelin'in radarına girmiş birkaç lokantadan ve öncü şeflerinden de söz etmek gerekir zira bu lokantalar da artık İstanbul'un size anlatmaya çalıştığım "yerleri" arasındaki yerlerini almışlardır. Yıllanmış, buralı olmuşlardır. Görmesek de gitmesek de, bütçemize uzak da olsalar onlar bizim lokantalarımızdır. Ayrıca ekmek paralarını İstanbul'da çıkaran öncü şefler ile servetlerini burada yapmış

bazı zenginlerin şehre duydukları vefayı da karşılaştırıp göstermek istiyorum. İlginç bir çelişkiyle karşılaşacaksınız.

İnsanların İstanbul'da karınlarını doyurdukları yerlerin sayısı az değildir. Nohut pilav, kelle paça, tükürük köftesi seyyarlarından başlayın, büfeler, kafe barlar, birahaneler, kebapçılar, esnaf lokantaları, balık restoranları, meyhaneler derken son yıllarda bunlara, *fine dining* diye tanımlanan sınıfta fiyakalı yerler eklendi. Altmışlı yıllardan hafızamda sadece Abdullah Efendi, Konya Lezzet Lokantası, Degüstasyon, Rejans, Fisher, Süreyya, Pandeli ve Façyo gibi kolalı örtülü masası olan az sayıda lokanta kalmışken bunlara sonradan yalnızca şehirde değil, Edirne'nin ötesinde de ses getirebilecek yeni isimler katıldı.

İstanbul, dört mevsimin yaşandığı, denizle kucaklaşmış, ekonomik, siyasal ve tarihsel konumunun yanında mutfak zenginliği ile de Artun Ünsal'a "Mutfak Metropolü" tanımlaması yaptırtacak kadar çokuluslu, çokdinli ve çokkültürlü bir mutfağa sahiptir. Çorbalar, pilavlar, yumurtalı yemekler, kebaplar, köfteler, haşlamalar, kemik erimesi olanlara kelle paçalar, akşam fazla kaçıranlara işkembeler, balıklar, etli ve zeytinyağlı dolmalar, sütlü ve hamur tatlıları, peynirli, kıymalı, sebzeli börekler, şerbetler, şuruplar, hoşaflar saymakla bitmez. Arnavut ciğeri, Elbasan tava, Şam tatlısı, Çerkez tavuğu, Tatar böreği, Rum pilakisi, Papaz yahnisi, Ermeni topiği gibi etnik tabaklar da bunlara eşlik edenlerden sadece bazılarıdır. *"Değişik yemek pişirme tekniklerinin uygulandığı bu mutfak tüm çeşitliliği ve zenginliğiyle Türkiye mutfağını temsil edebilen, yaratıcı bir güce sahip tek kent mutfağımızdır."* (17)

Mutfağın temelinin tarihsel ve coğrafi açıdan bu kadar zengin olmasına karşın yeme içme sektörümüz Avrupa'daki emsalleri kadar gelişememişti. Bunun önde gelen nedenlerinden biri de arz edilen lezzetleri talep edecek, lokantaları dol-

duracak, onları daha ileri gitmeye özendirecek müşteri eksikliği idi. II. Dünya Savaşı'nı bu büyük felakete bulaşmamak amacıyla içine kapanarak, büzülerek atlatan ülkede, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte toplumsal bir hareketlilik başladı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, "Türkiye küçük Amerika olacaktır," derken Başbakan Adnan Menderes onu, "Her mahallede bir milyoner yaratacağız," söylemiyle destekliyordu. Hangi boyda Amerika olduğumuzu ölçememiş olsak da Türk lirasının Amerikan doları karşısında sürekli değer yitirmesi sonucunda pek çok lira milyonerimizin ortaya çıkmasına hep birlikte tanık olduk. Kırklı yılların harp zenginlerinin yerini iktidara yanaşarak servet yapanlar aldı, kentte toplumsal gelir düzeni farklılaştı, yeni zenginler oluştu.

Bu hareketlilik ve sınıfsal yer değiştirme, yeme içme sektörümüzde eksik olan bacağı yerine koydu. Lokantaları beslemeye yetecek bir kitle restoranlara, gazinolara gelmeye başladı. Toplumun yurtdışına açılması, iş gezileri ve turistik turlarla çeşitli ülkelerde farklı lokantaları deneme olanağına sahip olanlarda gastronomi kültürünü oluşturdu ve hızla geliştirdi. Chaine Des Rotisseurs, Şarap Dostları gibi yeme içme dernekleri kuruldu, medya bu sektöre sayfalar ayırmaya başladı, lokanta eleştirmenleri yetişti, sosyal medya gurmeleri oluştu. Pazar genişledikçe yeni ihtiyaçlar gündeme gelmeye başladı, tüketicilere rehberlik yapan, Müge Akgün'ün Hürriyet-Karaca işbirliğiyle kurumsallaştırdığı *İncili Gastronomi Rehberi*, Michelin Guide, Gault Millau gibi not vericiler sahadaki yerlerini aldılar.

Bir yandan zengin mutfak kültürümüzü ve üretim olanaklarını, öte taraftan müşteri rüzgârını arkalarına alan tahsilli genç şefler, Bolu'dan yetişmiş eski alaylı ustaların yerine geçtiler. Onların un ve şekerin varlığına rağmen yapamadıkları

helvayı karmak ve uluslararası arenaya çıkartmak için kolları sıvadılar. Bastıkları taban sağlamdı, buna Anadolu mutfağı diyen de oldu, geleneksel zenginliğimiz olarak adlandıran da... Görgü ve bilgilerini, bu güçlü tabanı çağdaş ve evrensel taleplere uygun duruma getirmek amacıyla yola koyuldular, hedeflerini açıkladılar.

Bu yeni kuşağın öncülerinden olan Mehmet Gürs, bu topraklardan dünyanın büyük mutfaklarından birinin çıkacağı inancıyla izleyecekleri ilkeleri şöyle koydu:

"Geleneksel alışkanlıklara, ürünlere ve tekniklere yeni ve taze bir bakış açısı ile bakma cesaretinde ol.

Bölgedeki zengin üretim çeşitliliğini kullanarak yemeklere mikroklimaları ve mevsimleri yansıt.

İleri bakarken, Anadolu'nun geleneksel olan 'doğal mutfağını' muhafaza etmeye özen göster. Derin kökleri olan mutfağın ve çok katmanlı kültürlerin farkında ol.

Geçmişteki ahenkli Doğu-Satı ilişkisini bugüne uyarla ve pişirme yöntemlerine yansıt.

Bölgeyi özel kılan kültürel farklılıkları benimseyerek, 'zengin, ateşli, çarpıcı ve canlı' karakterini yemeklerine yansıt.

'Çiftçi olmadan yemek, yemek olmadan gelecek yok' kavramını samimi olarak benimse. Toprağa, denize, dağlara ve hayvanlara saygı gösteren üreticileri destekle.

İleriye bak! Bilimi kullan. Geleneksel yoğun lezzetleri yaratmaya çalışırken güncel yemek alışkanlıklarını göz önünde bulundur.

Milli, dini ve etnik bariyerlerden arın." (18)

Önce yurtdışındaki lokantasıyla ödül kazanıp sonra İstanbul'da dükkân açan ve ilk yılında Turk adlı lokantasıyla Michelin'den iki yıldız birden kapan Fatih Tutak da kendi yolunu şöyle açıkladı:

"Turk olarak köklerimize ve mutfağımızın geleneklerine saygı göstermekle, korumakla yükümlüyüz.

Değerlerimizden uzaklaşmadan, bulunduğumuz coğrafyanın ürünlerini kullanarak, Türk mutfağı için yeni bir alfabe yaratıyor, kendi köklerimize geri dönüp, aslında aşina olduğumuz tatları, modern, zarif ve sade bir şekilde, kendi tarzımızla yorumluyoruz. Araştırmak, meraklı olmak ve sürekli olarak yeni teknikler geliştirmek, felsefemizi özetliyor.

Mirasımıza geri dönüp, hiçbir detayı es geçmeden, saflık ve basitliği en kusursuz şekilde sunmayı hedefliyoruz. Her yemeğin tarihimizden, hatıralarımızdan ve geleneklerimizden ilham alan bir karakteri ve hikâyesi olmasına özen gösteriyoruz." (19)

Michelin'den hem yıldız hem de ayrıca sürdürülebilirlik ödülü olan Yeşil Yıldız kazanan Neolokal'in sahibi ve şefi Maksut Aşkar ise duruşunu şöyle özetledi:

"Geleneklerini bilmeyen ve sahip çıkmayanların gelecekleri olamayacağına inanıyoruz. Geleceğimizi garanti altına almak için geleneklerimizin günümüz şartlarına uyarlanıp sürdürülebilir olması gerektiğini düşünüyoruz. Bizim için de bunun en doğru yöntemi, her fırsatta toprağa saygımızı ifade etmek ve hissettiğimiz bu derin saygıyı misafirlerimizle paylaşmak. Mütevazı bir biçimde bunu yapmaya çalışıyoruz. Bu inançla geçmiş ve gelecek arasında köprü olduğumuzu hissediyor ve gelecekte kabul görecek şekilde eski yemeklerimizi modernleştirerek sunuyoruz." (20)

Bu yeni kuşak öncülerin ardından gelecek olanlar da kuşkusuz zamanla artacak, şehirdeki yeme içme standartları daha da yükselecektir. Bunların bir bölümü tutarlı yaklaşımları, başarılı yönetimleri ve doğru yönelimleri ile bir adım öne çıkarak mutfağımızın uluslararası gastronomi dünyasında tanınırlığını artıracaktır. Kısa vadeli kısır düşünce ve eylem

çemberlerini kıramayanlar ise piyasanın görünmez elinin tokadını kaçınılmaz biçimde yiyerek sahneden ineceklerdir.

Hayat, lokanta sofrasında da acımasızdır!

Ben şahsen yedi-sekiz çeşit yemekli mönü sunan *fine dining* lokantalarına çok gerekmedikçe gitmiyorum. Az önce öncülüklerinden söz ettiğim Mikla, Turk ve Neolokal'in olsun, yurtdışında dünyaca ünlü lokantaların olsun, takdir ettiğim yemeklerini çok yedim. Bunları *Levrek Buğulama da İstemeyin* adlı kitabımda da hikâye ettim. Şeflerin yaratıcılıklarına, hünerlerine, emeklerine şapka çıkarttım, alkış tuttum. Ne ki benim sofra tercihim bu gibi lokantalar değil. Bunun birkaç nedeni var:

Bir, sofraya arka arkaya minik porsiyonların gelmesinden hoşlanmıyorum. Beğendiğin varsa arkası yok, beğenmediğini geri göndermenin anlamı yok.

İki, bunlarla herkesin farklı damak tazına uygun hangi ölçütle ve uzmanlıkla eşleştirildiği bilinmeyen farklı şaraplar içmek istemiyorum, içki tercihimi başkasına bırakmak bana çok ters geliyor.

Üç ve en önemlisi, yalnızca güzel lezzetler tatmak ya da şefin hünerlerini seyretmek için para vermek benim açımdan pek anlam taşımıyor çünkü benim oturduğum sofrada aslolan sohbet. Masanın üzerinde olanlardan çok etrafında oturanlar önemli benim için. İnsanlarla uzun süre oturmak, gülerek, muhabbet ederek vakit geçirmek istiyorum. Bu tür lokantalarda her minik porsiyonla ve her kadeh şarapla birlikte gelen garson açıklaması buna olanak bırakmıyor, yiyip içtiğimden de sürekli bölünen sohbetten de istediğim keyfi alamıyorum.

Şehr-i İstanbul'un kendilerine sağladığı olanaklarla belirli yerlere gelmiş insanların karşılaştırmasını yapmanın ilginç

olacağını az önce söylemiştim. Öyleyse, lokanta şefleriyle banker Camondoların ait oldukları yere bakışlarına ve vefa konusundaki yaklaşımlarına ilişkin küçük bir değerlendirme yapabiliriz. Evet, aşçıyla bankeri mukayese etmek elmayla armudu toplamaya benzer ama para kazandıkları topluma bakışları pekâlâ karşılaştırılabilir, öyle değil mi?

Şefin bakışı ile bankerin kaçışı

Duruşlarını, yapmak istediklerini bir bir açıklayan İstanbullu şeflerin köklerinden, geleneklerinden ve bu ülkenin zenginliklerinden yola çıktıklarını, bu değerleri yurtdışında da tanıtmaya çabalayacaklarını açık seçik ve güzel ifadelerle vurguladıklarını gördük. Kazandıkları uluslararası geçerlilikteki yıldızlar da hedeflerine sağlam adımlarla ilerleyeceklerinin göstergesidir.

Aynı ülkenin ve toplumun kendilerine tanıdığı olanaklarla büyüyüp serpilen, uluslararası üne kavuşan Camondo ailesi ise böyle bir yaklaşımda bulunmak yerine tam tersini yapmıştır. Burada kazandıklarını alıp gitmeyi, dışarıya taşımayı, doğup büyüdükleri topraklarıyla olan tüm ilişkilerini kesmeyi tercih etmiştir. Ne yaman çelişki! Aile, İstanbul'da yaptıkları servet büyüyünce işlerin artık daha önemli bir finansal merkezden yürütülmesi gerektiğini söyleyerek çalışmalarının merkezini 1866 yılında Paris'e kaydırmıştır. Bu yer değiştirme, mesleğin bir gereği olarak görülebilir ama evi de yangından mal kaçırır gibi telaşla, palas pandıras taşırsanız, o zaman iş değişir.

Açıklanan gerekçe doğru mudur, işin gereği bir taşınma mı söz konusu olmuştur yoksa gerçeğin üzerine örtülen bir şal mı vardır, bilinmez. Bir sis perdesi olup bitenlerin görül-

mesini önler. Ortada, herkesin şaşkınlıkla izlediği ama kimsenin anlam veremediği başka bir şeyler dönmektedir. Paris'e taşınma süreci izlendiğinde ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Aile sanki geçmişinden uzaklaşmaya, ondan sıyrılıp kurtulmaya, levanten kimliğini gizlemeye çalışmaktadır. Eskiyi yaşatmak, sürdürmek, karınlarının doyduğu şehre ve orada yaşayanlara vefalı olmak bir yana, ortada o günlere ilişkin hiçbir iz bırakmamaya çaba harcamaktadır. Attıkları her adımda sahip oldukları bir şeylerden vazgeçmeye, uzaklaşmaya, kendilerini unutturmaya çalışmaktadırlar âdeta.

Artık Avrupa'nın sayılı bankerleri arasında sayılan Camondolar Paris'e yerleşir yerleşmez ilk iş olarak bize, vatanlarına, karınlarının doyduğu şehre duydukları muhabbeti yitirirler, Şarklı kimliklerini çıkarıp atarlar, Levant'tan tamamen soyunurlar. Ben Paris'te zenginlerin oturduğu Sekizinci Bölge'nin fiyakalı sokağı Rue de Monceau'da, müzeye çevrilmiş olan evlerini gezdim. Geçmişe, İstanbul'daki yaşamlarına ilişkin neler görebilirim diye dikkatle bakındım. Yatak odalarından hizmetkâr bölümlerine kadar her yeri taradım, hiçbir iz bulamadım. Hayretler içinde kaldım, bizi yaşamlarından neden tamamen sildiklerine ilişkin ipuçları bulmak amacıyla bütün evi aradım, hiçbir şey yakalayamadım.

Bu esrarengiz kimlik reddini yine anlaşılması güç iki vazgeçiş daha izler. Birincisi, hayırseverlikleridir. Eskiden destek verdikleri projelerden, yaptıkları hayır işlerinden de tamamen kopup uzaklaşırlar. Ellerindeki değerli sanat eserlerini dağıtırlar. Resim ve heykellerini Louvre ve Musée d'Orsay'de görmek mümkündür. Selçuk Altun bu iki müzeye bağışladıkları değerli eserleri *"küresel sanata Osmanlı'nın dolaylı katkısı"* olarak nitelendirir. (21)

İkincisi ve çok daha önemlisi ise onlar için asla vazgeçilmemesi gereken, aileyi bu muazzam servete ulaştırmış bulunan ve halen de başarıyla sürdürmeye devam ettikleri bankerlik faaliyetlerine birdenbire son vermeleridir. Büyük şok!

Bu da yetmez, sırada, Avrupa finans çevrelerinin dehşet ve şaşkınlıkla izledikleri, anlamlandıramadıkları bu vazgeçiş, kaçış zincirinin en büyük halkası vardır: Camondolar dinlerini terkederler, Yahudilikten uzaklaşırlar. Neler oluyor kuzum?

Nedir onları her şeyden vazgeçiren, hayata küstüren? Bu kadar muazzam bir servet ve oluşturdukları güçlü ilişkilere rağmen neyi alıp satamamış, hangi sorunu çözemeyip çaresiz kalmışlardır? Kendilerini sahip oldukları değerleri itmeye, yadsımaya kadar götüren sıkıntı nedendir? Bunun yanıtı yok.

Tek bilinen, dramının orada bitmediğidir. Perde henüz kapanmamıştır. Artçı şoklar da can alacaktır. Genç nesil Camondolardan biri pilot olarak katıldığı İkinci Dünya Savaşı'nda bir hava muharebesi sırasında uçağıyla vurulunca yere çakılarak yaşamını yitirir. Beteri de arkadan gelir, ailenin geri kalan bireyleri Auschwitz Toplama Kampı'nda acıklı biçimde hayata gözlerini yumar. Perde.

Fotoğraf sanatçısı Esra Özdoğan'ın sergisini geziyordum. Bir çalışması beni içine çekti. Duraksamadan girdim. Bir zengin evinin bodrum katını görüntülemiş sanatçı. Yüksek tavanlardan, sütunlardan buranın bir malikâne olduğu anlaşılıyor. Ne ki, zenginlik bitmiş, sahipleri sıfırı tüketmişe benziyor; boş, terkedilmiş, etraf harap gibi. "Gibi" diyorum çünkü karanlık, tam anlayamıyorum. Sağ tarafta, evin görkemini kanıtlayan geniş bir merdivenin üç-beş basamağı görülüyor yukarıdan süzülen ışığın aydınlattığı. Merdiven duvarının ve ortadaki sütunun sıvalarının döküldüğü de bu

sayede belli oluyor. Gerisi karanlık. Kapkaranlık. Sütuna sarılmış bir kadın var. Sadece çıplak kolunu, narin elini görebiliyorum; gövdesi arkada, karanlıkta kalmış. Kapkaranlıkta kaybolmuş, yok olmuş. Merdivenin basamaklarını birer birer, belki de paldır küldür düşerek inmiş; varlığını, kişiliğini, sevdiklerini, sevmediklerini yukarılarda bir yerlerde bırakmış. Şimdi çıplak, yoksul ve yapayalnız. İnecek başka basamak bile yok artık onun için. Dipte, koyu karanlıkta, sütuna tutunmuş. Deniz yok ki yılana, kalmamış ki adama sarılsın. Kendimi birden Camondoların Paris'te ziyaret etmiş olduğum malikânelerinin bodrumunda gibi hissettim. Sütuna sarılan kol sanki aileyi simgeliyordu.

Çaresizliğin resmiydi bu fotoğraf.

Henüz ilkokula başlamamıştım. Ağabeyim ciğerlerinden rahatsızlanmıştı. Annem onu Bankalar Caddesi'ndeki bir doktora götürüp getiriyordu. Beni de elimden tutar, Beylerbeyi'nden vapura biner, Köprü'de inerdik. Yürüye yürüye Karaköy Meydanı'nı geçip Bankalar Caddesi'ne ulaşırdık. Cadde ile doktorun muayenehanesi arasındaki diklikte o zamana kadar hiç görmediğim, iki taraflı, garip bir taş merdiven vardı. Kum saati gibi ortada birleşiyor sonra yeniden ikiye ayrılıyordu. Annemden izin isteyerek ağabeyimin de soluklanmasına fırsat oluşturacak biçimde merdivenin bir yanından çıkar öteki tarafından inerdim. İki mahalleyi birbirine bağlayan bu merdivenin art nouveau akımının bir örneği olduğunu ve adına da Camondo Merdivenleri dendiğini çok sonraları öğrenecektim.

Şimdi alt basamaklarına oturup soluklandığım bu merdiven bakın neler anımsattı, neler düşündürdü, neler söyletti. Bir zamanlar ister turp gibi sağlam, taşı sıkacak kadar güçlü ister dünyayı titretmiş devlet ister âlemin imrendiği zengin

ol, bir başka zaman geliyor, çaresiz kalıveriyorsun. Biri depremde enkaz altında kalmış kızının artık kıpırdamayan elini hâlâ bırakmaya kıyamıyor, onun, *"Güzel günlerde tutar gibi tut elimi baba,"* diye kalbinden çağlayan sesine ağlıyor (22), bir başkası bacağı kırılıp yerde uyutulmayı sessizce bekleyen atının gözlerine bakamıyor, sele kapılıp gidene, çığın altında kalıp feryad edene bir şey yapılamıyor. Ölenin ardından ağıt yakabiliyorsun ancak, Nâzım'ın yaptığı gibi:

Yayıkta yağ vardı, dövülmedi,
Ak peynir torbaya konulmadı.
Hasret gitti ölüler,
Dünyaya doyulmadı.

Adolf Rudnicki, "Çaresizlik, soframızda hiç eksik olmayan bir yemektir," demiş. (23) Doğru söylemiş. Evet, masadaki sevilmeyen yemek!

Hayat, sofraya lezzetli bir tabak koyamıyor musun sen?

Bunu mönüden çıkarmanın bir yolu olamaz mı, çaresizliğe çare bulunamaz mı?

Çaresizliğin çaresi

"Hastalık yılımız"dan birkaç sene önce, San Francisco sokaklarında ellerim cebimde, tabana kuvvet yürüyordum. Birden önümden direksiyonda kimsenin olmadığı bir arabanın geçtiğini gördüm. İrkildim. Dehşet içinde nereye toslayacak, kimi altına alacak diye beklerken, "Korkma, sürücüsüz araba denemesi yapılıyor, çok yakın gelecekte artık arabanı sen kullanmayacaksın, garajdan, park yerinden bir komutla çağıracaksın, gelip seni olduğun yerden alacak, istediğin yere kendi kendine gidip bırakacak, sana yol boyunca dijital medyana

bakıp e-postalarını okumak, tweet atmak, insta'ya resim koymak kalacak," dediler.

"Adın ne?"

"Mualla."

"Oh ne âlâ!"

Hatta kişisel arabalar da tarihe karışacakmış. Çağırdığın sürücüsüz araç seni alıp istediğin yere taşıdıktan sonra başkasına gidecekmiş. Martı gibi bin git, orada bırak. Kimsenin otomobil almasına, trafiği karıştırmasına gerek kalmayacak, havanın kirletilmesi, enerji kaynaklarının tüketilmesi de bu sayede büyük çapta önlenecekmiş. Fena fikir değil de şoför olmazsa takside kiminle muhabbet edeceğiz? Somut gereksinimlere çözüm bulabilenler duygusal ihtiyaçlarımızı da karşılamasını becerebilecekler mi, yoksa kalpleri beyinlerinin iki adım arkasında mı kalacak?

Bunları yapabilen insanoğlu acaba on, yirmi, otuz, üç yüz yıl sonra bir hap, bir düğme, bir gözlük icat ederek çaresizliğe de çare bulabilecek midir acaba yoksa İÖ üç yüz yıl geriye giderek filozof Pyrrhon'ın kayıtsızlık felsefesine kulak verip *"Boş ver abi, sorun yok, her şey olacağına varır,"* mı diyecektir? (24)

Kimi felsefe erbabının mutantan (25) gevelemelerine ve yaşamdan kopuk, dayanaktan yoksun, gerekçesi zayıf masa başı genellemelerine özenerek karmaşık çıkarımlarda bulunmak benim işim değil ama basitçe düşünmemin önünde bir engel de yoktur herhalde. Başıma gelenler karşısında çıkış yolu bulamamak, çözüm üretememek, bana "Çaresizliğe bir çare bulunamaz mı?" diye epey düşündürttü. Doluya koydum almadı, boşa koydum dolmadı. Top çizgiyi geçmiş, kaleci golü yemişse bunun çaresi olabilir mi? Haylaz çocuk sınıfta kalıp bir senesini kaybetmişse buna çare bulunabilir mi? Giren top

çıkartılır, yitirilen yıl geri getirilebilir mi? Bilmiyorum. Ben kendi başımın çaresine bakabilirim ancak. Sonunda kendi çaresizliğime bir çare bulur gibi oldum: kalmak!

"Kalmak mı?"

"Evet, kalmak."

"Nasıl yani?"

Doktorların diliyle stabil olmak yani, olduğun gibi durmak, aynı pozisyonda kalmak. Anlatayım, hastanede yattığım yoğun bakım odasındaki yerimi benden hemen sonra eşim aldı. Anlaşılan benden Covid virüsü mü, mikrobu mu, bakterisi mi nesiyse onu kapmış, hastalık tablosundaki eksiği tamamlamıştı. Onu ambulansa koyarak hastaneye getirdiler, beni taksiye bindirerek eve yolladılar. Nöbet değişimi tamam. Eve geldim, ilk iş olarak oğlumu çoluğuna çocuğuna, işine gücüne geri gönderdim, onun üstlendiği görevleri ben yüklendim.

Ayaklarımı uzattım, ev gibi dünya var mı? Kahvemi yudumlamaya başladım. Gazetelerden, memlekette olup bitenlerden uzak kalmıştım. Şöyle bir bakayım, ondan sonra giyinip hastaneye yollanayım, dedim. Bu evde koskoca yarım asır, yanımdan bir an ayırmadığım, bana nefes olan kadını bir anda ve bu hâliyle doktorlara, hemşirelere terk etmek, evde horultumu dinleyerek, elini üstüme koyarak uyuduğu sıcak yatağı yerine yoğun bakım odasının soğuk yatağında tek başına tavana bakarak yattığını düşünmek zor geliyor. Zaten doğru dürüst düşünebiliyor da değilim, birazdan kalkıp gideyim, onun için neler yapabileceğimi doktorlardan öğreneyim bari, dedim.

Ploff... Birden böyle tuhaf bir ses duydum. Yere atılan gazetenin çıkardığına benzer bir ses: ploff! Sol gözümden gelmiş gibiydi. Sağı elimle kapatıp solla görmeye çalıştım; karanlık! Koyu karanlık. Gözümün ampulü yanmıştı! Bu ne be?

Hemen hastaneye koştum; muayeneler, incelemeler, şunlar

bunlar bu kez beni daralttı. Sonunda açıkladılar "ploff"un nedenini: Koroner arter tıkanması! Pıhtı atmak diye hep işitirdim, bu kez benim başıma gelmiş! Pıhtı atmış, göz damarım tıkanmış. Bu iyi haber sayılabilirmiş. Tıkanma, beyne giden damarlarda olsaymış felce, kalbe gidenlerde meydana gelseymiş kalp krizine neden olurmuş. Her ikisinde ölümle sonuçlanma riski varmış. Gerçi sol gözümün bir daha görme olasılığı artık "maalesef yok"muş ama düşük olasılıkla da olsa görüşümün yüzde onu zamanla belki geri gelebilirmiş. Valla çok iyi haber, ne diyebilirim! Vakit yitirmeden vurgun yiyen sünger avcılarını kurtarmaya çalıştıkları basınçlı oksijen tedavisine yolladılar, yüzde onluk olasılığı kurtarmak adına... Gerçi bunun da bilimsel bir karşılığı yokmuş ama kimi yararlı sonuçları da varmış, denemek bir şey kaybettirmezmiş! Allah'ım sen sabır ver!

Deneme seanslarına başladım. Yirmi seanslık bir tedavi öngördüler. Üç-beş seansı geride bırakmak üzereydim ki büyük bir olasılıkla orada kaptığım bir enfeksiyon sonucunda idrar yollarımda çok ciddi bir sorun oluştu. Beş dakikada bir sonuçsuz tuvalet denemesi işkenceleri başladı, böyle kapkara günler ve beyaz geceler yaşadım. Yoğun bakımda yatan eşimin bu olup bitenlerden haberi yok çünkü onunla telefonla bile olsun görüştürmüyorlar. Benim de işime geliyor, bunları işitip daha da kötüleşsin istemiyorum. Gözkapakları düşüp ellerinin gücü azaldığında, dili hafiften pelteklenir gibi olduğunda, görmesi, konuşması ve yemesi güçleştiğinde, bunların nedenini geçirdiği ani strese bağlamışlardı. Şimdi buna dikkat etmem, yeni bir üzüntü kaynağı yaratmamam lazım.

Ulan hayat, ben sana ne diyeyim!

Basınçlı oksijen seansları sırasında bu yaşıma kadar yüz verip izlemediğim bazı sulu sepken Türk filmleriyle tanıştım. Her seans iki saat sürüyor. Bir küçük uçağın içini düşünün.

Toplam 12 koltuk var. Bunlar önlü arkalı değil, karşılıklı dizilmiş. Yukardan oksijen maskeleri iniyor, onları yüzünüze takıyor ve iki saat öyle oturuyorsunuz. Koltuklar sert ve rahatsız. O kadar süre oturmak kolay değil. İçeridekileri oyalamak, sızlanmalarını engellemek için her defasında bir film koyuyorlar, ona bakarken zamanın geçtiğini ve poponuzun acıdığını pek fark etmiyorsunuz. Genel istek üzerine Kemal Sunal filmleri oynatıyorlar.

Rahmetlinin filmlerine çevrildiği yıllarda hiç yüz vermez, onları grotesk bulurduk. Biz o dönemde *cool* takılırdık çünkü. Plehanov'dan sosyalist öğretiyi okuyup anlamaya çalışır, dışarıda, galiba Paris'te bir entel dantel sinemacı heyetinin her yıl "sinema tarihinin gelmiş geçmiş en iyi filmleri" listesinde hep bir numarada yer verdiği *Potemkin Zırhlısı*'nın Sinematek'te oynayan çok eski, kötü bir kopyasını Rusça izler, anlayamadığımız film üzerinde bitmez tükenmez değerlendirmeler yapar ve orada bile kendi aramızda hemen bölünür, birbirimize küser, tavır koyardık. Oksijen kabininde kafama dank etti ki artık *Potemkin Zırhlısı*'nı bilip konuşan yok. Kemal Sunal ise yıllar ve yıllar boyunca kendini defalarca seyrettirmeyi, yaşatmayı başarmış. Ben de şimdi tedavinin bir destek öğesi olarak onu izliyorum. İlaç niyetine... Nereden nereye! Allah'ın sopası yok!

Kimin yönettiğini, kimlerin oynadığını şimdi anımsayamadığım bir filmde de Papa'ya Ankara'yı ziyareti sırasında suikast girişiminde bulunuldu. Durum çakılınca hemen alarmlar öttü, korumalar koşup Papa'yı arabasından indirdiler. Amerikan başkanlarına yapıldığı gibi etrafını sarıp, üzerine kapanıp korumaya alacaklar sandım, neredeee? Ajanın biri elini onun omzuna attı, İstanbul'a üniversite okumaya gelmiş iki Anadolu delikanlısının Beyoğlu'nda sarmaş dolaş gezmesi gibi uzun-

ca bir süre öyle yürüdüler ve sonunda bir camiye sığındılar. İçimden yönetmene, "Bre rejisör kılıklı çocuk, hiç mi benzer sahneli bir film görmedin de bu kadar saçma bir koruma sahnesi çektin?" diye tam veryansın etmek üzereydim ki, ne göreyim? Bizim babayiğit koruma ile omzundan henüz elini çekmediği Papa hazretleri birden nereye sığındıklarını anlıyorlar, vızıldayan kurşunlara bana mısın demeden camiden dışarı fırlayıp ayakkabılarını çıkartıyorlar ve ibadethaneye yeniden kol kola, omuz omuza dalmıyorlar mı? O zamanlarda galoş falan da yoktu. Umarım yaşlı din adamı ince beyaz çoraplarla ayaklarını üşütüp benim gibi sistit olmamıştır. Doğrusunu isterseniz, yönetmenden cami dışında kalan ayakkabıları da birilerine yürüttürtüp, yarattığı absürd mizahta bir adım daha ileri gitmesini beklerdim, o kadarını başaramadı!

Gözümün sağ kalanı bir yerde, aklım başka bir yerde... Ya ona bir şey olursa?

Eve geldiğimde sıkıntılar içimin her yanında, kulağım ise telefonda... Hastaneden bir haber? Doktorlarla ha deyince konuşulmuyor. Onların da tek hastası sizinki değil. Kızdırmaya hiç gelmez. Mesaj yolluyorum: "Lütfen sadece iki kelime, durumu nasıl?"

Telefon çalıyor, kalbim ağzımda, koşup heyecanla açıyorum:

"Digitürk müşteri hizmetleri iyi günler diler."

"Durumu nasıl?"

"Stabil."

Oh çok şükür, bu kez arayan Digi değil, doktoru. Müşterek doktorumuz. Stabilmiş yani aynı, ne daha iyi ne de daha kötü. Birkaç gün daha geçiyor, yanıt değişmiyor. Telefonu her sabah, "Bugün bir tık daha iyi," müjdesi duyacağımı umarak açıyorum, karşımdaki ses tek kelime ediyor:

"Stabil."

"Doktor Hanım, acaba bugün?"

"Stabil."

"Doktor Bey, acaba bugün?"

"Stabil."

Bu kelimeyi duymak istemiyorum. Nefret ediyorum bu sözcükten. Elimde olsa sözlükten kazırım. Benden bir şey mi gizlemeye çalışıyor bunlar?

Ya ona bir şey olursa?

Mikrodalga fırını ve bulaşık makinesini çalıştırmayı öğrendim. Çay demleme işine girmedim, sallamalar yeterli oluyor. Sahanda yumurta yapmaya da korkuyorum. Yeni evlendiğimizde niyetlenmiştim. Yumurtayı ocaktaki sahanın kenarına bir vurdum, kırıldı kırılmasına ama tavanın içine düşmek yerine gitti fırınla tezgâh arasındaki ince boşluğa yayıldı. Temizlemek için fırının fişlerinin sökülüp oradan çıkartılması gerekti. Ben bu ev işlerinden hiç kaçmadım ama o kadar beceriksizlik sergiledim ki karım sonunda baktı, bunları ev işlerini onun üstüne yıkmak için yapmıyorum, karşısında gerçek bir sakarlık ve yeteneksizlik anıtı var, beni tüm ev işlerinden uzaklaştırmayı daha hesaplı buldu ve öyle yaptı. Elli sene mutfağa girmeyen, çay demlemesini, karpuz kesmesini bile beceremeyen ben, şimdi herkes için küçük ama kendi açımdan büyük adımlar atmaya başladım. Henüz önemli bir hasarım da yok. Düşünüyorum da ben ev işlerinin en azından bir bölümünü yapacak durumdaysam, elli yıl kadıncağıza fazladan mı yük bindirmiş oldum acaba?

O, gençliğinde de akıllı ve mantıklı bir kadındı. Bu beni mantık izdivacı ile almış olmasından bellidir.

"Damat bey kimlerdendir acaba?"

"Bir emekli subay ailesindendir."

"Para pul durumu iyidir inşallah."

"Henüz değil ama ileride iyi olacağını umuyoruz efendim."

"Fiziki durum?"

"Fiziği biraz zayıftır ama karakteri güçlüdür."

Bir damat adayında aranılması alışılmış özellikler şayet yoksa gül gibi kızların böyleleriyle evlenmelerinin tek gerekçesi olarak "karakter güzelliği" gösterilir. Bu birleşmeler de "mantık evliliği" kategorisine yerleştirilir. "Bakalım hayırlısı artık, hayırlıysa beri, değilse geri," diyerek beni alan eşim akıllı ve mantıklı bir genç gelin olarak hemen fark etti ki bu çocuk bu el becerileriyle ev işlerine katkı yapmaya kalkarsa bunun bedeli daha ağır olacaktır. Sigorta her şeyi ödemez. Kararını verdi: "Gölge etmesin yeter, gerisini ben yaparım."

Rahata alıştığım, geleceğimden korktuğum için söylemiyorum. Bu kadın yoğun bakımda sıkıntı çekmeyi hak etmedi, ben onu koruyamadım, onun için çıldırıyorum günlerce: Hele o uğursuz "stabil" kelimesini duymaya hiç dayanamıyorum. Stabil çekil hayatımızdan, önümüzde bekleme yapma!

Ona bir şey olmasın!

Sonunda beklediğim müjdeli telefon geldi, hemen koşup hastaneden çıkardım onu. Dualar mı, ilaçlar mı, doktorlar mı iyi geldi, hepsi birden mi, hiçbiri mi, kaç günde, algılayamıyorum. Ekonomi bakanı değişmiş diyorlar. Hayırlısı olsun. Güneydoğu'daki illerimizden birinde yine petrol bulunmuş. Aman ne iyi. Deplasmanda 2-1 galip gelmişiz. Ya, öyle mi? Hiçbir şey beni ilgilendirmiyor. Şimdi nihayet evde ve el eleyiz. Birbirine ne söyleyeceğini, nereden başlamak gerektiğini bilemeyen iki acemi âşık gibiyiz.

Akşam olup yatınca yeniden alışırız birbirimize. Elini, bacağını tutar bırakmam. Ona da belki horultum ilk kez ninni gibi gelir. Acil tedavilerini hastanede olabildiği kadar yapmışlardı. Geriye kalanlara da bıraktığımız yerden hemen başlarız.

Yarın ilk işim berbere gitmek olsun. Saç baş karışmış, Einstein'ın kötü bir kopyasına dönmüşüm. Üstelik kör kopya.

Aktif iş yaşamımı sonlandırmaya karar verdim.

Oğluma mezarlık tapumuzu yolladım, kefen paramızın yerini söyledim.

Arkadaşlarım işi bırakma kararıma çok şaşırdılar.

"Yahu", dediler, "olacak şey mi bu, senin gibi kıçı minder ısıtmayan biri koşturmadan, çalışmadan ne yapar ne eder, iyi düşündün mü?"

"Çok iyi düşündüm," dedim.

"Bundan sonra ne halt edeceksin peki?"

"Bundan sonra stabil kalacağım."

"Stabil kalmak mı?"

"Evet, stabil kalmak, yani öylece durmak, nefes almak, varolmaya devam etmek, ayakta olmak. Nefret ettiğim o kelimeye sımsıkı bağlanmak. Anladım ki, bu tarafta sadece dinelmek bile, öteki tarafa gidip yok olmaktan daha değerli! Yalnızım, güçsüzüm ama bakın sabah uyandım, şimdi buradayım işte! Nüfus sayımında varım. Hayat sınıfında ismim okunduğu zaman, 'Mevcut, burada!' diye bağırabilirim. Bir yer kaplıyorum, yok olmuş değilim, varolduğumu hissedebiliyorum. En önemlisi, yeni ümitlerim olabilir, hayal bile kurabilirim. Varolmak ve ümit etmek! Çaresizliğin çaresi bu olabilir mi? Önce bastığın yerin, orada duruyor olmanın değerini algılayabilmek, son duraktan bir durak önce inip biraz hava alabilmek."

"Sonra?"

"Sonrası sonranın işi. Hayatın acılarla da dolu olduğu gerçeğini önce ilaç niyetine içip hazmedip, sonra da ağlamak, zırlamak yerine oyuna devam etmek, yeniden ümitlenebilmek. Önümüzdeki maçlara bakacağız artık. Yeter ki oyunda kalalım."

Ayakta kal, kayayı it!

Lisede, Sartre ve Camus'yü okuduğumuz yıllarda, dönemin Fransa'sından bizim tarafa esen entelektüel rüzgârın etkisiyle Sartre'ı, onun egzistansiyalist felsefesini benimserdim. Sartre, Batı emperyalizmine karşı çıkan Sovyet rejimine de o dönem Fransa'sının çoğu fikir önderi gibi toz kondurmazdı. Paris kafelerinde moda buydu. Tabii bizim takımda da! Camus'nün ise ideolojilere bağlanmayan, zorbalığın Batı'dan, Doğu'dan, nereden geldiğine bakmaksızın her türlüsüne başkaldıran, özgür bir havası vardı. Aradan yarım asır geçti. Bu süre içinde her iki düşünürün söylemiş olduklarının yaşamdaki iz-düşümlerini izleme olanağı buldum. Yılların getirdiklerinin Camus'yü haklı çıkardığını gördüm. Pusulam, Camus'den yana döndü.

Sartre, Café de Flore'daki masasında şarabını içip, en yakın destekçilerinin bile çözmekte zorlandıkları özlük-varlık bilmeceleriyle uğraşır, laf üstünde laf kaydırmacılığı yaparken, Camus sahaya inmiş, Nazi işgaline karşı direnenlerin arasına katılarak en tehlikeli işlerde gözünü budaktan sakınmadan yer almıştı. *A Bout De Souffle* (*Serseri Âşıklar*) filmindeki Jean Paul Belmondo gibi ağzının kenarında bir sigara, başına buyruk bir serseri havasındaydı. Futbol oynayıp okul takımında kalecilik de yapmıştı. Yıllar sonra onu Sartre'a tercih etmemde bunların da etkisi olmuş mudur, bilemem.

Bildiğim ya da hissettiğim, elimi şakağıma dayayıp, "Çaresizliğin çaresi bulunamaz mı?" diye düşünürken onun anlamsızlık (*absurdité*) temeline dayalı varoluş felsefesinin benim kafamda oluşan ve az önce "kalmak" sözcüğüyle ifade ettiğim görüşümle örtüşerek beynimde yeni bir ampul yakmış olduğudur.

Öyle ya da böyle, doğup, neresi olduğunu bilmediğimiz bir yere ayak bastık. Nasıl, neden, hangi gerekçeyle? Felsefe dünyası ilk günden beri bunun yanıtını bulabilmiş değil. Sonra da kalkıp gideceğiz. Hiçlik başlayacak ve hiç bitmeyecek. Neden, bunun mantığı nedir? Yanıt tıss. Camus, bütün bu olup biteni "*absurde*" yani saçma, anlamsız olarak tanımlayıp geçmiş! Haksız mıdır? Belki "komedi" ya da "trajedi" olarak da adlandırabilirdi. O, dudağının kenarında, bitmeye yakın, ağzını yakacakmış gibi duran sigarası ve alaycı gülümsemesiyle bütün bunların hepsinin saçma olduğu, hiçbir şeyin hiçbir anlam taşımadığı sonucuna varmış.

Parantezin iki ucu arasındaki yaşam serüvenimizi de *Le Mythe de Sisyphe* (*Sisifos Söyleni*) adlı eserindeki mücadeleye benzetmiş. Orada Kral Sisifos bir nedenle tanrıların gazabına uğrar ve cezalandırılmasına karar verilir. Kendisine uygulanacak çok ağır bir yaptırım aranmaktadır. Bulunur: Bir kayayı ite ite dik bir tepeye çıkartacaktır. Sisifos işe koyulur. Yaz kış demeden, sıcağa soğuğa aldırmadan koca kayayı iter, iter, iter, tepeye ulaştırır. Bir nefes almak, içiyorsa sigara sarmak için duraksadığı anda ise kaya hoop gerisingeriye, geldiği yere yuvarlanıp gider. Haydi bakalım Sisifos, dön geriye, başla yine itmeye!

Başında nereden gelip sonunda nereye gideceğimizi bilmediğimiz, bilsek de işe yaramayacak bir yaşam parantezinde bizim yaptığımız da bu kayayı ha babam de babam yukarıya itmekten, geri geldiğinde aynı uğraşı tekrarlamaktan başka bir şey olabilir mi?

Kaya itmeye mi geldik len biz bu dünyaya? Bu çaba niçindir, kime ne kazandırır, bir anlamı var mıdır?

Camus, bu anlamsız ama kaçınılmaz rutini, "*Tepelere doğru tek başına didinmek bile bir insan yüreğini doldurmaya yeter,*"

şeklinde yüceltir. (26) Tamam, benim üç çeyrek yüzyıldan fazla yaşayarak gördüklerimden çıkardığım sonuç da yaşamımızın Sisifos'un mücadelesinden başka bir şey olmadığıdır. Ne ki, ben bu mücadelenin "İnsan yüreğini doldurmak" gibi yüce bir duyguyla yapıldığı avuntusuna kapılmaktan yana hiç değilim.

André Maurois da bu yolda gösterilen çabanın amacının *"bu acımasız yargı karşısında, onun bilincine varmak, onu hiçe saymak, elimizden geldiği kadar onu dönüştürmek"* (27) olduğunu söyler. İyi güzel de bizim bu yargıyı dönüştürecek, farklı bir sonuca yönlendirecek gücümüz var mı? İtiraf edelim ki, bu ağır kayayı, başka bir seçenek bulunmadığı, mecbur olduğumuz için itmekteyiz biz. Hayat, içinde tonla dert, taşınmayacak ağırlıkta kahır, uyutmayacak kadar kaygı, her ağrı kesicinin durduramayacağı derecede ıstırap, sürüyle düş kırıklığı ve kapkara matemlerin ağır bastığı bu kayayı itmekten ibarettir!

Evet, ben çaresizliğin çaresini "kalmak"ta buldum. Çare, nefes alıp sevinmek, sınıfta yoklama yapılırken, "Buradayım," diyebilmek, ölüme diklenmek, horozlanmak, efelenmek, sonra da "E valla ne yapalım, babamın adı Hıdır, elimden gelen budur," diye boyun büküp Sisifos'un kayasını itmekten ibarettir. Orasını burasını kurcalamadan, kasmadan, kafayı takmadan, nasıl yaşanabiliyorsa öyle yaşamaktır. Hepsi bu! Ne demiş Edip Cansever: "Ne gelir elimizden insan olmaktan başka."

"Bu mudur yani çaresizliğin çaresi?"

"Benim bulduğum budur. Ayakta kal-*be happy*! İteceksin, bununla yetineceksin!"

"İtmezsen?"

"İtmezsen itileceksin!"

Şaka gibi! Ayfer Tunç da bunu görmüş de *"Dünya bir şaka olmalıdır,"* (28) deyivermiş. İtmek dediğin iş de öyle göründü-

ğü kadar kolay, herkesin harcı değil tabii ki. Zor zanaat. Güç ister, sabır ister, tevekkül ister. Örneğin ünlü yazar Virginia Wolf bu gücü kendinde bulamayanlardandır. Ruhsal bunalımdan ruhsal bunalıma sürüklenip, sonunda dayanamayarak cebine doldurduğu ufalanmış kaya parçalarıyla kendini nehre atıp ölümü tatmıştır. Yaşam boyu çektiği sıkıntılara rağmen bir ara, "*Yaşam keyifli. Yaşam güzel. Tek başına yaşamın süregelişi bile memnuniyet verici,*" (29) demişse de bu anlamsız, saçma, "*absurde*" taş yuvarlama işi ona ağır gelmiş, daha fazla yapamayacağını anlayarak suya atlayıp cennet kayığına binmeyi yeğlemiştir.

Keşke bütün bunları bana çağrıştıran Camus'ye, "Geç kaleye be Albert, taş iteklemek yerine top oynayalım," diyebilseydim. Ne yazık ki hayat, kurallarını bizim koyduğumuz bir oyun değil!

Camondo Merdivenleri'nde galiba biraz fazla oturdum, kıçım taş kesti.

Kalk efendi, kalk bakalım,
Düşünmenin fazlası yorar.
Ağır da olsa kaya,
İteceksin itebildiğin kadar.
İşte hepsi bu!

1 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* www.islamansiklopedisi.org.tr
2 Azimet: Gidiş. Hezimet: Bozgun.
3 Moliere, *Cimri.* Remzi Kitabevi. 14. Basım: Eylül 2021. S. 42 vd.
4 Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası.* Turkuvaz Kitap. İstanbul, 2020.
5 Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi.* T. İş Bankası Yayınları. XIV. Basım: Nisan 2022. S. 120.
6 Mahfi Eğilmez, *Değişim Sürecinde Türkiye.* Remzi Kitabevi. 15. Basım: Aralık 2018. S. 120.
7 Bettany Hughes, *İstanbul-Üç Şehrin Hikâyesi.* Alfa Basım Yayım Dağıtım Şti. 2. Basım: Ocak 1922. S. 663.
8 Lemi Özgen, "Ağzımızda Türk Lokumları", K. 19 Şubat 2010. S. 176. S. 7. (Vikipedi kaydı).
9 Galata Bankerlerinin önde gelen diğerleri şunlardı: George Tubini, Mavrokordato, Zanni Stefanovich, Bernard Corpi, Raoul Crespin, Eustache Evgenidis, Yorgo Zafiropula, Christaki Zografos, Jacques Alléon. Manav'dan aktaranlar: Serap Barış-Uğurcan Özel. "Osmanlı Ekonomi ve Finans Sisteminde Banker Bir Aile: Camondolar" www.dergipark.org.tr
10 Serap Barış-Uğurcan Özel, (Güleryüz'den aktaranlar). Agm.
11 Brendan Freely-John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi.* Yapı Kredi Yayınları. İstanbul, Eylül 2014. S. 109.
12 Brendan Freely-John Freely. Age. S. 9.
13 Ayşe Derin Öncel, "Apartman-Galata'da Yeni Bir Konut Tipi". www.books.openedition.org.
14 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir.* Dergâh Yayınları. 56. Basım: Ağustos 2022. S. 119.
15 Rinaldo Tomaselli, "Florence Nightingale a Constantinople." www.form-idea June 2021.
16 Soeur Emilie, "La Mission des Filles de la Charité en Turquie". www.fillesdelacharite-province-bfs.fr 7 Octobre 2022.

17 Artun Ünsal, *İstanbul'un Lezzet Tarihi*. NTV Yayınları. Mart 2011. S. 154 vd.

18 www.miklarestaurant.com.tr 11.02.2023.

19 www.turkft.com 11.02.2023.

20 www.neolokal.com 11.02.2023.

21 Selçuk Altun, *Kitap İçin 5*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. 1. Basım: Temmuz 2022. S. 267.

22 Şebnem İşigüzel, *Oksijen* 10-16 Şubat 2023. S. 109.

23 www.evene.lefigaro.fr

24 Nigel Warburton, *Felsefenin Kısa Tarihi*. Alfa Basım Yayım Dağıtım AŞ. 50-51. Basım: Kasım 2021. S. 31 vd.

25 Mutantan: Tantanalı, gösterişli. Bazı sözcüklerin eski hâli, anlatılmak istenileni yenilerinden daha iyi belirtiyor. "Muazzam"daki kreşendo ifadenin kafalarda canlandırması gereken tabloyu "görkemli"den daha iyi anlatması gibi. Mutantan da bana öyle geldi. Hem kullanmak istedim hem de genç okurun akışını bölmemek için anlamını burada belirtmeyi tercih ettim. Yeni Türkçeye elbette karşı değilim. Kitaplarımda ve makalelerimde kullandığım dil bunun açık kanıtıdır ancak bazı eski sözcüklerin edebiyat dünyasındaki mahalle baskısı ve kimi eleştirmenlerin sığ yaklaşımları nedeniyle kullanıl(a)mamasını üzüntüyle karşılıyorum. Kelime haznesini daraltan bu yaklaşım dilimizin zenginleşmesine destek olmuyor, tersine ifade gücümüzü sınırlıyor.

26 Albert Camus, *Sisifos Söyleni*. Çev: Tahsin Yücel. Can Yayınları. 52. Basım: Şubat 2023. S.141

27 Mehmet Rifat, *Başkaldıran Yalnız Adam Albert Camus ve Çağdaşları*. Yapı Kredi Yayınları. 1. Basım: Ocak 2023. s.32

28 Ayfer Tunç, *Kuru Kız*. Can Yayınları. 1. Basım: Nisan 2023. S. 11.

29 Virginia Woolf. *Yaşam Bir Düştür, Uyanmak Bizi Öldürür*. Yayıma Hazırlayan: Özgecan Şekerci. Destek Yayınları. 7. Basım: Haziran 2022. S. 52.

BERBER ÖMER'İN DÜKKÂNI VE KUŞAKLAR ÜZERİNE

Beylerbeyi'nde vapurdan indiğinizde şirin bir meydancığa ayak basarsınız. Hemen solunuzda kayıkların bağlandığı küçümen bir mendirek vardır. Önünde akşam vapurlarından çıkanları bekleyen balıkçı tezgâhları sıralanır. Lüfer... Torik... Palamut... Uskumru... Tekir... İstavrit... İzmarit... Hamsi... Hepsi kıvır kıvır oynamakta, "Ağzın hangimize sulanıyorsa onu al götür," diye göz kırpmaktadır. Karşıdaki Manav Hasan'da Tanaş'ın bostanından yetişme kıvırcık salata, roka, Çengelköy hıyarı, turp, onun hemen yanında Bakkal Ramiz'in semtin akşamcılarına hizmet olsun diye buzdolabında tuttuğu otuzbeşlikler de alıcısını bekleyenler arasındadır. Marul, dereotu, maydanoz, ucunda sicim bulunan bir şiş tepelerinden bağlanır, nevale tamamlanır. Akşamları yorgun argın, iş dönüşü vapurdan çıkanların eve gitmeden önceki son görevleri bu alışverişi yapmaktır.

İskelenin tam karşısındaki köşede Beyoğlu'ndan nasıl olduysa kaçıp gelmiş gibi duran yorgun, boyaları akmış, üç-dört katlı bir apartman yer alır. Giriş katında postane, üstlerde yüksek tavanlı daireler vardır. Sola doğru ilerlerseniz, sırasıyla Berber Ömer'in dükkânını, Sütçü Beşir Efendi'nin muhallebicisini, tiyatrocu Ertuğrul Sadi Tek tarafından iş-

letilen yazlık açık hava sinemasını ve Set'i görürsünüz. Set, mendirekle cami arasında konuşlanmış, denize yanak uzatan bir çay bahçesidir. Neden set dendiğini bilmiyorum. Eskiden Muhsin Efendi'nin Yazlık Bahçe Gazinosu olarak anılırmış. İçinde II. Sultan Mahmud tarafından babasının hatırasına hürmeten yaptırılmış bir çeşme vardır.

Akşamüzerleri semtin hanımları buraya "iner." Çay, kahve, gazoz, ıhlamur, ayran içer, bazılarının konuşurken eli de boş durmaz, örgü örer. Yazın en sıcak günlerinde dahi Karadeniz poyrazının kendilerini hafiften okşamasını bir şalla ya da hırkayla savuştururlar. Akşam vapurundan çıkacak yakınını karşılamak isteyenler de hesabı acele etmeden ödeyerek, iki adım ötedeki iskeleye salına salına geçerler. Beylerbeyi akşamlarında Set'teki çay ritüelini yemekten sonra gidilen hemen karşıdaki açık hava sinemasında Türk filmi seyri tamamlar. Haftada iki film oynar. Çocuğu olanlar, sofrayı toplamadan önce veletleri yollayıp açılır kapanır tahta sandalyeli sinemada yer tuttururlar.

İsmi benim dönemimde Set olan çay bahçesinin de onun karşısındaki kahvenin de yanındaki açık hava sinemasının da ilk sahibi Muhsin Efendi'dir (Açık). İstiklal Savaşı sırasında büyük yararlılık gösteren gizli istihbarat örgütü ünlü M.M'nin (Müdafaa-i Milliye) Beylerbeyi Kolu'nda görev yapmıştır. Mahalle sakinlerinin anlattıklarına göre Anadolu'ya yollanacak silahları tek tek soba boruları içinde bahçeye gömer, sırası gelince oradan çıkarıp motora yükleyerek Karadeniz'e ulaştırırmış. İhbar olduğu zaman da Beylerbeyi Camisi'nin zarif minarelerinin şerefesine saklanır, Müezzin Aziz Efendi her ezan vakti oraya çıkışında kendisine yiyecek getirirmiş. (1) Bugün özgür yaşamamızı canları pahasına sağlayan tüm adsız kahramanlara yürekten bir alkış.

"Berber Ömer'in dükkânını göremedim mi," dediniz? Ah bağışlayın, söylemeyi unuttum, ben size altmışların Beylerbeyi İskele Meydanı'nı anlatıyorum. Köyün eskilerinin "Berber Ömer"i, bizim gibi küçüklerin ve gençlerin "Ömer Abi"si yok artık. Dükkânın da yerinde yeller esiyor, hayat şimdi orada başkalarıyla sürüyor. Ben tanımıyorum onları. Size yaşadığım yıllarda olup bitenleri ve tanıdıklarımı anlatabilirim ancak.

Berber Ömer (Arıkan), açık ve net olarak berberdir. Ne ki şöhreti berberlikten değil, particilikten gelir. Sıkı örgütçüdür. Çocukluğunda Kurtuluş Savaşı sırasında o da Muhsin Efendi gibi gizli direniş örgütünün bir üyesi olarak çalışmıştır. Henüz on beşindeyken İngilizler tarafından ele geçirilir. Beylerbeyi açığında demirli bir zırhlıya götürülerek gizlenen silah ve cephanenin yerini bildirmesi istenir. Tek kelime söylemez. Onun üzerine tekme sille, tokatla başlayan aşağılanmalara tabi tutulur. Tüm vücudu yara bere, çürük içinde kalır, yine de ağzından hiçbir şey kaçırmaz! Bizi biz yapan kahramanlar nur içinde yatsınlar. (2)

Anadolu'nun çoğu yerinde berberlerin saç sakal kesmenin yanında diş çektiği hatta sünnetçilik yaptığı dönemde bizimki particilik yapar. Koyunun koyusu bir Halk Partilidir. Yaşı? Valla yaşını soracak olursanız, o zamanlar bana yaşlı gibi gelirdi ama şimdi düşünüyorum da o particilik uğraşları ve semtimiz için yaptıkları en fazla kırklarındaki bir insanın enerjisiyle olabilecek işlerdi. Konuşması tutuktur. Partide seçim delegesidir yani ön seçmen. En çok sayıda milletvekili çıkaran İstanbul'da çok etkili, desteklediği adayı seçmen listesinde ön sıralara taşıyacak kadar güçlü bir delegedir.

Biliyorsunuz, adayların ön seçimle belirlendiği sistemlerde milletvekilini seçen aslında o az sayıdaki delegedir. Onlar şayet aday adayını oylarıyla gelecek seçimde kazanabileceği

bir sıraya yerleştirirlerse iş bitmiş demektir. Gelsin ondan sonra Meclis lokantaları, ballı maaşlar, dokunulmazlıklar, aile boyu sigortalar, uçakta, trende ucuz fiyatlar, yeşil pasaportlar, araba vapuru sırasına girmeden içeri dalmalar... Aday olmak isteyenler bunlara kavuşmanın hayaliyle ön seçmenleri gönül pamuklarına sararlar, borca girerek aldıkları kuşsütüyle beslerler. Ben bir defasında, ailece tanıştığımız anlı şanlı bir bakanla görüşmek istemiştim ama günlerce uğraşmama rağmen kendisine bir türlü ulaşamamıştım. Dayanamayıp karısına, "Abla şu kocana bir şey söyle de bana randevu versin," dediğimde beni nasıl yanıtladı dersiniz?

"Ay şekerim, ben ön seçmen miyim ki benim dediğimi şıppadanak yapsın o?"

Berber Ömer'in arkasında kendisine bağlı, onunla hareket eden güçlü bir delege kitlesi vardı. Destekledikleri adayı yukarı sıralara taşımaları zor değildi. Bu yüzden koltuklarını koruma kaygısında olan İstanbul milletvekilleri de, gelecek seçimde onları indirip yerlerine geçme hayalini kuranlar da hepsi onun etrafında pervane olurlardı. Yalnız onlar mı? Örgütle o denli içli dışlıydı, kendini o kadar bu işe adamıştı ki dükkânı gençlik kolları, kadın kolları üyeleriyle de dolar taşardı.

Tıraş olacaklar için konmuş iki koltuğun birinde kendisi çalışır, diğeri boş dururdu. Dükkânın geri kalan kısmında beş santimetrekare yer kalmamacasına iskemleler, tabureler vardı. Bunlar saç sakal sırasını bekleyenler için değil, siyaset mavrası yapmaya tutuşanlar içindi. Boş koltuğa da o sırada orada bulunanlar arasında en kıdemli kimse o otururdu. Ben tıraş olmak için ilk geldiğimde koltuğun iki kolluğu arasına bir tahta koymuş, onun üzerine oturtmuşlardı. Biraz serpildiğimde o tahta kalktı, ben de herkes gibi berber koltuğuna otu-

rur oldum ama bu kez de ayaklarım yere değmiyor, boşlukta sallanıyordu. Sonraki yıllar onu da halletti, genç bir adam olarak herkes gibi oturup tıraş olmaya, daha çok da siyaset sohbetlerini dinlemeye başladım. Tahta üzerinde tünediğim günlerden lise yıllarıma kadar duvarlarında aynadan çok parti ileri gelenlerinin resimlerinin asılı olduğu dükkânda, gazetelerden tanıdığım kimlerle karşılaşmadım, kimlerle oturup heyecanla anlattıklarını ilgisizce dinlemedim?

Herkes vatanı kurtarma peşinde

Orası, berber dükkânından çok bir siyaset kahvehanesidir. Bir bakıma Haldun Taner'in "Eczanenin Akşam Müşterileri" adlı öyküsündeki eczaneye benzer. Öyküdeki eczane de bir sohbet meclisidir. Semtin kahveye gidemeyen ileri gelenleri akşamüzerleri orada toplanıp çeşitli memleket meselelerini evirip çevirirler. Kimler mi? Taner bunları bize şöyle tanıtır: *"Eczanenin akşam müşterileri hep kerli ferli, efendiden, görmüş geçirmiş insanlar. Size bunlar arasında şöyle rasgele bir eski başvekil, bir eski meclis reisi, eski bir sefir-i kebir, bir emekli erkânı harp miralayı, tanınmış bir saz sanatkârı, bir de ünlü fenni sünnetçi sayabilirim."* (3) Taner'in eczanesinde de siyasi konular, memleket meseleleri konuşulup tartışılır ama bu sohbetleri yapanlar farklı görüşlerden, partilerden, kesimlerden olabilir, oysa bizimkinin dükkânında sadece Halk Partililer vardır. Buraya da partinin kerliferli üst düzey yöneticileri, bakanları, milletvekilleri, gençleri, kadın kolları üyeleri gelir ama doğrusunu usulca söylemem gerekirse bu insanlar birbirlerine hep bildikleri şeyleri anlatırlar, paylaştıkları aynı fikirleri kapalı devre bin defa tekrarlarlar. Bu yankı odasına tıraş olmak için düşen ve siyasetle ilgilenmeyen biri havasız-

lıktan değilse de aynılıktan daralır. Ana gündem maddesi, vatanı kurtarmaktır!

Vatanı kurtarmak!

Kim kimden kurtaracak bu vatanı?

Burada olanlar için ötekilerden, beriki tarafta yer alanlar için de buradakilerden!

Çok iyi hatırlıyorum, o yıllar insanların yine de iyi kötü, az çok konuşulabildikleri yıllardı. Fikirler, kapalı devre de olsa gidip geliyor, alınıp veriliyor, dinleyen olmasa da söyleniyordu. Berber Ömer'in dükkânına gelen gençler tepeden tırnağa siyasetle doluydular. Bu yoğun duyarlıklık ve adanmışlık, ilerleyen yıllarda kendileri ve ülkeleri için iyi mi oldu kötü mü oldu, vatanı kurtarabildiler mi, maksat bir rivayet muhtelif!

Hafızası henüz tökezlemeyenler bilir, olaylar şöyle gelişti: 27 Mayıs 1960'ta ordu yönetime el koydu. Amaç, devrilen demokrasi trenini bir daha raydan çıkmayacak biçimde yerine oturtmaktı. Altmış sekizde, altmış sekiz olayları oldu. Olan da ondan sonra oldu. Amerika, Vietnam'a uzanmış, üstüne vazife olmayan işlere kalkışmış, en gelişmiş uçaklarıyla, füzeleriyle, toplarıyla, tüfekleriyle oraları yakıp yıkıyordu. Yeni kıtanın gençleriyse bilmedikleri yerlere, anlamadıkları nedenlerle gidip savaşmak, vatanlarından uzak coğrafyalarda, ismini yeni öğrendikleri bir ülkede ölmek istemiyorlardı. Önce San Francisco'da "Savaşma Seviş" sloganıyla patladılar. Çiçek Çocukları adı verilen bu öncülerin barışçıl başkaldırısı tüm ülkeye hızla yayılıverdi.

Kadim kıtadakiler yeniyetme Amerikan hippilerinin gerisinde kalır mı? İsyan dalgası Atlantik Okyanusu'nu aşıp tez elden Avrupa'ya ulaştı. Özellikle Fransızlar için nerede itiraz, başkaldırı varsa orada bayram yaşanır. Onlar, "Özgürlük, Eşitlik, Adalet" diyerek Amerikalılardan daha entel rüt-

beli sloganlarla ayaklandılar. Cepheyi genişlettiler, istekleri artırdılar, o da olsun, bu da bulunsun derken işi "yasaklar yasaklansın"a kadar getirdiler. Paris'te ben de bunların arasına karıştım. Yerleşik düzene, onun kalıplaşmış değerlerine ve küflendiğini söylediğimiz kültürüne isyan ediyorduk. Başka? Başka aklınıza ne geliyorsa ona! Taze beyinler başkaldırmak için neden mi arar, gençliğin kendisi isyandır. Bir nev'i "Çarşı her şeye karşı" vaziyetleri yani... Sorbonne Üniversitesi'nin önündeki caddenin parke taşlarını söküyor, onlarla barikatlar kuruyor, artakalanlarını polislere atıyorduk. Sevgilimle orada yan yana geldiğimizde tanışmıştım. Bunu yıllar sonra New Yorklu güzel torunuma, onun ilgileneceği biçimde anlatışımı öyküleştirdim. "Balkon Güzeli" adlı o öyküden bir alıntı:

"Hey gidi yıllar hey... Paris'te yer yerinden oynuyordu. Meşhur 68 Olayları'ndaki sokak gösterilerine herkes gibi biz de katılıyorduk. Öğrenci olup da evde oturmak ayıptı. Barbara'yı orada, Sorbonne'un kapısında, kaldırım taşlarını sökerek yaptığımız barikatın arkasında tanıdım. Güzeldi.

'Niye söküyorsunuz sokağın taşlarını?'

'Öfke dolu gençlerdik. Varoluşumuzu anlamaya, kimliğimizi oluşturmaya çalışıyor, ona uygun bir dünya kurmak istiyorduk. Her türlü baskıya başkaldırıyorduk. Özgürlük ve eşitlik arıyorduk.

'Barikatın arkasında mı?'

'Arkasında, önünde, her yerde. Çok şey de istemediğimizi sanıyorduk, meğer özgür ve eşit bireyler olarak varolmak az ya da çok şey değil, aslında her şeymiş. Ne bilelim? Gençtik işte.'" (4)

Fransa'da üniversite öğrencilerinin başlattığı altmış sekiz olayları, sendikalar kanalıyla işyerlerini de ciddi biçimde içine alıp yıprattıktan sonra zamanla duruldu. Yaşanan süreçte elde edilen kimi kazanımlar tansiyonu düşürdü. Fransız hal-

kının birlikte varolmanın gereklerine olan saygısı toplumsal gerginliğe ve bölünmelere geçit vermedi. Öğrencilere okullarda tanınan haklar, onların adam yerine konularak ciddiye alınmaya başlanması, düşünce özgürlüklerine, cinsiyet farklılıklarına saygı gösterilmesi, tutucu De Gaulle'ün referandumla tasfiye edilmesi gibi azımsanmayacak adımlar atılabildi, bu sayede refah ve huzura daha güçlü adımlarla yönelmek mümkün oldu.

Hippiler de zamanla duruldu. Çiçek Çocukları, kurulu düzene olan isyanlarının Nepal'e gidip kendinden geçmekle bir sonuca ulaşmasının mümkün olmayacağını zamanla anladılar. Bu süreçte Batı'dan Doğu'ya akının İstanbul'daki geçiş istasyonu ve haberleşme merkezi olarak ünlenip dünya basınına konu olan Lale Muhallebicisi de işlevini zamanla yitirdi. O yıllarda o mütevazı dükkâna ben de birkaç kez uğradım. Amacım, orada toplanan hippilere katılmak ya da tavukgöğsü yemek değildi. Dürüst olmak gerekirse, özgür kızlardan birini araklayabilir miyim, diye bakındım. Birini de gözüme kestirmedim değil. Fransa'dan geliyordu, buradan otobüsle Katmandu'ya geçecekti. Biraz ahbaplık ettik, sersefil uzun yollardan gelip daha da çetinlerine aç biilaç devam etme niyetinde olanlara Varan, Kâmil Koç, Ulusoy otobüslerinin verdikleri çay molası gibi gelen bu İstanbul durağında, baygın bakışlı kıza belki bir geceliğine kumanya olabilirim, diye düşündüm. Valla doğruya doğru arkadaş, bizde yalan yok! "*Cherie*, dedim, bu güzel kafayı Katmandu'da uyuşturucu ile tütsülemek yerine Kumkapı'da rakı balıkla düzleştirmek, sence daha iyi bir fikir olmaz mı?" Donuk donuk baktı suratıma, anlaşılan nevale avansını önceden almıştı, bir şey söylemedi. Güzeldi, gözleri yeşil ve iriydi ama üstü başı hırpani, saçları da kirliydi. Üstelemedim.

Onlarda "savaşma seviş", bizde "birbirini yiyiş"

Amerikalıların, Avrupalıların "Savaşma Seviş"i bizde "birbirini yiyiş" olarak kendini gösterdi ne yazık ki. Bizim sokaklara dökülen gençler önce sağ-sol diye ikiye ayrıldılar, çok geçmeden de kendi içlerinde bölünüp ortak bir amaca yönelmek yerine birbirlerine daldılar. Bu dalışlar da Kırkpınar yiğitlerinin peşrevin ardından, "Hayda bre pehlivan!" narasıyla birbirlerine el ense çekip, çift dalmaları gibi olmadı, öldürücü hain vuruşlarla gerçekleşti. Kendini sağda varsayanlar solcu diye etiketlendirdiklerine, solcu olduklarını iddia edenler sağcı olarak gördüklerine giriştiler. (5) Ortadaki makul ve suskun çoğunluk da bunların arasında kaldı, her iki taraftan da yara aldı.

Günlük ölümler yirmilere-otuzlara varmıştı. Siyaset dünyasının kısır oyuncuları bu kabul edilemez gidişi ve karşıt grupların vatanı ötekilerden kurtarmak için giriştikleri silahlı mücadeleyi durduramayınca boşluğu doldurmak iki taraftan da daha güçlü silahları olanlara kaldı. 12 Mart 1971'de Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve dört Kuvvet Komutanı üç maddecikten oluşan bir uyarı mektubu yayımladılar.

İlk maddede durumu özetlediler, Parlamento ve hükümetin, Atatürk'ün çağdaş uygarlık düzeyini hedefleyen anayasal reformları yapmadıklarını söylediler.

İkinci maddede bu reformları Atatürkçü bir görüşle ele alarak gerçekleştirecek ve devrim yasalarını uygulayacak bir hükümetin kurulmasını istediler.

Son maddecik ilk ikisinden de kısa ama daha ağırdı; "Bunlar yapılmazsa Türk Silahlı Kuvvetleri idareyi ele alacaktır," buyurdular. Hepsi bu kadar!

Askerin istediği biçimdeki bir hükümet ikiletmeden ku-

ruluverdi. Atatürk'ün gösterdiği hedeflere yürümesi, anayasal reformları gecikmeden yapması bekleniyordu. Davul bu hükümetin boynuna asıldı ama tokmak Genelkurmay'ın elindeydi. Aaa... O da ne?.. "Atatürk... Atatürk..." diye yola ortalığı inleterek çıkanlar, o tokmağı herkesten önce o yolda yürümeye çalışan gençlere vurmaya başlamasın mı? Hem de nasıl başlamak! Tokmak az gelir, deyip balyoz indirmeye koyuldular! Öncelik de aydın insanlara verildi. Yazarlar, üniversite hocaları ve gençler bunların başındaydı. Evler basılmaya, fotoroman dışındaki kitaplar toplatılmaya, insanlar kışlalara götürülmeye, işkenceye alınmaya başladı. Yakalayamadıklarının listelerini çıkartıyor, vapur iskelelerine, otobüs duraklarına asıyorlardı. Evinde romanları, öykü kitapları, dergileri olanlar, "Neme lazım," deyip bunları banyoda yakıyor, tanıdıklarına selam vermeye korkuyorlardı. Çok siyah günlerdi. Sizin de içinizi karartmamak için başımdan geçen trajikomik bir olayı anlatayım. Belki güldürürüm sizi. Belki de ağlamayı tercih edersiniz:

Bir sabaha karşı bizim evin kapısı da vuruldu. Yaşlı anneannemle kalıyordum. Yataktan fırlayıp korkuyla açtım. Polisler içeri doldu, "Nerede o?" dediler, sorarak değil, sertlik göstererek. "Kim nerede?" Ağabeyimi arıyorlarmış. Hukuk fakültesinde çiçeği burnunda bir asistandı. Evde olmadığını, nerede olduğunu da bilmediğimi kekeledim. "Giyin, bizimle geliyorsun," dediler. "Tuvalete gidebilir miyim?" "Git, kısa olsun, kapıyı da örtme!" Çişimi yaptım, giyindim, kravat da bağladım iyi hâlli görünmek için. Anneannem sabah namazı için abdest almaya kalkmıştı. Bir sandalyeye tutunarak ayakta kalmaya çalışıyordu. Başına bağladığı tülbentin arasından sızan pamuk saçları gibi beyaza dönmüştü yüzü. Dualar okuyup üflemesinden sonra bindim polis arabasına.

Beylerbeyi Camisi'nin ince minarelerinde sabah ezanı okunuyordu.

Dönemin yetkin insanlarının ağızlarında türeyen deyimlerden biri de "sol tandanslı gençlik"ti. Her türlü haksızlığa, insanın insanı ezmesine, düşünceye eziyet edilmesine hep karşıydım ama doğrusu ben bu "sol eğilimli" sınıfına girmedim. Altmış sekiz olaylarından sonra ivme kazanan "Türk solu", kötü tercüme edilmiş Marksist felsefe kitaplarının genç beyinler üzerinde farklı etkiler yaratması üzerine gecikmeden kendi içinde bölünmeye gitmiş, insanlar şiddetli geçimsizliklerle birbirlerine girmişlerdi. Temelsiz bir binanın çökmesi kaçınılmaz üst katlarındaki kavgalar beni oradan uzaklaştırdı. Batı Avrupalı demokratların çizgisinde kalmayı tercih ettim. Ağabeyim bu hâlimi başkalarına anlatırken biraz küçümseyen, biraz da ayıplayan bir ifadeyle, "Üstat Pub Divan'da oturur, Sartre okur," derdi.

Vefa arıyorum... Dost arıyorum

Polis arabasının içinde Üsküdar'dan arabalı vapura "öncelikli" binerek Sirkeci'ye geçtik. Araba, şöhreti dillere destan olduğu için bildiğim, ben doğmadan önceki dönemlerin işkencelerinin yapıldığı Emniyet Amirliği'nin tarihi binası, Sansaryan Han'ın önünde durdu. Kendin gidersen Pub Divan'a, başkaları götürürse Sansaryan'a... Hayat böyle akıyor demek ki! Üst katlardaki bir odanın kapısını açtılar, eksik olmasınlar, "Burada bekle," diye içeri buyur ettiler.

Aaa? Kimler de gelmiş? Karşımda oturanlar değerli hocalarım Profesör Tarık Zafer Tunaya ile Doçent Çetin Özek –henüz prof. olmamıştı– değil mi? Gergindiler. Sınıfta hep ön sırada oturduğumdan beni tanıyorlardı, "Senin ne işin var

burada?" diye hayret ettiler. "Ağabeyimi almaya gelmişler, bulamayınca beni tutup getirdiler, siz asaleten, ben vekâleten buradayız anlaşılan," diye lüzumsuz bir sululuk yaptım onları görüp de rahatlayınca. Güldüler. Gülmek hepimize iyi geldi. Bir süre sonra Tarık Hoca'yı aldılar. Yarım saat sonra da Çetin Özek'i götürdüler. Aydınlık beyinler gitmiş, ben kalmıştım odada. Çok geçmeden sivil bir görevli geldi. Duruşundan "amir" olduğu anlaşılıyordu. Beni yukarıdan aşağıya süzdükten sonra, "Sen ne arıyorsun burada?" dedi.

Hoppalaa! Ben ne mi arıyorum? Ben mi ne arıyorum? İnsanoğlu tuhaf yaratık. En ciddi olması gereken yerlerde içindeki şeytan mı yoksa kafasındaki beyin mi, onu, "Kasma ulan, ne var kasacak bu hayatta, rahatla, gevşe biraz," diye dürtüyor sanki. O sıralarda Ferdi Özbeğen'in yaygın ağzı ve baygın sesiyle söylediği bir şarkı çok popülerdi. Dilimin ucuna kadar geldi, onun sözleriyle ve onun hâlleriyle, "Vefa arıyorum... Dost arıyorum..." diye amiri yanıtlayayım, dedim ama iç sesimi hemen susturup tutukladım, konuşup kendim tutuklanmayayım diye.

Arkadan gelen bir başka sivil, benim orada ne aradığımı soranın kulağına eğilip bir şeyler fısıldadı. Amiri, çoğu üst yönetici gibi yüzünü ona çevirmeden dinledi, hımm gibi bir ses çıkarttı, "Hadi bas git, bu kadar işin arasında bir de seninle uğraşmayalım burada," gibilerden sinek kovar gibi bir el hareketiyle beni uğurladı. Merdivenleri ikişer-üçer atlayıp sokağa savurdum kendimi. Sirkeci'deki ayakçılardan bir poğaça alıp yedim, bir de demirhindi içip Köprü'ye yöneldim, Beylerbeyi vapuruna attım kendimi. Pamuk saçlımın bir taraflarına inmemiştir inşallah.

Aydınlık insanları, değerli beyinleri, genç fidanları gözaltına almalar, tutuklamalar, kötü muamelelere tabi kılmalar,

mahkûm edip hapislere tıkmaların hiçbiri işe yaramadı. Ne terör durdu ne de demokrasi geldi. Ölümler daha da çoğaldı, her gün "vatanı kurtarmak" adına onlarca insan katledildi. Siyaset dünyası tam bir keşmekeş, aymazlık, bencillik içinde ülkeye cumhurbaşkanı seçmeyi bile beceremiyordu. Askerin "muhtıra"sı para etmeyince bu kez "darbe"si geldi. 12 Eylül 1980'de ordu İdare'ye el koydu!

Muhtıra olmadı, darbe verelim

Olmayan demokrasiye indirilen yeni darbenin başı, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren'di. *Resmî Gazete*'de Türk Milleti'ne bir açıklama yaptı. Her vesile ile uzun uzun ve her yerde konuşup halkını bilinçlendirmeye (!) çok meraklı biri olduğunu daha ilk günden beş sayfalık açıklamasıyla belli etti. Dedi ki:

"Türk Silahlı Kuvvetleri sadece Atatürk ilkeleri doğrultusunda yürür."

"Amacımız, Büyük Atatürk'ün deyimiyle ulusal kültürümüzü çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkarmak, yurdumuzu dünyanın en mamur ve en uygar araç ve kaynaklarına sahip kılmaktır."

"Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliğini yeniden yurdun en ücra köşelerine kadar yaygınlaştıracak tedbirler en kısa zamanda alınacaktır."

"Yarının teminatı olan evlatlarımızın Atatürk ilkeleri yerine yabancı ideolojilerle yetişerek sonunda birer anarşist olmalarını önleyecek tedbirler alınacaktır." (*Resmî Gazete*, Tarih: 12.09.1980, Sayı: 17103)

Aynı *Resmî Gazete*'de Milli Güvenlik Konseyi'nin de 1 No.lu bildirisi yayımlandı. Orada da *"Atatürkçülük yerine ir-*

*ticai ve diğer sapık ideolojik fikirler"*in devletin güçsüz ve âciz duruma düşürülmesindeki rolü vurgulanıyordu.

Memleketi düzeltmek için çare olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Hükümeti'ne son verilmesi, Anayasa'nın rafa kaldırılması bulundu. Siyasal parti liderleri bir uçağa bindirilerek askeri kampa, zorunlu tatile yollandı.

Tüm yasama, yürütme –ve hatta yargı– yetkilerini elinde toplamasına, istediği her kararı alıp uygulamasına karşın Evren'in kendi çapındaki çabaları da memleketi istediği gibi düzeltmeye yetmedi. Arkasına vokalist gibi dizdiği generallerle ülkeyi boydan boya dolaşıp, kürsülerde ağzından düşürmediği Atatürk ilkelerini kendince yorumladı, her yerde, her fırsatta konuştu, herkese ayar verdi. "İnsan beşer, kuldur şaşar." Evren önce şaştı ama sonradan şaşkınlığı da aşarak işi, *"Asmayalım da besleyelim mi?"* gibisinden demokrasi literatürüne tersten katkıda bulunan aforizmalar armağan etmeye, münasebetsizliği de Picasso tablosu karşısına geçip, *"Yahu bu resmi ben de yaparım,"*a kadar vardırdı.

İktidar, sen ne hâle getiriyorsun kendi hâlindeki insanları!

Olan bir kez daha aydınlık insanlara, değerli beyinlere, genç fidanlara oldu. Korkutmalar, tutuklamalar, hapislere tıkmalar belki bu kesimler daha kırılgan olduğu, onları sindirmek daha kolay göründüğü için bunlar üzerinde yoğunlaştırıldı. Gençlerin düşünmesi, düşündüğünü söylemesi istenmedi, onlara, "Sadece derslerinize çalışın, işinizi yapın," dendi, ürkütüldü, susturuldu ve susmaya alıştırıldı. Dışarıda X, Y kuşakları harflendirilirken bizde de bence SÖ kuşağı oluştu: Susarsan Özgürsün!

Hülasaten, sağdakiler soldakileri, soldakiler sağdakileri hoyratça hırpaladı bizim kuşakta. Gençliğimiz böyle kavruldu. Var mıyız, yok muyuz, neyiz tam kavrayamadık. Yöneti-

me el koyanlar, anarşiyi kimlerin çıkarttığını, kimlerin alevlendirdiğini çözemediler. Onun yerine yapabildikleri, kırık dökük ayakta durmaya çalışan demokratik kurum ve kuralları dümdüz etmek oldu. En acısı da bunu Atatürkçülük ve çağdaş uygarlık gibi kavramları kendilerine zırh yaparak gerçekleştirmeleriydi. Verimli beyin tarlalarını kuruttular, çorak arazilere dönüştürdüler.

İnşaat malzemeleri dükkânı mı, Üsküdar Musiki Cemiyeti mi?

İyisi mi biz şimdi bu kasvetli tablodan kurtulalım, susturulanlar kuşağından geriye saralım, çalıp söyleyenlere bakalım. Size onları takdim edeyim: Beylerbeyi İskelesi'nde vapurdan indiniz. Bu kez köşede, Berber Ömer'in dükkânının bitişiğindeki postanenin soluna doğru değil, tam karşıya yürüyün; orası Arabacılar Sokağı'dır. Az ileride, anacaddeye çıkmadan "Ağa Hüseyinzade Aziz Malzeme-i İnşaiye Dükkânı"nı göreceksiniz. Aziz Bey, İnebolu eşrafındandır ve bendenizin büyükbabasıdır. Vapurdan çıkıp evlerine gitmekte olanlar dükkânın önünden geçerken ona temenna ederler, "Allah ömürler versin Aziz Bey," derler, o da kendilerine aynı şekilde karşılık verir. Dükkân, arkaya doğru geniş bir alanı kaplar. O kadar ki çok yıllar sonra kiraya verildiğinde şarkıcı Mustafa Keser burayı tutup gazinoya çevirerek mesleğini uzun süre burada icra etmiştir.

Girişte sağda bir yazıhane vardır. Eski tertip küçük ama zarif bir ahşap masa, ona uygun bir ahşap döner koltuğun karşısında üç kişilik deri kanepe ile birkaç sandalye burayı doldurur. Kiminle? Yaşlanan Aziz Bey'in yerine inşaat malzemeleri satışı işinin başına geçen büyük mahdumun musiki-

şinas arkadaşlarıyla! Bu arkadaşlar bu küçük yazıhanede yaz kış demeden toplanırlar, müşteri gelmiş aldırmadan sazdan sözden konuşurlar. Berber Ömer'in dükkânı nasıl bir fikir ve siyaset platformuysa burası da bir kültür ve musiki dergâhıdır.

Yazıhaneye girmeyip arkaya doğru gidildiğinde kereste, cam ve nalburiye bölümleri vardır. Daha arkada ise benim oynamaktan çok hoşlandığım kum deposu ve içine düşmekten hayli korktuğum kireç söndürme havuzu yer alır. Büyükbabam beni kumların üzerinde yollar, tüneller inşa ederken gördüğünde, "Seni Nafıa vekili yapacağım," derdi. Anlamasam da hoşuma giderdi. Makam kimin hoşuna gitmez ki? Çok konuştuğumda ise, "Senin ağzına kilit takacağım," diyerek parmak sallardı. Bundan ürkerdim, susturulmaktan korkmayan var mıdır?

Dükkânın tam karşısındaki apartmanın giriş katında şair Oktay Rifat otururdu. Onun kim olduğunu liseye, hatta belki de üniversiteye gittiğimde anladım. Akşam vapurundan çıkar, elinde çantası, Haldun Taner gibi ağırbaşlı bir edayla, salına salına yürüyerek evine girerdi. Üçüncü katta oturan mavi gözlü, Romy Schneider'ın ikiz kardeşi gibi bir fıstık ise camdan sürekli dükkânı süzerdi. Tuğla, kiremit alacağından değil, yazıhanede oturan büyük mahdumu yani dayımı almaya niyetlendiğinden. Dayım da Allah'ı var, Hollywood jönlerini çatlatacak kadar yakışıklıydı. Onun da boynu sürekli üçüncü kata bakmaktan tutulmuştur mutlaka.

Platonik ilişkide benim de önemli rolüm vardı. Sarı bukleli saçları olan, henüz okulla bile tanışmamış bir tombul velet, aralarındaki paslaşmanın, "Ay ne şeker şey bu", "Ablamın küçük oğlu," gibilerden karşılıklı konuşma vesilesi yaratmanın, birbirlerine Eros okları fırlatmanın en etkili yoluydu. Dayım o yüzden evden dükkâna daha sık gönderilmemi isterdi. Annem

zaten çalışıyor, henüz okula başlamamışım, o zamanlar çocuk yuvası diye bir yer yok, evde oturup ne yapacağım, teyzemin elinden tutup giderdim. Sütçü Beşir Efendi'den dükkâna getirtilen sütlaç, kazandibi ya da keşkül de ödülüm olurdu.

Bu gidişlerimde tanık oldum dükkândaki musiki sohbetlerine. Dayım, ud ve yaylı tambur çalıyor, Emin Ongan'ın Üsküdar Musiki Cemiyeti'ne devam ediyordu. Arkadaşlarından Ayhan Abi gündüzleri Gafur'un önden burunlu sarı Üsküdar-Beykoz otobüsünde çok ciddi bir edayla bilet kontrolörlüğü yapıyor, yolcuların biletlerini yırtıyor, biletsiz olanlara ceza kesiyor, akşamları ise gazinoların fasıl heyetinde söylüyordu. Suat Abi de öyleydi. O da gündüzleri hastanede röntgen laborantı, geceleri ise sazda fasıl hanendesiydi. Yılmaz Abi kemanıyla daha o zamandan şöhret kapısını aralamaya başlamış, sonraki yıllarda tüm assolistlerin arkasında çalar olmuştu. Niyazi Abi ileridekendisini uluslararası virtüoz düzeyine eriştirecek olan neyini yanından ayırmaz, sohbet gerginleşirse üflemeye başlayarak havayı yumuşatırdı.

Berber Ömer'in dükkânında nasıl siyasete dair ne var ne yok her şey konuşuluyorsa burada, dayımın inşaat malzemeleri dükkânında da alaturka musikiye ilişkin derin sohbetler yapılıyordu. Birinde Genelkurmay'ın ışıklarının gece sönmemesinin nedenleri yorumlanırken ötekisinde de Selahattin Pınar okumanın zorluğu üzerine tartışmalar yaşanıyordu. Ben de dükkândaki bu hararetli tartışmaları anlamadan dinler, daha çok camdan karşı apartmana bakıp yukarıya el sallardım. Bu sohbetlerde kulağımın dolmasından mıdır yoksa bu takımın bizim evde toplandığı akşamlar çalıp söylediklerini dinlemekten midir, kestiremiyorum ama acemkürdiden ısfahana, hüseyniden şatarabana kadar tüm makamları bildiğimi, şimdi radyoda, televizyonda alaturka dinlerken yanımdakilere ciddi

bir eda ile, "Kanun ara taksimine geçti, henüz makamda karar kılmadı, geziniyor, hah şimdi hicaza girdi," diye hava atacak kadar bilgiye sahip olduğumu söyleyebilirim.

Takımın bizim evde toplanıp çalıp söyledikleri diye az önce işaret fişeği attığım yer de büyükbabamın, anneannemin, genç dayımın, dul annemle benim ve evlenmemiş teyzemin birlikte oturduğumuz üç katlı ahşap evdir. Ağabeyim Galatasaray'da yatılı okumakta, babam Kore'de savaşmaktadır. Dükkândan Küplüce Yokuşu'na vurduğunuzda solda kalır. Şimdiki emlakçılar buna, "Dört cepheli, bahçeli, üç katlı, şahane Boğaz manzaralı köşk," diyorlar, biz ahşap ev diyelim ve alt kattaki oturma odasına geçelim.

Girişteki sofanın solunda bulunan bu büyücek odada hantal bir yemek masası ile kenarlarda sedir kanepe arası oturma yerlerinin bulunduğunu anımsıyorum. Hiç unutmadığım ise dayımın burayı dolduran arkadaşlarıyla geçtikleri fasıllardı. Oda tıklım tepiş dolar, kanepelerde yer bulamayanlara diğer odalardan iskemle taşınırdı. Ud, yaylı tambur, kemençe, kanun, keman, ney, darbuka ve daha sonraları İtalya'daki mimari tahsilinden dönerek takıma katılan küçük dayımın santuruyla çalınıp söylenen şarkılarla alaturkanın ağırından girilir, oynağından çıkılırdı.

Bu toplantılar hangi sıklıkta yapılırdı hatırlamıyorum ama aklımda kalanlar, katıldıklarımın sayısının az olmadığını gösteriyor. On-on beş hanende ve sazendeydiler. Eve girerken ayakkabılarını çıkartırlardı. Çalmaya başlamadan önce kısa bir repertuvar görüşmesi yaparlardı. Sonra bir başlar, pir başlarlardı. Üst katta büyükbabam can kulağıyla aşağıdan gelen nameleri tespihini çekerek dinler, anneannem yatsı namazını kazaya bırakır, ben de sonuna kadar dayanamayıp uykuya dalardım. Bu kadar genç nefese ne ikram edilecek? Bu da evin hanımları-

nın sorunu idi. Daha doğrusu annem işten yorgun argın geldiği için kaytarır, fasıl heyetine yapılacak ikram faslı anneannem ile teyzemin eline bakardı. Ta ki Carla gelene kadar!

Gelin geliyor

"Ağa Hüseyinzade Aziz Malzeme-i İnşaiye Dükkânı"nda babası Aziz Bey'den işi devralan büyük mahdum çimento, çivi satıp bir yandan da müzikle uğraşırken kardeşi de Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirerek mimar çıkmıştı. Sonradan adı Mimar Sinan Üniversitesi'ne dönüşen bu sanat yuvasının da ilk rektörü olacak olan işte bu küçük mahdumdu. Ağabeyi Beylerbeyi'ndeki dükkânın karşısındaki apartmana göz kırpadursun, o da yüksek lisans için gittiği Roma'da Boticelli'leri, Caravaggio'ları seyrederken bir canlı güzeli de yakından inceleme fırsatı bulmuştu. Dönüş hazırlığı yaparken yazmış olduğu ve Roma'dan üzerinde "*By Air Mail*" damgasıyla bir haftada ancak gelen mektuplardan birinde bombayı patlatmış, bu güzelle evlenme kararı aldığını, İstanbul'a onu da getireceğini söyleyivermişti.

Bir Katolik gelin! Beş vakit namazındaki anneye gelin de bu gelini benimsetin! Bin dokuz yüz ellilerin başındayız henüz. Beylerbeyi'ni Çengelköy tarafından gelip köprü yönünde kesen anacadde o sıralar iki arabanın yan yana ancak geçebildiği Arnavut taşı döşeli bir sokaktan ibaret. İki yanındaki dükkânlar arasında Ruşen Bey'in atlar için saman, tavuklar için yem sattığı yerle ona bitişik odun, kömür deposunu hatırlıyorum. Anneannem oğlunun dönüşünde onu evlendirmek için gözüne bir akrabasının kızını çoktan kestirmiş. Kız zaman zaman evimize gelip temizliğe yardım etmeye, tahtaları ovmaya, muşambaları silmeye başlamış bile. Namazında

niyazında değil ama eli yüzü düzgün, hanım hanımcık bir körpe. Dur, otur bilen, laf lakırdı anlayan, söz dinleyen cinsten. İtalyan öyle olur mu? Konuşmadan, diklenmeden, açık saçık dolaşmadan durur mu? Kabullenemedi elbet! Ağladı, içine kapandı, derdini yüreğinde eritti ama oğlunun kararına da açıktan karşı çıkmadı.

Annemle teyzem Avrupa'nın göbeğinden kalkıp bizim Arnavut kaldırımlı, çakur çukur yokuşumuza tırmanmayı göze alacak bir kızın değerini annelerine anlattılar, kabul ettirmek için çok dil döktüler. Asıl zorluğu aşkı uğruna Trevi Çeşmesi'nin, Colloseo'nun önünde yürümek varken Ruşen Bey'in kapısında atların saman beklediği dükkânının önünden geçmeyi kabul eden "el kızı"nın çekeceğini söylediler. Büyükbabam da ses etmeyince bize Galata Rıhtımı'na gidip gelin adayını karşılamak düştü.

Yolcu salonunda beklemeye başladık. Gemiden inip işlemlerini tamamlayanlar gümrükten çıkmaya başlayınca hepimizde heyecan tavan yaptı. Önünde iki polisin nöbet tuttuğu, içeriye girmek isteyenleri engelleyen buzlu camlı kapı açılıp ellerinde bavulları, yakınlarına bir an önce kavuşmak isteyenler dışarı fırlamaya başlayınca biz de yerimizde duramaz olduk. Çişim gelmişti ama şimdi bunu söyleyecek zaman mıydı, dişimi sıktım. Büyükbabam habire takım elbisesinin yelek cebinden çıkardığı köstekli saatine bakıyordu. Anneannem başındaki tülbenti biraz geriye itti, pamuk beyazı saçlarını hafiften açtı. Annemle teyzemin hep övündükleri "Cumhuriyet kızı nasıl olur"u kanıtlayacakları an da nihayet gelip çatmıştı, tayyörlerini düzelttiler. Annem bana, "Hoşgeldiniz hanımefendi"nin İtalyanca söylenişini öğretmiş, yanlış yapmayayım diye tekrar ettirip duruyordu. "Tamam anne, '*Ben arrivata sinyorina*' diyeceğim, ne var bunda?"

Nihayet bizimkiler göründüler. Gelin adayı boylu boslu, kanlı canlı, güzel biriydi. Birden dayımın elini bırakıp bize doğru koşmaya başladı. Doğrudan gelip anneanneme sarıldı, "*Mamma mia*" diyerek önce elini, sonra yanaklarını öptü. Anneannem o saat çözüldü, ağlamaya başladı, elini öpüp başına götürmesini bilen İtalyan'ı "Kızım benim... Kızım benim," diyerek kucakladı, bağrına bastı. Yeni gelen, yeni gelin olmuştu.

Adı, Carla'ydı. (6)

Gerilim sona ermişti. Arkasından gelen rahatlamayla yolcu salonundan İtalyan filmlerindeki gibi kol kola, sarmaş dolaş çıktık; Köprü'ye, Beylerbeyi vapuruna yöneldik. Ben Carla'ya İtalyanca hitap edeceğime, o karmaşada heyecan yapıp, "Hoş geldin yenge," demişim. Annem kızdı, ecnebilere karşı nasıl davranmamız gerektiğine ilişkin bir ayar verdi! Bu da bana ömür boyu kapak oldu! Size de nasıl olduğunuzun değil de nasıl görünmenizin önemli olduğu öğretilmiştir mutlaka!

Evdeki fasıl heyetine de yeni damat mimar dayım santurunu kapıp eklenmekte gecikmedi. Çalıp söyleyenler arasında hiç kadın yoktu ama hizmet edenler kadındı; Carla ile büyük dayıma eklemlenen cam güzeli Begüm Yengem. Anneannem ve teyzem rahatlamışlar, görevi iki tazeye devretmişlerdi. Carla, her defasında gelenlere, ülkesinde edindiği alışkanlıkla hiç telaşlanmadan hemen bir koca tencere spagetti ya da patates püresi pişiriyor, Begüm Yengem de servis yapıyordu. İkram kaygısı ve telaşı bitmişti. İki diri körpenin odaya giriş çıkışları, tabakları verip alışları bile ortamı canlandırmış, neşelendirmiş, renklendirmiş, hanende ve sazendeleri daha çok kıvrak oyun havaları çalıp söylemeye yönlendirmişti.

Neşeli günlerdi onlar.

"Şerefli mağlubiyetler" dönemi

Çocukluğumda gördüğüm gençler ile kendi gençliğimde yaşadıklarımdan kimi kesitler aktardım size dilim döndüğü kadar. Kuşaktan kuşağa, gençlikten gençliğe dolaşmaktan yorulmuş olmalısınız. Berber Ömer'in dükkânından çıkıp, Beylerbeyi gençlerinin sazlarıyla, şarkılarıyla yola koyulduk, oradan önce altmış sekizlere ulaştık, özgür toplumlarda filizlenen "yasaklama yasaklansın" anlayışına tanık olduk, sonra yine kendimize dönüp az gittik uz gittik, dere tepe düz gittik ve gele gele neredeyse "yasaklanmayan kalmasın" zihniyetine varabildik!

Yorucu, yıpratıcı, kişilikleri törpüleyen dönemlerden geçtik. Şimde size bunları anlatırken bile yoruluyorum ama görevim de henüz bitmiş değil, izninizle ilkokul birdeki torunumla satranç oynamaya gidiyorum. Bızdık, her oturuşumuzda yeniyor beni. Kaçmaya çalışıyorum, laf anlamıyor, zorla oturtuyor karşısına. Futbol milli takımımızın sürekli başarısız olduğu dönemlerde şayet az gol yiyerek yenilmişsek buna sevinirdik. Antrenör Coşkun Özarı'nın spor literatürüne armağan ettiği, "Şerefli bir mağlubiyet aldık," sözünü ben de şimdi kendime uyarlıyor, ufaklığın karşısında on beş dakikadan fazla direnebildiğimde salonda gol atmış futbolcu gibi kazağımı çıkartıp sallayarak şeref turu atıyorum. Daha doğrusu, atıyordum. Ne zaman ki salladığım kazak sehpanın üzerindeki yüz yıllık Herend vazoyu kırdı, o zaman ben de hanımdan kırmızı kart görüp kendime geldim, artık şerefli suskunluklar sergiliyorum. Bücürün yaşındayken ben ve akranlarım, elimizde telleri bükerek icat ettiğimiz direksiyonlar, mahallede "düt... düt..." diye korna çalarak kamyon şoförlüğü yapardık. Yeni olan kamyondu çünkü. Eşya taşımada kulla-

nılan at arabalarının yerini yavaş yavaş burunlu kamyonlar alıyordu. Benden yedi yaş büyük olan ağabeyim ile onun arkadaşları ise herhalde "deeh... deeh..." diyerek kendilerini at arabası sürücüsü olarak hayal etmişlerdir, soramadım, zaman bizden kaçtı, yakalayamadım.

Düşündüm de daha alfabeyi sökmeden çok görmüş "eskileri" satrançta madara eden "yenilerin" gençliği acaba nasıl geçecek, onlar neler yaşayayacak, eskidiklerinde neler anlatacaklar kimbilir?

Hayatımızda en hızlı değişen "zaman"ın kendisi oldu.

Ankesörlü, kumbaralı telefonlardan dünyayı küçülterek cebimize sokan aygıtlara şimşek gibi geçtik. Önce kocaman bilgisayarlarla tanıştık, sonra onlar küçüldükçe haritası genişleyen internet dünyasına daldık. Aplikasyonlar yeni mahallelerimiz hâline geldi. Kambur kumbur, yazın tozlu, kışın çamurlu sokaklarda yürümekten kurtulduk; belediyeye saydırmak yerine faturaları zamlayan dijital dünya efelerinin hatırını sorar olduk.

Üniversite hocalarımız artık uzaklardan binbir güçlükle getirttikleri üç-beş kitapta okuduklarına göre kendilerine bir ortalama görüş oluşturup, "Bizce şu şöyledir, bu böyledir," demiyorlar, akademik çalışmaya gerçekten gönül bağlayanlar önlerindeki ekrandan ulaştıkları sayısız kaynaktan yararlanarak değerlendirme yapıp fikir oluşturabiliyorlar. Bazıları gönül bağlamak yerine yaranmaya çalıştıklarının karşısında el pençe divan, ceketlerinin önünü bağlıyorlar. Okuyanlar da kül yutmuyorlar, çamaşırlar ortada, diyeceğim ama ondan da emin değilim. Zaman herkesi hızla başkalaştırdı. "Onu artık tanıyamıyorum," lafı kulaklara daha fazla gelmeye başlamadı mı?

Öğrenciler de kendi paylarına, dilimizi değiştirip geliştirdiler, her gün yeni eklemeler yapmaya başladılar. "Şimdiden kararlaştıralım ağabey, yarın sabah sekizde Bebek Kahve'de buluşalım, ben sizi orada bekleyeceğim," mesajını, "yrnı set edlim abi, 8 Bebek Cafe Ok? Seni orda bekliyo olcam, tmm?"a dönüştürdüler.

Beylerbeyi'nde, Arnavutköy'de, Fatih'te, Harbiye'de analarının, karılarının, bacılarının tenceresine kaşık daldıranların bir kısmı Michelin'in kucakladığı, *İncili Gastronomi Rehberi*'nin parlattığı, Vedat Milor'un not verdiği lokantaları doldurur oldular. Mönüde yer alan Porçini mantarlı, karamelize pancar yatağında Bretagne usulü fırında oğlak için, "Acı ekşi ve tuzlu dengesi tutturulmuş, katmanlı bir yemek olmuş," demeyi öğrendiler. Yanında içtikleri şarap için de "Toprağı ve çikolatamsı bukeleri olan, tanenleri olgun, mineralitesi zengin, yarı gövdeli," diye ahkâm kesen, anadan doğma değilse de sonradan olma gurmelere dönüştüler.

Pahalı ve havalı lokantalara parası yetişmeyenler Beşiktaş'ın, Moda'nın kahvelerinde sosyalleşmeye başladılar, hiçbir yere çıkamayıp Instagram'dan, Twitter'dan sallayanlar da diğerlerinden geride kalmamaya, sosyal medya mangalında kül bırakmamaya çalışır oldular.

Eğer dünyanın dönüş hızı artmadıysa bizim başımızı döndüren, büyük çapta teknolojinin dönüşümü olmuştur. Yeni, önceden akla bile gelmeyecek buluşlar, yöntemler ve hiç tanınmamış isimler çıkıverdi ortaya. Bu yeni usulleri bulup çıkartanlar arasında çok kısa bir sürede en fazla parayı kazanıp, ondan sonra bunun yarısını boşanmak için eski usulde tazminat ve nafaka olarak karısına veren Jeff Bezos, *"Teknoloji bir zaman hızlandırıcısıdır ve giderek de hız kazanmaya devam edecektir,"* buyuruyor. (7) Oysa bize, "Sürat felakettir," diye öğretmişlerdi!

Fütüristlerin öngörüsüne göre bu değişim hızı daha da artacakmış. Evin eşyalarını atlı arabayla taşırken şimdi kargo uçaklarına yüklüyoruz hatta bazı teslimatlar da drone'larla yapılmaya başlandı. Trenlerin çok daha hızlı gittiklerini görüp, gideceğimiz yere artık çok daha çabuk varacağımızı söyleyen yazar Fournier, bir de kehanette bulunarak, "Bir gün daha yola çıkmadan varmış olacağız. Yakında yola çıkmamıza bile gerek kalmayacak," diye dalgasını geçiyor diyeceğim ama zamanında Jules Verne'in yazdıklarına, Spielberg'ün perdede seyrettirdiklerine bakıp, "Hadi ya," diye gülüp geçmiş olduğumuzu anımsayınca susup kendimi, "Olabilir ya," moduna ışınlamayı tercih ediyorum. (8)

Yalnız buluşlar değil, toplumsal ve siyasal olaylar da öngörülebilir olmaktan çıktı. Yeni ve beklenmeyen sorunlar oluştu, oluşuyor. Bunlara nasıl çözüm bulunacağı, çözüm üretilemezse ne gibi sonuçlara yol açacağı da yeni bilinmeyenler listesine eklendi. Geleceğin nasıl geleceğini ve neleri kapsayacağını kestirmek güçleşti. Bütün bu gelişmeler daha iyi bir dünya mı yaratacak sorusunu daha da çetrefil duruma getirdi, denklemin bilinmeyenlerini çoğalttı.

Ekonomilerinin gücüne ve silahlarının üstünlüklerine güvenen devletlerin, uluslararası hukukun kâğıt üstünde de olsa mevcut kurallarını işlerine gelmediğinde pek de takmayacaklarını gösteren örnekler artıyor. Ekonomik güçlerini teknolojik buluşlarla zenginleştirenlerden, diğerlerine ve hepimize ait olan doğaya adil bir yaklaşımda bulunacaklarını beklemek biraz fazla iyimserlik olmaz mı? İnsan egosunun güçle birleştiğinde neler yapabileceğini kestirmek zor olmasa gerek. Ayol şu fâni âlemde üç-beş kişiyiz, birbirimizi biliriz biz! Gelecekte insanları saf, temiz, adil ve barışçıl bir dünyanın beklediğini öngörmek ne kadar gerçekçidir?

Güçlünün zayıfı ezmeye gelecekte de devam edecek olması benim aklıma gelen ilk olasılık. Hadi, buna alıştık, şerbetliyiz, bir yolunu bulur, idare ederiz diyelim ama iş bununla kalır mı dersiniz? Doğal kaynakları tüketilen, iklimin bozulmasına çanak tutulan, dil, din, renk, cinsiyet farklılıkları sürekli kaşınarak kavga ocağı sıcak tutulan, cüzdanların vicdanların önüne geçtiği, değerler ve ilkelerin kolaylıkla tersyüz edilebildiği bir dünyada yalnız güçlü zayıfı ezmeye çalışmakla kalmayacak; zenginle zengin, fakirle fakir, yapay zekâyla yapay zekâ da birbirleriyle kapışacak gibi durmuyor mu sizce? Böyle bir toslaşma meydanında "sürdürülebilirlik" gibi, "eko-koko" gibi güzel söylemler acaba cinayeti gizleme, katili saklama hatta aklama aracına dönüşmez mi? Kitaplarda yazılan pembe idealler, zıtlaşmalar çayırında tepişenlerin ayakları altında ezilmekten kurtulabilir mi? Zor. Hem de çok zor!

Yapay zekâ sade vatandaşa karşı

Bütün bunlar olup biterken, yeni buluşlar, özellikle nerede duracağı, durdurulabileceği kestirilemeyen, nelere yol açabileceği öngörülemeyen ve evin ne yapacağı belli olmayan asi delikanlısı gibi şimdiden kaygı uyandırmaya başlayan yapay zekâ alanındaki teknolojik ilerlemeler hızla gerçekleşirken "sade vatandaş" ne olacaktır acaba?

Teknoloji giderek artan bir ivmeyle gelişecek. Bunu anladık!

Peki ya insan?

Sokaktaki insan da gelişecek midir? İnsanın içinde bir değişim olacak mıdır? Onun "tabiatı" başını alıp giden teknolojiye ayak uydurabilecek midir? Yeni icatlar insan ruhu üzerinde de bir değişime yol açacak mıdır, böyle bir olanak var mıdır? Tıptaki ve bilimdeki ilerlemeler, yeni buluşlar, ileri

teknolojinin yaşamına kattıklarından bir yandan yararlanmaya, öte yandan korunmaya çalışacak insanın tabiatına da dokunabilecek midir? Şiddet, nefret, kin, hırs, kibir, ihtiras, kıskançlık gibi duygularını olumlu yönde değiştirip geliştirebilecek midir?

Genç erkekler fasulye ayıklarken eşlerine yardım edecek midir?

Yaz sıcağında tiril tiril gömleklerinin önünü açıp sakallarıyla yarışan göğüs kıllarını Rumelihisarı sahilinde serinleten din kardeşimiz turistlerin vicdanı, yanlarındaki kadını tepeden tırnağa kapalı gezdirirken aynı vicdan olarak mı kalacaktır?

Kolunun kasına, cebindeki tabancasına ya da güçlü dayısına güvenenler zayıf gördüklerinin üzerine kadın, erkek, çocuk demeden çullanmayı sürdürecek midir?

Maç seyrederken hem kadınlar hem de erkekler koro hâlinde rakip oyuncuların analarının hatırını sormaktan vazgeçecek midir?

Sisifos'un kayasını iteklerken teknolojinin kıyağıyla kendimizi soğuk taşı değil de beğendiğimiz birini dürtüyor sanabilecek miyiz? Böyle bir ihtimal var mıdır?

Bunları doğrusu çok merak ettim, teknolojik ilerlemenin insan ruhu ve tabiatı üzerinde de olumlu bir değişiklik yapma olasılığının bulunup bulunmadığını tıp hocalarına sordum. Bilse bilse onlar bilir. Hocalar kem küm ettiler, benim anlamadığım açıklamalardan sonra lafı, "İnsanın tabiatı aynı kalır,"a getirdiler. Eyvah ki ne eyvah! Bir de yapay zekâ mucitlerine sorsak mı acaba?

Teknoloji gelişsin, insan gelişmesin! İcatlar uzasın, insan aynı kalsın! Bu ne tehlikeli bir çelişkidir?

Bu dengesizlik gelecek kuşaklar için bir varoluş riski oluşturmaz mı? Buluşlar hep ileriye koşarken onları yapan insan-

lar aynı yerde debelenirse, görüp görecekleri tek değişiklik, ayaklarını sıkan deri ayakkabılardan, stilettolardan kurtularak gece gündüz, olur olmaz yerlerde sneaker'larla dolaşıp, takım elbiseyi, tayyörü çıkartarak evde, kahvede jean'le, eşofmanla çalışmaktan ibaret mi kalacaktır? İnsandaki değişiklik hepsi hepsi bu kadar olacaksa gün gelir yapay zekâ kendisini ortaya çıkartan vatandaşı "pardon yani" diyerek ya da ona bile gerek görmeden löp diye yutmaz mı? Güzelliği, bilgiyi, mutluluğu, kısa çalışma saatlerini, uzun yıllık izinleri robotlara ayırıp zor ve pis işleri, Covid'i, gribi insanlara yüklemez mi hocam?

Buna siz cevap bulamazsanız, soruya Instagram influencer'ı Kikirik İlayda mı, Beylikdüzü Zincirlikuyu 34BZ metrobüs hattı yolcusu Huriye Teyze mi, lise mezunu motokurye Cevat mı yoksa alttaki bakkal Şeniz'le üstteki bendeniz mi yanıt bulacağız?

İş bize kalacaksa, basit düşünelim. Hayatımızı allak bullak eden bilgisayar nedir, ne yapar? Bilgisayar dediğin bir program; ona unu, şekeri, irmiği, fıstığı, tereyağı yüklüyorsun, o bunlardan helva yapıp sana veriyor. Hepsi bu! Hepsi bu ama helva yapmayı öğrenen orada durur mu? Bunu becerebildiğini anlayan, helvacılıkla yetinir mi? İşte bilgisayarın daha zekisi yapay mapay demeyip ortaya çıkıverdi, ansızın parlayan ateş gibi etrafı hem aydınlatmaya hem ısıtmaya hem de yakıp yıkmaya başlayıverdi. İnsandan kendisine aktardığı ilk duygu da doyumsuzluk oldu. Daha fazlasına ulaşma hırsını hiç gecikmeden, ânında kapıp içselleştirdi maşallah. Bu o kadar hızlı gerçekleşti ki, insan denen beşer hepten şaşar oldu, şimdi tırsıyor çünkü yapabileceklerinin ve yapay zekâya uygulatabileceklerinin sınır çizgisi görünür olmaktan çıktı bile: "Şekeri, unu kaldırdım, helvayı onlarsız yiyeceksin... Sadece benim

söylediğim günlerde ziftleneceksin... Evde kimlerin yiyeceğini sonradan söyleyeceğim... Yanında su içilmeyecek..." derse ne halt edilecek? Hoş geldin George Orwell, hoş geldin *1984.*

Makine mi, program mı, gelişmiş yazılım mı, robot mu, adına ne derseniz deyin, her şeyin altından kalkmasını bilen, belki çaresizliğe bile çözüm bulacak olan bu cini yaratan insanoğlu, nasıl olur da kendi tabiatını, karakterini aynı ölçüde geliştiremez, makineye verdiklerini kendi beyninde, kendi kalbinde geliştiremez?

Varsayalım ki, bunu beceremeyeceğimiz iyice anlaşıldı, teknolojik cin baktı ki biz yapamıyoruz, insan ruhuna ve tabiatına da bizim adımıza, sevabına el atacak duruma geldi, onları toptan değiştirebilecek güce ulaştı. O zaman ne olacak, neremize el atacak? Bu daha da beter bir soruna yol açmaz mı? Size soruyorum; siz şahsen makine tarafından değiştirilmeye razı olur musunuz? Salgından sapır sapır dökülürken bile aşı olmaktan, "Ya kısır kalırsam?" diye korkup kaçan insanoğluna, "Valla billa iyi yönde değişeceksin," yemini edilse bile buna izin verir mi, direnmez mi, "Neme lazım abi, sakata gelmeyelim," diyerek yolun sağına çekip başkalarının öne geçmesini beklemez mi?

Değişime karşı çıkmak, beklenmedik gelişmeler karşısındaki ilk reaksiyonumuzdur. İnsanın içindeki "doğru olanı ben bilirimcilik" de onu değişime direnmeye iter. Karşı çıkışı yetmiyormuş gibi kendi davranışının doğruluğunu başkalarına da kabul ettirmeye çalışır, onlardan da duymak ister. Bunun iş dünyasındaki örneğini nitelikli iş insanı Bülent Eczacıbaşı tek cümleyle özetlemiştir: *"Neden biz patronlar en çok fikirlerimizi onaylayan danışmanları severiz?"* (9)

İçimizde biraz da korkudan beslenen "Ben kendimden memnunum," tutuculuğu olmasaydı, "Yeniden doğacak ol-

saydınız kimin yerinde olmak isterdiniz?" sorusuna anketlerin çoğunda "Kendi yerime," yanıtını mı verirdik? Bu da konunun bir başka boyutu. Karışık iş vesselam!

Ne yapsa insanı değiştiremeyen, karakterindeki olumsuzlukları yok edemeyen, ona daha mutlu bir yaşamla kesişen sonuçlar üretemeyen bir teknolojik değişimin yararından ne anladım ben? Teknolojideki ilerlemeler insan ruhuna dokunamayacak, onu da geliştiremeyecekse, faydası ne olacaktır? Ketenpereye gelmeyelim!

Bu yapay zekâ bizim adam olmamızdan ümidi keser de kendisi gibi olan başkalarını yaratırsa ne olur? Vücudu, beyni, zihni, ruhu gelişmiş son model makineleri kendine muhatap alır da bizim gibi kıt zekâlıları dışlarsa, onlar kendi aralarında gülüp oynarsa biz insanlar yedek kulübesinde mi oturacağız, sahaya esas takımda çıkamayacak mıyız? Daha kötüsü de var, bunlar da herhalde hep laylaylom eğlenip duracak değiller. Bu üstün zekâlı oluşumlar arasında çıkar, anlayış çatışmaları da patlak verecektir. Bunlar kapıştığında acaba kıyamet mi kopmuş olacaktır?

Bu varoluşsal riski de artık bi' zahmet bizden sonra gelecek olanlar düşünsün. Biz kendi varoluşumuza, onu nasıl değerlendirdiğimize dönelim. Düşünür Gros, insanın ha babam de babam bir şeyler yapma çabası ve hayhuyu içinde çırpınırken yaşamı ıskaladığını, varoluşunu hep ertelediğini ileri sürer. Düşüncesini şöyle dile getirir: *"Çalışmak, birikim yapmak, hiçbir kariyer fırsatını kaçırmamak için hep pusuda beklemek, bir mevkiye göz dikmek, iş yetiştirmek, rakipleri düşünüp endişelenmek. Bunu yap, şunu görmeye git, öbürünü davet et. Sosyal ilişkilerdeki baskılar, kültürel modalar, iş yoğunluğu... Her zaman bir şeyler yapmak... Peki ya 'olmak'? Bunu sonraya bırakırız çünkü hep daha iyisi, daha acili, daha*

öncelikli olanı vardır. Var olmak yarına kadar bekleyebilir. Ancak yarın da öbür günün işlerini getirir. Bitmeyen karanlık bir tünel. Ve buna yaşamak derler." (10)

Adam doğru söylüyor. Siz "yaşam"a ister kayayı iteklemektir, deyin, isterseniz onu karanlık bir tünelde yolun nereye varacağını bilmeden yürümek olarak tanımlayın. Buyur abla, beğendiğini seç al, dükkân senin!

İt kayayı-be happy

Ben gelecekteki insan tabiatının teknolojik ilerlemeye paralel biçimde gelişip değişememesinden kişisel olarak kaygı duyuyorum ama bana mı kaldı geleceğin insanına dertlenmek? Ya o zamanın insanı bunu hiç takmayacaksa, sorun yapmayacaksa? Sonuçta beyin yapısı bugünkünden farklı olmayacaksa o günün hayatına bakışı da bugünkünün aynı kalmaz mı, bu da aklımı kurcalıyor doğrusu. Diyelim ki, yüzyıl sonrasına uçtum, konduğum sokaktan geçen birini kolundan yakalasam ve düşüncelerimi, kaygılarımı anlattıktan sonra sorsam:

"Şimdiki durumunuz nedir bilader?"

"Bi' sıkıntı yok abi, Allah başımızdaki robotlardan razı olsun. Geçinip gidiyoz işte. Yaşıyoz ya, ayaktayız ya, daha nossun?" diye yanıtlarsa ben ne diyebilirim? Ya haklıysa? Var olmak, sorgu sual etmeden kayayı yukarı yuvarlamak, aşağı geldiğinde sil baştan yapmak yetmez mi? Sonuçta biz bu dünyayı Airbnb'de bulmadık. Gerçi mülkün sahibi değil, kiracısıyız ama öyle de olsa, "Kardeşim, bu dünyanın da burası şöyle, orası böyle olsun, yoksa gelmem, istemem, başkasını tutarım," diyecek hâlimiz yok ya! Boşver, uzun etme, otur git işte. Durduğunla yetin. Karşımda façayı düzeltmiş hippi gibi boş bakan adama, "Anlaşıldı aslanım, *no problem*, sen ayakta kal, it kayayı-*be happy*" mi derim?

İyisi mi, bu düşünceler arasında kaybolup kafayı yemeden Boğaz'a uzanıp kafayı çekelim biz. Hayata yapışalım. Yapaya karşı gerçeği masaya koyalım. Kıyı'ya ne dersiniz? Michelin'in tavsiye ettiği lokantalardan biridir. Sahibi Yorgi Sabuncu'dur. Şehrin yerlisidir. Gastronomi dünyasının değerlisidir.

Kıyı, güzelim Tarabya'da, hiçbir yerde şubesi olmayan bir lokantadır. Tıpkı Beyti gibi. İlk başta bu nedenle değerlidir. Tutunduktan sonra ilk iş olarak şubeleşen lokantaların zorunlu olmadıkça artık kapısından bile bakmıyorum ben. Zamanında hayli baktım, Ducasse'larda, Robuchon'larda, Ramsey'lerde, Boulud'lerde, Humm'larda, Bottura'larda ve diğer mutfak sanatçılarında az yemedim. Hemen hepsinden de iyi izlenimlerle ayrıldım. Ta ki bazıları şubeleşene kadar. Açtıkları yeni yerlerde eski lezzeti bulamadım çünkü şef dükkânda yemek pişirmeyi bırakmış, ticarete dalmış, orası senin burası benim koşturmaya başlamıştı. Aynı yemek, o gün gelen malzemede en küçük bir farklılaşma olduğunda aynı aşçının elinde bile farklı sonuçlar doğurur. Şefin tek reçetesinin farklı ellerde, farklı malzemelerle tabağa yansıtılması değişik olur, özgün lezzetten uzaklaştırır. O tabak, o mutfak, o şefi üne kavuşturan tabak ve mutfak olmaktan çıkar, yabancılaşır.

Tüccar terziden tüccar şefe

Eskiden tüccar terziler vardı. Hazır giyimin bilinmediği dönemlerde erkekler takım elbise ya da yalnızca ceket veya pantolon, kadınlar da günlük, gecelik kıyafetler diktirmek için terziye giderdi. Terzinin kapısını kumaş satan mağazalardan aldığımız yünlülerle, pamuklularla, ketenlerle çalardık. İkram edilen kahveyi, çayı içerken terzi paketinden çıkardığı kumaşı önce eliyle okşayarak inceler, fikrini söyler, genellikle

beğenmese bile ayıp olmasın diye, "Güzel kumaş," der, ondan sonra boyumuzun ölçüsünü almaya başlardı.

Bazı terzilerin kapısını kumaşla çalmaya gerek olmazdı. Bunlar ötekilerden daha üst sınıftı, kumaş da satarlardı. Raflardaki topları önce gözümüzle inceler, beğendiklerimizi indirtir, terzinin de yardımı ve yönlendirmesiyle seçimimizi yapıp, fiyatını öğrenip boyumuzun ölçüsünü ondan sonra aldırırdık. Kumaşı hem satıp hem de dikerek iki işi birden yapan terzilere tüccar terzi denirdi. Marketlerin bakkalları piyasadan silmesi gibi konfeksiyon sanayisinin gelişmesi de tüccar terzileri hallaçlar, bileyciler, eskiciler gibi büyük çapta ortadan kaldırdı.

Sanatkârın tüccarlaşmasını da şimdi başarılı aşçılarda görüyoruz. Milor, mutfakta başarı kazanmış şeflerin artık mutfaktan çıkıp imaj yaratarak ve anlatarak şöhretleştiklerini ve ticarileştiklerini söyleyerek Ducasse ve Robuchon gibilerin, *"Çok uluslu şirketlerin hem CEO hem PR müdürü hâline gelmeye başladığı,"* saptamasını yapıyor. (11)

El ve kafa emeğiyle yaratıcılıkta bulunan, nitelikleriyle aynı işi yapanların arasından sıyrılabilen insanların, başarılı çıkışlarını paraya çevirmek istemelerinin ayıplanacak hiçbir yanı yoktur.

Yapıtlarında, ürünlerinde ulaşmış oldukları düzeyin altına inmedikleri sürece!

Şubeleşen ya da ticari yelpazesini genişleten, mutfaktan uzaklaşan şeflerin önceleri beğenmiş olduğumuz lokantalarında ya da yeni açtıkları yerlerde zamanla düzey düşüklüğüne uğramalarına şahsen ben de özellikle Amerika ve Fransa'da az tanık olmadım. O nedenle bu tür lokantaları artık defterimden silmiş bulunuyorum. Şehrimizdeki lokantacılık sektörüne, aldıkları Michelin ya da İncili yıldızlarıyla artıdeğer

kazandırmış olan lokantaların bazılarında da şeflerin aynı yola erkenden girdiklerini görüyor ve bunun uluslararası ölçütlerde yeni yeni palazlanmaya çabalayan sektörde olumsuz örnek oluşturmasından da kaygı duyuyorum.

Kıyı'yı öncelikle bu yanıyla takdir ederim. Yorgi Sabuncu yalnızca lokantacıdır. Aksaray semtinde doğmuş bir İstanbulludur. Yarım yüzyılı aşan iş yaşamında başka konulara dalmaya ya da lokantasının şubesini açmaya hiç niyetlenmemiştir. Tıpkı Beyti Güler gibi. O yüzden de her ikisi birden lokantacılık sektörümüzün en seçkin yerinde birer saygı anıtı olarak durmaktadırlar. Yorgi Sabuncu, 1979'dan yılında Todori Rizo tarafından açılan lokantada on altı yaşından beri her gün işinin başındadır. Şef Salih Gören, dile kolay, 1979'dan beri mutfaktadır. Gören'i arada bir dışarıya sigara içmeye çıktığında görürsünüz. Servis ekibi de yıllardır aynıdır; garsonlar müşterileri tanır, müşteriler onlarla arkadaşça sohbet eder.

Gelenler çoklukla kentin yerleşik sahipleri, kadim İstanbullulardır. İşlerinin yolunda olduğu bellidir ama bu onların türedi zenginler gibi görgüsüz zıpçıktılıklar sergilemesine neden olmaz. Türkçeleri düzgündür, arada bir yabancı dil bilgilerini ve kültürlerini gösteren konuşmalar da işitirsiniz. Lokanta birbirlerine denk insanların bir araya geldiği bir kulüp havasında olunca göz aşinalığı olanlar selamlaşırlar, hâl hatır sorarlar, masalar arasında küçük muhabbet alışverişleri yapılır. Metropolleşen İstanbul'da eski güzelliklerin hepsi de uzaklaşmış değildir!

Kıyı, sadece deniz ürünlerine odaklanmıştır. Bu tarafıyla da severim. Mönüde kırk çeşit yemek yoktur. Olmayınca hem malzeme hem de pişirme kalitesini üst düzeyde tutmak mümkün olur. Balıklar, karidesler, ahtapotlar Senegal'den, Norveç'ten, Hindistan'dan değil Türkiye'de en iyi nerede bu-

lunuyorsa oradan ve hep taze olarak gelir. Mönüsünün çok sınırlı olmasını bir zamanlar eleştirmiş, Yorgi Sabuncu'ya, "Yahu birader, burası nasıl bir deniz ürünleri lokantası, hepsi hepsi üç-beş kalemlik mönüsü var, gidip biraz Akdeniz kıyılarındaki ünlü lokantaları dolaşıp, oralardaki çeşitliliği buraya taşısana," diye sitemde bulunmuştum. Aldığım yanıt şu olmuştu:

"Reha Bey, yediklerinizden yıllardır hiç şikâyet etmediniz çünkü biz *bunları* iyi yapıyoruz. Bırakın da biz iyi bildiğimizi yapmaya devam edelim; açılıp, saçılıp kaliteyi düşürmeyelim." Bu yanıt elbette tartışılabilir. Kimi, "Madem balık işini iyi yapıyorlar, o zaman yeniliklere de açık olmaları gerekir, deniz ürünleri yelpazesini genişletip farklı mönüleri de başarıyla yapabilirler," eleştirisinde bulunabilir. Kimi de "Valla çok doğru söylüyor, bir işi becerdikten sonra her şeyi yapabileceğini sanan, açıldıkça da rezil olan kimleri kimleri görmedik biz bu şehirde?" diyerek insanın, müessesenin sadece başarıyla sürdürdüğü işe odaklanmasını destekleyebilir.

Hem ailecek hem de arkadaşlarımızla sıkça gittiğimiz bir lokantadır Kıyı. Orada huzur bulurum. Sürpriz yoktur. Bilirsiniz ki, balığın bayat, beyazpeynirin Ezine'den başkası olması söz konusu değildir. Aynı kolalı örtüler, aynı garsonlar, aynı şef ve hepsinden önemlisi aynı hava, benzer insanlar olunca lakerdanın, taramanın, mevsim balıklarının da hep aynı olması, mönünün hiç değişmemesi de sorun olmaktan çıkar. Yemeğe düşkün biri değilim. Masanın üstündekilerden çok etrafındakilere değer veririm. Sohbettir benim oturduğum masanın lezzetli yemeği. Bazen öğlen gideriz, bazen akşam, akşamüzeri gidip geç vakitlere kadar keyifle lak lak etmelerimizin sayısı da az değildir.

Bir defasında, dört-beş arkadaş güneş batmadan oturup

bi' güzel yiyip içtik. Kalkma vakti geldiğinde hesabı ödedim ama sohbetin keyfi doğrusu hiçbirimizi kesmemişti. Sofradaki her türlü tercihimizi artık ezberlemiş olan, bize sormadan servis yapan Ercan Kılıç'a, "Yahu, oldu olacak birer yolluk ver de yolumuzu bulalım," dedim. Zarf adresi tam bulmuş olmalı ki yolluklar bir geldi, aman aman... Yanlarında yepyeni birkaç mezeyle birlikte! Çaresiz, başladık yeniden demlenmeye. Çaresizlik bazen de böyle oluyormuş demek ki!

Az ötemizde henüz ilkokula başlamadığı belli olan sarı bukleli, ısırmalık yanaklı bir güzel küçük kız, annesi, babası, arkadaşlarıyla gülüp eğlenirlerken tabletinden heyecanla bir şeyler izliyor, ekrana bakıp sürekli bir şeyler söylüyor, şarkı mırıldanıyordu.

Keyfi yerindeydi. Benim toplu yemek yolculuğum onunla aynı yaşlardayken Beylerbeyi'ndeki bir ahşap evde İtalyan gelin Carla'nın fasıl geçen gençlere pişirdiği bir tencere spagetti ve patates püresi ile başlamıştı. Şimdi Boğaz'ın karşı yakasında, Tarabya'da başkalarıyla masada oturmaya balık lokantasında tarama, levrek yiyerek başlayan bıcı bıcı bir dilli düdük vardı.

Karşımda sandalyeden aşağı sallanan minicik ayakları ve cin gibi gözleriyle benim geride bırakmakta olduğum hayata taptaze biri başlangıç yapıyordu. Acaba o da dedesiyle oynuyor muydu, ona şerefli yenilgiler tattırıyor muydu? İçimden hınzır bir ses yanına gidip, "Güzel kız, sen nihavend makamını bilir misin, senin yaşındayken ben biliyordum," diye sataşmamı önerdi. Daha kalın bir ses ise, "Sakın ha! Ya o da sana dönüp, 'Peki amca, sen daha başka neler biliyordun?' diye sorarsa ne halt eder, ne yanıt verebilirsin, otur oturduğun yerde," emrini verdi. Öyle yaptım.

Yollukları bitirdiğimizde, bardakların boşalmasına karşın

tabaklarda yenmemiş mezeler kaldığını gören Ercan Kılıç, "Bunlar için birer tek daha veriyorum," dedi. Valla, doğru söze ne denir, "E hadi ver bakalım, körün istediği bir göz..." Tekler geldi, bunların adı "gözyaşı"dır. O da ne, gözyaşlarına birkaç meze tabağı daha eşlik etmiyor mu? Valla hepimize iyi geldi, bir de baktık ki şuydu, buydu, öyleydi, böyleydi derken bir parti daha sıfırdan başlayarak yiyip içmiş kadar olmuşuz. Yeniden hesap ödemek için seslendim. Ercan Kılıç gitti, bu kez demirbaşlardan Turgay Arslan geldi. Kızı viyolonsel sanatçısıdır, konser davetiyesi verecek sandım, meğer patronun mesajını verecekmiş: "Allah Allah, Reha Bey bu akşam sarhoş mu oldu nedir? Hesabı ödediğini unuttu mu? Kaç defa ödeyecek?" demiş!

Sorarım şimdi size, yapay zekâlıda bu cömert kalp olabilecek midir?

1 Mehmed Rebii Hâtemi Baraz, *Teşrifat Meraklısı Beyzâde Takımının Oturduğu Bir Kibar Semt Beylerbeyi.* Cilt I. İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları No: 16. İstanbul 1994. S. 35.

2 Samih Nafiz Tansu, *İki Devrin Perde Arkası.* Pınar Yayınevi. 1964. S. 238

3 Haldun Taner, *Hikâyeler.* Bilgi Yayınevi. Cilt 1. Birinci Basım: Mart 1970. S. 292.

4 Reha Tanör, *Kırpık Düşünceler.* (Yayıma hazırlanıyor.)

5 İkiye bölünüp kutuplaşma bizim toplumun genlerinde mi vardır ki tarihimiz boyunca süregelmiştir? Benim yaşadığım dönemde sağcı solcu, Halkçı Demokrat, ilerici gerici denilerek bölünmemiz salt kendi karakterimizin bir parçası mıdır? Sevres'de coğrafi değeri büyük ülkeyi resmen parçalayıp sonra işgale gelenler, geldikleri gibi gittiklerinde içlerinde bir ukdenin, gizli bir arzunun kalmamış olması mümkün müdür? Bu kamplaşmalarımızda, zıtlaşmalarımızda onların kursaklarında kalmış eski heveslerin yanı sıra ekonominin ve jeopolitiğin ortaya çıkardığı yeni heveslerin rolünü düşünmeden değerlendirme yapmak ne derecede sağlıklı olur?

6 Reha Tanör, *Hayat Yağmurda Yürümek Gibidir.* YD Yayınevi, Birinci Basım: Temmuz 2021. S. 27.

7 Steve Anderson & Karen Anderson, *Jeff Bezos: Amazon Hissedarlarına Mektuplar.* Epsilon Yayınevi. 1. Basım: Eylül 2021. S. 144.

8 Jean-Louis Fournier, *Bekleyecek Vaktim Kalmadı Artık.* Yapı Kredi Yayınları. 1. Basım: Ekim 2022. S. 77.

9 Bülent Eczacıbaşı, *Aklımızda Bulunsun.* Yapı Kredi Yayınları. 1. Basım: Kasım 2022. S. 67

10 Frédéric Gros, *Yürümenin Felsefesi.* Kolektif Kitap. 20. Basım: Ocak 2022. S. 78.

11 Vedat Milor, *Buyurun Ziyafete.* İletişim Yayınları. 1. Basım: 2023. S. 206.

FATİH-HARBİYE VE UD ÇALAN KADINLAR ÜZERİNE

"Ben dün gece hovardalıkta idim. Maksim'e gittim, para yedim."

"Kimmiş bu hovarda?"

"Neriman."

"Neriman mı?"

"Evet Kerimcan ya da İrfancan falan değil, Neriman."

"Ne zaman demiş bunu?"

"1920'lerde."

"Nerede?"

"Fatih'te."

"Kime söylemiş?"

"Evlenmeye hazırlandığı Şinasi'ye. Üstelik eklemiş, *Macit'le beraberdik*, diye."

"Yok canım? Sen nereden biliyorsun?"

"Fatih-Harbiye tramvayında öğrendim."

Neriman'ın dalgalı dünyası

Fatih-Harbiye, Peyami Safa'nın (1899-1961) 1931'de yayımlanmış ünlü romanıdır. Eserde anlatılan olaylar muhtemelen 1925'le 30 yılları arasında geçmiştir. Dünyada 1929 Büyük Ekonomik Krizi'nin, içeride ise Doğu ile Batı arasında sıkış-

mış kimlik krizinin yaşandığı bir dönem. Koca bir imparatorluk gümbür gümbür çökmüş, Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni ufuklara yelken açmak isteyen bir ulus devlet kurulmuştur. Yerleşik değerlere sahip bir toplumun önüne farklı hedefler, yeni değerler konmaktadır. Gelenekle yenilik karşı karşıyadır. İkisi arasında kalan, nereye yöneleceğini kestiremeyen, kimliğini belirleyemeyenler arasında romanın başkahramanı Neriman da bulunmaktadır. Hayatının baharındadır. Anneciği sizlere ömür. Maarif Evrak Müdürlüğü'nden emekli babası Faiz Bey ve emektarları Gülter ile Fatih'teki ahşap evlerinde yaşamaktadır. Okumakta olduğu Süleymaniye Kız Lisesi'nin yanı sıra Darülelhan'a (Konservatuvar) da devam etmekte, orada ud çalmaktadır. (1)

Şinasi, Neriman'ın liseden arkadaşı Nezahet'in ağabeyidir. O da Darülelhan'da kemençe eğitimi almaktadır. Faiz Bey arada sırada ney üflemeye meraklıdır. Nezahet'ten ağabeyinin de alaturka musikiye düşkün olduğunu öğrenince onu evine davet eder. Mahalle ve okul arkadaşı olan Şinasi ile Neriman böylece ev ortamında da bir araya gelirler. Faiz Bey, sessiz, ağırbaşlı, biraz içe dönük, terbiyeli, duygulu ve müziğe yetenekli bulduğu Şinasi'yi pek sevmiştir, bir süre sonra ona oğlu gözüyle bakmaya başlar. Bu yaklaşımı ile Şinasi kısa zamanda evin bireyi konumuna terfi eder. Uzun kış gecelerinde birlikte *saz yaparlar*. Neriman, Şinasi'yi *tanıdığının ikinci yılında ilk defa onunla ana ve baba okşamalarına az benzeyen bir kucak içinde, esrarlı ve yeni lezzetlere doğru koşmaya başlar. Şinasi'ye her şeyini verir, hem iki kardeşe hem de karı kocaya özgü* duygular içine yuvarlanırlar. Mahallede nikâhları beklenmektedir. (2)

Ne ki, Neriman'la Şinasi mütevazı yaşamlarında el ele ilerlerken hop diye Macit çıkar ortaya ve paralel yürüyen ilişkiyi

birdenbire üçgene çevirir. Bu delikanlı da Darülelhan'ın bir başka bölümünün, alafranganın öğrencisidir, keman çalar.

Şinasi, ud, kemençe ve Fatih, Şark kültürünü; Macit, keman ve Harbiye ise Garp kültürünü simgeler.

Neriman, günlük okul, ev, musiki dersleri gelgitinde Şinasi, Faiz Bey, Gülter, Nezahet dörtlüsünün arasına hapsolmuş bir genç yaşamı sürerken bir ilkbahar günü tanışır Macit'le. Birkaç kez Şinasi'ye haber vermeden Harbiye tramvayına atlayarak Beyoğlu'na çıkar, onunla buluşur, pastanede oturur. Bu buluşmalar, muhafazakâr bir semtte, geleneklerine bağlı bir yaşam sürdürmekteyken ona modern bir dünyanın, daha değişik bir yaşam biçiminin olduğunu gösterir. O güne dek hayatından şikâyeti bulunmayan genç kızda yaşadığı muhite, ahşap evlerine ve hatta Şinasi'ye karşı çıkan değişikler oluşmaya başlar. Önceleri başörtülü kadınlar, sarıklı adamlar, helvacı sesleri arasında yaşadığı mahallede, sıvaları dökülmüş, gaz lambasıyla aydınlanan ahşap evde yaşlı babasıyla mutlu olabileceğini düşünürken Macit'le beraber arşınlamaya başladıkları Beyoğlu'nda gördüğü yüksek taş binalar, ışıl ışıl caddeler, salonlar, iyi giyimli insanlar onu iki semt ve iki kültür arasında karşılaştırma yapmaya götürür.

"Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar, çoğu sinirime dokunuyor. O Fatih meydanının önünden geçerken meydan kahvelerinde bir sürü işsiz güçsüz, softa makulesi adamlar oturuyorlar. Biraz temizce giyindin mi insanın arkasından fena fena bakıyorlar, kimbilir neler söylemiyorlar, insan yolda bile rahat yürüyemiyor. Sonra o dükkânların hâli nedir? Adım başına aşçı ve kahve. Erkeklerin işi gücü kahvede, caminin önünde oturup sokağı seyretmek. Dün Tünel'den Galatasaray'a kadar dükkânlara baktım. Esnaf bile zevk sahibi. İnsan bir bahçede geziniyormuş gibi oluyor. Her camekân çiçek

gibi. En adi eşyayı öyle biçime getiriyorlar ki mücevher gibi görünüyor. Sonra halkı da bambaşka. Dönüp bakmazlar. Yürümesini, giyinmesini bilirler," diye arkadaşı Fahriye'ye yakınır. Birlikte Beyoğlu'nda yürümektedirler. Karşılaştırma ve sorgulamayı orada da bırakmaz, evlenmek üzere olduğu Şinasi ile hayranlık duyduğu Macit'i de kantara çıkartır: "*O Macit'in ellerine baktım, kadın eli gibi tertemiz, incecik, tırnaklarının üstünde bile çalışmış. Şinasi'nin elleri gözümün önüne geldi. Tırnağının biri kırık, öbürü batık... Ne imiş? Kemençe çalarmış. Böyle elini parçalayan sazı parçalamalı. Hiç telin kenarına tırnak sürtülen saz görülmüş müdür? Her işimiz acayip, nefret ediyorum,*" der.

Altı ay boyunca Fatih'ten tramvaya binip Macit'le buluşmaya Beyoğlu'na gider ve bunu kocası olmasına itiraz etmediği, yedi yıl gece gündüz beraber yaşadığı Şinasi'den saklar. Terazinin bir kefesine alıştığı adamı, oturdukları mütevazı mahalleyi, muhafazakâr hayatı temsil eden Şinasi'yi, ötekisine kendisine modern, Batılı bir yaşam vaadeden Macit'i koymaktadır artık... Kafası karışmıştır. İki kültür, iki adam, udla keman, Fatih ile Harbiye arasında dalgalanır. Sonunda, durumdan kuşkulanan ama çok konuşmaktan hoşlanmayan, içine kapalı ve hata yapmaktan da çekinerek, "Niçin sen artık dünkü sen değilsin? Niçin biz bugün ikimiz de kıymetli bir şeyi kaybetmiş gibiyiz? Niçin bugünün düne benzemiyor? Niçin böyle oldun?" diye usulca soran Şinasi'ye patlar: "*Ben artık bir Fatih kızı olmak istemiyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yırtık ve pis iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlıyor musun?*"

Pera Palas'ta balo

"Gelecek Perşembe Pera Palas'a gelirsiniz, olmaz mı? Güzel bir balo var. Muhakkak geliniz. Çok eğleniriz." Bunları, Beyoğlu'nda, Löbon Pastanesi'nin *zevkli bir kadın eliyle döşenmiş küçük bir ev odası gibi ve konuşmaya müsait* ikinci katında çay içerlerken söyleyen Macit'tir. Baloya davet ettiği kişi ise Fatih'ten Neriman. Beyoğlu'nda baloya gitmek! Genç kızın gördüğü bir rüya mıdır yoksa yaşayacağı bir kâbusun fragmanı mı?

Beyoğlu'nda balo! Ne harika bir davet ama dur bakalım babam böyle bir şeye izin verir mi? Zaman zaman ney üfleyen, akşamları uykuya geçmeden önce *Mesnevi*'yi karıştıran, Gazali'den birkaç sayfa okuyan, görgülü, sabırlı, dindar, kendi hâlinde, çelebi bir adamdır Faiz Bey. *"Solgun bir yüzü, çukura kaçmış nemli ve fersiz gözleri, uzun bir beyaz sakalı vardır. Kılsız ve çıplak başına geçirdiği takkesi dümdüz ve buruşuksuzdur; daima şahnişin (balkon) sağ tarafındaki pencerenin arkasında oturur ve tespih çeker; dudakları daima hafif bir dua ile kıpırdar."* Bu dualar hayattaki tek varlığı Neriman'la oğlu gibi sevip değer verdiği Şinasi'nin bir an önce evlenip mutlu olmaları içindir.

İşin bir de *masraf* tarafı vardır. Bir şekilde izin koparsa bile baloya ud dersine gider gibi gitmeyecektir elbette. Diktirilecek bir tuvalet, alınacak bir çift ayakkabı az buz para mıdır? Babasının Gülter'e, yemek pişirirken, *"Zeytinyağını az koyun,"* dediğini işitmiştir. *"Vaktiyle böyle teferruata hiç ehemmiyet vermeyen babasının bu tasarruf endişesi, mali vaziyetinin çok fena olduğunu gösteriyordu."* Ondan bu durumda balo kıyafeti için harcama yapmasını istemek doğru olur mu? Kendisini bugünlere getiren babacığına karşı fedakârlık yapma, başu-

cundan ayrılmayarak ona bakma, isteklerini yerine getirme sırası şimdi kendisinde değil midir? Değil balo, sinemaya bile gitmese yeridir. Faiz Bey yedi yıl önce karısının ölümünün ardından Kuruçeşme'deki yalıda oturmak istememiş, Üsküdar'daki büyük evleri de yanınca azalan gelirine göre daha sade bir yaşayış içinde olmak için Gülter'in dışındaki hizmetçilerin kimini savıp kimini evlendirdikten sonra Fatih'te, Neriman'ın "salaş" olarak nitelendirdiği bu eve taşınmışlardır.

Usta yazar Safa, Maarif Evrak Müdürlüğü'nde görevli Faiz Bey'in hangi gelirle Kuruçeşme'deki yalıyı ve Üsküdar'daki büyük evi edindiğini, sonradan nasıl olup da bu salaş evi bile "rehine" koyacak ölçüde ağır faizli bir borç altına girdiğini bize söylemez. Konunun Nerimancığı ilgilendiren kısmı da zaten orası değil, şu anki durumdur. Daha geçen ay yeni manto ve iskarpin almak için babasından para istemiş, onu, vaktinin hiç de müsait olmadığı, "tekaüt maaşının" bir kısmını borcunu kapatmaya ayırdığı bir dönemde bu fedakârlığa zorlamışken yeniden karşısına dikilip tuvalet parası istemekten çekinmektedir.

Hem sonra Şinasi ne olacaktır? Evet, Şinasi ne olacak? Bu soruyu kendi kendisine sorar, yanıtını ararken başka ve daha can yakıcı bir soru da buna eklemlenir: *"Ben artık Şinasi'yi sevmiyor muyum?"* Zor, çok zor soru. Yedi yıllık beraberlik, tam da evlenmeye bu kadar yaklaşmışken bir kalemde silinip atılabilir mi? Kolay mıdır bunu yapmak? Kolayı zoru bir yana, doğru mudur? *"Gece gündüz ben Şinasi'yle beraber yaşadım. Evimizin ikinci erkeği gibi bir şey âdeta..."* Böyle düşünürken aklı Macit'e yönelir, bu defa da Batılı yaşam biçimlerinin kıyısından da olsa görüp tutulduğu ışıltısı karşısında gölgede kalıp silikleşen Şinasi'yle bağlarını koparmaya, onu bir daha görmemeye karar verecek ölçüde derin düşüncelere

dalar. Şinasi'yle Macit'ten hangisinin galip çıkacağını kendisi de merak eder ve yine kendi kendine sorar: *"Bu benim elimde değil mi? Hangisine istersem gidemez miyim?"* Yanıt gelmez.

Sonunda babasına, *"'Ben,' der, 'ben... Nasıl söyleyeyim? Daha medeni yaşamak istiyorum. Beni asıl sinirlendiren şey bu evde her şeyden mahrum yaşamaktır. Şinasi de beni bundan kurtarmayacak, o da benim arzularımı anlamıyor,'"* diyerek içindeki son sıkıntı kırıntılarını da döker, baloya mutlaka gitmek istediğini söyler. Faiz Bey düşünür, doluya koyar almaz, boşa koyar dolmaz, sonunda kızını kırmaya gönlü razı olmaz:

"'Peki,' der, 'Şinasi'yle beraber gidebilirsiniz!'"

Nee? Şinasi'yle mi? Ayol Şinasi'nin baloda ne işi var? Hem de ben Macit'le beraberken... Neyse, dur bakalım, izni koparmadık ya, gerisine sonra bakarız, diyerek hazırlığa başlar. Tramvaya atlayıp dayısının kızlarını görmeye Şişli'ye gider. Keşke o tarihlerde Ara Güler oradan geçerken durağın bir resmini çekseydi de bekleşenleri ve Neriman'ı o hâlleriyle görebilmiş olsaydık ya da keşke ünlü ressamlarımızdan birinin aklına "Durakta Bekleyenler" tablosu yapmak gelseydi de karşısına geçip insanların nereye ve niçin gitmeye çalıştıkları, o esnadaki görünümleri hakkında düşüncelere dalabilseydik.

Rus kızının dramı

Apartman hayatı yaşayan dayı kızları ne giyilir, ne yapılır, iyi bilmektedirler. Onların fikrini almak ister. Eve girince matem kıyafeti giymiş yaşlı bir kadının izin isteyip kalkmakta olduğunu görür. Merak edip kim olduğunu sorar. Anlatırlar. Kadın Sovyet Devrimi'nden kaçıp İstanbul'a gelen Beyaz Ruslardandır. Çok güzel bir kızı vardır. Kız, çok fakir, meyhanelerde gitar çalarak geçimini zar zor sağlayan bir Rus gencine

vurulmuştur. Birlikte yaşamaktadırlar. Etrafları da kendileri gibi yoksul düşmüş değerli insanlarla çevrilidir. Rus göçmenler maddi açıdan güç durumdadırlar. Genellikle Beyoğlu'nda lokantacılık, garsonluk, şarkıcılık, müzisyenlik yaparak hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar.

Tanpınar onları şöyle tanımlar: *"Bu Rus muhacirleri Beyoğlu'nu iyice zaptettikten sonra yavaş yavaş İstanbul semtine ve bizim çıktığımız kahvelere kadar yayıldı. Kürklü, çizmeli, saçları çok düz taranmış, hafif tombul yanaklı, beyaz yüzleri bol düzgünlü, bol mücevherli, bir yığın kontes ve prenses, parasını güçlükle ödediğimiz kahve ve çaylarımızı, lokantalarda rakı ve yemeklerimizi getirmeye, vestiyerlerde yırtık ve eski pardesü ve paltolarımızı göğsüne kadar sakallı sabık veya miralaylar tutmaya başladılar. Çar yaveri, eski miralay veya asilzade delikanlılar karşımızda çevik Kafkas oyunları oynadılar."* (3) Güzel kızla fakir düşmüş gencin birlikteliği, aralarındaki büyük sevgiye rağmen uzun sürmez. Parasızlık canlarına tak etmiş, yaşamı yaşanamaz, acıları dayanılamaz hâle getirmiştir. Genç ve güzel kız çareyi sevgilisini bırakarak karşısına çıkan zengin ve yakışıklı bir Rum'la yaşamakta bulur.

Yeni hayatında artık sefalet yoktur, onun yerini sefahat almıştır. Açlığını belki de pazarlarda artakalanlardan pişirdiği bir borç çorbasıyla ancak bastırabilen kızın yeni yaşamı bu kez de para, pul, eğlence, balolar, mücevherler, arabalar içinde, varlıklı arkadaşlar arasında geçmeye başlar. Başlamasına başlar ama devamı o kadar parlak gelmez çünkü o özünde, iyi okumuş, görgülü, yaşamın yüzeysel değerlerine burun kıvıran, gerçek güzelliğin peşinde koşan biridir. Yakışıklı ve zengin Rum genci ve çevresi ise anlamsız bir şatafat içinde boş bir ömür tüketmektedir. Kız bu yüzeysel ilişkilere daha fazla katlanamaz ve bir gece evden kaçarak gitarist sevgilisi-

nin peşine düşer. Herhalde bir yerlerde gitar çalıyordur ama nerede? Beyoğlu'nda o meyhane seṇin bu meyhane benim, onu arar. Sonunda bulur. Koşup boynuna atılır. *"Ben bir alçağım. Sana tekrar geliyorum. Beni kabul et,"* der ama ne yazık ki hayatımız istediğimizi yiyip beğenmediğimizi geri gönderebileceğimiz Michelin yıldızlı lokanta değildir. Gururlu Rus genci hiç oralı olmaz, yanıt dahi vermez, acısını gitarın tellerine vurmaya devam eder. Kız yıkılmıştır. İki gözü iki çeşme, evine geri gelir. Ve yaşamına son verir.

Hikâyeyi dinleyen Neriman çok etkilenmiştir, titrer, kendisini Rus kızının yerine koyar, Şinasi'yi Rus gitarist, Macit'i de Rum genci yapar ve imgeleminde o da kendisini Fatih tramvayına atar.

Romanın son sahnesi bir dost meclisindedir. *"Teknikte Batılılaşmakla yetinmeli miyiz yoksa kültürde de aynı yolu izlemeli miyiz"*in tartışması yapılmaktadır. Neriman'ın aklı Rus gitarist ile sevgilisinde... Para, rahat, eğlence... Bütün bunlar iyi de yeterli mi? Mutluluk, bunların eve getirdikleriyle mi sağlanıyor? Etrafına bakınır, *"Ne değerli insanlar bunlar,"* diye düşünür. Şikâyet ettiği salaş evi, ışıksız mahallesi, ezan sesi ve helvacı bağırmasıyla çınlayan çevresi, alışkanlıkları şimdi ona bambaşka gelmektedir. *"Müsaade ederseniz, der, ben ud çalmak istiyorum."* Udunu alır, yorgun duygularını sazın tellerine sarar.

Doğu mu Batı mı?

Fatih-Harbiye, bir tez-romandır. Doğu ile Batı, gelenek ile yenilik arasında sıkışan, ikisi arasında gidip gelen kimlik arayışımızı örnekler. Osmanlı İmparatorluğu'nun nefes almakta zorlandığı son döneminde geçer. Toplum yapısı ikiye bölün-

müştür ama her iki taraf da aynı amacı gerçekleştirmeye çabalamaktadır: imparatorluğu yaşatmak.

Cephelerden birinde yönetim katlarında bulunan bürokratlarla aydınlar vardır. Bu kesimde yer alanlar konumları nedeniyle çareyi devletin merkezci yapısını güçlendirmekte bulanlardır. Bunlar sermaye birikimi ve verimleşmeyle atılım yapan ekonomi dünyasına ayak uyduramayan Osmanlı devlet yapısını, Batı'daki üstyapı yeniliklerini getirerek ayağa kaldırabileceklerini sanan ve bunu ancak kendilerinin yapabileceklerine inanan seçkinlerdir.

Karşı cephede ise devletçi seçkinlerin buyurgan tavırlı uygulamalarına direnenler bulunmaktadır. Bunlar imparatorluğun Batılılaşarak değil dinsel geleneklere sadık kalınarak yaşatılabileceğini savunanlardır. Birinci cephenin merkeziyetçi yapısına karşılık direniş cephesini oluşturanlar daha çok yerel ağırlıkta ve sayıca da çoğunluktadırlar.

Toplum gelenek ile yenilik, Doğu ile Batı arasında nerede olduğunu ve nerede bulunması gerektiğini kestirememektedir. Romanın kahramanları Neriman, Şinasi ve Macit de bu gelgit içinde çalkalanan bireylerdir.

Konu toplumsal yön arayışımızı yakından ilgilendirdiği için kitap, yayımlanmasından günümüze kadar geçen yaklaşık yüzyıl içinde çok popüler olmuş, üzerinde çok inceleme yapılmıştır. Bunlardan bazılarında "Doğu cici, Batı kaka" gibi yorumlanabilecek bir mesajın bulunduğu ileri sürülmüştür. Böyle düşünenlere göre "hakiki medeniyet" Doğu'dadır. Batı'dakini ise "yoz medeniyet" olarak tanımlamak gerekir. Orada yapay değerler, yalancılık, çıkarcılık, duygusuzluk, maddiyatçılık, maceracılık ve zevküsefa vardır. Bunların karşıtları olan hakiki değerler ise dürüstlük, samimiyet, gelenek, fedakârlık, maneviyattır ve bunlar Doğu'ya aittir.

Bu türden toptancı genellemelerin romanın tezini doğru yansıttığını söylemek mümkün değildir. Maddiyatçılık ve maceracılıkla özdeşleştirilip sığlaştırılan Batı uygarlığının, Rönesans'la başlayan, sanayi devrimi ve keşiflerle zenginleşmesine paralel biçimde, siyasal, hukuksal, kültürel üstyapı değişimleriyle toplumsal gelişmişlik çıtasını yükselterek aldığı yolu görmemek, tarihi hiç bilmemek değilse karşıt ve dar bir ideolojik bakıştan ibaret kalır.

Doğu Batı ayrımı, gelenekle yenilik arasındaki bireysel ve toplumsal sıkışmamız tarih, sosyoloji ve edebiyat dünyalarımızda çok yer kaplamış, üzerinde çok konuşulmuş, yazılıp çizilmiştir. Bu alanda kalem oynatanların her birinin kendine göre bir değerlendirmesi, yorumu ve çıkarımı vardır.

Safa ile aynı dönemde yazmış olan usta hikâyeci Memduh Şevket Esendal'ın (1883-1952) "Bir Mübahase" adlı öyküsünde bir Anadolu köyünün mescidinin önünde ikindi namazını beklerken sohbet eden Hafız Hüseyin Efendi ile Dellal Hacı Mustafa arasındaki konuşmada Batı uygarlığının yadsınabilir olmadığı gerçeği, Neriman ve Şinasi'yle akran sayılabilecek iki köylü tarafından daha o zaman bile teslim edilir.

Köylerindeki harabeleri hayranlıkla izleyen, bitki örtüsünü inceleyen iki ecnebi seyyaha Dellal Mustafa, Müslüman olmadıkları için acıyıp, *"Baksana koyun gibi taşlara bakıp duruyorlar, bunların bir de arkadaşı var, bir haftadır dağları, kırları geziyor, ot topluyor. Zahir bunların memleketlerinde ot bitmiyor, hiç ot görmemişler,"* diye fikrince düşük not verince Hoca Hüseyin Efendi dayanamaz, *"İyi ama Hacı, her şeyi de onlar yapıyor; top tüfeği bile onlardan alıyoruz, tayyareyi yapıp havalarda onlar geziyorlar. Kuş gibi uçuyorlar. Sen onlar gibi uçabiliyor musun?"* diyerek (i)'nin noktasını koyuverir. (4)

Nurullah Ataç konuya önce "Garplılaşma" nedir sorusundan girer. Ona göre Garplılaşmış iki millet vardır. Bunlar Amerikalılar ve Japonlardır. Oradan "Garplılaşma bize bir şey kazandıracak mıdır"a yönelir. Kendince Amerikalıları ve Japonları sadece ekonomik açıdan "medeni" kabul etmek gerekir. Amerika'nın "fen sahasında icatlara muktedir olduğunu ancak keşfinin bulunmadığını" söyler, "Bunlar zaten verasetleri itibarıyla Avrupalıdırlar," diyerek işin içinden çıkar. Japonların ise güzel bir medeniyetleri varken bunu yıktıkları kanısındadır. İçeriye dönerek değerlendirmesinin sonucunu da şöyle açıklar: "İşte Avrupalıların medeniyeti demek mahalle kahvesine yaraşır. Evet; memleketimize güzel apartmanlar, trenler, tramvaylar, şu 'konfor' denilen şeyler gelebilir: Fakat medeniyet 'konfor' mudur?" Batılılaşmanın bizi belki bir gün ekonomik gelişmişliğe eriştirebileceğini ama bu yeni uygarlıkta yaratıcı olamayacağımızı belirtir. (5)

Peyami Safa ise kendi tezini romanın sonlarındaki dostlar tartışmasında, kahramanlarından Ferit'in ağzından özetlemiştir: *"Şarkla Garbın mültekasında (buluşma noktasında) olan Türkiye, Garptan tesir almakta tereddüt etmemelidir. Ancak, bu tesir, bizim tarafımızdan yapılacak mukabil bir tesiri ihlal etmeyecek derecede kalmalı, yani kültürümüzün güzel ve halis köklerine kadar nüfuz etmemelidir."*

Edebiyat repertuvarımızda yazılıp çizilmiş, ileri sürülmüş fikirlerde ortak duygunun çokça "Güzel ama", "İyi fakat", "Öyle ancak" şeklinde ifade edilmiş olması dikkatimi çekmiş, beni üniversite yıllarıma götürmüştür. Anlı şanlı hukuk hocalarımızdan bazıları yüzlerce sayfalık kitaplarında her konu hakkında yabancı hukuk dünyalarında ortaya atılmış faraziyeleri aktarır, "Şu şöyle söylemiş, bu böyle düşünmüş," dedikten sonra "Bizim kanaatimize göre orta yol uygundur,"

şeklinde hiçbir özgünlüğü bulunmayan, taraf tutmayan, etliye sütlüye karışmaktan çekinen tavırlar sergilerlerdi. Sanki hukuklarını aldığımız ülkelerin deneyimli düşünürleri ve hocaları değişik fikirleri savunurken akıllarına "orta yol" diye ortaya yanar döner bir tez koymak hiç gelmemiş de ancak bizimkiler bu yolu bilirlermiş gibi! Özgün fikir üretememek, savunamamak, çekinmek, ürkmek, her şeye "İyi güzel de...", "Evet ama..." tereddütüyle yaklaşmak karakterimizde yer etmiş bir ürkekliğin, içimize işlemiş bir güvensizliğin dışavurumu değilse nedir, diye çok düşünmüşümdür.

Neden korkular içinde yaşadık, yaşıyoruz biz?

Fatih-Harbiye romanı özelinde bulunan ve onun şehre, hemşerilere uzantısındaki bu korku, Uğur Tanyeli'nin bir kitabında da inceleme konusu olmuştur. Yazarın gözlemine göre o günkü toplumda herkes yerli yerinde kalmalı, Fatihli Fatih'te, Harbiyeli Harbiye'de yaşamalıdır. Safa'nın anlattığı yıllarda İstanbul'da tiyatro, opera, konser gibi şehrin değişik yerlerinde oturanlarını bir araya toplayacak yerler pek yoktu. Gündelik yaşam yüzyıllar boyunca daha çok gündüz yaşanabilenlerle sınırlıydı. Olağan ve doğal kabul edilen, mahalleye, semte, etnodinsel gruba ve yönetimsel hiyerarşilere gömük yaşamaktı. Bu yaklaşım çerçevesindeki herkes gibi Neriman da ait olduğu fiziksel ve kültürel yerde yaşamalıydı. Bilinmeyene açılmayı istemek yüksek risk oluşturduğundan bundan korkmak gerekirdi. Devir değişip, İstanbul moderniteye açılabilirse, açılım ancak bu dar kamusallık mirası üzerinde kurulabilecekti. Bu bile kolay değildi ve ürkütücüydü. (6)

Mimar yazar Tanyeli'ye göre Neriman'da somutlaşan *"kadın korkusu"* da *"İstanbul'un asli mekân kurucu pratiklerin-*

den biridir". Romanda ve toplumsal hayatın genelinde kadın ve erkek kimlikleri farklı ölçütlerle değerlendirilmektedir. Bu *çifte kodlama* düzeninde erkekte bir oranda hoş görülebilen, kadında aynı müsamaha ile karşılanamaz. *"Neriman'la simgelenen özgürleşme, değişme, farklılaşmayı talep eden kadın korkutucudur. O sabit kalmalıdır."* "Kır kıçını otur işte." Bu laf bizim değil midir? Kadınlar için söylenmemiş midir? Sağımızda solumuzda az mı duyarız?

İyiyle kötü, doğruyla yanlış, Doğu ile Batı, gelenek ile yenilik arasında kendi konumunu belirleyememek, belirlese de bunu açıklayamamak, tavır almaktan korkmak, sürekli savunma içgüdüsüyle davranarak "O da olsun öteki de...", "Ne şiş yansın ne kebap"ın gölgesine sığınarak sözümona bir orta yol tutturmak, toplumsal ezikliğin bir ölçüde anlaşılabilir etkisiyle de olsa sonuçta yolun ortasında durup sağa sola çaresiz bakmak anlamına gelmez ve ileri gidememe riskini taşımaz mı?

"Batı kötü, Doğu iyidir" toptancılığı yapmak ya da olaylara, yaklaşımlara, kişilere tek tek bakarak iyi kötü, doğru yanlış genellemesini toplumlara etiketlemek sakıncalı kimlik zıtlaşmalarına yol açar. Uluslar, toplumlar hatta daha da dar ölçekte topluluklar, dijital dünyanın yarattığı coğrafyada hiç olmadığı kadar yakınlaşmışlardır. Doğu ile Batı, Kuzey ile Güney bu dijital âlemde artık Fatih'le Harbiye kadar birbirlerine yakın, neredeyse iç içe geçmiş konumdadırlar. Bu katmanların her birinin kendi geleneklerine, tercihlerine, arayışlarına, amaçlarına göre oluşan bazen katı, kimi zaman da gelişmelere bağlı olarak esneyebilen kimlikleri vardır.

Bu değişik kimlikler havuzuna düşen çok bilinmeyenli denklemlere sürekli olarak yenileri de eklenmektedir. Yapay zekânın kontrolden çıkabilecek duruma çok erken gelmesi,

ekolojik sistemin yediği darbelerin dünya üstünde yaşayanlara vereceği zararlar, yeni zenginlerin ve güç sahibi olanların yarattığı farklı hiyerarşi düzeninin yol açtığı adaletsizlikler, uluslararası hukukun geçmişte centilmenler anlaşması şeklinde kör topal devam eden düzeninin etkisini tamamen kaybedip onun yerine güçlü olanın açıkça koymaktan çekinmediği kuralların geçerli olmaya başlaması bunlardan sadece bazılarıdır.

Gelişmelerin hızlı değişimlere yol açan niteliği, ortaya her gün çözülmesi güç, verileri karmaşık, çok bilinmeyenli yeni problemler çıkartmaktadır. Sorunların evrensel ortak sıkıntılar yaratmasının önlenebilmesi, birlikte yaşamanın kolaylaştırılması için dijital coğrafyada birbirlerinin burnunun dibine girmiş toplulukların kendileri gibi düşünmeyen, davranmayanları dışlayıp ötekileştirerek onlara uzak, soğuk, giderek düşmanca tavır almaları mı daha doğru olur ve karmaşık sorunlar yumağının çözülmesine katkıda bulunur yoksa birbirlerinin koluna girip sahip oldukları farklı özelliklerden yararlanarak destek oluşturmak mı toplam mutluluğa doğru ilerlemeyi sağlar?

Eski İzmir sokaklarında yaz güneşi ortalığı gün boyunca kasıp kavurduktan sonra nihayet yorulup çekildiğinde komşular iki katlı evlerinin önüne çıkarak ahbaplık ederlerdi. Günümüz dijital coğrafyasının komşu yaptığı toplumlar da artık birbirlerine eski İzmirli komşular kadar yakındırlar. Bunların kendi aralarında "Benimki iyi seninki kötü, sen yanlışsın ben doğruyum," diye zıtlaşıp işi sonunda kavgaya dökmeleri yerine:

"Bugün sende ne var kardeş?

Piyaz.

Öyleyse yaklaş biraz,

Bende de köfteyle hellim,
Gel beraber yiyip içelim."
diye konuşup, davranmaları daha sağlıklı olmaz mı?

Edebiyat yazısı olsun, resim, heykel olsun, alaturka, alafranga beste olsun, san'at eserlerinin değeri okuyanın, seyredenin, dinleyenin ondan ne anladığına, onda ne bulup sevdiğine bağlı olarak oluşur, sanatçının vermek istediği mesaja göre değil.

Fatih-Harbiye romanından da benim okur olarak kendime çıkardığım sonuç şudur: Toplumların da onları oluşturan bireylerin de hem üstün oldukları yanları hem de eksiklik gösterdikleri tarafları vardır. Hiç kimse ve hiçbir toplum tam kötü ya da tam iyi olamayacağına göre, her birinin kendine göre farklı ölçüp biçtiği eksikle fazlayı, yanlışla doğruyu, iyiyle kötüyü, bunlardan birini silmek, "Bunu alayım, o kalsın," demek mümkün olamayacağına, anlam taşımayacağına göre hüner, zıt değerleri bir arada kabullenerek onları birlikte yaşatabilmek, toplumsal varoluşa temel yapabilmektir.

Neriman feminist miydi?

Gelelim romanın başkahramanı Neriman'ın eserin düğümünü çözen dönüşüne. Yaşamakta olduğu bunaltıcı, kasvetli, üstüne üstüne gelen ortamdan daha canlı, parıltılı bir dünyaya geçmeyi arzulayan, bunun ilk adımlarını atmaya hazırlanan genç kadın daha sonra bu amacından gerçekten kendi seçimiyle mi vazgeçip ait olduğunu söylediği yere, Fatih'e dönmüştür yoksa gitmeye heveslendiği dünyada, Harbiye'de yaşamakta zorlanacağını, oraya ayak uyduramayacağını anlayınca mı? Neriman'ın çıkışı Türk toplumunda bir erken dönem dişil başkaldırı olarak nitelendirilebilir mi dersiniz?

Evet, bakacak olursanız, babasıyla yaşadıkları eve yedi yıldan beri eklemlenen ve *"evin âdeta erkeği"* konumuna gelen müstakbel kocasına bir başka adamla ve gizlice buluşmaya gittiğini, *"Ben dün gece hovardalıkta idim. Maksim'e gittim, para yedim,"* deyip buluştuğu genç adamın ismini bile söyleyen özgür kadın, feminist olarak adlandırılmazsa kim adlandırılır? Macit'le Beyoğlu'nda altı ay gizli gizli buluştuktan sonra durum ortaya çıktığında Şinasi'ye serinkanlı biçimde, *"Ben sana haber vermeye vakit bulamadan herhangi bir daveti kabul ettim. Bu belki yanlıştır, belki değil, yanlış, biliyorum, fakat bunu sen büyütüyorsun,"* diye çıkışması nasıl yorumlanır?

Macit'le buluşmaları açığa çıkınca bu kez kadınlığını ve özgürlüğünü lafı hiç dolandırmadan savunması da dikkat çekicidir: *"Beni Macit ta o zaman davet etti. Fakat ne babama ne sana bunu açamadım. Bana kızıyorsunuz, sanki biriniz imamsınız, ötekiniz de müezzin... Bana hiçbiriniz hak vermiyorsunuz. Benim arzularımı niçin tabii bulmuyorsunuz, babam gene mazurdur, ihtiyardır, fakat sen? Yalan mı? Niçin genç bir adam gibi değilsin? Ben sana hayret ediyorum, hayret, hayret, hayret... Gayet hassas bir insandın sen... Ne oldu sana? Ben sana ne yaptım? Ben en tabii haklarımı istiyorum canım... Ben mümkün olan şeyleri istiyorum. Lükste gözüm yok, mükellef bir hayat da istemiyorum. Benim yaşımdaki bütün kızların arzuları ve yaşayışı... Neden bunun için kabahatlı olayım? Hele evlendikten sonra sen hep bana böyle dargın mı duracaksın? Bir sinemaya bile gidemeyecek miyim?"*

Ne ki Neriman'ın bu çırpınışları dişil bir başkaldırı, özgür bir kimlik arayışı, döneminin koşullarına göre cesur bir tavır niteliğinde olsa da bilinçli bir feminist çıkış olarak değerlendirilemez. Kendisine aile içinde, okulda veya mahalle genelinde yöneltilmiş en küçük bir ataerkil baskı yoktur, şiddet ise

söz konusu dahi değildir. Tersine, üzerine titreyen babasının sevecen tavırları ile sorunları gürültüsüzce çözmek isteyen, vakur, ağırbaşlı, anlayışlı Şinasi'nin, kaba kuvvet ne demek, sesini bile yükseltmeyen hatta kimilerince "fazla yumuşak" olarak nitelendirilebilecek yaklaşımları onu pamuk gibi sarmalamaktadır. Şinasi, Neriman'ın her hırçınlaşışında alttan alır, en kızması gereken yerde dahi yakın gelecekteki eşinin, *"Sinemaya bile gidemeyecek miyim,"* sorusuna gösterdiği tepki, *"Sinemaya da baloya da gidebilirsin. Ben softa değilim,"*den öteye geçmez.

Öyleyse? Öyleyse, körpe Neriman'ın, çakur çukur sokakları olan Fatih'te orası burası dökülen, gaz lambası ile aydınlatılan, borca karşılık ipotek edilmiş bir ahşap evde *Mesnevi* okuyup ney üfleyen yaşlı babası ile fazla alaturka bulduğu kemençeci Şinasi arasında sıkılmasıdır olayları başlatan. *"Sokak bazen yalnızlığından kurtulmanın, kimi zaman da kalabalıklar içinde yaşanan yalnızlığın mekânıdır,"* der Murathan Mungan. (7) Neriman, mahallesinin, sokağının yalnızlaşmış genç kadınıdır. Safa da Mungan'a *"Karanlık bu mahallelere erken basar. Neriman, akşamın bu saatlerinde, evde bulunmaya artık tahammül etmez olmuştu,"* diye yüzyıl öncesinden yanıt verir.

Daralan, bunalan, ruhu yaralanan kime saldırmaz, neye vurmaz ki? Neriman, mahallesine, babasına, Şinasi'sine saydırırken çok sevdiği udunu bile sıkıntısına neden olan suçlular listesine eklemekten kendini alamaz, *"Bu elimdeki ud da sinirime dokunuyor, kıracağım geliyor. Bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası? Bırakacağım musibeti... Darülelhan'dan da çıkacağım yahut alafranga kısmına gireceğim,"* diye öfkesini o tok sesli çalgıya boşaltır. Hızını alamaz, bu kez de Şark'ı miskin, uykucu, lapacı bulduğu için kediye, Garp'ı ise uyanık, çalışkan gördüğünden köpeğe benzetir.

Macit'le tanışması, onunla buluşmak için *"incikli-boncuklu kadınlar, cas cas yanan bobstiller, bastonlu abuzittinbeyler, afi kesen pırpırılar, alengirli kızlar"ın* (8) cirit attığı Beyoğlu'na çıkması içindeki özlem fitilini ateşlemiştir. Orada ışıl ışıl dükkânlar, zarif pastaneler, yüksek beton binalar, farklı giyinen insanlar, değişik eğlenme biçimleri vardır. Beyoğlu'nda bir parfümeri dükkânına girdiğinde Neriman'ı karşılayan duyguları bize şöyle aktarır yazar: *"Burada her şey, tek başına konmuş zarif bir küçük şişenin tatlı mavisi, kırmızı ipek bir püskül, siyah kadifelerin arasında gizlenmiş ampulün yumuşak ziyası, bir gümüşün parıltısı... Gözleri ayrı ayrı çekiyor ve zaptediyordu; burada her şey, rahat ve mesut insanların kullanmayı âdet ettikleri eşyaydı; burası, aynı zamanda, bir insanın ne kadar mesut olabileceğini hissettiren imkânlara doğru açılmış pencereydi. Neriman burada her duruşunda, bu pencereden onların saadetini imrenerek seyrediyordu."* Bu simgelerdir genç kızın gözünü kamaştıran, onu "kendisinde bulunmayan bir şeylere" imrendiren, onlara sahip olmaya özendiren.

Hadi, romanın temasına ayıp olmasın diye bildik "Para saadet getirmez" klişesini biz de burada birbirimize tekrarlayalım ama dürüst olup itiraf da edelim ki paranın simgelediği yaşam kimin kalbini zıplatmaz, beynini, karşısında limon yiyen birini gören zurnacının ağzı gibi sulandırmaz? O konumdaki kimin aklını başından fırlatmaz? Para saadet getirmeyebilir ama çok şey getirebilir. Virginia Woolf bile dayanamayıp itiraf etmiştir paranın vazgeçilmez ağırlığını. On dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinde kadınlara oy hakkı verilmesinin tartışıldığı bir sırada kendisine ölen teyzesinden bir para kaldığını haber alır. Kısa bir değerlendirmeden sonra seçimini şöyle açıklar: *"Bu ikisi, yani oy hakkı ve para arasında, sahip olduğum para çok daha önemli göründü bana."* (9)

Neriman'ımız da Fatih'ten Harbiye'ye geçmeyi, daha renkli bir dünyaya girmeyi, oradaki parlak hayata katılmayı neden istemesin? Bunun için Şinasi'yle köprüleri atmayı dahi düşünür. Ta ki kuzinlerinin Şişli'deki dairelerinde rastladığı o yaşlı ve yaslı kadının acıklı hikâyesini duyana kadar. Genç ve güzel Rus kızının gözü kör olasıca parasızlık nedeniyle istemeye istemeye gitarcı sevgilisinden ayrılıp zengin birine gitmesi, sonradan onunla mutlu olamayıp sevgilisine geri koşması Neriman'ı sarsmış ve derinden etkilemiştir.

İnsanın ait olmadığı bir yerde tutunması, hele arkasında, etrafında destekleyeni yoksa kolay iş midir? Işıltılı, parıltılı yaşam elbette çekicidir, bunu kimse yadsıyamaz ama bu dekor mudur, hakikat midir, mutluluk getirecek bir tablo mudur, bunun cevabını da herkes bilemez. Neriman sonunda kendi cephesinden bu soruya olumsuz yanıt verir. Gerçek mutluluğu ait olduğu yerde, alıştığı insanlar, bildiği çevre içinde bulacağı kanısına varır ve tramvaya atladığı gibi Harbiye'den Fatih'e, Macit'ten Şinasi'ye, alafrangadan alaturkaya geri gelir. Gerçi o kadar yoğun özgürlük, değişiklik, farklılık hevesinden sadece bir Rus kızı hikâyesiyle dönmesi biraz hafif bulunup sorgulanabilir ama bunun muhatabı elbette kendisi değil, dönüşün gerekçesini bence biraz zayıf tutan yazar Peyami Safa olmalıdır.

Feminist felsefenin hanımağası Simone de Beauvoir'ın ünlü eseri *Le Dexieme Sexe* henüz iki cilt hâlinde kadın yataklarının başucunda yer etmemişken, kendisine, "Madam, sen daha bütün bunları kafanda düşünme aşamasındayken bizim burada senin sonradan anlatacağın sıkıntıları yaşamış, Fatihli öncül bir feminist kadınımız vardı," diyerek edebiyat dünyasını karıştıracak bir iddiada bulunabilmeyi isterdim ama dikkatli baktığımızda Neriman'ımızın durumunu feminist kalıp

içine sığdırmak, zorlayarak da olsa mümkün görünmemektedir. Aynı daralmalar aynı yaşlardaki bir erkek çocuğu da sarmalamış, bunaltmış ve biraz görerek, daha çok kafasında kurarak çekiciliğine kapıldığı bir yaşama doğru yönlendirmiş olabilirdi, öyle değil mi?

Nitekim, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nün kahramanı Hayri İrdal da bulunduğu yerden ve yaşadığı hayattan bunalanlardandır. *"Her şeye, herkese sadece katlanıyordum. Sokağa adımımı atar atmaz, kendimi bir yığın muvazaanın, gafletin esiri görüyordum ve bulunduğum yerden, yaptığım işten gayrı her yer, bana erişilmez şekilde güzel ve harikulade görünüyordu,"* diyerek bilmediği dünyaların tanımadığı güzelliklerine özenir. Çalıştığı postanede uzak yerlerden, Peru'dan, Arjantin'den, Kanada'dan, Mısır'dan gelen her mektubu, her kartpostalı eline aldığında gözlerini kapar, başka bir adam hâline gelir. Tek istediği, *"kaçmak, her şeyi bırakıp gitmek"*tir. (10)

Orhan Pamuk'un bizzat kendisi de bu bağlamda bir örnek oluşturabilir. Lezzetle okunan kitaplarından biri olan *Resimli İstanbul-Hatıralar ve Şehir*'de usta anlatıcı kendi ruh hâlini şöyle tanımlar: *"Batan imparatorluğun hüznü her yerdeydi. Batılılaşma çabası, modernleşme isteğinden çok, yıkılan imparatorluktan kalan keder verici, acıklı hatıralarla yüklü eşyalardan kurtulma telaşı gibi gelmiştir bana. (...) Bütün bu tuhaflığı ve hüznü, çocukluğumda bir sıkıntı ve kasvet olarak yaşadım. Şehrin içine gömüldüğü ve bir türlü çıkamadığı hüzün duygusu, tıpkı babaannemin farkında olmadan terliğinin ucuyla tempo tuttuğu 'Alaturka' müziği dinlerken kimi zaman hissettiğim gibi ölümcül bir sıkıntıya kapılmak istemiyorsam hayal kurmam gerektiğini hatırlatırdı bana."* (11)

Neriman da bir genç ruhu tatmin etmeye yetmeyen sıkıntılı yaşam ortamından kurtulmak, kendisini ekonomik ve

toplumsal yönden muhtemelen daha çekici olduğunu düşündüğü bir üst katmana yükseltecek bir dönüşüme heveslenmiş, oradaki yaşam tarzına katılmayı, Şinasigillerden uzaklaşıp Macitlerin yanında yer tutmayı şiddetle istemiştir. Suyun öteki tarafı herkese daha çekici görünür. Nerimancık hepi topu İstanbul'un bir mahallesinden bir diğer semtine geçmeyi düşlemiştir. Ya yaşadığı ortamı toptan beğenmeyenlere ne demeli?

Neriman'ın semt değiştirmeyi istediği 1930 yılından tam doksan yıl sonra, 02.02.2022 günü, onun yapamadığını bir genç kız fazlasıyla yapmıştır. Tramvaya binip Harbiye'ye gitmek ne kelime, uçağa atladığı gibi taa dünyanın sonundaki şehir olan Ushuaia'ya göçmüştür. Neriman'dan yaşça büyüktür. Sevgilisi, sözlüsü, Ushuaia'da kendisini bekleyeni yoktur. Yoksulların oturduğu bir semtte gecekondudan hâllice, küçük bir bahçesi olan evde otururken sırayla annesini, babasını ve erkek kardeşini genç yaşlarında kaybetmiş, hayatta tek başına kalmıştır. Oturduğu mahallenin iç burkan koşulları, komşularının tutumları, çevresindeki insanların hayata bakışları, davranış biçimlerine yön veren değer yargıları, çıkarcılıkları, yozlukları, kırkına gelip eli erkek eline değmemiş, uzun boylu, sıska ve o yaşta hâlâ bekâr olduğu için adı kız kurusuna çıkan, Ayfer Tunç'un "*kuru kız*"ını da tıpkı Neriman gibi bunaltmıştır. Şehrine, geçmişine, insanlarına karşı olumlu hiçbir duygusu kalmamıştır. Nereye gitse buradakinden daha mutlu olacağına emindir. Neriman'ın yaşadığı ortamdan neredeyse bir asır sonrasının ikliminde hareket ettiğinden, daha cesur ve bağımsız davranma gücüne sahiptir. Kararını verir, Neriman'ın yapamadığını yapar, arkasına bakmadan çekip gider. (12)

Kızarmış Palamutun Kokusu adlı romanda ise bir başka genç kızımız karşısındaki adama sorar:

"Yurt dışında nerde oturuyorsunuz?"

"Amerika'da, New York'ta."

"New York çok güzel, değil mi?"

"Çok farklı bir yer, bence burası da güzel."

"Burayı sevmiyorum, karmaşık, pis. Bir gün ben de New York'ta yaşamak isterim." (13)

Bu kızcağız, İstanbul'u terkedip New York'a gidebilmiş midir, bilmiyoruz. Bizim bildiğimiz, Neriman'ın Fatih'ten çıkıp Harbiye'ye kadar gidemediğidir. Bir girişimde bulunmuş, iki-üç adım atmış ama daha ileriye gidememiş, mahallesine dönüş yapmıştır. Olay bundan ibarettir.

(Düşündürücü bir dedikodu: Peyami Safa'nın eşi de durumundan memnun olmayan gergin bir hanımmış. Safa da ev dışına yelken açıp kaçamak arayan biriymiş. Araştırmacı ve yazar Beşir Ayvazoğlu'nun verdiği bilgiyi Selçuk Altun şöyle aktarır: *"Yazık ki, zaten asabi bir kadın olan –karısı– Nebahat Hanım, sürekli hırçınlaşmış, zamanla, hiç durmadan söylenen ve hâlinden şikâyet eden huysuz bir kadın olmuştur. Ayhan Songar, Peyami Safa'nın ölümünden bir gün önce ziyaretine gittiğini, sohbet sırasında bir ara 'Yarın akşam karşıya gideceğim, bir dostumda kalacağım,' deyince, nereye gideceğini hemen anlayan Nebahat Hanım'ın içeriden 'Git, inşallah cenazen gelir!' dediğine bizzat şahit olmuştur. Peyami Safa'nın evlilik dönemindeki kaçamakları hakkında fazla bir bilgimiz yok; sadece romancı Sevim Burak'a âşık olduğu ve karşılık gördüğü biliniyor."* (14) Acaba diye düşünmeden edemiyor insan, Neriman'ın sürdüğü yaşamdan hoşnutsuzluğu, başka arayışlar içine girmesi, Safa'nın kavşakta kalıp nereye gideceğine karar verememiş kendi haletiruhiyesinin dışavurumu olmuş olamaz mı diye!)

Günümüzün Fatih ile Harbiye'si nasıldır?

Fatih ile Harbiye'nin, onların simgelediği değerlerin birbirlerine yakınlığı, uzaklığı, Peyami Safa'nın kaleminden beyaz sayfalara dökülüşünden yüzyıl sonra, günümüz toplumunda hangi mesafededir dersiniz? Torunlarımızın sokakları paylaşacağı yüzyıl sonrasında nerede olabilir?

Safa'nın yaptığı karşılaştırmaya biz de katılalım. Değerlendirmeye, gözlerimizle "somut" olarak gördüklerimizle onların ardındaki "gerçeklik" açısından yaklaştığımızda kendi payıma benim yapacağım ilk saptama şu olacaktır: Artık Fatih de Harbiye de Orhan Pamuk'un yapıtlarında tasvir ettiği, Ara Güler'in fotoğraflarında resmettiği yerler değildir.

Fatih'in yolları bozuk, geceleri karanlık sokakları, yürüyenlerin üstüne her an yıkılabilecek sarhoşlar gibi yamprı duran iki katlı ahşap evleri, o evlerde onlarca ve onlarca yıldan beri, hatta daha uzun kuşaklar boyunca edinilen alışkanlıkların geleneğe dönüşerek renklendirdiği mahalleler zamanla solmuştur. Oraya gidenlerin –benim gibi sokak sokak kaldırım mühendisliği yaparak hayatı dikizlemeyi sevenlerin– dikkatini ilk bakışta çeken, etrafta yerlisi, dışarıdan geleni, kısa eteklisi, çarşaflısı, sokaklara sığmayacak kadar çok fazla insanın ve çok fazla hareketliliğin bulunduğudur. İlk göze batan kalabalık, canlılık, enerjidir.

Çok katmanlı ve her an başka bir şekil alabilen yapısı nedeniyle bölgeyi ve sakinlerini belirli bir kimliğe sığdırmak da artık kolay değildir. Bazı mahalleler dışarlıklıların eline geçmiş görüntüsü vermektedir. Buralarda Suriyeli mi, Iraklı mı, Afganlı mı, Afrikalı mı ağırlıktadır bilemiyorum, sokaklarda göze çarpanlar, hayatlarında ilk kez kadınla karşılaşmış ve acayip bir varlık keşfetmiş gibi bakan genç erkekler, belden

aşağı taraflarını kaşıyan ve bunu doğallıkla yapmaya alışmış entarili yaşlılar, arkalarından giden karaçarşaflılarla onlardan bağımsız yürüyen yarı kapalı ve açık kadınlar, dünyadan habersiz, oradan oraya keyifli, mutlu koşuşturan çocuklardır. Yabancı dillerden yazılmış kiralık, satılık ilanları çoğunluktadır.

Bazı mahallelerde yerliler tutunmaya çalışmaktadır. Bunların hatırı sayılır bir bölümü kadim İstanbullu muhafazakâr ailelerdir. Dikkatle bakmasını bilenler, arka sokaklardaki tesettür giyim mağazalarına karşın anacaddeyi neredeyse baştan başa dekolte gelinlikçilerin kapladığını hemen farkederler. Yine de semt, genel hatlarıyla, muhafazakâr yaşam sahiplerinin kendilerini rahat ve güvende hissettikleri, o nedenle kümelendikleri bir yer olduğu gözleminin yapılmasına olanak tanır. Tıpkı başka yerlerde kendilerini rahat ve güvende hissedip, oralarda toplaşan başkalarının oluşturduğu mahalleler, siteler gibi...

Harbiye ve Beyoğlu taraflarında da Fatih'tekiler gibi biçimsel değişimler olmuştur. Neriman'ın oralarda gördüğü ve gözüne kendi evlerinden çok farklı, bir o kadar da çekici görünen apartmanlar da artık gurbet yalnızlığına düşmüş, değişime çaresiz boyun eğmiş, vakur eski İstanbul efendileri gibi yalnız ve boynu bükük kalmışlardır. Onların yanında olan ya da çoğunun yerini alan ve çoğunluğu oluşturanlarsa artık herhangi bir üslubu, geleneği, kültürü yansıtmayan ruhsuz, kişiliksiz beton, cam bedenlerdir. Buralarda volta atıp sağı solu dikkatlice izleyenler hemen görürler ki, aynı Fatih'te olduğu gibi buralarda da çok fazla kalabalık, çok fazla hareketlilik vardır. Kent, istiap haddinden fazla yolcu almış halk otobüsüne dönmüştür. Burada da köylüsü kentlisi, turisti yerlisi, genci yaşlısı, öylesi böylesi çok insan, çok hareket, çok enerji,

yeterli biçimsel ve zihinsel altyapı oluşmadığı için ortaya çıkan, her an taşacakmış gibi fokur fokur kaynayan kargaşadır ilk göze çarpan. Bir yaşam curcunası!

Çoklarının yaptığı gibi geçmişin hüznüne takılıp kalmanın ya da "Ah Lebon, vah Markiz" sızlanmalarının sığ sularında yıkanmaya devam etmenin günümüzde bir karşılığı yoktur. Pamuk'un, Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar ve Yahya Kemal Beyatlı gibi kalemlere yaslanarak şiirselleştirdiği "İstanbul hüznü", yıkıntıların altında yatan hüzündür. Osmanlı İmparatorluğu çökmüş ve yıkılmıştır. Halk fakir ve ezik düşmüştür, çaresizdir. Geleceğe dönük bir ümidi bulunmamaktadır. İnsanlar mahallelerinde kabuklarına çekilmiş, kendilerini olacaklara teslim etmişlerdir. Şehir harabeye dönmüştür. Eski konaklar, ahşap evler birbiri peşi sıra yanmakta, kaybolmaktadırlar. Ayakta kalabilenler Ara Güler fotoğraflarında ölümsüzleşen perişan yaşam sığınaklarına dönüşmektedirler.

Günümüzün İstanbul'u ise bu görsellik ve hüzünlü şiirsellikten çok uzağa taşınmıştır. Yorgun, yıkık, umutsuz, bıkkın ve umarsız bir kent değildir artık. Fatih olsun Harbiye olsun, eski karakterlerinden çok farklı görüntüler vermektedirler. Şehir çarpık çurpuk büyümüş ama yenilenmiş, değişmiş ve başka bir resme dönüşmüştür. Köyden kente gelenlerle onlara eklenen yabancı ülke göçmenleri, beraberlerinde getirdikleri kendi geleneklerini olgun İstanbul'un oturmuş değerleriyle bütünleştirememişler, şehirde yeni bir alt kültür, farklı bir varoş dünyası yaratmışlardır. Ortaya çıkan başka bir İstanbul ve İstanbulludur artık! Bu yeni resimde yer alanlarda Faiz Bey'le Şinasi'de gördüğümüz geleneksel alçakgönüllülük, kanaatkârlık, ağırbaşlılık, sadelik gibi vasıflar pek bulunmaz. Gemisini her yola başvurarak kurtaranın kaptan sayıldığı bir deniz kıyısı kenti olmuştur İstanbul.

Levrek Buğulama da İstemeyin Ama adlı kitabımda tabloyu şöyle çizmiştim: *"Köşeyi dönme hırsı ve azmi, bunları gerçekleştirebilmek için gereken enerji, mücadele gücü ve bu mücadelenin başarıyla sonlanması için âdeta zorunlu hâle gelen her türlüsünden 'şöyle-böyle' yöntemler kenti kocaman ve kuralsız bir dövüş arenasına çevirmiştir. Burada artık 'ne pahasına olursa olsun, nasıl olursa olsun' yaşam savaşları verilmektedir. Sessizliğin, dinginliğin yerini kavganın gürültüsü almıştır. Eski yıldızlardan yeni gerçeklere ayak uyduramayanlar kayıp gitmiş, onların yerlerini 'daha mahir(!)' olanlar almıştır. Yoksulluk yine yoğundur ama umutsuzluk daha çok başaramayacağına inananlarda kalmıştır. İnsan istilasına uğrayan şehir, büyük bir boğuşma içinde, kambur kumbur da olsa başka bir boyuta geçmiştir. Altta kalanın canının çıkacağının tüm hemşerilerin bilincine kazınmış olduğu kent hem doğudan aldığı gelenek mayası hem de batıdan elde etmeye çalıştığı yeniliklerle, bağrındaki amansız mücadelenin verdiği büyük enerjiyle, iyiyle kötünün, güzelle çirkinin birbirine karıştığı 'nevi şahsına münhasır' kaotik bir metropol hâline gelmiştir."* (15)

Fellini İstanbul'u görseydi, hemen kamerayı çalıştırırdı

İstanbul, "Ne verirsen kabulümdür bey," diyen boynu bükük efendiden artık kaybedecek bir şeyinin kalmamasının verdiği cüretle, "Ne olsa yaparım abi," diye başkaldıran bir kimliğe geçiş yapmıştır. Bir curcuna, bir gürültü patırtı, bir şamata, her şeye şaşacağın, hiçbir şeye şaşırmayacağın, palyaçolarına ağlayacağın, ayılarından, köpeklerinden tırsacağın, cambazlarına alkış tutacağım derken cüzdanı kaptıracağın bir sirktir

artık İstanbul. Küçüklüğümün büyük Medrano'sundan bile daha kocaman, daha hareketli bir sirk.

Hokkabazı, madrabazı; alıp kaçanı, ardından bakanı; işportacısı, kapkaççısı...

Kebapçısı, kasıntı lokantacısı...

Yavaşı, hızlısı, yerlisi, Suriyelisi...

Mutlusu, yaslısı, poturlusu, kravatlısı...

Hırtı, naziği, hepten eziği...

Fakiri, zengini, "Ben kimim biliyon mu," diyeni...

Âşıkları Boğaz'da, laleleri koruda; sanki karnaval sahnesi çekiyor Fellini burada.

Böyle bir şehir! Toprağı bol olsun, usta yönetmen buraları görseydi belki gözlerini yumduktan sonra rüyalarında da burayı yaşamak isterdi. Onun yatabileceği bir Latin Katolik mezarlığı bile vardır kentimizin. Kırım Savaşı'nda yaşamlarını yitiren İtalyan ve Fransız askerleri ve İstanbul'da yerleşik levantenler burada yatar. Az önce, Berber Ömer'in dükkânında tanıştığınız Carla da artık burada uyumaktadır. Mezarlık girişindeki anıtın alnında Latince bir yazı vardır: *Dies mei transierunt. Et in nihilum redacti sunt omnes artus mei.* Carla'nın kızı akademisyen ve sanatçı, Leyla Ersin Ekmekçiler'e sordum ne anlama geldiğini. "Günlerin doldu. Kolların, bacakların işlemez oldu," diye çevrilebilir, dedi. Tırstım.

Katolikleri topraklarının bol olması dileğiyle bırakıp, Fatiha okuduklarımıza dönelim: Nerimanların, Şinasilerin, Macitlerin günümüz toplumundaki izdüşümleri nasıldır acaba? Genç Nerimanlar, evlenmek üzere oldukları gence, *"Dün gece Macit'le hovardalığa gittim,"* diyebilmekte midirler? Diyebilenler, zamane Şinasilerinden de aynı hoşgörülü, sevecen, anlayışlı tavırları mı görürler yoksa isimleri daha çok gazetelerin üçüncü sayfalarına yansıyan haberler arasında mı yer alır?

Fatih'in simgelediği değerlerle Harbiye'nin temsil ettikleri birbirlerine hangi mesafededir? Neriman'ın torunları Fatih'te ud çalıp, Harbiye'ye baloya gidebilmekte midirler? Yeniliklere yelken açanlar gelenekleri geride mi bırakmaktadırlar? Harbiye, Fatihleşmiş ya da Fatih Harbiyeleşmiş midir? Aralarında bir yakınlaşma gerçekleştiyse, depremde kıtaların yakınlaşmasında olduğu gibi hangisi ötekinin üstüne doğru kaymıştır? Yakınlaşma yoksa neden olmamıştır? Bu durum yarınlara nasıl yansır? Ali Rıza Binboğa'nın kült şarkısında söylediği gibi "Yarınlar bizim" olacak mıdır gerçekten?

Bunların irdelenmesi, kafalarda oluşan soruların yanıtlanması, olması gerekenlerle olabileceklerin tartışılması daha çok toplumbilimcilerin, düşünürlerin ve onlardan beslenerek yön saptayacak siyaset insanlarının işidir ama bu, roman okurunun düşünmesine ve çıkarımlarını aktarmasına da engel değildir elbette. Ben de kentin sokaklarında dolanmayı seven, tramvaylara, vapurlara binerek etrafa inceden bakan bir SGK emeklisi okur sıfatımla, düşünce ve ifade özgürlüğümü kullanabilirim, öyle değil mi? Bu özgürlük tamamen kısıtlanmadıysa, romanda Şark ve Garp olarak simgelenen gelenekçilik, yenilikçilik ayrımının bireysel ve toplumsal kimliğimizi ne yönde etkilediğini, gelecekte de nasıl biçimlendireceğini kafamda canlandırıp sizinle paylaşmak istiyorum.

Yüzyıl sonrasının *Fatih-Harbiye*'si nasıl olabilir?

Aslına bakacak olursanız, Doğu-Batı, gelenek-yenilik meselesinin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğinin, kimin bundan ne anladığının çok da net olmadığını görürsünüz. Örneğin, sabırlı tuz yürüyüşçüsü Mahatma Gandi 1909'da yazdığı bir yazıda, *"gerçek zıtlığın Batı ile Doğu arasında değil,*

dingin güçle durmak bilmez çalkantı arasında, sakin aydınlıkla kör edici parlaklık arasında" olduğunu söyler. (16) Ondan yaklaşık yüzyıl sonra, yeni dünyaların sabırsız koşucusu Jeff Bezos ise olaya bir başka açıdan yaklaşır ve 1995'te kurduğu Amazon adlı şirketinde yeni iş prensiplerini, ağını örmeye başlayan örümcek gibi *gelenekselleştirmeye* dönüştürme çabasında olduğunu belirterek farklı bir yenilik gelenek anlayışı sergiler. (17)

Toplumbilimindeki model kalıpları değişkendir. Toplumların hızla evrilmesi onların da zamanla değişmesini sonuçlar. Öyle olunca da terminolojideki "bu budur, şu şudur" etiketlendirmeleri coğrafyaya, zamana, ideolojik yönlenmelere, teknolojik gelişmelere bağlı olarak bilinen anlamlarını bir süre sonra yitirir. Toplumsal modellemenin klasik sınıflandırmalarını zorlayan, alışılagelmiş kalıplara sığmayan bu geçişkenlik yaşamın gerçeğidir. Bu olgu, Şark'ı, geleneği, muhafazakârlığı neyin temsil ettiği ile Batı'yı, yeniliği, ilericiliği kimlerin simgelediğinin belirgin çizgilerle birbirinden ayırdedilmesini zora sokar.

Biz başkalarının sınırlarında oyalanmadan kendi bahçemize bakalım. Doğu-Batı, gelenek-yenilik çatışmalarının bizdeki karşılıkları nelerdir, bunların bireysel karakterimizi ve toplumsal kimliğimizi gelecekte nasıl etkilemesi beklenir?

Sağlıklı bir öngörüde bulunabilmek için önce toplumu oluşturan katmanların yapısı nasıldır, önce onu görüp anlamak, dikkatlice değerlendirip yerli yerine oturtarak yola çıkmak gerekir.

Gençlerin durumundan başlayalım çünkü yarınları yaşayacak olan onlardır. Uluslararası ihtisas örgütlerinin yaptıkları ölçümlerde orta eğitim düzeyimizin düştüğü, üniversitelerimizin akademik değerlerinin de gerilediği giderek artan

sıklıkta belirtilmektedir. Eğitim politikalarının ve uygulamaların ileri ülkelerde uygulananların arkasında kaldığı, gençlerin akla, bilime dayalı yöntem ve olanaklardan yeterince yararlanamadığı raporlanmaktadır. Çeşitli istatistiklere yansıyan görüşlerde gençlerin de bu durumun farkında oldukları, kabuğu kıracak yollar aradıkları, bulamayınca ümitsizliğe düşüp mutsuz oldukları görülmektedir.

Gençlik geneline dönük bu saptamanın karşısında, daha dar kapsamlı bir başka olgu yer almaktadır. Bu da özellikle büyük kentlerde yaşayanlardan imkânı olan ya da olmadığı hâlde riskli fedakârlıkları göze alan ve hatta olanak yaratmak için her yola başvurmaya hazır azımsanmayacak bir kesimin çocuklarını daha çağdaş koşullarda okuyup gelişmeleri için nitelikli özel okullara ve yurtdışına göndermesi gerçeğidir. Gençlere dönük bu dalgalı profili birinci çizgi olarak yerleştirelim.

Büyüklere geçelim; Osmanlı Türk toplum yapısını ekonomi açısından etkileyen, yönetenle yönetileni belirleyen aktörler, devletçi "sivil, asker memur kesim"le onun karşısında yer alan, "memur olmayan kesim"dir. Osmanlı döneminde ayan, eşraf, müstelzim, mütegallibe gibi işlevine, konumuna ve zamana göre değişik adlar alan cılız ara tabaka da devletle halkın arasında devlet adına hareket ettiği ve güç kullanma yetkisine sahip kılındığı için yöneten kesim arasında yer alır.

Gelir kaynağına göre birbiriyle çelişen bu iki sınıf arasında birincisi, çalışmasının, emeğinin karşılığını başkalarından bekleyen ve risk olgusundan nispeten uzak ücretlilerdir. Bunların bir bölümü maaşını kamudan, diğer bölümü ise zaman içinde ekonominin gelişmesiyle birlikte oluşan özel sektörlerden bekler. İkincisi ise çalışmasının, emeğinin karşılığını kendisi doğrudan elde eden ve bunu genellikle risk alarak

sağlayan çevrelerdir. Bunlar da tarım, sanayi, hizmet sektörlerinde boy gösterirler.

Sosyolojik yapının biçimlenmesinde ekonomik konuşlanmanın oluşturduğu bu yapısallık, toplumsal kırılmalara da yön veren çok önemli bir etkendir. Bu, bir ekonomik fay hattıdır. "Batıcı, Doğucu", "Gelenekçi, Yenilikçi", "Laik, İslamcı", "Sağcı, Solcu", "İlerici, Gerici" olarak ortaya çıkan zıtlaşmalarda ve zaman zaman değişen diğer etiketlendirmelerde bu ana fayın belirleyici etkisi vardır. Bunu da dikkatle kaydedelim.

Nihayet, bu gözlemlere ek olarak sayılarının hiç de az olmadığını resmi açıklamalardan anladığımız Arap ve Afrika kökenli "yeni yurttaşlarımızın" varlığını da taze gerçeğimiz olarak kabullenelim, bunların toplumda oluşturacakları ağırlığı da göz ardı etmeyelim.

Üçgenin bir kenarında nitelikli eğitim alma olanakları kısıtlı bir genç, çoğunlukla onun karşısında da çağdaş ölçütlere uygun yetişen bir azınlık yer alır.

İkinci kenarı, geçim kaynakları maaşa bağlı olanlarla olmayanlar oluşturur.

Muhafazakâr görüntüsü ağır basan yeni yurttaşlar da üçüncü kenarı oluşturur. Üçgenimiz budur.

Geleceğin toplumunun şekillenmesinde bu üçgenin kanatlarından hangisi ağır basacaktır?

Nicel, niteliksel zıtlıklar, uyumsuzluklar ve farklı tercihler geleceğin toplumunu oluşturmada nasıl bir rol oynayacaktır?

Gelenekle yenilik arasında bocalayan kimliğimizi belirlemede bunlardan hangisi öne çıkacak, toplumsal varlığımızı hangisi simgeleyecektir?

Torunlarımız nasıl bir sosyoekonomik dünyada yaşayacaktır?

Bu ortamda Nerimanların konumu ne olacaktır? Tab-

lonun oluşumunda onların bir ağırlığı olacak, toplumdaki yerlerinin belirleyici bir karşılığı bulunacak mıdır? Onlar toplumu ileriye taşıma doğrultusunda önemli rol oynayacak mıdır? Kadınları sıralamada en sona bıraktım çünkü assolist sahneye en son çıkar.

İran'da tanık olduklarım

Size az sonra Recebin Kahvesi'nde laklak ederken daha ayrıntılı olarak anlatacağım, ben 1979 yılının Şubat ayında İran'da İslam Devrimi gerçekleşirken iş nedeniyle Tahran'da bulunuyordum. 2500 yıllık görkemli Pers İmparatorluğu'nun devriliş sürecinin ilk günlerini orada yaşadım, tarihe canlı tanıklık yaptım. Öncü ve yıkıcı darbenin ardından biçimlenen gelişmeleri de orada oturan, iş ve akademi çevrelerine mensup tanıdıklarımın sonraki aylarda, yıllarda yaşadıklarını yakından izleyerek gözlemleme olanağı buldum. O yıllarda İran'dan yurtdışına ve özellikle Amerika'ya yüksek öğrenim görmeleri için gönderilen gençlerin sayısı Türkiye'den gidenlerin katbekat üstündeydi. Tahran'ın Hazar Denizi'ne yakın kuzey bölümünde yaşayan "elit kesim" bu çocukların ülkenin geleceğini belirleyeceğini gururla söylüyorlardı. Bu "okumuş çocuklar" yarınların güvencesi olacaklardı. Hem ailelerinin hem de ülkelerinin.

Yıkılmaz sanılan heybetli Şah Rıza Pehlevi, daha ben yoldayken ülkesini palas pandıras terk etti. İranlı arkadaşlarım, "İstibdat sona erdi," diye bayram yapıyor, çocuklarının yabancı okullarda okuyup öğrendikleri demokrasinin artık nihayet kendi ülkelerinin de kapısını çaldığından emin olarak, zafer sarhoşluğu içinde benimle, "Şah, Humeyni'nin değil, senin geldiğini görünce korkup kaçtı," diye eğleniyorlardı.

Oysa gelişmeler hiç de onların beklediği gibi gerçekleşmedi. Bir zafer geldi ama bu onların beklediği zafer olmadı. Tünelin ucunda gördükleri ışık üzerlerine gelmekte olan demir makinenin farlarıydı.

Koyu muhafazakâr ve aktif bir azınlık, ülkenin pasif, sessiz geneline egemen oldu, kendi kurallarını kimini hızla kimini de yavaş yavaş yaşama geçirmeye koyuldu. Tanıdıklarım değişimi önce pek göremediler, kendilerini etkileyecek sistematik farklılığı önemsemediler. Küçük homurdanmalarla yetindiler, "Aman canım büyütecek ne var, gerekirse içkimizi evde içeriz, başörtüsü de zaten bizim geleneğimizde olmayan bir şey mi, rahmetli anamız da takardı," gibi naif yaklaşımlarla lokantada içki içmek yerine evde takılmaya, kılık kıyafetlerinde yeni rejimin isteklerine uygun düzenlemeler yapmaya başladılar.

Ne ki, bir süre sonra "canım bunda ne var"ların, yönetimin isteğine göre yapılan kılık kıyafet, davranış düzenlemelerin sonunun olmadığını görüp anladılar. "Okumuş çocukların" Batılı okullarda öğrendikleri demokrasinin değil, bambaşka bir demokrasi tanımının yapıldığı rejimin kendi dünya görüşlerine hiç uymadığını, ülke ve kendileri için hayal ettiklerinden çok farklı bir kâbusun içine düştüklerini fark ettiler. Bunu anladıklarında artık vakit çok geçti. Önemsemedikleri, küçük gördükleri, ilk başta karşı çıkmadıkları aktif azınlık tüm ülkeye egemen olmuş, onlara yeni rejime boyun eğmekten başka yapacak bir şey kalmamıştı.

Varlığı, iş ve aile durumu, olanakları uygun olanların bir bölümü, mallarını mülklerini geride bırakarak ülkelerini terk etmek, kaçıp Amerika'ya, Avrupa'ya yerleşmek zorunda kaldı. Kaçamayan on binlerce insan Evin Hapisanesi'ni doldurmuştu. 1981-83 yılları arasında Tahran Büyükelçiliğimizde görev

yapan diplomat Murat Ersavcı orada kaldığı iki yıl boyunca altmış bin kişinin idam edilmiş olduğunun yabancı temsilcilikler arasında konuşulduğunu söyler. (Murat Ersavcı-Zeynep Ersavcı, *İki Yarı Bir Bütün*. T. İş Bankası Yayını. Aralık 2022. S. 57)

Görüştüğüm, eski iş yaptıklarım, bana takılmayı çoktan bıraktılar, artık benimle eğlenmiyorlar, onun yerine yaşadıkları deneyimlerden süzülen uyarılarda bulunmayı, "Aman siz bari dikkatli olun," diyerek kulağımı çekmeyi, bana tarih dersi vermeyi tercih ediyorlar. Geride bıraktıkları ülkelerinde çok güvendikleri "okumuş pasif çocukların" değil "okumamış aktif azınlığın" topluma egemen olduğunu, sayıca daha kalabalık kesimleri etkileyerek ülkede farklı bir demokrasi anlayışını yerleştirdiğini söylüyorlar.

Gelenek sıcaktır, ya peki gelecek?

Gelenek, insanı ısıtan, huzur ve güven veren yorgan gibidir. Uzun geçmişlerden, farklı yaşanmışlıklardan derlenip süzülmüş, denenerek benimsenmiş fikirlerden ve davranışlardan dokunmuştur. Doğu uygarlıklarının hem insanı işleyen hem de insanın içine işleyen değerli gelenekleri, yaşama, yaşam öncesi ve sonrasına ilişkin derin düşünceleri vardır. Bunların önemli bir bölümü Batı'nın zengin tüketim toplumlarında türeyen uyanık ve "kendinden menkul gurular" tarafından allanıp pullanarak meraklılara satılır. Gelenek, özü itibarıyla, yeniliğin önünü kesen bir engel değildir. Onu saptırıp yozlaştırarak aşılması güç bir sete dönüştürenler, yeni oluşumlar karşısında alıştıklarını, sahip olduklarını yitirme kaygısına düşenlerdir. Bunlar çıkarlarını kaybetmemek için geleneği kalkan yaparak arkasına sığınırlar. Örneklerine Batı'da da

sıkça rastlanır. Ünlü Fransız yazarı Honoré De Balzac da bu ürpertiyi hissedip gelenek ipine sarılanlardandır. O da kendi çapında, kadınların erkeklerden bağımsız benliklerini geliştirmelerinden rahatsız olmuş, kadın erkek eşitliğine doğru yol alınmasından telaşa düşerek, *"Kanunlarımız gerçekleşmesi imkânsız bir eşitlik kavramına yöneldikçe, geleneklerimizden gitgide uzaklaşıyoruz,"* şikâyetinde bulunmuştur. (18)

Ne yapılırsa yapılsın, ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın, yeniliklerin oluşumunu gelenek gerekçesiyle ya da başka bir bahaneyle bentlemek, durdurmak, hele günümüz dijital coğrafyasında nafile çabalar olmaktan öteye geçemez. Musluktan akan su gerisingeriye boruya döndürülemez. Olsa olsa musluk kapatılır, suyun akışı bir süre durdurulabilir. Sadece bir süre! Böyle olmakla birlikte hemen her toplumda yeniliğe karşı çıkan ama bunu farklı biçimlerde dışavuran kesimler de eksik olmaz.

Ortalıkta, değişimden halis duygularla ürkenlerden çok, çıkarlarını yitirme kaygısıyla yeniliğin değerini yadsıyan, küçümseyen, dahası, ondan yana tavır alanları kendinden saymamaya, itelemeye, ötelemeye çalışanların patırtısı duyulur. Sağduyulu gelenekçiler yeniliklere ve onların ortaya çıkartacağı farklı değerlere kuşkulu, mesafeli ancak saygılı ve sessiz bir duruş sergilerler. Buna karşılık, geleneğe bağlılıktan çok, özellikle düşük eğitim ve gelir düzeylerinin ezikliğiyle, kendilerinin erişemediklerine sahip olanlara karşı muhafazakârlığın arkasına saklanarak cephe alanlar daha hoyrat davranırlar. Muhafazakârlık, gelenekçilik kendi içinde farklı tonlara yayılmıştır ve bunlardan hangisi ağır basarsa, toplumsal varoluşun niteliğini ve birlikteliğin kalıcılığını belirlemede baskın rolü o oynar.

Yenilikten yana olanlar da geleneklere saplanıp bağlı kal-

manın toplumsal gelişime ayak uydurabilme yetisini kuşkuyla karşılarlar. Bunlar, akıl ve bilimin öncülüğünde, insancıllık, demokrasi ve inanç özgürlükleri temelinde geleceğe dönük bir yaşam kurgusu üzerinde yol alınmasını hedeflerler. Burada da bu kesimin topluma yaklaşımı ve üslubu aynı derecede önem taşır ve belirleyici olur. Gelenekçiliğin bağnazlığa kayan tonuna karşılık bu kesimde de "ben bilirimcilik" ağır basabilir. Eğitimsel ve sınıfsal avantajlarının verdiği cüretle üstten bakarak, "Doğru olan benim düşündüğümdür, benim dediğim yapılmalıdır," diyenlerin dayatıcılığı öne çıkabilir.

Gelenekçi cephede olsun, yenilikçiler tarafında olsun, insanların kılığına, rengine, dini inancına, geldiği yere, cinsiyetine, kültürüne, farklı tercihlerine bakarak kimilerinin dışlanması, itelenmesi, ötelenmesi toplumsal birlikteliğe bir katma değer eklemez.

Altmışlı yılların sonlarında Harbiye'de As Kulüp adında bir gece kulübü vardı. Assolist olarak Tülay German'ın çıktığı gecelerde ondan önce Ruhi Su sahne alır, sazı ve davudi sesiyle bizleri heyecanlandırırdı. Hepimiz devrimciydik ve bir votka limona onun, *"İnsan olan insan gelsin beriye / Kimi kara, kimi çalar sarıya / Aslolan hayattır, bakma deriye"* haykırışına eşlik ederdik. Birbirimizin inancına, derisine, kılığına, düşüncesine göre ayrışıp kutuplaşmak, zıtlaşıp itişmek insan olan insana yakışır mı? Toplumsal varoluşu bozmaz, ileriye gidişi yavaşlatmaz mı? Bunu anlamak için bir şeyler içip saz dinlemek mi gerekir?

Kim ilerici kim gerici?

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye, altı asırdan uzun yaşadı. Bunun dört yüz küsur yılını, 1517'de halifeliğin üstlenilmesiyle dini

esaslara bağlı padişahlık olarak sürdürdü. Üç kıtada bayrak dalgalandırdığı parlak dönemlerinden sonra XVII. yüzyıldan itibaren değişen dünyayı algılayamadı, ekonomik altyapısını yeni oluşumlara ayak uydurabilecek biçimde düzenleyip güçlendiremedi. Avrupa'da tarımsal üretim modellerinin geliştirilmesi ve yeni topraklar elde edilerek gelir sağlanmasıyla oluşan sermeye birikimi güçlü bir burjuva sınıfı yaratır, sanayi devrimine yelken açarken bu gidişe seyirci kalındı. Aydınlanma döneminin sağladığı kazanımların değeri algılanamadı. Osmanlı devlet yapısı ekonomik kalkınmayı sağlamakta yetersizlik gösterince Batı'dan suyun üst kısmında görülen kurumları alarak ayakta kalınabileceği yanlışına düşüldü. Bu amaçla kimi naif Batılılaşma çabaları denendi, yetmedi.

Çöken imparatorluğun yitirmekte olduğu vatanı muhafaza etmek için yedi düvele karşı verilen ayakta kalma mücadelesinde, son derece zor koşullarda galip gelerek kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise farklı bir yapılanma içinde çok önemli değişimlere, devrim niteliğinde kararlara imza attı, yepyeni kurumlar ortaya çıkarttı, elini çağdaş uygarlığa doğru uzattı, onu yakalayacak hamleler başlattı.

Dört asır boyunca dini esaslara göre yönetilen altı yüzyıllık bir yapının yerine geçen ve yüzüncü yılını yeni dolduran farklı nitelikteki bir oluşuma, eğitim düzeyi sınırlı toplum genelinin uyum göstermesi kolay değildir. Osmanlı reayasının Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimliğine bu kadar kısa bir sürede geçişinin sıkıntısız olması da beklenemezdi. Geleneklerin, alışkanlıkların karşısına birdenbire çok değerli ve yararlı da olsa bambaşka anlayış, kurum ve uygulamaların pattadanak çıkmasının kafaları karıştırıp, kimlik kargaşasına yol açmaması mümkün müdür? "Deyiver beyim, ben kimim? Değerlerim hangileridir? Bildiklerim mi, yeni gördüklerim mi?"

Yer almak istediğimiz ortam eğer gelişmiş uygarlık düzeyiyse, oraya ulaşmamız doğrultusunda Cumhuriyet'in sağladığı kazanımların itici gücü tereddütten uzaktır. Ne ki, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yoksul, eğitimsiz ve sessiz halk yığınlarına bu yenilikleri açıklamak, onları bizi ileriye taşıyacak "değerler" olarak benimsetmek kolay değildi. Üstyapıdaki sosyokültürel değişimlerin en azından bir bölümünün toplum geneline kazandıracaklarının açıklanması kısa süreye sığdırılamadı. Ekonomik altyapıya dönük değerli hedefler konup dikkat çekici başlangıçlar yapıldıysa da bunlar doğaları gereğince uzun sürede sonuç vereceğinden olası somut getirileri topluma anlatılamadı. Öyle olunca, kafaları kurcalayan "İyi güzel de bütün bunların bana faydası ne?" sorusu net biçimde yanıtlanamadı. Halkın yaşamında olumlu maddi değişiklikler yapacak ekonomik atılımlarla refahın yolunu açacak bir yol haritası, eğitim düzeyi düşük topluma gösterilemedi. Gelenekle yenilik, alışkanlıkla değişim kaynaştırılamadı.

Değişimin, insanlara somut getirisinin ne olabileceğini devlet erki maaşlı kadrolarıyla güçlü ve etkin biçimde ortaya koyamayınca, yeni kazanımları topluma açıklama ve benimsetme görevini siyasal örgütlerin bir bölümü ile aydınlar üstlendi. Geride bırakılan yüzyıl sonunda gelinen noktada bu anlatma, yayma, benimsetme çabalarının yeterince kucaklayıcı olmadığı ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bunun faturası da kestirme yoldan "günah keçisi" yapılan aydınlara çıkartılmıştır. Özellikle belirli elit kesimlerdeki yaygın yargı, aydınların halka "inememiş" olmaları, halktan kopuk, ona yabancı kalmış olmalarıdır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ünlü *Yaban* adlı romanından başlayarak, yakın geçmişimize ilişkin tarihsel analizlerde ve sosyolojik tezlerde çokça bu saptama yer alır.

Aydın kesimle ya da kendini aydın olarak nitelendirenlerle bu sınıfa gir(e)medikleri için birbirlerine karşıdan bakan toplum katları arasında önemli bir mesafe bulunduğu gerçektir. Bu, eğitim ve kültür farklarından olduğu kadar ekonomik değer üretim biçimlerinden de kaynaklanan bir olgudur. Adil ve gerçekçi olmak adına belirtmek gerekir ki, halkı aydınlatmakta yetersiz kalmakla suçlanan "aydının" aslında böyle bir misyonu bulunmamaktadır. O, sahip olduğu birikim ve donanımla etrafına ışık saçabilecek nitelikli bir bireydir yalnızca. Halka inmek (!), onu belli değerlere alıştırmak, kendi doğru bildiklerini benimsetmek, muhafazakâr yapısını yenilemek doğrultusunda bireysel bir görevi yoktur. Bunu gerçekleştirecek olanağa da sahip değildir. Donanımıyla, birikimiyle etrafındakileri de ışığıyla aydınlatması kuşkusuz toplum yararınadır ve bu çaba ayrıca "münevveri" "entelektüelin" önüne geçiren nüanstır ama o bu konuda birey olarak görevli kılınmış değildir. Ondan işini gücünü bırakıp buna odaklanmasını beklemek hem haksızlıktır hem de karşılığı olmayan bir çözüm arayışıdır. Tıpkı zengin birinden varlığını etrafına dağıtmasının beklenmesinin adil ve işe yarar olmaması gibi.

Ocak lafla yakılmaz

Bu doğrultuda yerine getirilmesi gereken görev, öncelikle siyasal yapıya aittir. Cumhuriyet değerlerinin topluma kazandıracaklarının anlatılması, uygulanarak benimsetilmesi, toplumun huzur ve refaha yöneltilmesi siyasi iradenin görevidir. Bizde bu mekanizma tam çalışmamıştır. Böyle olmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, ekonomik ortamın elverişsizliği, ikincisi ise siyasal partilerin tutumudur.

Ekonomik ortamın ortaya çıkardığı güçlüklerin cumhuriyet kazanımlarının topluma benimsetilmesindeki rolü tarihsel ve sosyolojik araştırmalarda genellikle gölgede kalmıştır. Bu gediğin kapatılması bilimsel tezlerin konusu olmakla birlikte burada kısa bir hatırlatma yapmanın sakıncası da yoktur. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda halkın büyük çoğunluğu eğitimsiz ve yoksul, devlet hazinesi de tamtakırdır. Konulan hedef ise çok yukarılardadır. Ulaşılmak istenen yer, çağdaş uygarlık düzeyidir. Eldeki malzeme, yapılmak istenen yemek için çok yetersizdir. İşe önce ekonomiden başlanılır. Konuya ilişkin olarak yapılan değerlendirmelerde cumhuriyet atılımlarının genellikle sosyal ve siyasal alanlara ait olanları öne çıkartılır. Oysa içinde bulunulan durumun ciddiyetini kavrayan Atatürk ilk adımları ekonomi alanında atmıştır. Hilafetin kaldırılmasından da, tekke ve zaviyelerin kapatılmasından da, Şapka ve Kıyafet Kanunu çıkarılmasından da, takvimin, saatlerin, ölçülerin değiştirilmesinden de, Harf Devrimi yapılmasından da, öğretimin birleştirilmesinden de, Medeni Kanun'da devrimsel değişikliklere gidilmesinden de, kadınlara seçme seçilme hakkı tanınmasından da, laikliğin Anayasa'ya yerleştirilmesinden de, hatta ve hatta cumhuriyetin ilan edilmesinden de önce ekonomik atılımlar başlatılır. Ocak lafla yakılmaz. Önceliğin tencereyi ısıtacak ocağın yakılmasına, maddi refahı sağlamaya yönelik adımların atılmasına verilmesi kaçınılmazdır.

Türkiye İktisat Kongresi bu amaçla 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir'de, Bank-ı Osmani'ye ait depolarda toplanır. Çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi grupları oluşturulur. Grupları temsilen seçilenler, Umum Terziler Cemiyeti'nden İstanbul esnaf cemiyetlerine, Çiftçiler Derneği'nden İstanbul Hamallar Cemiyeti'ne, İstanbul Vilayeti'nden Fransa Darülfunun ve

Mekteb-i Âliye Mezunları Cemiyeti'ne varıncaya kadar geniş bir taban tarafından saptanmış olup, bunlardan beş yüzü kadındır. Tam bağımsız ve güçlü ekonomisi olan bir ülke yaratmak için başlıca ilkeler belirlenir, kararlar alınır. Kongre sonunda bir Misak-ı İktisadi açıklanır. Kongre'nin başlattığı süreç içinde aşar vergisinin kaldırılması, sanayinin teşvik edilmesi doğrultusunda yasalar çıkartılır, sağlam bir ekonomik yapı yaratacak planlama yapılır, saptanan hedeflere uygun kurumlar oluşturulur.

Tam bağımsız ve ekonomisi güçlü bir devletin kısa zamanda ortaya çıkartılması için heyecanla yol alınırken 1929 yılında Büyük Ekonomik Kriz patlak verir. Önce Amerikan finansal piyasaları, ardından Amerikan ekonomisi derken büyüyen yangın tüm ülkelere yayılır. O kadar ki, dünya ticareti durma noktasına gelir. Bu olumsuz tablo bizi de derinden etkiler. Başlıca döviz kaynağımız olan buğday, tütün gibi tarım ürünlerinin fiyatları dışarıda büyük ölçüde geriler. Yetmiyormuş gibi o yıl Osmanlı'dan üstümüze yıkılan borçların ödemelerinin de başlayacağı yıldır. Paramızın değeri hızla düşer, kıtlaşan dövize yönelik iç talep artar. Başvekil İsmet Paşa, "*kendi on lirasını kurtarma tenezzülüne düşenler*"den yakınır.

Acil önlem alınması gerekmektedir. Bu nedenle 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılır. Ona eklenen kararname ile dövize dayalı işlemler hükümetin kontrolü altına girer, ithalatın azaltılması, mevcut döviz stokunun korunması doğrultusunda önemli sınırlamalar getirilir.

1931'de İktisadi Buhran Vergisi yürürlüğe konur, çalışan kesimin büyük bölümü vergiye bağlanır. Ertesi yıl çıkartılan Muvazene Vergisi ile de vergi oranları yükseltilir.

Tamtakır Hazine havuzuna kovayla su taşımaya çalışılırken çekilen sıkıntılar yetmiyormuş gibi, 1939'da II. Dünya

Savaşı patlak verir. Hah, bir bu eksikti! Çağdaş uygarlık düzeyini temsil eder görünen ülkeler en ilkel hırslarla birbirlerinin üzerine çullanırlar. Piyade süngüsünden atom bombasına varıncaya dek ellerindeki tüm silahları en hunhar biçimde kullanırlar. Bu gaddarlık seksen milyon dolayında canın cansıza dönüşmesine mal olur, toplumlar acı çeker, ekonomiler çöker. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü incelikli denge politikasıyla halkımızın cephede yer almamasını sağlar ama ekonomik açıdan iyice hırpalanmasını önleyemez. Bir yandan askere alınanların eksikliği, öte yandan piyasaların elverişsizliği nedeniyle ülke ekonomisinde üretim düşer, karaborsa ve pahalılık öne çıkar. Ürün sıkıntısı o dereceye yükselmiştir ki, iş gide gide 27 Kasım 1941 tarihli *Resmî Gazete* ile buğday unundan börek çörek yapılmasının yasaklanmasına kadar varır. Halkın ve ulusal savunmanın ihtiyaçları için özel bir savaş ekonomisinin uygulanması kaçınılmazdır. 1940 yılında Milli Korunma Kanunu çıkartılır. Zorunlu çalışma ve askere alma, gerektiğinde ürüne ve tesislere el koyma gibi bir dizi ürkütücü ek önlem halkı iyice bunaltır, günlük yaşantısını daraltır.

1942 yılında da Varlık Vergisi Kanunu bu kez gayrimüslim vatandaşlarımızın canını yakar. Bunların sahip oldukları askere gitmeme gibi imtiyazlar zaten çoktandır can sıkmakta, egemen görüşe göre varlıkları ile yerli burjuvazinin serpilmesine de set çekmektedirler. Kanun herkesi kapsar görünse de dönemin başbakanı Rüştü Saraçoğlu'nun açıkça belirttiği gibi asıl hedef, Müslüman olmayan vatandaşlarımızdır. Bunlar kendilerine takdir edilen yüksek vergileri, verilen çok kısa sürede ödeyebilmek için tüm mal ve mülklerini yok pahasına satmak zorunda bırakılırlar. Bunu yapamayanlar Aşkale'ye sürülürler, ağır işlerde çalıştırılırlar. Özellikle İstanbul'da büyük bir servet değişimi olur, savaş zengini olarak adlandırı-

lanların bir bölümü stokçuluktan karaborsadan palazlanırken bir kısmı da Varlık Vergisi sayesinde varlık sahibi olur. Ne ki, alınan onca ekonomik önlem ve kısıtlama aynı yıl içinde ekmeğin karneye bağlanmasını önlemeye yetmez.

Kabul etmek gerekir ki, böylesine elverişsiz bir ekonomik ortamda devrim niteliğindeki toplumsal değişimleri tenceresini kaynatma derdine düşmüş halka kabul ettirmek, benimsetmek kolay değildir. Kendisine merkezi otorite tarafından sunulan ve baskıcı yöntemlerle uygulanmaya çalışılan yeni değerlerle ekonomik zorluklar arasında sıkışıp bunalmış bir toplumun tepki göstermesi doğaldır. İtirazını alışageldiği değerlere ve geleneklere sığınarak ortaya koyması, hoşnutsuzluğunu da içselleştiremediği kurumlara ve uygulamalara yöneltmesi yadırgatıcı olmamalıdır.

Yönetimler bu olumsuz ekonomi koşullarında yepyeni sosyopolitik düzenlemeleri ikna edici ve kanıtlayıcı biçimde yaşama geçirmekte güçlük çekince buyurgan ve zorlayıcı tutumlar takınmışlar. Bu yaklaşım da halkın önemli bir bölümünde yararını kavrayamadığı yeni değerlerin en azından bazılarına karşı direnç oluşturmuştur. Eğitim düzeyi düşük, dinsel geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir toplum nezdinde, önüne kısa sürede konan, kendi bildiklerinden, bağlı bulunduklarından, alışık olduklarından farklılık gösteren cumhuriyet değerleri, onları bir an önce yaşama geçirmeye çalışan yönetimlerin baskıcı tavırlarıyla özdeşleştirilir.

Ekonomideki fay hattı

"Devleti temsil eden" sivil, asker maaşlı kesimle onlara omuz verme çabasındaki aydınlar göreve soyunup, çoklarının üstüne doğrudan vazife olmayan bir fazla mesaiyi herkes kendine

göre yapmaya başlayınca ortaya gizli ve açık karşı koyuşlar çıkmış, bunlar da sonuçta hem Cumhuriyet değerlerini hem de onları savunmaya çalışan aydınları yıpratmıştır. Doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız, insanların önce evlerindeki tencerede neyin kaynadığına bakıp tercihlerini ona göre oluşturmaları sosyolojik bir gerçektir. Geçim sıkıntısı en üst dereceye yükselmiş bir topluma doğrudan üstyapı kurumlarını kabul ettirmeye çalışmak, bunların değerine inanan "aydınla" tenceresine olacak etkisini göremeyen "halkı" birbirinden uzaklaştırmıştır.

Bu uzaklaşma ve zıtlaşmada temeli ekonomiye dayanan, "maaşlı-maaşsız" karşıtlığının büyük rolü olmuştur. Buyurgan devlet yapısını temsil eden maaşlı kesimle, kendi yolunu kendisi tayin etmeye başlayan bölüm arasında toplumsal yaşamımızın daha sonraki dönemlerinde önemli kırılmalara yol açacak olan ekonomik fay hattı belirginleşmiş, zaman içinde giderek derinleşmiş ve kemikleşmiştir.

Siyasal partilerin tutumuna gelince, görülen odur ki ekonomik olumsuzlukları ve güçlükleri göğüsleyerek, Cumhuriyet değerlerinin savunuculuğunu üstlenmesi gereken siyasal örgütler bu kazanımları geniş halk kitlelerine açıklayıp benimsetmekte yetersiz kalmışlardır. Yönetim kadroları siyasal ve ekonomik koşulların ortaya koyduğu güçlüklerle olduğu kadar örgütsel yetersizlikleri nedeniyle de kendilerine daha kolay gelen, "Doğru olan budur, bu uygulanacaktır," buyurganlığına saplanmaktan kurtulamamışlardır. Toplumdaki homurdanmalar ekonomi temelli sıkıntılarla artmaya, çözüm arayışları ise yararı görülmeyen yeniliklerden bildik geleneklere doğru yönelmeye başlayınca siyasi partilerde de bu kez halkın bu tepkisinden yararlanma, ondan yana tavır koyma, o tarafa kayma eğilimi başlamıştır.

Çok partili hayata geçildiğinde siyasi partilerin yol açtığı popülist iniş çıkışlar ve zikzaklar toplumda duraksamalara, dalgalanmalara ve yeni kırılmalara yol açmıştır. 1950 seçimlerinde meydana gelen iktidar değişiminden sonra genel politikalarda daha belirgin biçimde farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır. Partilerin temsil ettikleri kitleler ve savundukları görüşler değişmiştir. Ana politik eksenlerini merkezi devlet zorlamacılığı karşıtı bireysel girişimciliğe dönük özlemlere ve maaşsız kesime doğru yönlendirenlerin kazançlı çıktıkları görülünce açılan bu yolu izlemeye gelenler artmıştır. Maaşa bağlı olmayan ekonomik girişimcilikle gelenekçiliğin bütünleşmesi, direnç cephesinin tabanını genişletmiş, merkezi otorite baskısının yerini de zaman içinde başka baskı unsurları almaya başlamıştır.

Cumhuriyet değerlerini ödünsüz savunmaktan yana olanlar da bu gelişim karşısında zaman içinde yalpalamaya başlamışlardır. Maaşlı bölümün bir kısmı karşı kampa katılmış, toplumdan beklediği karşılığı bulamayan bir bölümü ise bu kez de bunun nedenini bir başka kolaycılıkta arama yoluna sapmıştır. Cumhuriyetin kimi kazanımlarının en azından önemli bir bölümünü yeterince benimsetememiş olmanın nedenlerini sağlıklı araştırmalarla ortaya çıkarmak, özeleştiride bulunmak, toplumu ekonomik tabanı güçlü atılımlarla buluşturmanın yollarını aramak yerine ülke nüfusunun bir kesimine karşı akılsızlık, cahillik, çıkarcılık gibi suçlamalarda bulunarak işin içinden çıkılabileceği yanlışına düşülmüştür.

Daha ileriki yıllarda cumhuriyet devrimlerinin korunması ve savunulması amacıyla askeri yönetimler tarafından uygulamaya sokulan hayli zorlayıcı yöntemler de toplumda olumlu karşılık bulmamış, tersine patlamaya hazır direnç birikimleri yaratmıştır.

Tencerenin vazgeçilmez ağırlığı...

Demokratik yaşamda tercih yapmak, herkesin kendi çıkarını ve düşüncesini açıklaması demektir. Hepimizin yaşama tutunmak adına maddi ve manevi çıkarlarımız, değerlerimiz, görüşlerimiz vardır. Toplumu ilgilendiren kararların oluşturulması ve siyasal yapılarla üstyapı kurumlarının biçimlendirilmesi bunların ortaya konmasıyla başlar. Ayşe'nin muhafazakâr değerleri, bağlı olduğu gelenekler, bireysel, ailesel çıkarları ve tercihlerinin Fatma'nınkilere uyması şart değildir.

Ahmet ve ailesi de köyden gelip şehirde Hazine arsasına kaçak gecekondu yapmış, sonradan İmar Affı'yla bunun tapusunu almış ya da almayı bekliyor olabilir. Hatta elektriği kaçak kullanması, sosyal yardımlardan yararlanmak için çeşitli kılıklara girmesi de güçlü olasılıktır. Bunlar onun çıkarını ifade eder. Yasal olup olmaması, doğru yollardan yürüyüp yürümediği sorun çıkarmadığı sürece kendi açısından önem taşımaz. Kuvvetler Ayrılığı'nın erdemi, Merkez Bankası'nın bağımsızlığı, Medeni Kanun'da yapılan değişiklikler onu doğrudan ilgilendirmez. Kendi çıkarını elde edebileceği ortamda bulunmak ister. Tenceresine öyle ya da böyle bir şeyler koymayı sağlayanın yanında yer alır, siyasal tercihini ekonomik çıkarına bağlı olarak ondan yana kullanır. Bu davranışı ve seçimi onun cahil ve akılsız olduğunu göstermez. Kendisini öyle nitelendirmek de başkalarını akıllı kılmaz. Hedef alınması gereken, Ahmetlere başvurmamaları gereken yolları açan, başvuranlara da sonuç alamayacaklarını göstermeyen, onların geleceğini düzgün yollardan sağlamakla yükümlüyken bunu yerine getiremeyen sistemdir. Bunu ayırt edemeden, ekonomik gerçeklerin belirleyici rolünü anlamadan

halkın bir bölümünü aşağılayıcı gözle süzmek, nafile bir bakıştan ibaret kalır.

Buyurganlığa boyun eğmek insan tabiatına uygun değildir; emir almak, bir şeyi zorla yapmak kimsenin hoşuna gitmez. Sizin gider mi? Bu yüzdendir ki, tepeden inmecilik her zaman her yerde açık ya da sessiz direnişlerle karşılaşır. Şayet koşullar uygun, başvurulabilecek başka seçenekler de varsa tepkiler doğrudan, yok eğer şartlar el vermiyorsa dolaylı yollardan gerçekleşir. Devleti koruyup kollama misyonu yüklenen sivil, asker "maaşlı" kesimin üstten bakan buyurgan ve zorlayıcı tavrı da zaman içinde bu türden direnişlerin kaynağını oluşturmuştur. Osmanlı'nın son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in başlangıç yıllarındaki nüfusun maaşa bağlı olmayan sessiz çoğunluğu zamanla serpilip, ekonomik açıdan kendine yetecek güce erişmeye başlayınca sesini de yükseltmeye, siyaset sahnesine çıkmaya ve yeni politikaların geliştirilmesinde söz sahibi olmaya başlamıştır.

Maaşlı ve maaşsız kesimler arasındaki ekonomik çıkar zıtlığı, bağlı oldukları değerlerin de yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Farklı açılardan bakılarak yapılan muhakemeler, topluma olan yararları çeşitli nedenlerle yeterince anlatılıp benimsetilemeyen, olası ekonomik getirileri gölgede kalan kimi cumhuriyet kazanımlarının objektif olmayan biçimlerde tartışılmasına, aşındırılmasına, giderek küçümsenmesine ve hatta değersizleştirilmesine yol açmıştır.

Günümüz Türk toplumunda bölünmenin, farklı değerlere, tercihlere, görüşlere yönelmenin kaynağında büyük çapta, konumları ve çıkarları farklı bu iki kesimin oluşturduğu ekonomik fay hattı bulunmaktadır. Bir tarafta, görevlerinin özellikleri dolayısıyla iş süreçlerine, mevzuata ağırlık veren, dönen ekonomi çarkından kendi mesaisinin payına düşeni

masa başında başkasından bekleyenler yer alır. Bunların düşünsel ağırlığı devletçi yapının korunmasından yanadır. Öteki tarafta çarşıda, sanayide, tarlada, bilgisayar başında, hizmet sektörlerinde süreçlerden, mevzuattan çok hızlı sonuç almaya odaklanan ve geçimini doğrudan üreten, çarkı kendisinin döndürdüğünü söyleyenler bulunur. Bunların düşünsel ağırlığı ise bireysel girişimciliğe öncelik verir. Bu tablo, her iki kesimin gelir kaynaklarına bağlı olarak ortaya çıkıp topluma yansıyan üretim ve düşünce yapılarıyla, yaşama biçimlerinde zaman içinde kimi geçişkenliklere yol açmıştır. Gelenekçilerin atılımcılığa, yenilikçilerin ise muhafazakârlığa yönelik karakterler sergilemelerine neden olmuştur. Bu gelişim, ortaya muhafazakâr, atılımcı; gelenekçi, yenilikçi gibi tanımlarının yeniden gözden geçirilmesini gerektiren bir trafik çıkartmıştır.

Tabloda yer alan üretim modelleri, geçim kaynakları ve yaşam biçimlerine bakıldığında bilinen sosyolojik kalıpların bir hayli eriyip, kaynaşıp iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Her iki kesim genelinde de bireysel ve toplumsal hak, hukuk, adalet, fikir ve ifade, inanç, davranış ve girişim özgürlüğünü savunan cumhuriyet ilkelerine bağlı demokrat insan profili yer aldığı gibi dini inançlarını öne çıkartan, onların günlük yaşama uyarlanmasını, kendi geleneksel değerlerine öncelikle saygılı olunmasını talep edenler de bulunmaktadır.

Yenilikçi, ilerici olarak etiketlendirilen kesimin azımsanmayacak bir bölümünde değişen dünya koşullarının gerisine düşen zihniyet muhafazakârlığı söz konusu olabilmektedir. Buna karşılık dinsel ve kültürel açıdan geleneksel, muhafazakâr olarak tanımlanan kesimin önemli bir bölümünde ekonomiye, teknolojiye, yeni oluşumlara ayak uydurma özlemi ve bireysel atılımcılık da dikkat çekmektedir. Bu zıtlık, klişeleşmiş ilerici ve gerici kavramlarının ve onların

içinde yer aldığı toplumbilim kalıplarının içini boşaltmış gibidir. Değerlendirmelerin ve sınıflandırmaların gözden geçirilmesi, Nerimanların ve Macitlerin gelecekteki dünyalarının doğru algılanması açısından önem taşır.

Aynı evi paylaşmanın kaçınılmazlığı

Beyazla siyahın egemen tonlarının birbirine karışarak griye dönüşmesi, ortaya yeni bir renk ve estetik zenginlik çıkartır. Toplumdaki zıtlıkların birbiri içine geçmesi de uzun vadede olumlu gelişmelere olanak sağlar, bir ümit penceresi açabilir. Bu pencereyi aralamak, birlikte dışarıya bakmak, nefes almak ve yeni şeyler görmeye çalışmak gerekir. Aksi durumda, havasızlık ortamındaki didişmenin herkes için sağlıksız sonuçlar doğurması önlenemez. Yirmi birinci yüzyılın başında çekilen toplum videosunda bireysel kavgaların, gergin davranışların, kötü dalaşmaların öne çıktığı görülmektedir. Ekrana bakanlar, insanlarının sükûnetlerini yitirdiklerini, zarafeti unuttuklarını, empati noksanlığına düştüklerini, tercihlerini ve düşüncelerini sakince ve saygıyla tartışma kültüründen uzaklaştıklarını görürler.

Oysa ülkenin sağladığı zengin olanaklar, ulusun temel gelenekleri ve halkın sahip olduğu nitelikler daha huzurlu ve kazançlı bir toplum yaşantısının mümkün olabileceğini göstermektedir. Düşünce, davranış ve değer farklılıklarımız olsa da sonuçta hepimiz aynı evi paylaşıyoruz. Bu evin tapusu Lozan'da alındı. Kadastrosu Misak-ı Milli ile saptandı. İçinde nasıl oturulacağı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile belirlendi. Bu anayasa Türkiye Devleti'nin bir cumhuriyet olduğunu söyler. Cumhuriyetin niteliklerini "İnsan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik,

laik ve sosyal bir hukuk devleti" olarak tanımlar. Türkiye Devleti'nin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olduğunu, dilinin Türkçe, bayrağının "beyaz ay yıldızlı al bayrak", milli marşının "İstiklal Marşı", başkentinin Ankara olduğunu açıkladıktan sonra bu sayılanların hiçbirinin değiştirilemeyeceğini, değiştirmek ne kelime, değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyeceğini emreder.

82 Anayasası'nın bu temel ilkeleri yürürlükte kaldığı sürece farklı düşünce, inanç ve tercihlere sahip insanların bir arada huzur ve refah içinde yaşayabiliyor olmaları gerekir. Aslolan, oturduğumuz, oturmaya devam edeceğimiz evin anayasa ile belirlenmiş kurallarına uymaktır. "Bu evi babam yaptı, siz benim koyduğum koşullara göre davranacaksınız," zihniyetiyle hareket etmenin geçerli bir karşılığı yoktur. Buna karşılık, "Evin geçimini biz sağlıyoruz, öyleyse bizim borumuz ötecek, bizim lafımız dinlenecektir," ifadesi de aynı şekilde yüzeysel ve haksız bir gerekçe olmaktan öteye geçemez.

Çeşitli seçimlerde kullanılan oyların analizi yapıldığında açıkça görülen odur ki, toplumun büyük bölümü her defasında ülkeyi ayakta tutan temel sütunların korunması doğrultusunda ortak görüş sergilemektedir. Bu, altı renkli kalemle defalarca çizilmesi gereken çok önemli, yazılı olmayan bir Sosyal Sözleşme'nin varlığını kanıtlar. Türkiye İstatistik Kurumu'nun yerel ve genel seçim sonuçlarının geçmiş yıllara dağılan istatistiklerine bakıldığında bu gerçek net olarak görülmektedir. Dikkatle değerlendirilmesi gereken bu tabloda, çok partili demokratik sistemden vazgeçmeyi düşünen bir toplum görüntüsü var mıdır? İslam dünyasında demokrasi öncülüğü yapmış, bu sistemi iliklerine kadar özümsemiş toplumumuzda bunun bir soru olarak gündeme gelmesi dahi düşünülemez.

"Eski harflere, sayılara ve ölçülere dönelim, kadınlar da bundan sonra oy moy kullanmasın, oraya buraya da seçilmesin," diyen bir genel görüş olabilir mi? Sonuçlar böyle bir olasılığın da ciddiye alınacak bir yanının bulunmadığını göstermektedir.

Toplumsal yaşantıdaki hakları ve yükümlülükleri düzene sokan, ekonomik kalkınmamızı dünyaya uyarlayıp ceplerimize girecek paranın artmasına temel oluşturan hukuk düzeninin ortadan kalkmasını tercih eden bir çoğunluk var mıdır? Yoktur.

Giderek kırsaldan kentsele, oradan da metropoliten hayat koşullarına geçen insanların, kadının sosyal yaşama katılmasını ekonomik açıdan kaçınılmaz kılmaya başlayan bir süreçte, teknolojik gelişmelerin ve onların gündelik hayata yansımalarının internette ânında izlenebildiği bir dünyada seküler yapıyı terk etmeleri mümkün olur mu?

Olur!

"Hoppalaa! Bu da ne demek şimdi?"

Şu demek: Az önce İran'da tanık olduklarımı anlattım. Ortak değerlerde fikren birleşmek, genel mutabakat sağlamak yetmez, onların somut biçimde korunması ve yaşatılması da gerekir. Toplum geneli, üzerlerinde uzlaşma sağladığı, yazılı olmayan bir sosyal kontrat çerçevesinde uyduğu bu değerlerin savunulması doğrultusunda şayet etkin titizlik göstermez, duyarsız ve hareketsiz durursa, meydan farklı amaçlara hizmet eden güdümlü aktif azınlıklara kalır ve bir de bakarsınız ki olmaz denilen her şey olmuş!.. Toplum geneli istemese de!

Tablo bu kadar açıkken büyük çoğunluk tarafından kabullenilen birlikte varolma kurallarının, sesi yüksek çıkan, azınlıktaki uç görüşlerin savunucuları tarafından zorlanması toplum genelinin yararına olur mu?

Olmaz!

Evin huzurunu kaçırmaktan başka bir işe yarar mı?

Yaramaz!

Bize yaramayan başkalarına yarar! Unutmayalım ki bu memleket yabancılar tarafından Sevres'de bölünüp parçalara ayrıldı, ona buna bölüştürüldü. Bu işgalcilerden kurtulalı daha bir insan ömrü kadar ancak oldu. Jeopolitik konum itibarıyla çok hassas ve değerli bir bölgede bulunuyoruz. Ekonomik açıdan zengin, stratejik açıdan önemli bir bölgede büyük bir potansiyele ve hareket yeteneğine sahibiz. İnsan yapımız girişimci, risklere ve sıkıntılara alışık, zorluklar karşısında esneme ve ayakta kalabilme yeteneğine sahip. Dikkat çeken bu özelliklerin kimileri tarafından kendi ekonomik ve politik çıkarlarına tehdit olarak değerlendirilmesine şaşmamak gerekir. Bu nedenle, konu komşu, uzaktan hısım, akraba, dost, düşman çoklarının bize dönük ilgisinin devam ettiğini görmemek saflıktan öteye geçmez. Hele hele kimin elinin kimin coğrafyasında gezdiğinin belli olmadığı bir dünya haritasında...

Şu ya da bu yönde farklı ekonomik, etnik ve siyasal çıkarları olanların, hedef aldıkları bir ülkenin zayıf tutulmasını ve toplumsal huzurunun bozulmasını istemelerinde şaşılacak bir yan yoktur. Ülkeler arasında dostluklar değil çıkarlardır aslolan ve dikkat edilmesi gereken. Bu yeni bir gelişme değildir. Hukuk fakültelerinde okutulan Devletler Umumi Hukuku buna ilişkin örneklere dayalı olarak oluşturulmuştur. Günümüzden farkı basittir: Eskiden haberleşme ve iletişim olanakları çok sınırlıyken bu tür gelişmeler üstü kapalı anlatımlarla geçiştirilirdi, şimdilerde herkesin gözü önünde ve anlayacağı biçimde gündem oluşturuyor.

Çıkarlarının peşinde koşanların istediklerini dışarıdan toplarıyla tüfekleriyle gelerek elde etmeleri artık zordur ama

bu yola başvurmak da zaten gerekli değildir. Onun yerine içeride, toplumun genel mutabakatına uymayan uç azınlıkları kullanmak, ortalığı onların karıştırmasını sağlamak, toplum genelini onlarla işbirliği yaparak bölüp zayıf düşürmek, sosyal sözleşmeyi bozmak daha kolaydır. Düşünceleri, inançları ve tercihleri değişik de olsa aynı evde huzur içinde oturmanın yararına inananların bu konuda çok duyarlı olmaları kaçınılmazdır. Çağdaş milliyetçilik de bu gerçeğin ayırdında olmayı, zamanın getirdiklerini bilmeyi ve toplumu zayıflatarak ülkenin genel çıkarlarını kendi isteklerine göre bozmayı hedefleyenlerin oyununa gelmemeyi gerektirir.

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası artık kentlerde bir arada yaşıyor. Robinson gibi ıssız adacıklara dağılıp ya da şehirde minik dünyacıklara kapanıp başkalarıyla iletişimimizi sonlandıramayız. "Herkes başının çaresine baksın, gemisini kurtaran kaptan," diye düşünmek, büyük denizlere küçük bir sandalla açılmaya benzer. Aynı geminin içinde sakin biçimde yol almak herkesin çıkarına değil midir? Birbirimizle iyi geçinmek olsa olsa şu iki günlük yaşam yolculuğundaki "varoluşumuzu" taçlandırır, güvertedeki yerimizi güvenceye alır, kamaramızı daha konforlu yapar. Her birimizin inancı, kültürü, cinsiyeti, düşüncesi elbette farklı olacaktır, henüz robota dönüşmedik çok şükür. Farklılıklarımızın çatışma nedeni değil zenginlik fırsatı olarak değerlendirilmesi gereğinin laftan hayata taşınarak orada kalıcı kılınması gerekmez mi? Gerekir!

Peki nasıl olacaktır bu, kimler klişe sözlerin ifade ettiklerini günlük yaşamımıza uygulayacaktır? Yüzyıl sonrasında genel uzlaşı nasıl sağlanacak, Peyami Safa'nın yerini alacak kalemler Fatih Harbiye ikilemini nasıl görüp nasıl anlatacaklardır? Toplumsal varoluşun esenliği bakımından birlikte

huzur içinde, güvenle ve refah düzeyini yükselterek yaşamak için aynı görüşlere sahip olmak şart değildir. Magazinlerin "seviyeli birliktelik" olarak adlandırdıkları birlikte yaşamanın düzeyli, mutlu ve sürekli bir beraberlik olması için öncelikli olan, ortak yaşamın kuralları üzerinde uzlaşma sağlanmasıdır. Bunun gerekliliklerinin yerine getirilmesidir. Toplumda barış ve güvenliğin oluşması için insanların Fatmagül Berktay'ın dediği gibi kendilerini *"evlerinde"* hissedebilmeleridir öncelikli olan. (19)

Evin içindekilerin muhafazakâr liberal, gelenekçi yenilikçi tartışmalarına saplanmadan, "Burayı babam yaptı, kuralları ben koyarım", "Hayır geçimi ben sağlıyorum, ben ne dersem o olacaktır" didişmelerine girmeden, bu dayatmaların kendi çıkarlarına olmadığının bilincine vararak yaşamalarıdır gerekli olan. II. Dünya Savaşı'nda birbirlerine en acımasız biçimde tekme tokat girişmiş bulunan sözümona uygar devletlerin sonuçladıkları ortak yıkım ortadadır. Bu acıklı tabloyu gördükten sonra Avrupa Birliği'nin fikir babası Jean Monnet'nin "Yahu arkadaşlar, yeterince savaşıp perişan olduk. Yeter artık, aklımızı başımıza toplayalım, oturalım, konuşup tartışalım, birlikte yaşamanın yollarını bulalım," diyerek bugünkü refah topluluğunun önünü açması bu bağlamda herkese ders olmalıdır.

Assolist isteriz, gıygıyla goygoyla olmuyor

Konunun sosyolojik genişliğinde kaybolmadan, felsefi derinliğinde boğulmadan, sokakta düşünen adam olarak, gelenekçilerin kesb-i ıttılaına arz etmem, yenilikçilerin bilgisine sunmam gerekirse, bizde sağlanması gereken, gelenekle yeniliğin temsilcilerinin karşı karşıya geçip birbirlerini uzaktan süzerek değil, kaynaşarak aynı çatı altında gürültü patırtı etmeden

yaşayabilmesidir. Bu, Fatih ile Harbiye'yi iç içe oturtmakla olabilir, birini itekleyerek ötekine yaklaştırmak ya da ikisini orta yerde buluşturmakla değil çünkü buluşmanın doğasında ayrılık da vardır. Diyelim ki Fatih'le Harbiye orta yerde, mesela Karaköy'de buluştular. Bu buluşmada isteyen Köprüaltında simit yiyip çay içebilir, cebindeki paraya daha fazla güvenenler varsa onlar da iki adım yürüyüp Galataport taraflarına kayarak San Sebastian ile capuccino yudumlayabilir.

Sonra? Sonrası, "Bir az şekerli, bir sade, hadi bana müsaade" olacaksa buluşmanın yararından söz edilebilir mi? Hüner, gelenekçi ve yenilikçi yapıları, birbirlerinden farklı düşünceleri, değerleri ve tercihleri olanları aynı evde oturup birlikte yaşayacak düşünceye özendirmek ve el ele, kalp kalbe olmasa da yan yana, kavga patırtı çıkartmadan oturmanın doğrudan kendi çıkarlarına olduğuna inandırmaktır.

Nerimanların, Şinasilerin, Macitlerin torun çocuklarının ve onların da torunlarının yaşayacağı şehirde Fatih ile Harbiye'nin iç içe geçmesini, Harbiye'nin Fatih, Fatih'in Harbiye olmasını, ikisinde de hem alaturka ud çalınıp hem de alafranga balo düzenlenmesini ve hep birlikte havayı bozmadan yaşamanın becerilmesinin ülkenin tamamına yayılmasını öngören bu bakış "buluşmayı" değil, "birlikte yaşamayı" ifade eder. Buluşmakla birlikte yaşamak, farklı beraberlikleri tanımlar. Biri geçici, diğeri kalıcıdır. Bireysel varoluşumuzun toplumsallaşması ancak kalıcı birliktelikle, bir arada, karşılıklı saygılı biçimde yaşamanın kalplerde değilse de kafalarda yer etmesiyle sağlanabilir.

Şimdi artık assolistin sahne alma zamanıdır, çünkü zıt kafaları, birbirlerinden hoşlanmayanları, âdetleri benzeşmeyenleri, tercihleri, görüşleri, şunları bunları farklı olanları, karşısındakilere kötü gözle bakıp küfürlü konuşanları kim

yumuşatacak, birlikte, hırlaşmadan yaşamaya kim ve nasıl ikna edecektir? Bu birleşmeyi ve aynı evi kavga dövüşsüz paylaşmayı kim hayata geçirecek, tarafları kim buna özendirecek, farklı tercihleri toplumsal yaşama kim uyumlu hâle getirecektir? Bu görev, doğası gereği siyasi partilere terettüp eder.

"Anlamadım, ne eder?"

"Siyasi partilere düşer."

"Anladım."

Varlık nedeni, toplumda barışı kurmak, huzur ve refahı sağlayacak politikalar oluşturarak uygulamak olan partilerin hedeflenen "seviyeli birlikteliği" gerçekleştirip gerçekleştiremeyecekleri ise demokrasi anlayışlarına ve kadro yapılarının niteliğine bağlıdır. Uzlaşı kültürüne sahip toplumlarda bunun olabildiği görülmektedir. Buna karşılık, demokratik kavrayış çıtası düşük ülkelerde, siyasal partilerin bu temel işlevi yerine getirmenin gereğini dahi benimsediklerini söylemek kolay değildir.

Uzlaşma kültürüne uzak toplumlarda siyasi partiler, kendi doğrularını sahaya ödünsüz yansıtma adına başkalarıyla el sıkışmaktan kaçınabilirler. Gerginliğin vereceği zararları önemsemeyebilirler hatta bunun işlerine yarayacağını düşünebilirler. Ayrıca kadro yapılarının demokratik zekâsı da uzlaşı sağlayabilecek düzeyde bulunmayabilir. Topluma gerçek anlamda hizmet vermekten çok kendi kişisel çıkarları için politik örgütlenmelerde kümelenen öfkeli erkek kadrolarla ülke yararına olacak sakin bir birliktelik gerçekleştirilemeyebilir.

Öyleyse?

Doğru muhakeme, basitten yola çıkarak yapılır. Toplumun büyük bölümünün birlikte huzur içinde oturmaktan yana

olduğu yazılı olmayan bir Sosyal Sözleşme ile tereddütten uzak biçimde ortaya konmuştur ve bu uzlaşı yerel olsun genel olsun her seçimde onaylanmaktadır. Toplum genelinin aynı evi sorunsuzca paylaşmak istemesine karşın siyasal kadrolar kendilerine bu talimatla verilen görevi yerine getiremiyorsa onları bu yola kim yönlendirebilir? Evde oturacak farklı görüş, gelenek ve çıkar sahiplerinin birbirleriyle dalaşmadan geçinip gitmesi nasıl sağlanabilir? Bu doğrultuda yararlanabilecek kaldıraçlı bir güç var mıdır?

Demokrasi tarihimiz, siyasi partilerin harala güreleden sıyrılıp ortak değerler üzerindeki toplumsal uzlaşıyı hayata geçiremedikleri dönemlerde, çoğunluğun huzurunu bozan aktif azınlıkları durdurmakta yetersiz kaldıklarında bu görevi Silahlı Kuvvetler'in üstlenmesi örnekleriyle doludur. Bu seçeneğin uzun vadede hiçbir yarar sağlamadığı denenerek anlaşılmıştır.

Öyleyse doğru yanıt, "Kendi küçük evimizde dirlik düzenliği kim sağlıyorsa büyük toplum evini de o toparlayabilir," şeklinde olamaz mı?

Evimizde zaman zaman baş gösteren hırlaşmaları kim araya girerek söndürür?

Baba ile çocuklar arasında kim köprü kurar?

Zıtlaşmaları kim törpüler?

Kavga edenleri kim uzlaştırıp barıştırır?

Kim koltuklar güneşten solmasın diye her sabah perdeleri özenle örtmekten üşenmez?

Evdeki esenliğimizin sarsılmaz gözeticisi, gücü, sabrı, dirayeti ve şefkatiyle kimdir?

Bunları kim kotarabiliyorsa, atılması gereken doğru adım da toplumsal esenliği sağlamada, huzura, refaha ve mutluluğa yol almada onun kılavuzluğuna, etkin desteğine başvurmak

olmalıdır. Assolist artık sahneye çıkmalıdır. Kadının çalışma hayatına girip kendi benliğini kazanarak eşit birey durumuna gelmesi bugüne dek yapılan kadın hakları mücadelelerinin öne çıkan hedefi olmuştur. Oysa en az ekonomik hayata girmesi kadar siyaset dünyasına katılması da hem kendisi hem de toplum açısından önemlidir. Bu alandaki eksiklik toplum kumaşımızın kalitesini bozmaktadır. Kadının çalışma hayatına etkin biçimde katılmasıyla aile ve ülke ekonomisi nasıl değer kazanırsa siyasette aktif ve yaygın olarak yer almasıyla da toplumsal yaşam kalitesi o kadar artar. Kadın siyaset sofrasında en az erkek kadar yer almalıdır! Amaç, sorunu çözmek ve toplum genelinin üzerinde anlaştığı bir ortak hedefi hayata geçirmekse bu işte kadın varlığının bulunması şarttır. Yetersiz malzemeyle lezzetli yemek pişmez!

Assolist, kadın olmalıdır!

Siyasetteki kadın sayımızda büyük, çok büyük açık bulunmaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi kadın hakları mücadelesinde değerli bir kazanım olacağı gibi daha da önemlisi bunun ulaşılması nispeten kolay bir hedef olmasıdır. Bu, yurttaş olarak muhtarlık düzeyinden başlayarak siyasi partilere girerek yerel örgütlerden Millet Meclisi'ne kadar her kademede çoğalmak ve sesini karar mekanizmaları içinde yükseltmekten ibarettir. Bu sivil toplum örgütlerinde görev almaktan daha değerlidir çünkü sivil örgütlerin karar alma ve uygulama yetkileri yoktur. Toplumun gereksinimi, karar mekanizmalarında hangi görüşten olursa olsun kadınların sayısının erkeklerinkine en azından eşitlenmesidir. Bu, ihtiyaç duyduğumuz toplumsal uzlaşıyı yaşama uyarlamanın, empati kurmanın, sükûneti sağlayarak doğru karar almanın anahtarıdır. Görev

talep eden kadın sayısı ve niteliği kendini göstermeye başladığında farklı siyasal kanatlarda da olsalar, kadınların sesinin gürleşmesi, ağırlıklarının artması toplumdaki hırçınlıkları yumuşatır, erko dayılanmalarını açığa düşürür, aynı evi efendi uslu paylaşmanın yolunu açar.

Kolay mıdır? Bu karmaşık toplum bilmecesinde kadınların siyaset sahnesinin assolistleri olarak öne çıkması toplumsal esenliği, refahı ve mutluluğu sağlamak için yeterli midir? Değildir ama tek başına hangi yol kolay ve yeterlidir ki?

Bu yol da diğerleri gibi yorucu ve uzundur. Ama doğru yoldur.

Ülkenin gelişme ve kalkınma serüveninde sahip olduğu olanaklar zengin, bunları kullanacak olan toplum da dinamik ve girişkense, aşılması gereken önemli darboğaz, kanıtlanmış sosyal mutabakatı hayata geçirebilmektir. Bu darboğaz da kadınların yerel yönetimlerin en alt birimlerinden başlayarak tüm karar mekanizmalarındaki ağırlığının artmasıyla geçilebilir.

Kadın erkek birlikteliğinin niteliği ve bu ikilinin bindiği tahterevallide kurulacak denge, toplumsal varoluş yapısını güçlendirmede temel belirleyicidir. Kadının yaşamda erkekle eşit biçimde yer alması bu "olmazsa olmaz" değerindeki dengeyi kurmanın vazgeçilmez şartıdır. Her iki cinse de dünyaya gelirken de giderken de fikrini soran var mıdır? Yaşarken sayıları birbirine çok yakın değil midir? Birinin beş duyusu varken ötekininki dörtte mi kalmıştır? Doğanın verdiği bu açık ve net eşitlik mesajının anlaşılmayacak bir yanı olabilir mi? Bu tereddütsüz varoluş eşitliğinin, hayat denen parantezin içinde de aynen sürdürülmesi gerekmez mi?

Kayanın, hani o itekleyip durduğumuz kaya var ya, onun birlikte yuvarlanması gerekir. Bu, "Erkekler itsin, kadınlar

ona yemek pişirsin, çay kahve getirsin"le olacak iş değildir. Eşitlikle dengelenen bir ortak yapım işidir. 1791 yılında yayımlanan *Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin *(Déclaration Des Droits De La Femme Et De La Citoyenne)* birinci maddesi "Kadın özgür doğar ve erkekle haklar açısından eşittir" der. Üçüncü maddesi de devlet gücünün özünü kadın ve erkek birlikteliğinin oluşturduğunu açıklar. Vaktiniz varsa bunu biraz konuşalım çünkü bizim geleceğimiz buna bağlıdır.

Yaktın bizi Aristo!

Kayayı daha zahmetsizce itmek, yaşam kalitemizi güçlendirmek, toplumsal varoluşumuzu aynı ev içinde huzurla sürdürmek için gerekli olan kadın erkek dengesi ne zaman ve nasıl gerçekleşebilecektir? Doğanın sunduğu eşitlik bugüne dek en uygar geçinen toplumlarda bile tam olarak çalışmadıysa, neden çalışmamıştır? Kavrayış eksikliğinden mi, anlamaya yanaşmamaktan mı, neden? Doğal oluşumdan bir sapma olduğu belli. Kimdir bu çarpıtmanın mimarı?

"Aristo'dur."

"Hangi Aristo?"

"Balat'taki olacak değil ya, Antik Yunan'daki filozof Aristo bu. Bu zat önce kadınların başını yakmıştır, sonra da hepimizi."

"Nasıl yani?"

Şöyle yani; milattan çoook yıllar önce, içinde yaşadığı demokrasi kadınlara ve kölelere hak tanımayan bir rejimken (20) her konuda düşünüp taşınıp bir çıkarımda bulunmayı meslek edinmiş Aristo, kadınları da pas geçmemiş ve ağzındaki baklayı kendince inciye dönüştürerek çıkarmıştır: "*Ka-*

dın akıl, zihinsel yetenek ve mantıktan yoksundur. Kadın eksik bir erkektir." (21) Breh breh breh... Hocaların hocası, pardon, düşünürlerin düşünürü hızını alamaz, incilerini ortaya saçmaya devam eder. Kadının duygusal ve tedbirli doğası gereğince evde kalıp çocuk beslemesi gerektiğini, erkeğin ise akıllı, kültürlü, uygar kimliğiyle önde olmasının doğal bulunduğunu söyler. "Devlette kral neyse, ailede baba odur, erkek yönetir, kadın itaat eder," buyurur. *Cool!*

Şimdi, yeni kuşaklardan iyi okumuş bir çocuğu karşıma çeksem ya da mümkün olsa da geleceğe ışınlanıp aklı başında bir genci kolundan yakalayarak, "Evladım, Aristo 'Kadın erkek eşitliği diye bir şey yoktur, erkek üstündür,' şeklinde bir tez ileri sürmüş, sen ne dersin buna?" diye sorsam herhalde alacağım ilk yanıt büyük bir olasılıkla, "O amca hangi datalara dayanarak bu sonuca varmış acaba?" olacaktır. Ben de kendisine Aristo'da bunun yanıtının bulunduğunu, erkek vücut ısısının kadınınkinden yarım derece yüksek, dişlerinin de daha sağlıklı olması nedeniyle (22) bu sonuca ulaşmış olduğunu söylesem, gencimiz buna ne der? Herhalde bu kez "saçma" ya da İngilizce konuşmaya meraklı olanlarsa "*bullshit*" diye söylenip beni de doğru dürüst bir şeye benzetemeyerek daha akıllı gördüğü telefonuna odaklanmaz mı?

İşin hepimizi birden yakan yanı ise şudur: Düşünür, düşüncesini kendisine saklasa, eh hadi kendi bileceği iştir, der geçerdik. Ne ki öyle olmamış, kadına bu bakışı hızla yayılarak tarih boyunca süregelen ataerkil ideolojinin temelini oluşturmuştur. Erkeğin kadından üstün oluşu, Aristo'dan başlayarak Batı felsefesinden İbn-i Sina'ya, tektanrılı din egemenliğinden Aydınlanma Çağı'nın yaklaşımına kadar yüzyıllar boyunca genel kabul görmüş, bazen katı kalıplara sokularak, kimi zaman da kadife gibi sarılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bu

garip çıkarım önce kadınların başını yakmış, oradan da tüm insanlığı eşitsiz toplumun ışıksız yaşamına mahkûm ederek kavurmuştur. "Yaktın bizi Aristo," derken haksız mıyım?

Kadın, erkeği iki misli büyük gösteren aynadır.

Kadın da erkek de cıyaklayarak doğar, öyle ya da böyle yaşar ve sonunda istemese de ölümü tadar. Erkeğin kendinde varsaydığı güç kudret ve üstün nitelikler bu süreci değiştiremediği gibi kadından daha fazla yaşamasına da olanak vermez.

İkisi de duymak istediklerini duyar, görmek istediklerini görür, kimi gül, kimi gül üstüne başkasını koklar, biri balıktan, diğeri alıktan tat alır. İkisinin de beş duyusu vardır, erkeğin fazladan bir duyusu yoktur.

Dünya nüfusunun yarısını erkekler oluşturuyorsa diğer yarısını da kadınlar meydana getirir.

İkisinin arasında iyilikte ve kötülükte eşitlik vardır. Her iki cinste de "Canımı yesin benim," diye beğendiklerimiz olduğu kadar, "Kahrolsun şerefsiz," diyerek lanetlediklerimiz bulunur. Ağırlıklı eşitliğin tek nüansı olsa olsa erkekte anatomik kas gücünün daha yüksek, kadında ise doğurma mucizesinin yanında, özveri, sebat ve uzlaşma gibi özelliklerin daha yoğun olmasıdır. Bu nüansı da her iki tarafa verilmiş bonuslar olarak görebiliriz.

Öyleyse, çok şeyin değiştiği, bambaşka ufuklara yelken açılan yirmi birinci yüzyılda nedir hâlâ bu yıpranmış, eprimiş, eskiciye versen karşılığında bir çamaşır leğeni alamayacağın erkek afra tafrası? Kadının bagajda stepne gibi tutulması? Sözümona iffetini, erdemini korumak için cinsilatif tanımıyla yüceltmiş gösterip zayıflığını vurgulayarak cephe gerisine konuşlandırma kaygısı?

Yanıtı, Aristo'nun lafına "mal bulmuş Mağribi" gibi sarılan erkek düşünce önderlerinin bunu yayarak, üstelik yeni değerli

(!) fikirlerle geliştirerek sürdürmelerinde, tüm toplumsal katmanlara tarih boyunca yaymış olmalarında aramak gerekir. Sokaktaki erkek dünyası da "Ben anlı şanlı düşünürlerden daha mı iyi bileceğim bro," diyerek kendi cici çıkarı için bunun üstüne hiç gecikmeden atlamış, tarih boyunca içselleştirerek hemen her yerde ve her zaman kadını bastırmanın, kamusal alan dışında tutmanın doğal gerekçesi olarak benimsemiştir.

Virginia Woolf bunda erkeklerin kadınları alçaltmak suretiyle kendi boyutlarını büyük görmek ve göstermek istemelerinin payı olduğu tespitini yapar. Şöyle der: *"Kadınlar yüzyıllardır, erkeğin görünüşünü doğal boyutlarının iki misli olarak yansıtan, sihirli ve enfes bir güce sahip aynalar olarak işlev gördüler. Napoléon ve Mussolini'nin kadınların değersizliğini fazlasıyla vurgulama konusunda direnmelerinin sebebi budur, zira kadınlar değersiz olmazlarsa, onların boyutlarını büyük göstermeyeceklerdi."* (23)

Kadın da sadece erkeklerin konuşup kendileri hakkında ahkâm kesip karar verdikleri zorlu tarihsel süreçte çoğu zaman karşı koyulması kolay olmayan baskılar ve çeşitli nedenlerle başını kaldırma, direnme, yaratıcı gücünü gösterme ve kendini kabul ettirme olanağı bulamamıştır. Bir kısım kadın da mevcut durumu sürdürmenin çıkarlarına daha uygun olduğunu düşünerek sesini yükseltmemeyi yeğlemiştir.

Kendi toplumumuzda bizi ekonomik ve kültürel açıdan daha doyumlu, konforu ve güvencesi sağlam bir yaşam düzeyine yükseltebilecek birlikteliğe erişmemizi sağlayacak merdivenin ilk basamağı, kadın erkek eşitliğini hiçbir koşul aramadan ve bahane çıkarmadan, "evet ama" demeden, eveleyip gevelemeden kabul etmektir. Kadın erkekten ne geridedir ne de üsttedir. İkisi de insandır ve insanlıkta eşittir. Erdemleri ve kusurları birbirine denk varlıklardır.

Toplumsal gelişme, refah ve mutluluğun, bir arada barış içinde yaşamanın bugüne kadar pek çok toplumda istenilen düzeyde gerçekleşmemesinin nedenini kadının eşit birey olarak toplumsal yaşama yeterince karışamamış, karıştırılmamış olmasında aramak gerekir. Babasına, ağabeyine, dayısına, amcasına, kocasına, sevgilisine, oğluna muhtaç olmadan, kimsenin koruması altına girmeden, kendi yaşamını başkalarına bağlamadan sürdürebilecek kadın sayısının düşük kalması, meydanın erko horozlanmalarına bırakılmasına neden olmuştur. Kadının bireysel plandaki zayıf sesinin kamusal alanda daha da kısık çıkması, yirminci yüzyılın önemli siyaset kuramcılarından Hannah Arendt tarafından tanımlanmış olan *"haklara sahip olma hakkını"* kullanamaması, bizim de bu yöndeki gerikalmışlığımızın temelini oluşturur. (24)

Dengeyi kuracak olan, pabucun pahalılığıdır

Varoluş gerçeğine uymayan bu tersliğin dünya genelinde düzelmesi, yolun üstündeki yapay engellerin kalkması, Türk kadınının da topluma eşit birey olarak katılımı açısından kaçınılmazdır. Bugüne kadar bu doğrultuda harcanan çabalar sınırlı alanlarda kimi gelişmeler sağlamıştır. Ne ki bu türden çabalarla, kadın hareketleriyle, protestolarla, bildirilerle etkin ve hızlı bir düzelme sağlandığını ileri sürmek mümkün olmasa gerek. Siz, tahtını ricayla bırakan bir egemen biliyor musunuz? Onu dize getirecek, tahtından indirip kıçının üstüne oturtacak ya da o tahtı paylaşmasını sağlayacak olan rica değil, zorunluluktur.

Kadın erkek dengesizliğini bizim toplumuzda giderebilecek olan en gerçekçi ve geçerli çözümü ekonomik zorunluluk yaratacaktır. Günden güne zorlaşan hayat ve artan geçinme

güçlüğü herkesi canından bezdirirken bir taraftan da kadın erkek eşitsizliğini ortadan kaldırmada en etkin ve en hızlı iyileşmeyi sağlayacak ilaç olacaktır.

Antropolojik ve sosyolojik analizler şu küçük sohbetimizin konusu değil. Fütüristik kehanetlerde bulunmak da kendini kâhin görenlerin işi. Beni sade vatandaş olarak vardığım bu sonuca götüren, çok yakından tanıdığım ekonomi dünyasının ve izlemeye çalıştığım teknolojik gelişmelerin açtıklarını gördüğüm yoldur.

Çoğalan ve giderek kentlere yığılan nüfus burada geldiği yerde gördüklerinden farklı güçlüklerle ve daha çetin bir yaşam mücadelesiyle karşılaşır. Güçlükleri aşmak için başvurulan geleneksel aile, hemşeri desteği ve eş dost dayanışması gibi destekler de bir süre sonra yeterli olmaktan çıkar. Beslenme, barınma, eğitim gibi kaçınılmaz ihtiyaçların karşılanmasının, enflasyonun dizginlenemediği, pahalılığın arttığı, alım gücünün azaldığı hayat koşullarında giderek daha da güçleşmesi kaçınılmazdır. Denetimsiz serbest rekabet ortamının şehirlerde daha acımasız mücadele gerektiren yapısı, evlerde artık babanın ya da oğlanın dışında başkalarının da isteseler de istemeseler de kavgaya karışmasını önlenemez kılar. Bu zorunluluk, ataerkil ailelerde bile kadını başta gönülsüz de olsa toplumsal alana çıkartacak, çalışma hayatına sokacak ve zaman içinde kişiliğinin gelişmesine de katkıda bulunarak bireysel değerini bulmasını sağlayacak anahtardır.

Bir küçük örnek: Eşim rahatsızlığı nedeniyle bir süredir yemek yapamıyor. Yemekleri, belirli günlerde gelen bir hanım pişiriyor. Genç, dinamik, becerikli, eli çabuk, kafasının dışı kapalı ama içi açık, modern giyimli ve olumlu düşünceli, güçlü bir kadın. Hem seviyoruz hem de sayıyoruz kendisini. Kocasının işyeri varmış, iş dünyasında pek çoğumuzun başı-

na geldiği ve bundan sonra da geleceği gibi onun da durumu pandemi döneminde bozulmuş. Eve para akışı zayıflayınca çözüm arayışına girmişler. Evin o güne dek hiç çalışmamış olan hanımı, düşünüp taşınmış, elinin hünerini kullanmaya, evlere giderek ihtiyaç sahiplerine yemek yapmaya karar vermiş. Buyurun işte size yeni bir meslek, yaşam savaşında kullanılacak güçlü ve saygın bir silah. Hayat zorlaştıkça bu gibi örnekler çoğalacak, kadınlarımız gelişmiş ülkelerde olduğu gibi kamusal alanda daha çok yer kaplayacaklar, ayakları üzerinde daha sağlam duracaklardır.

"Emir demiri keser," derler. İhtiyaç da alışkanlığı biçer. Kadınların evden dışarı çıkıp iş ve toplum hayatına katılarak kendi benliklerini bulmaları için dışarıdan düşünce üreterek, söylemler geliştirerek, örgütler kurarak bir yere kadar yapılabilecek olan katkının ölçülemeyecek kadar fazlasını ekonomik zorunluluk yani pabucun pahalı olması sağlayacaktır. "Her şerden bir hayır doğar," bizim geleneklerimizden süzülmüş, gerçekçi bir deyiştir. Kadını kendine hizmet etmeye ayıran erkeği kendine getirecek, aralarında dengeyi kuracak olan bu kaçınılmaz güçlüktür. Hayatta öncelikli çözüm bekleyen, "o günkü" ihtiyacın giderilmesidir. Evde tencerenin kaynatılması için kadının da kızın da katkısı gerekiyorsa, o yola kaçınılmaz biçimde başvurulacak; anamız, eşimiz, bacımız, kızımız da ortaya çıkıp mücadeleye katılacak, onları eşit bireyler olarak görmeyen alışkanlıklar, kabullenmeye yanaşmayan kafalar da ister istemez değişecektir.

Üstyapıyı altyapı biçimlendirir

İki cins arasında denge bulunması, toplumsal hayatta birinin kendini diğerinden üstün sayıp ona hükmetmesinin önünde

yanan kırmızı ışıktır. İnsan olarak "varoluş değeri" erkekten farklı olmayan kadının dünyevi işlerde onun gerisinde durması için vücut ısısının Aristo efendinin söylediği üzere yarım derece düşük olması ya da doğum yaptığı için dişlerinin belki onunki kadar sağlam olmaması, haklı bir gerekçe olabilir mi? Yeryüzü bir sıkıyönetim bölgesi midir ki komutan çıkıp, "Kadınlar bu tarafa, erkekler bu yana toplansın, kadınlar ev işlerini, erkekler dışarıdakileri yapsın," diyebilsin! Hangi hakla, neye dayanarak, hem de yapay zekâ çağında?

İlkel toplumlarda kas gücü daha yüksek olan erkeğin dışarıda av peşinde koşmasının ve savaşmasının bir anlamı bulunabilirdi. Şimdi? Şimdi ekmek artık evde çalışılarak da kazanılabiliyor. Ağır işler için pazuları en şişik olana bile gerek bırakmayan robotlar geliştiriliyor. Bu gelişmeler toplumsal yaşamı giderek hızlanan bir ivmeyle yeniden oluşturuyor, biçimlendiriyor. Böyle bir süreçte erkeğin kadından daha önde olmasının, onun adına karar almasının, hüküm vermesinin sakin bir mantığa uyacak gerekçesi olabilir mi?

Eski Yunan'dan bugüne kadar değiştirilemeyen ataerkil düşünceyi bundan böyle konuşarak, ikna ederek değiştirmeye çalışmanın gereği kalmayacaktır. Ekonomik mecburiyetler, çetin mücadele gerektiren, altta kalanın canının çıkacağı hayat koşulları bunu kendiliğinden yerine oturtacak, evlerdeki bakış açılarının değişmesine neden olacaktır. Aristo'yu kırmızı kartla saha dışına gönderip, direnen erkeğe de sarıyı göstererek sakinleşmesini sağlayacak güç, ekonomik gerçeklik olacaktır. Pabuç pahalı hâle geldiğinde yaşama tutunmak için atılacak somut adımlar, asırlardır konuşarak kazanılamayanı yerine koyacaktır.

Özellikle kentlere yerleşen orta sınıf ailelerde kadınların ekonomik yaşama katılarak kamusal alanda boy göstermele-

ri, kadın erkek eşitliğinin gerçekleşmesi doğrultusundaki ilk sağlam basamaksa bunu izleyen ikincisi de modern teknolojinin sunduğu olanaklardır. Her kadının elinde artık akıllı bir telefon vardır. O küçük aygıtın içinde de dünyadan büyük bir evren... O evreni tanımak, yorumlamak ve değerlendirmek, ev dışındaki hayatı görüp deneyleyenler için daha kolay olur ve anlam taşır. Garsonluk, avukatlık, aşçılık, şoförlük, yazarlık, makinistlik, büfecilik, hastabakıcılık, polislik, mühendislik, bankacılık yapan kadın duyduklarıyla değil, yaşadıklarıyla zenginleşir ve kişiliğini geliştirir. Dünyaya değişik bir pencereden bakmaya başlar, aynada kendisini farklı biçimde görür, benliğini tanır.

Çalışma hayatına giren kadınların birbirleriyle tanışıp konuşmalarını, eşit ve yatay ilişkiler ağı kurarak örgütlenmelerini, dayanışmaya geçmelerini kolaylaştıracak ve hızlandıracak olan dijital dünyanın her türlü iletişime olanak veren müthiş gücünü de bundan böyle hesaba katmak gerekecektir. Teknolojinin büyük bir ivmeyle ortaya çıkarmaya devam ettiği olanaklar, tarihte matbaanın keşfiyle başlayan aydınlanmadan daha etkili bir sonucu daha kısa zaman diliminde sağlayacaktır.

Dijital ortamın geniş yelpazesi öğretmenle muhasebeciyi, terziyle pilotu, aşçıyla doktoru, reklamcıyla fırıncıyı buluşturur, kaynaştırır, ortak hareket etmelerine olanak verir. Eskiden bulunmayan bu çok güçlü silah bundan sonra kadınlar tarafından çok etkin biçimde kullanılacak, iletişimin kendilerine sağladığı bu olanak birbirleriyle olan dayanışmalarını artıracak, toplumsal planda güçlenip, özgür ve eşit bireyler olarak kişiliklerini kabul ettirmelerine önemli katkı yapacaktır. Ellerindeki küçük telefonun büyük aklı ve önlerine serdiği dünyanın genişliğini hiçbir erkeğin daraltması artık kolay

olmayacaktır. Büyük değişim kapıdadır! Geçmiş olsun beyler, biz yayıncı kanalı açıp önümüzdeki maçlara bakalım artık!

Hangi kadın?

Geleceğin toplumu Neriman'ınkinden ve bugünkünden daha mutluluk verici olabilecekse bunun büyük çapta kadınların toplumsal ve siyasal yaşama ekonomik zorunlulukların itmesiyle üretken biçimde eklemlenmesi ve karar alma mekanizmalarına katılması sonunda gerçekleşebileceğine olan inancımı söyledim. Teknolojideki gelişmelerin de bu doğrultuda büyük katkı yapacağını da görüşüme ekledim.

Farklı karakterlere sahip erkek egemen toplulukların aynı evi paylaşmaları, o çatı altında hırçınlıklarını törpüleyerek, kuzu kuzu değilse de efendice birliktelik sürdürmeleri için kadının assolist olarak sahnede yer almasının gereğini de altını çizerek vurguladım. Kadın, aklı ve duygusu ile toplumsal esenliğin oluşumu ve sürdürülebilirliği için başrolde olmalıdır.

Gelenekle yeniliği en yumuşak biçimde kadın uzlaştırabilir.

İyi güzel de hangi niteliklere sahip kadınlar bunu gerçekleştirebilir? Büyük evdeki dinginliği ve toplumdaki kadın erkek eşitliğini sağlamak için yarınların Nerimanları nasıl olmalıdırlar, nelerin altından kalkabilmelidirler ki erkek güdümündeki toplumda bir türlü tamamlanamayan tablodaki yanlışlar düzeltilebilsin, eksikler giderilsin, renkler açılsın, estetik uyum sağlanıp hedeflenen güzellik oluşturulabilsin?

"Ay şekerim, iş yine mi biz kadınlara düşüyor, Nerimanların, Kerimanların çektikleri yetmedi de şimdi sıra niteliklerimize mi geldi?"

Sevgili hanımlar, analar, bacılar, kızlar... İş kiminse takip ona düşer. Bana borç verseniz de ödeyemeyecek gibi olsam, hafiften hafiften de kıvırtmaya başlasam, Whatsapp'ten görüntülü "Beyim sizin orada havalar nasıl, kuraklık falan mı var?" diye topa hafiften girmez misiniz? Borç verdiği paranın peşine düşmek nasıl alacaklının işiyse, eşit bireylik hakkını tescil ettirmesi gerekenler de kimlerse bunu zorlamak ve koparıp almak da herkesten önce onların çabasını gerektirir.

Siz Aristo'dan başlayıp günümüze kadar çağlar boyunca erkek üstünlüğünü türlü düşünce ve söz cambazlıkları yaparak savunan yüzlerce düşünürün, sosyoloğun, binlerce siyaset adamının, bu altüst saçmalığını anlamayacak derecede ahmak, göremeyecek kadar kör, duyamayacak ölçüde sağır olduklarını mı sanıyorsunuz? Hayır, ahmak, kör ve sağır değildiler, erkektiler sadece. Kendilerine biçtikleri egemenliğin kaynağını ve gerekçesini sorgulamaya bile yanaşmayan, vakitlerini kadını erkeğe hizmet edecek konumda tutmak, bunun geçerliliğini savunmak için türlü bahaneler icat etmeye ayıran onca Doğulu ve Batılı düşünce adamı kendi çıkarını, bizzat kendisini düşünüyordu, sizi değil!

Geleceğin kadınının toplumda eşit birey olarak tescillenmesi için nelerin olması gerektiğine girip, "Bunun bence dört adımı vardır," dersem, işin ağırlığını kadınlara yıktığımı sanarak hışımla, "Ayol sen kim oluyorsun?" diye hemen üstüme de gelmeyin lütfen. Kendimi noter sanıp boyumu aşan değerlendirmelere kalkıştığımı yüzüme vurmadan önce dinleyin: Sokaktaki adamın düşüncesini açıklama özgürlüğü şayet benim haberim olmadan hepten kaldırılmadıysa ben bu hakkımı kullanmak istiyorum sadece. Sonuçta sohbet ediyoruz, öyle değil mi?

Birinci adım, sağlam doğmaktır. Geçtiğimiz günlerde küçük bir gazete haberi dikkatimi çekti. Büyük kentlerimizden biri olan, yaşayanların gelir ve kültür düzeylerinin ülke ortalamasının üstünde olduğu bilinen bir şehrin kalabalık nüfuslu bölgelerinde her yirmi bebekten on ikisi kuvöze konmaya muhtaç doğuyormuş. Çok büyük bir oran! Bunun nedeni, annenin hamilelik boyunca sağlıklı beslenememiş olmasıymış. Çok düşündürücü! Araştırmalar sonunda bu gerçek ortaya çıkınca Büyükşehir Belediyesi, düşük gelir düzeyindeki bölgelerde anne adaylarına hamilelikleri boyunca dördüncü aydan başlamak üzere bulgur, mercimek, kuru siyah üzüm, süt, zeytin, zeytinyağı, kuru kayısı ve ceviz dağıtma kararı almış. (25) *Mens sana in corpore sano*, sağlam kafa sağlam vücutta bulunur. Fazlasını söylemeye gerek var mı? Yeni nesil, kızıyla erkeğiyle sağlam doğup sağlıklı büyümelidir!

İkinci adım, kız çocuğunun eğitimi ile ilgilidir. Nasıl bir eğitim? Lafı uzatmaya, eğip bükmeye gerek yok; ekonomisi güçlü, siyasal saygınlığı bulunan, kurumsal yapıları tıkır tıkır işleyen, halkın kültür ve refah düzeyi gelişmiş, kısacası "çağdaş uygarlık düzeyindeki" ülkelerde uygulanan eğitimi kastediyorum. Ezbere dayanmayan, inanç dünyasının kurallarına değil bilimsel temellere yaslanan, araştırıp soruşturan, muhakeme ve eleştirel düşünceye geçit veren, farklılıklara saygı gösteren, sorumluluk yüklenmeyi ve inisiyatif almayı sağlayan, yaratıcı, yenilikçi, teknolojik gelişmeleri ıskalamayan, çevresel sorunlara duyarlı bir eğitimden söz ediyorum.

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yoksul ve okuma yazma oranı genelde çok düşük, hele kadınlar arasında daha da göçük olan Türk toplumunun çağdaş uygarlık düzeyine yükseltilmesini hedefleyen Atatürk bunu taşıyacak sütunlardan birisinin nitelikli eğitim olduğunu herkesten önce görmüştü.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullarda bu sütunu hızla dikmek ise olanaksız denecek kadar güçtü. Devrimci önder yapılması gerekenleri saptamak amacıyla ilk iş olarak 1924 yılında Amerikalı eğitim uzmanı Profesör John Dewey'i davet ederek "Cumhuriyet yönetiminde başarılı bir eğitim sistemi nasıl olmalıdır"ın yanıtını verecek bir rapor hazırlamasını istedi.

Profesör Dewey yaptığı incelemeler sonunda Türkiye için önerdiği eğitim modelinin ana hatlarını belirledi. Eğitim sisteminin, ilke olarak, kız ve erkeklerin kendi ayakları üzerinde bağımsızca durabilen, bilimsel düşünceye açık, toplumun ortak ihtiyaçlarını gidermek için işbirliği yapabilen bireyler olarak yetişmesine olanak vermesini öngördü. Bunun somut ifadesi olarak da öncelikle "yaşamsal gerekliliklerin karşılanmasına dönük olması" gerektiğini belirtti. İleriki yıllarda açılacak olan Köy Enstitülerine de ilham veren ve yüzyıl önce yazılmış olan bu raporun ana ölçütleri bugün için de değişmiş değildir. (26) Eklenmesi gereken, belki teknolojik devinimin ortaya çıkardığı yeni bilgi gereksinimleri ile çevre, iklim, sürdürülebilirlik gibi toplumsal sorumluluklardır.

Atatürk'ün kadın erkek eşitliğine eğitim alanında da verdiği büyük önem, kadının toplumun ilerlemesinde oynayacağı vazgeçilmez rol, onun bireysel değeri, Önder'in söylev ve demeçlerinde çokça yer almış, her fırsatta dile getirilerek topluma iletilmiştir. 1923 yılında Konya'da Hilal-i Ahmer Kadınlar Şubesi'nde yaptığı konuşmada toplumsal yaşamımızın verimli ve erdemli biçimde gelişmesi yolunda *"büyük Türk kadınını mesaimizde müşterek kılmanın, hayatımızı onunla birlikte"* yürütmenin, onu sosyal ve ekonomik yaşamda erkekle ortak görmenin kaçınılmazlığına vurgu yapmıştır. 1923 yılında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi için gittiğinde Kordon'daki tarihi Gümrük binasında yaptığı

konuşmada da bu hedefi pekiştirmiştir. İnsanların dünyaya yaşamak için geldiğini, yaşamanın bir etkinlik olduğunu, bu etkinliğin eşitçe yapılmasının zorunlu olduğunu belirttikten sonra bunun için gerekli ilim ve fennin iki cins tarafından da yine eşit olarak paylaşılması gerektiğini söylemiştir. (27)

Dönem öyle bir dönem, ülkenin en "münevver" kesimleri bile öyle muhafazakâr yapıda ki, Gazi Paşa'mız Cumhuriyet'i oturtmak ve toplumu ileri götürecek atılımları gerçekleştirmek için bireylerle mi tek tek uğraşsın, toplum geneliyle mi mücadele etsin, en yakınında bulunup başka türlü düşünenleri mi ikna etsin, insan şimdi düşündükçe bile terliyor. Onun bu ısrarlı ve inançlı çabalarının bir küçük örneği Lord Kinross'un anılarında dikkatimi çekmiştir, duymamış olabilirsiniz, size de aktarayım: Ankara'da bir Öğretmenler Kongresi toplanır. Hem kadın hem de erkek öğretmenler çağrılıdır. Ne ki, erkeklerle kadınlar içeride ayrı ayrı sıralara oturtulmuştur. Bu durumu gören Gazi'nin tepesi atar, dernek başkanına şöyle ayar verir: *"Kadınları ne diye erkek öğretmenlerden ayrı oturttunuz? Kendinize mi güveniniz yok, yoksa bu hanımların namusundan mı şüphe ediyorsunuz? Bir daha kadınların ayrı tutulduğunu duymayayım."* (28)

Kadınların eşit eğitim olanaklarına sahip olmalarını zorunlu gören Mustafa Kemal, bunun yaşama uyarlanmasının ilk adımı olarak da kız ve erkek öğrencilerin aynı eğitim aşamalarından geçmesini, kültür eğitimlerinin her iki cins için de Profesör Dewey'in raporunda önerdiği üzere yaşamsal gereklilikleri göz önünde tutarak "uygulamalı" olmasını öngörmüştür. (29) Bu amaçla Kız Enstitüleri kurulmuş, onları da Köy Enstitüleri izlemiştir.

Kısaca hatırlamak gerekirse, ilk kız enstitüsü olan Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nün 1927 yılında kurulmasının ar-

dından 1947'ye gelindiğinde Bursa'dan Trabzon'a, Manisa'dan Urfa'ya kadar ülkeye yayılan enstitü sayısı kırka ulaşmıştır. Bu okullarda tarih, fizik, matematik, yurttaşlık, yabancı dil ve beden eğitimi gibi temel derslerin yanında dikiş, yemek, ev ekonomisi, çocuk bakımı türünden uygulamalı derslere de yer verilmiştir. Kız Enstitüleri sonraki yıllarda normal liselere dönüştürülmüştür.

Kız çocuklarının okula yönlendirilmesi, gelecekte de toplumsal yaşama özgür ve eli iş tutan, üretken kadınlar olarak katılmalarının sağlanması amacıyla atılan bir güçlü adım da Köy Enstitüleri olmuştur. Bunlar önce ilkokul öğretmeni yetiştirmeyi hedefleyerek eğitim seferberliğine katılmış, sonradan da mezun olacak öğretmenlerin toplumu eğitmeleri amaçlanmıştır. Köy Enstitülerinin konumuz çerçevesindeki en devrimci yanı, o tarihe kadar evinden uzaklaşmayan, köyünden çıkmayan kızların binbir güçlükle ve her türlü tehlikeyi göze alarak, kimi yürüyerek, bazıları ise hiç tanımadıkları insanların at arabalarıyla uzaklara gidip erkeklerle birlikte yatılı okumaları, ekonomik ve toplumsal hayatın gerekliliklerine birlikte el ele, omuz omuza hazırlanmalarıdır.

Kız erkek karma yatılı eğitimde köy kızlarına temel derslerin yanı sıra verilen iş eğitimleri önemli bir yer tutmuştur. Derslerin yarısının kültür, müzik sanat derslerine, öteki yarısının ise teknik ve tarım eğitimine ayrılması kanunla düzenlenmiştir. Ünlü halk ozanımız Âşık Veysel de bu okullarda Halk Türküleri ve Saz Çalma öğretmenliği yapmıştır. Okulları *"cennet meyvesi"*, *"medeniyet menbası"*, *"ilim deryası"* olarak tanımlayan Veysel, türkülerine de almıştır: *"Enstütü bir kovana misaldir / Her türlü çiçekten bal yapar / Yurdumuz için de doğru bir yoldur / Memlekete kanat takar kol yapar."* (30)

Tavukçuluk, bahçe ve tarla tarımı, arıcılık, çiçekçilik, tahıl, sebze ve meyvelerden kışlık yiyecek hazırlanması, konserve yapımı, hayvan bakımı, yağ, yoğurt, peynir üretimi, el ve makine dikişleri, iplik yapma, örme, kilim ve halı dokuma, makine ve motor kullanımı gibi becerilerin köylü çocuklarına kazandırılması, dönemin ülke ekonomisi bağlamında düşünüldüğünde azımsanabilir mi? Köy Enstitüleri bu çeşitlilik açısından Kız Enstitülerinden daha öne çıkmıştır.

1940 yılında kurulmaya başlanan, bir süre faaliyet gösterdikten sonra Köy Öğretmen Okulu'na dönüştürülen bu özgün eğitim kurumları çeşitli sosyopolitik kaygılar sonucunda 1954'te tamamen sahneden çekilmiştir. Bu ilginç eğitim modeli hakkında çok yayın olmasına karşın orada okumuş kadınların görüşlerine dayalı araştırmalara rastlamak pek mümkün değildir. Ben birini buldum. Bu okulları bitirmiş köylü kadınlarla yapılan söyleşilere dayalı bu araştırmada mezun hanımların söylediklerinden bazılarını aktarırsam bu açığı az da olsa kapatmış olabiliriz:

"Eğer Enstitüler açılmasaydı, benim okuma şansım yoktu; babam Atatürk döneminin öğretmenlerinden olduğu hâlde."

"Yaptığımız işler hiç de ağır değildi. Köyde yaptığımızdan daha kolaydı. Alıştıktan sonra çok sevdim. Mandolin çalar, kitap okur, dikiş dikerdik. Zamanımız çok doluydu ve bundan şikâyetçi değildik."

"Enstitü, kadınları güçlendirdi. Susmasını bilecek kız çocuğu yetiştirmediler orada. Gelecekte Türkiye'nin ve kendi hakkını savunabilecek kızlar yetiştirdiler."

"Okumuş kültürlü bir annenin çocuk yetiştirmesiyle okumamış bir kişinin çocuk yetiştirmesi bir olur mu? Anaların okuması çok önemli. Köy Enstitüleri bu işi fazlasıyla yaptı."

"Acaba Enstitüler kapatılmasaydı Türkiye nerede olurdu?" (31)

Bu soruya, eğitim politikalarına ve sosyolojik derinliğe

dalış yaparak yanıt aramak bizim küçük sohbetimizin çerçevesine sığmaz ama ülkenin ekonomi ocağına zamanında kendi çapında odun taşımış biri olarak şunu söyleyebilirim: Enstitüler kapatılmasaydı ya da seküler karma eğitime dayalı meslek liseleri tüm kentlere yayılabilmiş olsaydı ekonomimiz çok daha fazla kadın katkısına sahip olur, bu üretken desteğin oluşturacağı toplumsal refah ve kültür düzeyi de bugünkünden daha yukarı katlarda bulunurdu.

Eğitimli kadın, gelişmenin sancaktarıdır.

Üçüncü adım, kadının kente gelmesi, köydeki yaşam biçimi ve dar ilişkilerden şehir kurallarına, geniş toplumsal ilişkilere geçiş yapmasıdır. Kırsalda cılız bir hayat deresi akar, kentte hele hele İstanbul gibi metropollerde ise kaba dalgalı, hem büyüleyici hem aşılması zor, büyük ve çalkantılı denizler vardır. Ekonomik kalkınmanın ve toplumsal gelişmenin merkez üssü şehirdir. Üretimin, hizmetin, ticaretin olduğu kadar sanat ve kültürün odağı da şehirdir. Kitap, şehirde basılır.

Kente gelen kadın, Sezen'in şarkısındaki gibi zamanında kendi şehrine gelmiş olan sinemada gördüklerine burada doğrudan erişir, kasaba sinemasında seyrettiklerine somut olarak ulaşır, onları deneyerek, kullanarak, yaşayarak tanır, öğrenir. Toplumsal alanda eşit birey rütbesine ancak orada terfi edebilir, özgür insan olabilir. Bu açıdan bakıldığında, beğenilmeyen, küçümsenen AVM'lerin ilk yıllarında kırsal kesimden gelen insanların katlar arasında kendiliğinden gidip gelen merdivenlerle, helalarda tuvalet kâğıdıyla tanışması bile kanımca ıskalanmaması gereken bir gelişim örneğidir. Kadın ve erkeklerin birlikte paylaşabilecekleri, aynı yerde bir araya gelebilecekleri iş ve çalışma yerleri, sinemalar, tiyatrolar, sergiler, müzeler, konserler, lokantalar kenttedir. Şehir, köyden daha fazla özgürlük, daha iyi bir yaşam, daha hızlı gelişme olanağı sunar.

Dördüncü ve en önemli adım ise kadının çalışarak kamusal alanda boy göstermesidir. Kente gelip iş hayatına atılan, geçimini kimsenin baskısı altında kalmaya mecbur olmadan sağlayabilen kadın, özgür birey olmanın ödün verilemez bir hak olduğu bilincine ulaşır. Doğanın kendisine tanımış olduğu bu hakkı kullanamamasının, kısacık yaşam yolculuğunun erkeğin yönlendirdiği rotayla sınırlı kalmasının eksikliğini algılar. Benliğini bulmaya, kişiliğini sorgulamaya ve yeniden biçimlendirmeye başlar. Kendi durumunda olanlarla tanışır, kol kola girer, korkularını aşarak, sivil toplum örgütlerine ve siyasal partilere cesaretle girer, karar alma mekanizmalarına katılır. Birikmiş duygularını yapıcı enerjiye dönüştürür, yanındakilere cesaret aşılar, toplumu da yüreklendirip hareketlendirir.

Dijital ortamın bilgiye ulaşmayı kolaylaştırıcı ve hızlı iletişimle yatay ilişkileri ve sivil toplum örgütlenmesini kısa sürede sağlayıcı işlevi de bu mücadelede çok belirleyici bir role sahiptir. İlk kişisel bilgisayar 1981 yılında piyasaya sürüldü. Google 1998'de faaliyete geçti. Kadın bilinçlenmesinin yaygınlaşmasının bu tarihlerden önceki ağırlığıyla bunların hayatımıza girmesinden günümüze kadar gelen kısa dönemdeki hızı, gücü ve ilerde olabilecekler üzerinde herhalde toplumbilimcilerin yapacakları çok analiz, tartışacakları çok tez olacaktır.

Kadının korkularından arınması, gücünü ortaya koymaya başlaması, kadın sınıflandırılmasına sokulmadan değerlendirilmesi, kuşku yoktur ki özellikle bağnaz yapılanmalarda benimsenmesi, hazmedilmesi kolay, hayra alamet şeyler değildir. Bırakın bağnaz toplumları, kendisini insan haklarının neredeyse hamisi olarak gören Fransa'da bile kadına eşitliğin yolunu açan gelişmelerin erkekleri nasıl huysuzlaştırdığını, rahatsız ettiğini, korkuttuğunu az önce Balzac örneğinde tüm açıklığıyla görmedik mi? Bu örnekteki eril tavır, kuşku-

suz kamusal alana çıkan kadının tedirginliğine yol açmıştır. Bu rahatsızlığın görsel sanatlara yansımasına da ilişkin pek çok örnek vardır. On dokuzuncu yüzyıl resmine bakıldığında bunu izlemek mümkündür. Resmedilen kadınlar çoğunlukla kendilerine yöneltilen rahatsız edici bakışların hedefinde olduklarını hissetmekte, herkesin içinde teşhire maruz bırakılmış olmanın tedirginliği yüz ifadelerine ve duruşlarına yansımaktadır. Erkeklerin kadınları sosyal ortamlarda âdeta gözetlemeleri ve denetleme çabasında olmaları dönemin çeşitli sanatçılarının resimlerinde dikkat çeker. (32)

Türk romanlarında da belirgin biçimde işlenmiş olan *kamusal alandaki kadın* figürüne ilişkin edilgen satırlar yirmi birinci yüzyılın metropoliten yaşamında sayfalardan kaybolmaya mahkûmdur. Kadının kentte kendine açabildiği yer büyüdükçe de ortadan kalkacaktır.

Höt zöt olmadı, çiçek böceğe ne dersiniz?

Kadının evde oturtulması, şehir hayatında kırsal yaşamdaki kadar kolay olamaz. Sosyoekonomik koşullar onun dışarı çıkmasını sağlar. Etrafta çalışan kadınları görüp onlar gibi olmayı, olup bitene katılmayı, yaşamı paylaşmayı istemesi onu yeniden evin duvarları arasına hapsetmeyi zorlaştırır. Dışarı çıkmasını önlemek için höt zöt sertlikleri sökmeyince bu kez de "çiçek böcek, evimin ziyneti" gibi söylemlerle dolambaçlı yollardan engelleme yöntemlerine başvurulabilir. Kadını sözümona yücelten yeni söylemler keşfedilir. Ana, bacı olarak değerli oluşundan başlayarak, nadide varlığının dışarıda zarar görme olasılığı bahane edilerek, onu koruma kollama gibi yüksek duygularla eve tıkıştırmanın, orada muhafaza altına almanın ince yolları denenir.

Murathan Mungan toplumsal cinsiyetçiliğin görünen ve görünmeyen yasalarının kadın ve erkek rollerini sistemce kodlayıp erkekleri dış dünyaya, hayata salarken, kadınları büyük ölçüde ev işlerine kapatarak sokakla ve hayatla ilişkilerini kısıtladığını söyledikten sonra, karşılıklı konumlarını "içbükey, dışbükey hayat" olarak tanımlar. Yazar bu konumdaki kadınların kâr zarar hanesindeki olumsuz yerini de edebiyatçı diliyle, *"Kadınları ev işleri ve annelikle sınırlı, ev odaklı bir içbükey hayata kilitlerken, onlara derinleşebilecekleri tek alan olarak yalnızca iç dünyaları, duyguları, düşleri kalmıştır,"* ifadesiyle vurgular. (33)

Özellikle orta sınıf kadınlarının iş, toplum ve siyaset hayatına katılımı, onların toplumsal yaşamı "insan" olarak paylaşmasını sağlayacak, yanlış kategorilere sokularak baskılanmalarını önleyecek, gerçek değerlerini ortaya çıkaracak öncül adımdır. Bu adım, kadını evin "çiçeği böceği, mücevheri" olmaktan çıkartır, "bireyi" yapar.

Bizde yürümez abi

Toplumsal yaşama gerçek gücü ve nitelikleriyle katılan kadın, evlilikte nasıl bir yastıkta kocanması dileğini hayata geçirmede erkekten daha gayretliyse "toplum evi"nde de mutlu yaşamanın kılavuzu olur. Onun katacağı artıdeğer ve yaratacağı sinerjiyle toplumsal varoluşta 1+1=2 olmaktan çıkar, 1+1=3 zenginliğine yükselir.

Maço toplumlarda bunun mümkün olamayacağını ileri sürmek ise haklı gerekçesi bulunmayan, nafile bir iddiadan öteye geçemez. Kendi açımızdan bakacak olursak, biz, *Devlet Ana* diye kitap yazmış, "hükümet gibi kadın" diye güzelleme döşenmiş olan insanlarız. Heterojen toplum yapımızda güçlü

bir anaerkil geçmişimizin de bulunduğunu, evlerde, özellikle kırsal kesimde, ananın sözünün hâlâ geçer akçe olduğunu duymayan kalmış mıdır? Toplum geneli, başarısını gösterme olanağı bulan kadının değerini kabullenmede bundan sonra da önemli bir direnç göstermeyecektir. Yaşam koşullarının kadın erkek ayrımı yapmayan çetin zorunlulukları herkesi kendine getirecek katılıktadır. Başarı fırsatı ve liyakat cinslere eşit dağıtılmıştır. İpi göğüsleyen kadınsa, erkeğin bunu kabullenerek onun arkasından yürümesi kaçınılmazdır.

Küçücük ama anlamı kocaman bir kanıt: İlk kadın doktorumuz olduğu belirtilen Hatice Safiye Ali Hanım, tıp öğrenimini Almanya'da tamamladıktan ve yıllarca da orada hekimlik yaptıktan sonra İstanbul'a döner. Kadıköy'de Moda Caddesi üzerinde bir muayenehane açar. Bir ilktir. Gelen hastalar arasında, *kadın olduğu için* erkek doktorlara ödedikleri muayene ücretinin yarısını vermek isteyenler çıkar. Safiye Hanım henüz az sayıda hastası olmasına rağmen bu dayanaksız ayrıma karşı çıkar ve erkek doktorlar ne kadar alıyorlarsa aynı ücreti almakta direnir. Kısa sürede hekimlikteki başarısını kanıtlayınca bu kez muayenehanesi dolup taşmaya başlar. Gelen her hastanın kadın madın demeden tam ücret bayıldığını eklememe bilmem gerek var mıdır?

İhtiyaç, marifete koşar, cinsiyete değil!

Kaldı ki biz erkeklerin Karamürsel sepeti kadar hafif olmadığımızı da dikkate almak gerekmez mi? Bu topraklarda doğup büyümüş erkekler o kadar da boş değildir. Bilgi düzeyleri istenen seviyelerde olmayabilir ama zengin bir tarihten süzülen ve kararlarını doğru biçimlendiren, dikkate değer sağduyuları ve gelenekleri vardır. Kimi okumuş kesimler tarafından cahil olarak nitelendirilen toplum genelinin demokratik yaşama geçişimizden bu yana beklenmedik zamanlarda

ortaya koyduğu sağduyu ve temel ilkeler üzerinde oluşturduğu yazılı olmayan Sosyal Sözleşme, bu cehaletin paradoksu mudur? (34) Görmezden gelinebilir mi?

Nitelikli, başarılı ve adil kadının önce toplumsal yaşama katılmasının, giderek de öncülüğe ve yöneticiliğe yükselmesinin, erkeklerin ciddi itirazıyla karşılaşacağı, yol kesmeye yönelik kasıtlı bir iddia olmanın ötesine geçemez. B. Criss, saygıdeğer bir kadın bir davayı destekliyorsa, namuslu erkeğin onu izleyeceğini söyleyerek geçmişe dönük şöyle bir bilgi aktarımı yapar: İşgal yıllarıdır. Düşmana direnmeye başlayan ulusun içinde kadınlar da önemli görevler üstlenmekte gecikmemişlerdir. Üst kesim ailelerinden gelen yeraltı kadın direnişçileri, Saime Hanımlar, Mediha Hanımlar, Şükûfe Nihaller arasında bir de Nakiye Hanım vardır. Sultanahmet Meydanı'ndaki bir toplantıda kürsüye çıkar ve binlerce insanı "istilacının kirli eli"ne karşı savaşmaya çağırır. Birkaç gün sonraki *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde kendisiyle yapılan bir söyleşi yer alır. Milli davaya sağladığı destek vurgulanır. B. Criss'e göre, gazetenin "*vermek istediği mesaj, eğer saygıdeğer bir kadın bu davayı destekliyorsa, namuslu erkeklerin de aynısını, belki daha fazlasını yapmaları gerektiği*"dir. (35) Bunun gerçekleştiği görülür.

Uzak, yakın geçmişimizdeki örnekler çoğaltılabilir ve sorabiliriz: Cumhuriyet'in en kısıtlı olanaklara sahip olduğu dönemde Atatürk'ün kadınlara sağladığı eşit eğitim olanaklarıyla her alanda kendini gösteren başarılı kadınları bu eril toplum alkışlamakta, saygı göstermekte bir eksiklik sergiledi mi? Cahil olarak nitelenen insanlar; deneyimsiz, genç bir kadın başbakana itiraz etti mi, arkasından yürümedi mi? Tüm dünya ulusları arasında bizi en üstlere taşıyan kadın voleybolcularımız hepimizin gurur kaynağı olmadı mı? Maçosuyla, şusuyla busuyla onları görmek, güçlerini alkışlamak, uluslararası karşılaşma-

larda destek vermek, başarmaları için sokaklarda, meydanlarda tempo tutan, gırtlaklarımızı yırtarcasına bağıran biz erkekler değil miydik? Onları filede de olsa sultan olarak kabullenip bağrımıza basmadık mı? Hanım hocalarımızın elini öpmez, kendilerine saygıda kusur gösterir miyiz? Toplumsal yaşam genelinde neden kabullenmeyelim kadının kılavuzluğunu?

Kadının sayısı ve niteliği kamusal alanda arttıkça ud çalanlar da ney üfleyenler de gitar tıngırdatıp, piyano tuşlarını sarsanlar da çoğalacaktır. Hem Fatih'te hem Harbiye'de hem her yerde. Gazetelerdeki başarıları başarısızlıkları, iyilikleri kötülükleri anlatılırken de artık "kadın pilot", "kadın mühendis" diye etiketlenmeleri de sona erecek, "Mühendis Ayşe'nin", Pilot Hasan'ın", "Yazılımcı İpek'in", "Tasarımcı Tanju'nun" yaptıkları okunacak, toplum, sağlıklı bir gelişmişliğe yelken açacaktır.

Kolay mı?

Kolay olsaydı şayet çözüm,

Şimdi âlem böyle mi olurdu,

A iki gözüm?

Benim de sizin de buradaki varlığımız geçici. Oturma vizemiz bir gün sonlanacak ama toplum için öyle değil. Toplumsal varoluş, yeni Nerimanlarla, Macitlerle, Şinasilerle sürecek. Gelecek kuşakların ortak yaşamında kadınların konumu belirleyici olacak. Çok şey onların elinde, onlara bağlı. Onlar katılırsa yuvarlanamayacak kaya kalmaz.

Şair Aragon, *Le Fou d'Elsa*'da "Kadın, erkeğin geleceğidir," der. Ah monşer Louis, sadece erkeğin geleceği midir ha, sadece erkeğin mi?

1 Dönem yazarlarının kızlara ud çaldırması yaygın bir âdetin açıklanması mıdır yoksa bir özlem midir? *Fatih Harbiye*'de Faiz Bey'in kızı Neriman bu çalgıyı eline aldığında *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Hayri İrdal'ın büyük baldızı da udunu kılıfından çıkartmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. Dergâh Yayınları. 65. Basım: Nisan 2023. S. 55.

2 Peyami Safa, *Fatih Harbiye*. Ötüken Neşriyat. 89. Basım.

3 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*. Dergâh Yayınları. 56. Basım: Kasım 2022. S. 173.

4 Memduh Şevket Esendal, *Sahan Külbastısı*. Bilgi Yayınları. Birinci Basım: Kasım 1983. S. 18.

5 Nurullah Ataç, *Ne Yalan Söyleyeyim*. Yapı Kredi Yayınları. 1. Basım: Ağustos 2022. S. 18, 19.

6 Uğur Tanyeli, *Korku Metropolü İstanbul*. Metis Yayınları. İlk Basım: Eylül 2022. S. 37 vd.

7 Murathan Mungan, *Evrak Çantası*. Metis Yayınları. İkinci Basım: Mayıs 2022. S. 18.

8 Salâh Birsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*. Sel Yayıncılık. Altıncı Basım: Nisan 2021. S. 7.

9 Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda*. Remzi Kitabevi. Yedinci Basım: Kasım 2021. S. 42.

10 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. Dergâh Yayınları. 65. Basım: Nisan 2023. S. 146-147.

11 Orhan Pamuk, *Resimli İstanbul-Hatıralar ve Şehir*. Yapı Kredi Yayınları. 1. Basım: İstanbul, 2015. S. 68.

12 Ayfer Tunç, *Kuru Kız*. Can Yayınları. 1. Basım: Nisan 2023. S. 211 vd.

13 Engin Geçtan, *Kızarmış Palamutun Kokusu*. Metis Yayınları. Yedinci Basım: Nisan 2018. S. 135.

14 Selçuk Altun, *Kitap İçin 5.* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Birinci Basım: Temmuz 2022. S. 115.
15 Reha Tanör. *Levrek Buğulama da İstemeyin Ama.* YD Yayınevi. İkinci Basım: Temmuz 2021.
16 Frédéric Gros, *Yürümenin Felsefesi.* Kolektif Kitap.Yirminci Basım: Ocak 2022. S. 169.
17 Steve Anderson-Karen Anderson, *Jeff Bezos: Amazon Hissedarlarına Mektuplar.* Epsilon Yayınevi. Birinci Basım: Eylül 2021. S. 173.
18 Honoré De Balzac, *Çakalların Başı Ferragus.* Can Yayınları A.Ş. Birinci Basım: Mayıs 2022. S. 69.
19 Fatmagül Berktay, *Düşünme Etiği.* Metis Yayınları. İlk Basım: Kasım 2021. S. 168.
20 Necla Göçmen, "İlk Çağdan Günümüze Kadının Toplumdaki Konumu ve Düşünce Dünyasından Kadına İlişkin Bazı Görüşler". www.nek.istanbul.edu.tr
21 Mürüvvet Çalışkan, "Aristoteles ve İbn-i Sina'ya Göre Kadın". www.sophasakademi.org 29.032021.
22 "Aristotoles ve Kadın Erkek Eşitliği (Eril Düşüncenin Kökenleri 1)". www.steemit.com
23 Virginia Woolf. *Yaşam Bir Düştür, Uyanmak Bizi Öldürür.* Yayıma Hazırlayan: Özgecan Şekerci. Destek Yayınları. 7. Basım: Haziran 2022. S. 68.
24 Fatmagül Berktay, "Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti". *Nuran Yıldırım Armağan Kitabı-Tıp Tarihinin Peşinde Bir Ömür.* Betim Yayınları. 2016.
25 Fatih Altaylı, "İktisata niyet, gebeliğe kısmet". *Habertürk* gazetesi, 20.01.2023.
26 www.archive.org/stream/Reccomendations For Turkish Education. From the Collected Works of John Dewey.Vol.15. 1923-1924.

27 Zafer Toprak, *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi*. T. İş Bankası Kültür Yayınları, IV. Basım: Eylül 2022. S. 235 ve 267.

28 Lord Kinross, *Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu*. Altın Kitaplar Yayınevi. 33. Basım: Kasım 2019. S. 491.

29 Ayşe Ayata-Ayça Ergun, "Atatürk ve Türk Kadını". www.dergipark.com.tr. S. 17.

30 Haydar Ergülen, *Âşıklar Cemi*. İthaki Yayınları. 1. Basım: Kasım 2022. S. 30.

31 Semiha Tuna, *Fe Dergi*. S. 1, 2009. S. 20-29.

32 Thalia Gouma-Peterson, Patricia Mathews, *Sanat/Cinsiyet. Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri*. Ed: Ahu Antmen. İletişim Yayınları. 7. Basım: 2021. S. 225 vd.

33 Murathan Mungan, *Evrak Çantası*. Metis Yayınları. İkinci Basım: Mayıs 2022. S. 25.

34 Özlem Özdemir, *Kadınlar Cumhuriyeti-Bilimin Öncü Kadınları*. Doğan Yayınları Yapımcılık ve Ticaret AŞ. 1. Basım: Şubat 2023. S. 22.

35 Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*. İletişim Yayınları. 11. Basım: 2018. S. 160-161.

RECEBİN KAHVESİ VE ARMAĞANIN DEĞERİ ÜZERİNE

Neredeee o eski kahvehaneler?.. Onlar, özellikle büyük kentlerde tarihi eserler arasına girdi neredeyse. Yandan çarklı, kahve, oralet içerek ödediğin para güzel zamanlarda orayı işletene yetiyordu. Devir değişti, lokma aslanın ağzına düştü, çay kahve ücretleriyle akşama eve para götürmek hayal oldu. Kahvehaneler ya satıldı ya da bankaya, dönerciye, pideciye, oto galericisine kiralandı. Kenar mahallelerle kasabalarda tek tük örnek bulabilirseniz ne devlet. Kimilerince, aylakların buluştukları tembellik yuvaları olarak tanımlanan, kimilerine göre ise dar gelirlilerin, annelerinin ve eşlerinin, "Aman evden gitsin," diye yolladıkları adamların muhabbet mekânı olarak görülen, edebiyatta da çokça yer tutan bu kahvelerden bir tanesi de Recebin Kahvesi'ydi. Şimdi artık o da yok.

Recebin Kahvesi

"O neredeydi?"

"Milliyet'teydi."

"Anlamadım?"

Anlatayım: Recebin Kahvesi asfalt ya da parke döşeli, inişli çıkışlı veya düzayak, kirli temiz, geniş dar İstanbul sokak-

larından birinde değildi. *Salâh Bey Tarihi*'nde kendine sayfa bulmuş *"edebiyat kahvelerinin, semai kahvelerinin, yeniçeri kahvelerinin, esrarkeş kahvelerinin, tulumbacı kahvelerinin, çalgıcı kahvelerinin, karagöz ve meddah kahvelerinin"* (1) arasında da yer almıyordu. Tanpınar'ın meddahların hikâye anlattıklarını söylediği eski Türk kahvelerinden veya Tanzimat döneminin Paris usulü, duvarları aynalarla süslü kıraathanelerden ya da Karagöz ve ortaoyununa, saz şiirine kucak açan, yer veren semai kahvelerinden de değildi. (2)

Milliyet gazetesinin sayfalarındaydı Recebin Kahvesi.

Burhan Felek'in haftalık sohbet yazılarının başlığından ibaretti. Yazarın, Aksaray taraflarındaki bir mahalle kahvehanesinden esinlenerek köşesine bazı gediklilerini oturttuğu, onlara dereden tepeden, *Seinfield* dizisinin "hiçbir şeye dair" oluşuna benzer geyik muhabbetleri yaptırttığı bir yazı dizisinden başka bir şey değildi. Yukarıdaki başlığa bakıp "Recep" isminden sonra tırnak işareti koymadığım için benim yazım kurallarından habersiz olduğumu da sanmayınız lütfen, sağlığında "Şeyh-ül Muharririn" yani "En Kıdemli Yazar" unvanına sahip olan Felek'in, kahvesinin ismini kendisi böyle yazdığı için ona uyduğumu belirtmek isterim.

Koca şeyhe ters gidilir mi, hangisine gidilmiş ki?

Recebin Kahvesi'nin müdavimlerini ben takdim etmeyeyim, onları size üstadın kendisi bizzat tanıtsın: *"Grubun baş şahsiyeti, Vatandaş Ahmet Efendi'dir. Sarsılmaz ve olumlu mantığı, soydan gelen sağduyu ve şehir uşağının o ince esprileriyle, az konuşan, uz konuşan bir kimsedir. Ahmet'in evlâdı gibi sevdiği, öksüz, cılız bir mahalle çocuğu vardır. Adı Rahmi'dir. İşportacılık eder, safdil ve sempatik bir gençtir. Rahmi'nin arkadaşı Taşaron Nuri, bölgesine has özellikleriyle cimrice ve semizce bir Karadeniz uşağıdır. Kahvenin temelli müşterisi olarak*

emekliliğini almış, nargile meraklısı Eczacı beyle, başkonsolosluktan emekli, Konsolos bey vardır. Konsolos bey, diğer müşterilerle âdeta ters düşen zihniyeti ve tutumu ile dikkati çekerse de, bütün memuriyet süresini dışarıda geçirdiğinden, çok özlediği mahalle hayatını yaşamak için bu semte gelmiş, bu kahveye dadanmıştır. Konuşurken sözlerine alafranga lâflar katması ve Rahmi'yi bütün düzeltmelere rağmen daima Hilmi diye çağırması, Konsolos beyin âlâmeti farikasıdır. Kahvenin sahibi Recep ise, kahveci esnafının tipik bir numunesidir. İstanbul'da doğmuştur. Recebin Kahvesine başka gelen gidenler de çoktur. Bunların başında cıvardaki camiin imamı ile aynı camiin müezzinini, gene o mahallenin çocuklarından Ali'yi, sobacı Karabet Usta'yı, arabacı Rumelili Hüsmen'i sayabiliriz." (3)

Bu insanlar, Recebin Kahvesi'nde bir araya geldiklerinde varsa günün öne çıkan bir olayını konuşurlar, daha çok havadan cıvadan, incir çekirdeğini doldurmayan şeylerden söz ederler. Sohbet sırasında birbirleriyle tartışmaları, hafiften atışmaları, hatta birbirlerini kızdırmak amacıyla sataşmaları da eksik olmaz ama hiçbir zaman karşılarındakileri incitecek davranışlarda bulunmazlar, sözlerine dikkat ederler, sonunda kahveyi ertesi gün de dostluğun ısıtan sıcaklığında aynen bulmayı umarak kol kola terk ederler.

Gün olur, içlerinden birinin akrabaları patlıcanla karpuz getirmişlerdir, birlikte yemek isterler. Birisi, "Patlıcanları kızartayım, karpuz da var, fırından taze ekmek alır, karnımızı doyururuz," der, hepsi imece usulü işe girişir, kimi evden kızartma unu getirir, kimi bakkaldan karpuzun yanına beyazpeynir alır, güle oynaya öğle yemeği hazırlığına girişilir. Temiz kalpli işportacı Rahmi bir patavatsızlık yaptığında Konsolos Bey tepki gösterince, kendisine *"özürlerini lütfeder, hürmetlerini saygılar"*. Gülüşürler. Hayat geyikten ibaret değil

midir? Gülüşmeyip ağlaşmak kime yarar? Bakın, kulağınızı verin, hayatın boşluğunu yansıtan muhabbetlerini siz de duyacaksınız:

"Recep:

'Rahmi bey!.. Bugün bendensin!..'

Ahmet:

'Recep, piyango mu vurdu, ne oldu?'

'Yok Ahmet bey!.. Küçükçekmece'den akrabalar geldi de patlıcanla karpuz getirmişler... Dedim ki öğleye bir patlıcan kızartması yapayım!.. Karpuz da var... Furundan da taze ekmek alırız... Karnımızı doyururuz. Hani şimdi miknik mi diyorlar, piknik mi?.. Ondan yaparız...'

Konsolos:

'Piknik Recep efendi!.. Miknik değil!..'

'Ne ise dilimiz o kadar döner Konsolos Bey!..'

'Hayır Recep efendi! Bizim dilimiz her tarafa döner. Neden yanlış konuşalım değil mi Hilmi beyefendi?'

Rahmi gülerek:

'Doğrusunuz Konsül bey! Her şeyi doğru söylemeli!..'

'Konsül mü buyurdunuz?'

'Öyle buyurdum, Konsolos bey!..'

'Yaaa! Demek ki Konsül oldum saye-i âlinizde!'

'Estağfurullah Konsolos bey!.. O sizin sayenizde... Yani ben nasıl Hilmi oldumsa, siz de öyle Konsül oldunuz!..'

'Haaa!.. Resiprosite öyle mi?'

'O nedir o Konsolos bey!.. Hastalık mı?..'

Ahmet:

'Misilleme, mukabele...'

'Ağabey!..Ramazan değil, üç aylar değil... Şimdi mukabelenin ne münasebeti var? Tövbe tövbe!..'

Ahmet gülerek:

'O mukabele değil oğlum... Yani o senin adını değiştiriyor ya? Sen de ona karşılık konsül diyorsun, demek istiyor...'

'Tamam ağabey! Sen şuna kısasa kısas desene!..'

Eczacı bey:

'İyi buldun Rahmi efendi! Aferin... Eskiden mukabele-i bilmisil denirdi...'

Konsolos bey:

'Evet mirim! Biz hariciyede aynı ıstılâhı kullanırız. Hariciye vokabülerine öyle girmiştir.'

Rahmi birdenbire:

'Ne zaman girdi, nasıl girdi Konsolos bey?'

Konsolos gülerek:

'Bu âni alâka neden Hilmi beyefendi?'

'Ben de gireceğim de...'

'Nereye?'

'Hariciyenin o söylediğiniz yerine!'

'(Gülerek) Haaa! Ne dedin Hilmi beyefendi?.. Maalesef siz oraya giremezsiniz...'

'Neden Konsolos bey? Ben Türk çocuğu değil miyim?.. Askerliğimi yaptım... Sağlık durumumda da bir bozukluk yok... Türkçe okur yazarım... Hesabım da kuvvetli... Harç masraf işlerini de beceririm... Neden girmeyeyim?..'

'Bunların hepsi mükemmel Hilmi beyefendi!.. Lâkin benim söylediğim vokabüler yani lügât kitabı...'

'Hadi öyle olsun... Konsolos bey... Zatınıza özürlerimi lütfederim... Haddim olmayarak... Hörmetlerimi saygılarım... Buna ne buyurulur Konsolos bey!..'

Konsolos:

'Hürmetlerinizi saygılamanıza fevkalâde memnun oldum... Özürlerinizi lütfetmeniz ise harikulâde!'

'Eksik olmayın Konsolos bey!.. Biz cahil adamlarız. Siz bi-

zim kusurumuza bakmazsınız... Hani yarenlik olsun diye öyle konuşurum... Yoksa biz kim hariciye kim?..'" (4)

Gün gelir, Eczacı Bey, "Eczacılığın, hatta doktorluğun esası aktarlıktır," diye bilgi verir, Rahmi ile Nuri, soğanın fazileti üzerinde tartışır, Konsolos Bey üç gün önceki *Le Monde* gazetesini cama yaklaşıp okumaya çalışır, İmam Efendi tespihini çekip dualar okur, oruç tutmayan Karabet Usta'ya kahve ısmarlarken, "Ermeniler ramazandan habersiz midir?" diye yapmacık bir ayar çeker. Farklı dinlere, dillere, cinsiyetlere saygısızlık yapılmaz.

Sohbetler ılıman, diller barışçıldır Recebin Kahvesi'nde. Kimse "dediğim dedik, çaldığım düdük" demez. İki günlük dünyada kırıp dökmeye gerek yoktur bu hayat filozofları için. Kahvehane dediğin de bir dünya; bir şekilde gelip oturmuşsun, eninde sonunda kaldıracaklar seni. Dertli de olsan gamsız da olsan, çaresiz de kalsan bak şu anda oturuyorsun burada. Ne nimet. Kıymetini bil, ötesi kıyamet! İnsanın özünde bulunan saflık, sadelik ve kabulleniş bu kahvede oturanların yüzünde, dilinde ve ruhunda dışa yansır.

Kahvenin bu kendine özgü yapısını Tanpınar da ortaya koymuştur. Usta İstanbul yazarı şöyle anlatır: "*Kahveye her cins ve mezhepten insan geliyordu. Zengin mirasyedi, müflis veya tutunmuş tüccar, şöhretsiz şair, gazeteci, ressam, yüksek memur, satranç ve dama ustaları, eski pehlivanlar, bir iki Darülfünun hocası, bir yığın talebe, aktörler, musikişinaslar, hülasa her meslekten adam... Küçük gruplara ayrılmış olmalarına rağmen hemen hepsi yine beraber yaşar gibiydiler. Herkes bir defa rastgeldiğiyle ikinci gün senli benli olurdu. Hiç kimsenin öbüründen saklı bir sırrı yoktu. Kirli veya temiz bütün çamaşırlar ortada idi. Herkes onları istediği gibi evirip çevirir, koklar, münasip bulduğunu etrafına ehemmiyetle gösterirdi. Her*

fazilet, her biçarelik, hatta rezillikler bile burada aynı soğukkanlılıkla, hatta icap ederse bir çeşit şefkatle muhakeme ve kabul edilirdi." (5)

Benim kahvem...

Ayıptır söylemesi, zamanında benim de bir kahvem vardı. İzmir'de oturduğum yıllarda önce *Yeni Asır*'da, sonra da *Güneş* gazetesinde altı-yedi yıl çalıştırdım bu kahveyi. Adı, *Pazar Kahvesi*'ydi. Güncel konulardan birini alır, pazar günleri insanları sıkmayacak, ferahlatacak, hem bilgilendirecek hem de gülümsetecek biçimde işlerdim bana ayrılan gazete köşesinde. Bayağı tutmuştu. O yıllarda *Yeni Asır* gazetesi satışta Türkiye birincisi *Hürriyet*'in bile çok önünde tiraja sahipti İzmir'de. Rahmetli Erol Simavi ne kadar çabalarsa çabalasın Dinç Bilgin'in *Yeni Asır*'ını bir türlü yakalayamıyordu. *Hürriyet* de o sıralarda benim gibi gazeteci olmayan birine köşe açmıştı, orada aile dostumuz Prof. Türe Tunçbay ciddi yazılar yazmaktaydı. Türe Hanım'a *Hürriyet* gazetesi bir köşe yazısı kaşesi ödüyordu. Bana ise metelik veren yoktu. Bu eşitsizlik ve emeğimin karşılığını alamamak doğrusunu isterseniz canımı sıkıyordu. Verecekleri üç kuruşa ihtiyacım yoktu ama emeğimin karşılıksız kalmasına, ciddiye alınmamasına içerliyordum doğrusu. Bunun küçük de olsa bir değerinin olması gerekiyordu. Bir yaz akşamı Çeşme'deki evime üzerlerinde tişört, altlarında şort ve ayaklarında arkasına bastıkları espadrillerle gırgır yapmaya gelen gazetenin sahibi Dinç Bilgin ve başyazarı Güngör Mengi'yle memleketin hâlini konuşurken aniden soruverdim:

"Kuzum benim yazılardan memnun değil misiniz, bırakmamı ister misiniz?"

"Ooo... Herkes çok beğeniyor, sakın ha, aklından bile geçirme!"

"Ülen madem öyle neden bana beş kuruş ödemiyorsunuz?"

İkisi birden aynı anda ayağa fırladılar. Ellerini tişörtlerinin önünde sanki ceket ilikliyormuş gibi kavuşturarak, "Aman abi estağfurullah," diye sırıttılar. Benim varlıklı olduğumu varsayıp düşük bir köşe yazısı telifi önermenin yakışık almayacağını düşünmüş olmalıydılar. O kılıkta ellerini önlerinde birleştirerek, "Aman abi, estağfurullah," diye havaya fırlarken çok sevimliydiler lakin ben de İstanbul Hukuk'tan, nur içinde yatsın, Deniz Gezmiş'in sınıf arkadaşıydım. Emek her şeyin üstündeydi bizim için. Dalga geçmelerine bozuldum ama ses etmedim.

O sıralarda ortalığı kasıp kavuran iş insanı Asil Nadir medyaya da el atmış, *Güneş* gazetesini satın alarak iyi para ödediğini duyduğumuz güçlü bir kadro oluşturmuştu. *Yeni Asır*'ın Yazı İşleri Müdürü Erdal Şafak'ı da İzmir bürosunun başına geçirmişti. Çok çalışkan bir gazeteci olarak tanıdığım Şafak beni de oraya davet edince, "Siz misiniz, aman abi estağfurullah, diye dalga geçen," diyerek, hiç tereddüt göstermeden benim Pazar Kahve'sini *Güneş* gazetesine taşıdım. Orada yazmaya başladım ve emeğimin karşılığını da ilk aybaşında aldım: iki teflon tava ve bir emaye tencere. Asil Nadir, tencere tava üreten bir şirketi satın almış, bazı ödemeleri onun ürünlerini vererek yapıyordu. Çok mutlu oldum. Öyle ya da böyle alnımın teri karşılıksız bırakılmamıştı. Akşam eve geldiğimde eşim bunları görünce havalara uçtu. Mutfağında hâlâ kullanıyor olabilir çünkü onlara çeyizi gibi değer verdi. Bizim mutfak da benim yazılar sayesinde çanak çömlek satan mağazalara döndü.

Dinç Bilgin çok yaratıcı ve başarılı bir gazete patronuydu. İstanbul'a gelip *Sabah*'ı yayın rekabetine soktuğunda aynı başarıyı orada da tekrarladı ama sonra bunlarla yetinmeyip aldığı farklı risklerden başına çeşitli işler geldi. Güngör Mengi çok sağduyulu, kalemi de çok kuvvetli bir köşeciydi. *Sabah*'tan sonra geçtiği *Vatan*'daki köşesinden erken ayrılıp evindeki köşesine çekildi. Ustalığın, kısa ve özlü yazabilmek olduğunu ondan öğrendim diyebilirim. Benim "Pazar Kahvesi" yazılarımdan birindeki "Aşk bir sudur, iç iç kudur" şeklindeki epigrafım da onu çok güldürmüştü. Asil Nadir'in önünü de Londra finansal piyasalarında yaptığı yanlışların kestiğini gazetelerden öğrendik. Keşke şimdi üçü de medyada olmuş olsaydı.

Sevgili kocama

Kahvehaneler neredeyse tarihe karıştı, demiştim. Büyücek olanların içindeki bir-iki kolon kesilerek araba galerisi ya da dönerci işletmesine döndüğünü söylüyorlar. İki binli yıllarda mühendislerin, "Bu kolonların kesilmesi çok sakıncalı, yapmayın, etmeyin, bir depremde binanın tamamı çöker," uyarılarında bulunduklarını işittik ama "Onu ancak Allah bilir, sen kendi işine bak," gibilerden yanıtlarla giderek daha sıkça karşılaştıkları da kulağımıza gelmedi değil.

Salâh Birsel'in tam iki yüz yetmiş sekiz sayfada sınıf sınıf ayırdığı ve tek tek anlattığı kahveleri doğrusu ben pek bilmem. Biraz lise yıllarında ders saatinin gelmesini beklediğim sabahçı kahvelerine aşinalığım vardır, o kadar. Beyoğlu'nun göbeğinde yatılı okurken geceleri sık sık okulun dışına taşar, pavyonlarda bir kadeh limonlu votka ve bayat çerezle taze oryantalleri seyrettikten sonra sabahçı kahvelerine damlar,

tahsil terbiye vaktinin gelmesini orada beklerdik. Sabahın beşinde biraz başımız düşecek olsa garson hemen dürtükler, *"Sabahçı kahvesinde uyunmaz,"* diyerek dansözlü düşlere girmemizi engellerdi.

Bir sabah, güneşin doğmasına daha epey var, pavyonun yanındaki bir kahveye girerken çok çok ünlü bir dansözü ansızın tam karşımda görmeyeyim mi? Delikanlıda uyku mu kalır, hemen yanına koşup, yıvışarak imza istedim. Yanındaki fedailer yaklaşmama ses çıkartmadılar. O devirlerde onlara koruma değil fedai denirdi. Pavyon fedaileri babayiğit adamlardı, şimdiki korumalar gibi önüne geleni tartaklamazlar, sadece hesabı beğenmeyeni rakamın o kadar da fena olmadığına kendi usullerince ikna ederlerdi. Bir defasında İzmirli iki ünlü sanayici arkadaşım Beyoğlu'nda bir pavyonda diklenecek olmuşlar, ikna edilip (!) kapının önüne atıldıktan sonra ıslak kaldırımlarda biri ötekine bakmış, *"Yahu bu İstanbul'un dayağı bile başka oluyor birader,"* diye yedikleri marizin kalitesini notlamış. Ünlü dansözümüzün gecesinin iyi bittiği ya da hayırlı bir sabaha başlamak üzere olduğu yorgun neşesinden belli oluyordu. Cilveyle sordu:

"Adın ne senin bakiim?"

"Reha, efendim."

"Pek de kibarmışsın, ablan sana kurban olsun canım," diyerek ikiletmeden imzaladı cebimde bulup uzattığım kâğıdı. Yanağımdan da bir makas alıp arabasına atlayarak uzaklaşırken heyecanla baktım ve bir çırpıda okudum kargacık burgacık el yazısıyla yazdığını:

"Sevgili kocacım Reha'ya!"

Yok ya? Ulan rüya mı görüyorum uyumanın yasak olduğu sabahçı kahvesinde?

Bana neremden bakarsanız bakın, on yedi-on sekiz yaşın-

da tıfıl bir hanımevladıyım. O ise ne kadar tenzilat pazarlığı yaparsanız yapın otuz beş-kırktan aşağısına indiremeyeceğiniz, memeli mestanlı, gün görmüş, oturmuş bir hanım.

Ah ne cömerttin o zamanlar sen İstanbul!

Yanağımdaki parfüm kokusunu gün boyunca sınıf arkadaşlarıma nasıl koklattığımı anlatmama bilmem gerek var mıdır? Herhalde akşam yüzümü yıkarken oraya su değdirmemeye çalıştığımı söylememe de... Ünlü yıldızın kocası olduğumu kanıtlayan kâğıda gelince, heyhat, onu yıllarca gözümden sakınırcasına saklamama rağmen evlendikten kısa bir süre sonra yitirdim. Durumu eşime anlatıp bu değerli belgeyi evdeki kasamıza koymuştum. Bir süre sonra eve giren kibar hırsızlar gümüşleri, bilgisayarları, şunları bunları bırakıp bir tek kasayı alıp gitmemişler mi? O kasanın içinde hanımın üçbeş takısı ile benim önemli evraklarım vardı. Önemli evraklar arasında da en başta "dansöz ablanın kocasına verdiği imza!" Tapuydu, şu evraktı, bu evraktı yerine konur da bunu yerine koymak mümkün mü? Üşenmeyip ünlü yıldızın kapısını çalarak, yalvarıp yakararak yeniden bir tane yazdırmak da artık mümkün değil çünkü onu da maalesef birkaç yıl önce yaş haddinden yitirdik.

Ne yalan söyleyeyim, bir olasılık daha aklıma gelmedi değil. Kasanın anahtarı bizim hanımda da vardı, acaba o mu önemli belgeyi yok etti? Kendisine sordum, "Sen kafayı yemişsin," diye tersledi. O sıralarda Balzac okuyordum, koskoca yazar diyordu ki, *"Her kadın yalan söyler. Yalanın zorunlusu, küçüğü, soylusu, korkuncu vardır; ama yalan söylemeyen kadın yoktur. Kadın öyle ince, öyle güzel,* öyle inandırıcı yalan söyler, yalanın hayatında gerekli olduğunu o kadar iyi bilir ki; mutluluğunu bozacak şiddetli darbelerden sakınmak için yalan ona üzerine titrediği mücevherlerini sakladığı pamuk

kadar gereklidir." (6) Ben Balzac değilim, olamadığım için de ne karımın yalancı olduğunu ima edebilirim ne de kadınlara yönelik böyle münasebetsiz bir genelleme yaparım. Nikâh belgem (!) gitti, ben ona yanarım.

Meyhaneler şehri Konstantiniye

Ticari deniz trafiğinin yoğun olduğu işlek liman kentlerinde meyhaneler ve kerhaneler bol olur. Uzun, zorlu ve tatsız yolculuklarda evlerinden uzakta kendi cinslerinden başka insan görmeyen bıçkın denizciler karaya kapağı atar atmaz yaşamın güzelliklerine bodoslamadan dalarlar. Fatih, Constantinopolis'i fethettiğinde bu şehir de diğer liman şehirlerinden farklı değildir. Hatta fazlası vardır, dünyada adı "meyhaneler şehri"ne çıkmıştır. On altıncı yüzyıl yazarlarından Latifî, meyhanelerin gemilerin yanaştıkları Haliç girişinde yoğunlaştığını yazar, Galata'nın ise baştan aşağı meyhane olduğunu, Fatih'in divan kâtibi şair Melihî'nin de zamanında buralarda içmiş bulunduğunu ekler. (7)

Fatih'ten sonra tahta geçen II. Beyazıt zevk ve eğlenceye düşkün bir padişahtır. Tarihçiler onun döneminde meyhanelerin daha da çoğaldığını ifade ederler. İçkinin Osmanlı'daki serüveni hep inişli çıkışlı olmuştur. II. Beyazıt'ın oğlu Yavuz Sultan Selim de babasının izinden yürür. Öyle ki, o tahttayken İstanbul'da sarhoşluğun yaygınlaştığı iddia edilir.

Kanuni Sultan Süleyman ise gidişatı beğenmez, bu işin önünü kesmeye karar verir ve içki kullanımını yasaklar. Ne ki bu yasağın ömrü de cihan padişahınınki kadar olabilir, onun arkasından tahta çıkan II. Selim ayağının tozuyla yasağı kaldırır, meyhaneler de yine pıtrak gibi çoğalmaya başlar. Üstelik o zamana kadar gayrimüslimlerin oturdukları bölgelerde yer

alan meyhaneler Müslüman mahallelerine de yayılmaya başlar. Bu gelişme ürkütücüdür, "Bu kadarı fazla," denilerek bu yayılmanın önlenmesi için ferman çıkartılır. Bir bölüm tarih yorumcusunun bildirdiğine göre zevkine ve eğlencesine düşkün bir dünya insanı olan II. Selim, bir âlem sırasında saray hamamında düşerek yaşamını yitirmiştir.

Onun yerini alan oğlu III. Murat, meyhanelerin serbestçe işlevlerini yerine getirebileceklerini ferman eyler. Meyhanecilik artık serbesttir. Tek bir şartla: Müslüman mahallelerinde yapılmayacak! Oldu, peki! Ne ki evdeki hesap çarşıya uymaz, bu kez de Müslümanların gayrimüslimlerin oturdukları semtlerde faaliyet gösteren meyhanelerine sızdıkları görülür. Buralara dadananların durdurulması için alınan çeşitli önlemler de para etmeyince çare yine içkinin yasaklanmasında bulunur. Ne ki bu yasak da öncekileri gibi sonuçsuz kalır, işe yaramaz, uzun ömürlü olamaz çünkü bu kez de askerler huzursuzlanmışlardır. Ooo, pabuç pahalı! Yeni bir yeniçeri isyanına hiç lüzum yok şimdi! İçki önce yeniçeriye, bir süre sonra da herkese yeniden serbest bırakılır. IV. Murat tahta çıkınca bu tablodan rahatsızlık duyar, o bir kez daha içkiyi yasaklar, sert önlemler alır, sıkı denetimler yaptırır.

Mizah baskıya isyandır

Mizah, baskı rejimlerine saplanan bir yumuşak dikendir. Dönemin yasaklarına karşı üretilen fıkralardan birini Reşad Ekrem Koçu anlatmıştır. Ünlü yazarın yakıştırdığına göre padişah yanında sadrazam paşayla birlikte tebdilikıyafet Üsküdar sahiline inip bir sandal tutar. Kulağına sandalcıların içki içtiği gelmiştir. Görmek ister. Sandalcı da tesadüf bu ya, devrin nüktedan ayyaşı Bekri Mustafa değil midir? Buyurun

sandal sefasına! Sahilden açılırlar. Bekri Mustafa küreklere asılır, arada bir de soluklanıp ayağının altındaki testiden sıkı bir yudum çeker. Sultan Murat keşiftedir ya, seslenir:

"Baba, testiyi uzat, bir yudum su da ben içeyim."

"Olmaz, içemezsin."

"Neden içemezmişim?"

"Bu su değil, rakıdır. Sen tahammül edemezsin, belli olur, hem kendini yakarsın hem de beni."

Sultan çok ısrar edince Bekri dayanamaz, ya havle çekerek testiyi uzatır. Önce padişah, ardından sadrazam ve sonra yine Bekri Mustafa kafaya dikerler. IV. Murat Han çakırkeyf olmuştur, sorar:

"Baba, sen padişah yasağından hiç mi korkmazsın?"

"Korkarım korkmasına da o beni nereden görecek oğlum?"

"Ya ben haber götürürsem?"

"Götüremezsin, sen de içtin, senin kellen de uçar sonra."

"Ya peki ben padişah, bu yanımdaki de sadrazamsa?"

Bekri Mustafa kahkahayla güler. Cevabı yapıştırır:

"Oğlum, ben sana demedim mi tahammül edemezsin diye! Şunun şurasında iki yudum içtiniz, biriniz padişah, biriniz sadrazam olmaya kalktınız. İki yudum daha alsanız kimbilir daha neler söyleyeceksiniz?"

Deniz Gürsoy'un tarihçi Robert Mantran'dan aktardığına göre İstanbul'da rakı üretimine izin yoktur. Rakılar ya Sakız Adası'ndan gelmektedir ya da Çorlu'da Ermeniler tarafından imal edilmektedir. Meyhaneler de başta Galata olmak üzere gayrimüslimlerin oldukları yerlerde ve onlar tarafından işletilmektedir. Müslüman halkın dinsel gerekçelerle içki yasağına tabi tutulmasına karşılık Müslüman olmayanların âdetlerine ses edilmemektedir. Bu boşluktan yararlanarak

onların meyhanelerine kaçamak yapan Müslümanların sayısı da hiç fena değildir ve bu yüzden şehirdeki meyhane sayısı yasakların en koyu olduğu dönemlerde bile azalmamıştır. (8)

Bu inişli çıkışlı tarih sürecinde kentte faaliyet gösteren meyhaneler, işlevlerine göre farklı adlar alır.

Evliya Çelebi'nin bildirdiğine göre IV. Murat'ın şiddetli içki yasağının hemen öncesinde İstanbul'da "kefere ve fecere"lere ait binden fazla meyhane olup meyhanecilerin nüfusu da altı bin dolayındaydı. Kurulu düzen, lonca sistemine uygun olarak faaliyet gösteriyor ve devlete önemli bir gelir kaynağı yaratıyordu. Bunlara "Gedikli Meyhaneler" deniliyordu. II. Meşrutiyet'le birlikte lonca sistemi kalktı, farklı meyhaneler oluştu. Yeni oluşumlar arasında Han Meyhaneleri öne çıkıyordu. Daha büyüklerine Kebir Meyhaneleri deniyor, yoksul kesimlerin rağbet ettiği kaçaklara ise Koltuk Meyhanesi adı veriliyordu. Evliya Çelebi'nin Piyade Meyhaneci olarak adlandırdığı bir seyyar esnafın vücuduna sardığı bağırsağa doldurduğu rakıyı tas-ı arak denilen küçük kadehte gizlice satması ise Ayaklı Meyhane olarak adlandırılmıştı. (9)

Lefter gitti, lahmacun kaldı

Ben meyhaneyle lisede, ailemden uzakta yatılı okurken tanıştım. Bu alana gözümü Çiçek Pasajı'nda açtım. Nur içinde yatsın, Entelektüel Cavit'te bira fıçılarının üstünde kokoreç yiyerek, toprağı bol olsun Madam Anahit'in akordeonunu dinleyerek az Arjantin çekmedik. Sonra 12 Eylül darbesini yapan her şeyi bilmiş paşalar buraya da el attılar, tüm pasaja asker nizamında bir örnek masalar dizdirip oranın tüm özgür, bohem havasını yok ettiler. Hadi onlar askerdiler, kent mimarisinden ve özgür düzenden habersizdiler. Sivil yöneti-

me geçildikten sonra eski güzel yerleşime neden dönülmedi, buna engel mi vardı, onu anlayabilmiş değilim.

Fakülteyi bitirip hayata atıldığımda da ilk ofisimi Balık Pazarı girişindeki Ali Han'da, Hisar Pavyon'un üstünde açtım. Yeni meslek insanı ve çiçeği burnunda akademisyen arkadaşlarımla orayı kızlı erkekli bir buluşma ve sohbetleşme odağına çevirmekte gecikmedik. Akşamları da Sinematek öncesinde, bazen de sonrasında Krepen Pasajı'na, olmadı Cumhuriyet'e, Yakup 2'ye, Nevizade'de İmroz'a az takılmadık. Paramız olduğunda deplasmana çıkıp uzaklara, Kör Agop'a ve Safa'ya kadar gittik. Bunlar arasında ikisi beni çok etkilemiştir: Refik'te büyük masa etrafında toplanan, o zamanlar hiçbirini tanımadığım yazar çizer takımı ve civarda çalışan başka entelektüellerle birlikte öğle yemeği yemek, onların sohbetlerini dinlemek, bazen de lafa kıyısından köşesinden katılmak karnımı doyurmaktan da keyifliydi.

Beni etkileyen ikinci meyhane ise Nevizade'nin arkalarında bir yerlerde olan Lefter'di. Topu topu beş-altı masadan ibaretti. Girişte solda bir laterna vardı. Kafalar keyfini bulmaya başladığında laternanın kolu dönmeye başlar, Lefter'in kendisiyle birlikte, dar alanda masalara vura çarpa kızlı erkekli sirtaki, zeybek çekerdik. Sonra da kafasında rakı bardağıyla oynayan Tanaş ortaya düşer, biz masamızda yorgun ve çakırkeyf ona el çırpardık. Yetmişli yılların başında henüz rakı "kadına yakıştırılan" bir içki değildi. Genç kızların rakılı meyhanelerde keyiflenmesi de pek sıradan görülmezdi. Gece vakti, Beyoğlu'nda kız arkadaşlarımızla geldiğimiz Lefter'in bize sağladığı rahatlık kendimizi Paris'te Boul'Mich'deki Grek tavernalarından birinde özgürce takılıyor sanmamıza yol açardı. Lefter'i de tutamadık ne yazık ki. "Vatandaş Türkçe konuş" zorlamasının tavan yaptığı yıl-

larda dükkânı kapatıp Atina'ya göçtü. O yıllarda İstanbul'a lahmacun yeni gelmişti. Lefter gitti, o kaldı! Keşke ikisi birlikte yaşayabilseydi.

Gelgelelim bende bunların hepsinden de fazla iz bırakan meyhane Moda'daki Koço olmuştur. İmrozlu rumlardan Konstantinos Koço Korostos tarafından önce Mühürdar semtinde açılmış, sonradan Moda'daki yerine taşınmış olduğu söylenir. Koço Korostos büyük olasılıkla Mahmut Yesari'nin İstanbul'a özgü kişilikleri arasında saydığı Koço Beydir. Her dem tazedir ve bu tazelik etrafındakilere de yayılır, en neşesiz adamı bile keyiflendirir. Sadece biraz fazla konuşur. Eh meyhane adamı dediğin de az konuşacak değildir ya? Ne ki bizimkinin bu huyu nedeniyle bazı saygısızlar ona "Tıraşçı Koço" adını takmışlardır. Gazinonun önünde yakalanırsanız sizi içeri almasından kurtulamazsınız. Gayet temiz ve titizdir. Mutfağı da garsonları da müşterileri de ustalıkla yönetir. (10)

Moda'daki Koço, Michelin'in tavsiye listesine girmeyi pek çoklarından önce hak eden bir tarihi meyhanedir. Benim gönül listemdeki yeri de apayrıdır. Bunun nedeni, düğün yemeğimizin orada yapılmış olmasıdır. Düğün yemeği dediysem, yirmi-otuz kişiden oluşan, yakın akraba, arkadaş çevresinin oluşturduğu bir gruptan söz ediyorum. Katılan arkadaşlara önceden mektup yazıp şu ricada bulunmuştum: "Düğün hediyesi istemiyorum, yemek parasına katkı yapın, gelin beraberce eğlenelim." Beni ikiletmediler. Düğünlerde, doğum günü partilerinde herkesin kendi cebinden katkıda bulunduğunu yarım asır sonra mültimilyonerler kenti San Francisco'da gözlerim faltaşı gibi açılarak görünce, "Ülen yoksa bu yöntem de mi Anadolu topraklarında keşfedildi?" diye uygarlık geyiği yapmadım da değil!

Recebin Kahvesi'nden Koço'nun meyhanesine...

Koço'da Türkiye'nin çağdaş ülkeler arasında yer tutması gerektiğine inanmış, tahsili ve terbiyesi bulunan, çalışarak kazanan bir orta sınıf yer içer genellikle. Çeşitli mezelerle başlanır, yaşlılar ve rejim yapanlar genellikle orada durur, gençler ara sıcaklar ve sıcaklarla devam ederler. Öne çıkan lezzet hangisidir derseniz, "Sohbettir," diye yanıtlarım. Meyhanede aslolan budur, yemeğin kalitesi ondan sonra gelir. Bol dedikodu yapılır, siyasetten konuşulur, "Ne olacak bu memleketin hâli?" diye kaygılanılır, terk eden kadının ardından efkârlanılır, ulaşılamayan sevgiliye, "O oğlan buraya gelecek," diye uzaktan dayılanılır, hakem kararları tartışılır, rakıya zam yapanlar hayırla anılır, şiirler söylenir, lügatlar paralanır. Kavga patırtıya ben hiç rastlamadım. Sadece akustiği öyledir ki herkes konuşur, kimse anlamaz. Anlamak da şart değildir aslında, amaç bir arada olmak, varolmanın keyfini birlikte tescil etmektir. Bu nedenle bir "meyhane üslubu" vardır denilebilir. En aykırı düşüncelerde bile zıtlaşılmaz, uzlaşılmasa dahi aykırı gidilmez, başka konuya atlanılır, latifelerle, fıkralarla iş tatlıya bağlanır çünkü yeniden buluşma arzusu vardır masaları paylaşan kadınlarda ve erkeklerde. Tıpkı Recebin Kahvesi'nde olduğu gibi.

Ben bu özellikleriyle Moda'daki Koço, Asmalı'daki Cavit, Kuzguncuk'taki İsmet Baba gibi meyhaneleri kahvehanelerin günümüzdeki uzantısı olarak görürüm. Kafelerin kahvelerin yerini almış olduğunu düşünmem. Bu ikisini aynı soyadını taşıyan ama farklı karakterdeki kardeşlere benzetirim. Yerler, müşteriler, hizmet verenler, konular, sohbet biçimleri kahvelerde başka, kafelerde ve kafe-barlarda başkadır. İstanbul'da kahvelerin yerini meyhaneler almış, kent onları güncelleyerek metropoliten yaşama uyarlamıştır, diye düşünürüm.

Ahmet Rasim, nüfusun az olduğu yirminci yüzyıl başlarında İstanbul'da akşamcı meyhane müdavimlerinin arasında bir "meyhane arkadaşlığı" bulunduğunu söyler ve bunu şöyle tanımlar: *"Meyhane arkadaşlığı her türlü art niyetin dışında samimi bir arkadaşlıktı. Meyhane arkadaşları birbirlerine karşı her türlü davranış ve yardımlardan geri kalmazlardı. Hasta olanların hatırları uygun biçimde sorulur, bir gece orada bulunmayan birinin hakkında kesinlikle olumlu konuşulur, arkasından çekiştirme yapılması büyük ayıp sayılır. Aksine davrananlar dışlanırdı. Ertesi akşam gelemeyecek olanlar mutlaka mazeretlerini bildirip arkadaşlarının izinlerini isterlerdi. Akşam verilen söz ertesi gün unutulmaz, kesinlikle yerine getirilirdi. Ziyafetler, davetler, gezintiler, saz toplantıları, kır eğlenceleri, deniz sefaları, mehtap gezileri tertiplenir, hatta meyhane arkadaşlarının düğünleri ve eşlerinin katıldığı kına geceleri bile bu toplantılarda düzenlenirdi. Meyhaneci de böyle toplantıların hazırlıklarını düzenlemek ve hizmet etmek, seçkin müşterilerinin arasında bulunmak için can atardı. Bunun doğal sonucu, meyhane arkadaşları arasındaki bu samimi ilişkiler sonradan aileler arasında da sağlam, sözde kalmayan kaynaşmaların meydana gelmesine yardım ederek, meyhane kapsamı toplantısı dışında da genişlerdi.*

Bu meclislerde kimse kimseyi içmek için zorlamaz, kimse gıdasından fazla içmezdi. İçki hali belli olmaz; biraz rahatsız görülen olursa ta evine kadar genç bir arkadaşın refakatinde götürülürdü. Ertesi sabah da semti yakın olan bir meyhane arkadaşı mutlaka evine uğrar, usulca hatırını sorardı. İki meyhane arkadaşı arasında bir dargınlık sezilirse grubun en yaşlısı sessizce onları yanına çeker ve barıştırırdı. Bu yaşlı ağabeye itiraz etmek akıldan bile geçmezdi. Ciddi hasta olan hemen her gün yoklanır, uzman doktor sağlanır, evine gönderilirdi.

Arkadaşlar birbirlerine ev almak ya da tutmak, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak, örneğin eşya taşımakta, evlat evlendirmekte mutlaka yardım ederlerdi. Cenaze kaldırmak, gerekirse borç vermek, özellikle İstanbul'da sık rastlanan yangın felaketlerinde yardım etmek, yangınzedeye evini açmak, meyhane arkadaşlığının yazılmamış kurallarındandı." (11)

Ünlü yazardan bu aktarımı yapan Erol Üyepazarcı sözünü, "*Ne yazık ki o meyhaneler kapandılar, o meyhane arkadaşları da güzel atlara binip uzak diyarlara gittiler,*" diyerek bağlar. Ben hiç de aynı kanıda değilim. Rasim'in tasvir ettiği bir asır öncesinin hayat koşullarının, az insanlı mahallelerde yaşayanların birbirleriyle olan ilişkilerinin, akşamları aynı yerde toplanan "müdavimlerin" davranışlarının günümüz koşullarında meyhanede buluşan insanlarınkilerle aynı olmasını beklemek doğru olmaz. Ne ki, hayat değişse de insanların birbirlerine el uzatış biçimleri, olanakları, zamanları eskiye oranla çok farklılaşsa da meyhanede üslup bence yine aynı kalmış, hatta kadınların da katılmasıyla ortak payda evrilmiş, incelmiş ve çok daha renklenerek zenginleşmiştir.

Kalan sağlar bizimdir.

Kadında göz, orkestrada birinci kemandır

Biz düğün yemeğinde yakınlarımızla, arkadaşlarımızla bir araya gelmek için Koço'ya vardığımızda ortada gelip giden güzel atlar falan yoktu. Benim külüstür Peugeot 404'üme binerek geldik. Yemekte onur konuğumuz Profesör Server Tanilli idi. Sabah Kadıköy Evlendirme Dairesi'nin, evlenecek çiftlerin ve konuklarının birbirlerini peşi sıra ve birbirlerine karışarak kısa aralıklarla keşmekeş içinde içeri alındıkları, nikâh sonrasında hemen yine aynı kargaşa içinde alelacele

dışarı sepetlendikleri aşırı sevimsiz salonunda masa başında oturmuş nikâh memurunun gelmesini bekliyorduk. Yanı başımda uzanan bir elin masanın üzerine küçük bir buket bıraktığını gördüm. Başımı çevirmeme fırsat bulamadan bahçesinden kopardığı çiçeklerle bize mutluluk dilemeye gelen ünlü Anayasa Profesörü yazar Server Tanilli'nin kulağımdaki sesini hemen tanıdım:

"Rehacığım, kadında göz, orkestrada birinci kemandır. Bu kızın bakışlarının seni buraya oturtacağını baştan anlamıştım ben."

Ağabeyim Bülent Tanör'ün can dostuydu. İkisi de İstanbul Hukuk'ta Anayasa kürsüsünün efsane olmuş hocalarıydılar. Bin kişilik amfide derse girdiklerinde başka sınıflardan da öğrenciler dinlemeye gelirlerdi onları. Koca amfi dolar taşar, gençler hayranlıkla ayakta dinlerlerdi. Demokrat, özgürlükçü, her fikre değer veren, her görüşün sınıfta açıklanmasını, irdelenmesini isteyen hocalardı. Sağcısı da solcusu da devrimcisi de tutucusu da özgürce ve uygar biçimde fikrini savunabilirdi onların derslerinde. Sınıfa alkışlarla girer, ders bitiminde ayrılmak istemeyen, konuşmaya, dinlemeye doyamayanları da peşlerine takarak çıkarlardı salondan. Öteki profesörlerin büyük bölümünün öğrenciye yukardan mesafeli bakan tutumlarına karşılık herkesle arkadaşça, dostça konuşur, tartışırlardı.

Çok iyi dost oldukları, yedikleri içtikleri ayrı gitmediği için ben de sık sık onlarla beraber olurdum. Sohbet rütbeleri yüksek insanlardı. Ben o sıralar taksitle elden düşme bir Peugeot 404 almıştım. Sürücünün yanındaki koltuğun altı çürümüş, hafiften delinmişti. O zamanlar nişanlım olan eşimi gezdirirken kızcağızın ayaklarına hava durumuna göre aşağıdan ya toz gelirdi ya da çamur. Hep birlikte ağabeyimlerde yemekte olduğumuz bir akşam, "Server Abi'ye bir oyun oynayalım,"

dendi. Hazırlanan senaryo gereğince ben Cihangir Yokuşu'nu inerken arabanın frenlerinde sorun yaşadığımı, güçbela durdurabildiğimi söyledim. Yemekten sonra abim, "Reha, hadi abimizi evine sen bırak arabanla," deyince medeni cesareti ne kadar yüksekse canı da o kadar tatlı olan Server Abi'nin, "Aman aman, yok istemem kardeşim, ben vapurla karşıya geçerim, hem temiz havayla biraz kendime gelirim," diye paniklemesine attığımız kahkahalar hâlâ kulaklarımdadır.

Tehlikeli yıllardı yetmişler. Ülke sağ ve sol diye ikiye bölünmüştü ya da aklımızın ermediği hesaplar uyarınca böldürülmüştü. Siyasi partiler birbirlerine giriyor, siyaset adamları, yöneticiler sanki kavgayla besleniyorlardı. Ülkede iş yapılmıyor ama kavga hiç eksik olmuyordu. Başbakan, "Yetmiş sente muhtacız," itirafında bulunuyor, tüpgazdan ampule her şey karaborsaya düşüyordu. Değişmez kuraldır; yukardaki bağırırsa aşağıdaki kendini aslan sanıp kükrer ama aslan olmadığı için de bir süre sonra tüm benliği bozulur, pusulası şaşar. Neyi niçin yaptığını, yukardakine neden hizmet verdiğini, hangi kötülüğe memur kılındığını bile algılayamayacak bir perişanlığa düşer.

Server Abi de politik çekişmelerin katiller doğurduğu böyle bir iklimin kurbanı oldu. Üniversitede okuttuğu Uygarlık Tarihi dersinde sözde komünizm propagandası yapmaktan ötürü mahkemeye verilmişti. Yargıda aklandı ama sokağın cahil, vicdansız ya da güdümlü adaleti, Türk yargısının kararını beğenmedi, kendi sefil hükmünü verip infaz etti. Değerli düşünce insanı, nikâh masamıza usulca yaklaşıp çiçeğini bırakmasından dört yıl sonra, 1978'de, kimbilir hangi karanlık beynin uyuşturduğu, büyük olasılıkla kendisini hiç tanımayan, niçin ateş ettiğini bile bilmeyen bir kötülük memurunun kurşunlarına hedef oldu. Uğradığı bu silahlı saldırı

sonucunda felç geçirdi, ömrünün geri kalan bölümünde tekerlekli sandalye üzerinde yaşadı.

Elektriklerin sık sık kesildiği, aydın kafalı insanların biçildiği günlerdi. Evleniyorduk ama hayatımız da elektrikler gibi ansızın kesilebilirdi. Varolmanın hiçbir garantisi yoktu. Böyle başladık. Merhaba evlilik. Merhaba hayat.

Bir Çehov bir pijama, bir Haldun Taner iki don iki fanila

Arkanızda ana baba desteği olmadan genç yaşta evlenirseniz eliniz para tutana kadar küçük bir kira evinde yaşarsınız, eşyanız azdır, bunu, "Minimalist dekorasyonu seviyoruz," diye açıklarsınız. İnsanların da bunu yuttuğunu sanırsınız. Biz de tastamam öyle yaptık. "İki çıplak bir hamama yakışır," demeyip nikâh masasından kalkıp, Koço'daki düğünün (!) ardından iki odalı kira evimize kapandık, mobilya eksikliğini, evde şunun bunun olmamasını da "Biz sadeliği tercih ediyoruz," söylemiyle zenginleştirdik. Birbirimize önemli günlerde hep, "Hediyenin büyüğü küçüğü olmaz, biz sevgimizi paylaşıyoruz," deyip "manevi değeri yüksek" armağanlar aldık. Maddi değeri yüksek bir şeyler alabilir miydik? Alamazdık!

Doğum günü, evlenme yıldönümü, bayram gibi kutlama yapılan günlerde temel hediyemiz hep kitaptı. Onun yanına ilk yıllarda evde eksik olan, ihtiyaç duyduğumuz ne varsa onları ekledik ve birbirimize armağan etmiş sayıldık. İlk başlarda taze geline düdüklü tencere, su ısıtıcısı, yeni çıkmış hünerli ütü gibi armağanlar verdim. Bir defasında da iş için gittiğim Halep'ten fritöz getirmiştim. Patates kızartmasını "asri" usulde yapmayı sağlayan bu tencere o sıralarda daha İstanbul'a gelmemişti. Konu komşu Almanya'dan gelen işçilerden satın

aldıkları fritözlerle birbirlerine caka satıyorlardı ya da durumu müsait olanlar Kıbrıs'a gidip oradan ediniyorlardı. Evine bir fritöz alamamış kocalar ise "Şerife'nin kaportacı kocası kadar bile olamadın," oluyorlardı. Ben sıyırttım.

Hayat, iş hayatına atılınca başlıyor. Hanya'yı Konya'yı ancak o zaman anlıyor insan. Yaşamın en mücadeleli bölümü, insanın ekmek parasını kazandığı, kazanmak için de çalışabildiği, çırpınabildiği dönem. Zorluğuna karşı en güzel olanı da alnının teriyle, gurur duyarak kazandığını keyifle, enerjiyle, sağlıkla, bilinçle değerlendirebileceği bu parantezin içi...

Ben, hukukçu çıktığım gün tavukçu oldum. Benim parantezim böyle açıldı. İzmir'de büyük bir tavuk çiftliğini sahipleri işletememiş, kiraya vermek istiyorlardı. İyi bir fırsattı. Borç harç edinerek atladım üzerine. "Dellendin mi oğlum sen, bileğine altın bilezik taktığın gün yapılacak iş mi bu?" diye küçümseyerek bakanlara da "Ne olmuş yani, ha tavukçuluk ha hukukçuluk, en azından kafiye yakınlığı var aralarında," diye zevzeklenerek işe koyuldum. Kısa bir süre sonra babamla birlikte kiraladığımız çiftliğin su kuyusunun kuruduğunu ağzım, damağım kuruyarak, dudağım uçuklayarak, beynim uyuşarak ve ilk kez tansiyonum fırlayarak gördüm. Meğer ağustos gelince bu hep olurmuş, kiraya verenler söylememişler. Binlerce hayvanı, son bilmem kaç yılın en sıcak aylarında, tankerlerle su taşıyarak yaşattığımız bu çiftlikte, kümeslerde gübre kokuları, sinek orduları içinde böyle başladı iş hayatım. Akşamları eve geldiğimde üstümdekileri kapıda çıkartıp içeri öyle giriyordum, doğru banyoya. Arabamıza kokudan kimse binmek istemiyordu. Hediyeleşme faslına gelince, orada çıtayı yükselttik, birbirimize kitap üstü Sümerbank ürünleri armağan etmeye başladık. Doğum gününde bir Çehov bir pijama, bayramda bir Haldun Taner iki don, iki fanila...

Yıllar işi büyüttü, büyüyen iş de beni dışarı itti. Elimde Bond çanta, ülke ülke, kapı kapı dolaşmaya çıktım. Suud'tan Yemen'e, Tahran'dan Amman'a dek... Bir şubat günü Tahran Mehrabad Havaalanı'na arka arkaya iki uçak indi.

Öndekinde Ayetullah Humeyni vardı. İslam Devrimi'ni yapmak için Paris'ten geliyordu. Arkadakinde ise ben. Tavuk, yumurta satmak için İstanbul'dan geliyordum.

Hesapta birkaç gün iş görüşmesi yapıp oradan Kahire'ye geçecektim. Neredeeee? Ben daha kimseyle görüşemeden, iki piliç, üç yumurta olsun satamadan Humeyni devrimini yapmış, iki bin küsur yıllık koca imparatorluğu iki günde yıkmıştı. Şehirde kim varsa evinin balkonuna, damına çıkmış, yüz binlerce insan "Allahu ekber... Allahu ekber..." diyerek yeri göğü sabaha kadar inletmişti. Tüylerim diken diken, gözümü kırpmadan sabahı zor ettiğimde ise kaldığım otelin salonlarını, koridorlarını ellerinde kalaşnikof tüfekler, sakallı sarıklı genç adamların doldurduğunu görmeyeyim mi? Otel Devrim Muhafızı Pastarların karargâhı olmuş, İstanbullu genç tavukçuya pılısını pırtısını toplayıp, palas pandıras kaçmak kalmıştı. Günlerce çıkamadım şehirden. Kimseyle iş görüşmesi yapmam mümkün değildi. Uçuşlar açılana kadar kentin içinde dolanıp durdum. Hazar Denizi'ne yakın zengin mahalleleri gezdim, "Gitme, sana göre yerler değil," dedikleri şehrin güneyindeki yoksul semtlere gittim, kafaların uyuşuk olduğu kahvelerde oturdum. Şahın sarayını da eksik bırakmadım. Tahtını ve ülkesini terk eden Şah Rıza Pehlevi'nin Niavaran Sarayı'nın görkemli kapısına ilk günden Humeyni'nin fotoğrafı asılmıştı. Bir gün o kapının önünde, bir başka gün sokak işportasında yapılan silah satışlarında elimde tüfekle poz verirken tehlike nedir henüz algılayacak yaşta değildim.

Zaten ne yazar tehlikeyi algılasan, ayakta kalmaya mecbursan!

Cehalet kravatı da sevmez kravatlıyı da

Yoğun ve riskli çalışmanın karşılığında maddi gelir de eninde sonunda bir yerlerden kalkıp gelir genellikle. Cepler dolmaya başlayınca da armağanların maddi değeri yükselir. Bizim hediyeler de artık Sümerbank'tan değil, Paris'ten, Roma'dan alınır oldu. Armani etek, Gucci kazak, Hermes eşarp, hanımın gardrobuna o dönemde girmeye başladı.

Onun bana aldığı armağanlar ise kitap, kravat ve traş losyonu ağırlıklı oluyordu. Özellikle kravata düşkündüm. Kendime zevkli bir kravat koleksiyonu yapmıştım. Bunlar seyahatte olduğumuz bir sırada eve giren hırsızların çantalarına yükledikleri arasında gitti. Merak için sordum, Emniyet'ten verilen yanıta göre hırsızlar kravat hayranı olduklarından değil, tiner çektikleri için kafaları dumanlı olduğundan alıp götürmüşler kravatları. Evden doldurdukları bavulu da kafaları iyi ya, bir parka gidip açmışlar, gelen geçene aldırmadan içindekileri sayıp dökmeye başlamışlar. Kravatları görünce, biri muhtemelen Dior ya da Balanciaga bir kravatı arkadaşının boynuna dolamış, karşısına geçmiş, o kafayla şöyle bir süzmüş, "Len gavat, senin neyine gravat," diyerek gülüşmüşler, canım boyunbağlarını etrafa atıp saçmışlar.

Cehalet, kravatı da kravatlıyı da sevmez!

Yoğun ve riskli iş yaşamında dur durak bilmeksizin Sisifos'un kayasını iterken arada bir soluklanmak, dinlenmek, yaşadığını, varolduğunu hissetmek de istiyor insan. Biz de döktüğümüz alınterlerini ödüllendirmek adına fırsat buldukça gezdik, bunu hiç ıskalamadık. Dolaşabildiğimiz kadar dolaştık. Bu kısa uzun geziler, Soma'dan Roma'ya, Bitlis'ten Paris'e kadar geniş bir coğrafyaya yayıldı. Bunları da doğum günlerinde, evlenme yıldönümlerinde ve kutlama yapılabile-

cek her vesilede birbirimize verdiğimiz armağanlar listesinde kitapların yanına yerleştirdik. Bu geziler ütü, tencere, Sümerbank pijaması ile başlayan armağan merdiveninin artık üst basamaklarını oluşturuyordu.

Zirve ise Bağdat'ta oldu. Dur durak bilmeden yaptığım iş gezileri meyvesini vermiş, Irak'ın tüm damızlık yumurta ihtiyacını karşılayan devlet ihalesini kazanmıştım. Bir ayağım artık hep Bağdat'taydı. Gidip gelirken, İran'la Irak kapıştılar ve tam yedi yıl hiç üşenmeden savaştılar. Yedi yıl boyunca ben orada, eşim burada, Bağdat'a füzeler, bombalar ha geldi ha gelecek diye korkuyla bekledik. Sonunda da geldi. Yeni bir ihale kazanmıştım. İş arkadaşım Araplara, "İki kadeh atıp bunu kutlayalım," dedim bir akşamüzeri. "Kentin göbeğinde füze yeme riski büyük, Al Rasheed Oteli'nin barına inelim, bodrum katındadır, sığınak olur," dedi arkadaşlar. Öyle yaptık ama aşağı inmemizle, havaya fırlamamız bir oldu.

Islığa ya da metal sürtmesine benzeyen bir hışırtı duydum önce, fışşş diye bir ses geldi, hemen ardından kulakları sağır edecek bir patlama ortalığı inletti. Ses hızını aşarak üzerinizden geçen jetlerin çıkarttığı korkunç gürültüye tanık olmuşsunuzdur. Bu memlekette az muhtıra, az kalkışma, az darbe yaşamadınız. Ben de bu yüzden biliyorum ama bu defaki ses, onun kaç defa fazlasıydı, onu kestiremiyorum. Ânında ışıklar gitti. Masalar, sandalyeler, bar, şişeler, camlar şangırtıyla devrilmiş, kırılmış, oradan oraya savrulmuş olmalıydı. Karanlık ve tozdan göz gözü görmüyordu. İnsanlar bağırıyor, çığlık atıyor, ağlıyordu. El yordamıyla birbirimizi bulup oradan çıktık. Şaşkın şaşkın birbirimize baktık, cam kırıkları oramızda buramızda küçük sıyrıklar yapmıştı sadece. Onun dışında sağlamdık. Kendimizi yukarıya attığımızda ise cehennemin neye benzediğini görüp anladım. Cansız yatanlar... Kopmuş kollar

bacaklar, inleyen insanlar... Sağ kalanları hastaneye yetiştirmeye çalışan ambulansların sirenleri... Füze otelin bahçesine düşmüş, girişteki kafede oturanların canını almıştı.

Olayın şokuyla arkadaşlara, "Ya habibi, bir de alkol öldürür derler, biz arak içmek için aşağı inmeyip de mırra içmek için yukarda kafede oturmuş olsaydık şimdi yoktuk. Bizi alkol yaşattı," diye sululuk yaptığımı hatırlıyorum sadece.

Bağdat'ta füzenin düştüğü sırada, hemen hemen aynı anda buradaki evimizde de salondaki antika avize tavandan kopup yerde oynayan bir yaşındaki oğlumuzun yanı başında patlamış meğer. Bunu eve döndüğümde öğrenince tansiyonum tekrar fırladı ve bir daha da ilaçsız hiç gevşemedi.

Öğrendik ki ne Sümerbank donu ne de Yves Saint Laurent pantolonu... En değerli, en güzel armağan meğer hayatın kendisiymiş. Burada olmak, Recebin Kahvesi'ne yazılmakmış. "Oh be, dünya varmış," lafı boşuna değilmiş. Bunu anladık, dersimizi aldık. O günden bu yana sadece kitap alıyor, bayramı, seyranı, Sevgililer Günü'nü, Acı Baharat, Dünya Tiyatro ya da Kediler Günlerini beklemeden her fırsatta birbirimize sımsıkı sarılıyor, birbirimize yaşamanın emsalsiz güzelliğini armağan ediyor, ayakta oluşumuzu kutluyoruz.

Haklıymışsın be kardeşim,

"Yaşamak güzel şey!"

1 Salâh Birsel, *Kahveler Kitabı*. Sel Yayıncılık. 9. Basım: Kasım 2021. S. 7.
2 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*. Dergâh Yayınları. 56. Basım: Ağustos 2022. S. 165 vd.
3 Burhan Felek, *Recebin Kahvesi*. Felek Yayıncılık. Birinci Basım: Kasım 1984. S. 7 vd.
4 Burhan Felek, age. S. 12
5 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. Dergâh Yayınları. 65. Basım: Nisan 2023. S. 131.
6 Honoré De Balzac, *Çakalların Başı Ferragus*. Can Yayınları. 1. Basım: Mayıs 2022. s. 63.
7 *Rakı Ansiklopedisi*. Overteam Yayınları. Birinci Basım: Kasım 2010. S. 378.
8 Deniz Gürsoy, *Tarihin Süzgecinde Mutfak Kültürümüz*. Oğlak Yayıncılık. Üçüncü Basım: 2013. S. 168 vd.
9 *Rakı Ansiklopedisi*. S. 379.
10 Mahmut Yesari, *İstanbul'un Antika Tipleri*. Can Yayınları. Birinci Basım: Ocak 2019, İstanbul. S. 83.
11 *Rakı Ansiklopedisi*. Ahmet Rasim'den Aktaran Erol Üyepazarcı. S. 382